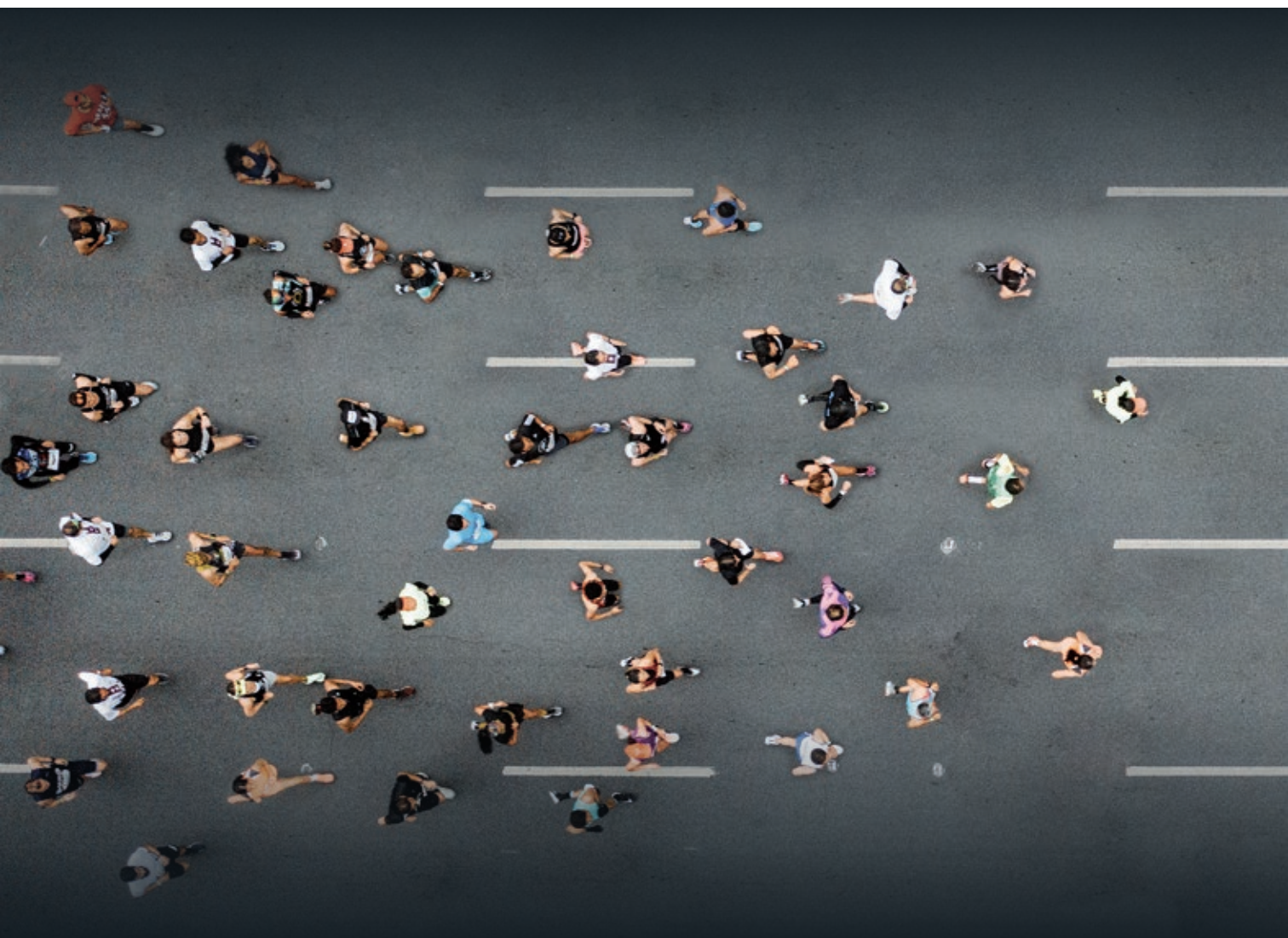

INNOVACIÓ SOCIAL I DISCAPACITAT IV / INNOVACIÓN SOCIAL Y DISCAPACIDAD IV

Nous lideratges per impulsar la innovació social

*Nuevos liderazgos para impulsar
la innovación social*

FUNDACIÓ INSTITUT GUTTMANN

FUNDACIÓ INSTITUT GUTTMANN
Camí de Can Ruti, s/n • 08916 Badalona
Tel. 934 977 700 • www.guttmann.com
ISBN 978-84-608-8283-1

Setembre de 2024
Septiembre de 2024

Amb la col·laboració de:
Con la colaboración de:

Associació Catalana
d'Espina Bífida i Hidrocefàlia

Amb el suport de:
Con el apoyo de:

Una iniciativa de:
Una iniciativa de:

PRESENTACIÓ / PRESENTACIÓN

La Fundació Institut Guttmann és una entitat sense ànim de lucre, d'iniciativa social, compromesa amb la promoció i la defensa dels drets i l'equiparació efectiva d'oportunitats de les persones amb discapacitat. Amb aquest objectiu, a més d'activitats assistencials, científiques i docents, fa accions de caràcter social en els àmbits de la prevenció, la divulgació i la sensibilització a favor de la igualtat de drets i oportunitats de les persones amb discapacitat i la seva inclusió en la societat.

Ens plau presentar el quart volum de la col·lecció Innovació social i discapacitat, una iniciativa de l'Institut Guttmann promoguda pel Consell Social i de Participació (CSiP) que té la finalitat d'aportar nous elements de reflexió sobre la discapacitat per contribuir a entendre-la com a intrínseca a la vida humana, perquè plegats puguem construir una societat més justa, respectuosa, participativa, inclusiva i satisfactòria per a tothom.

La nostra institució sempre s'ha caracteritzat per un fort compromís social que, de fa anys, ens ha motivat a desenvolupar iniciatives amb un retorn i un impacte positiu en la societat. Així, el 2004, l'Institut Guttmann va constituir el CSiP, un òrgan consultiu en què hi ha representades les principals associacions de persones amb discapacitat que són ateses al nostre hospital, per identificar

La Fundación Institut Guttmann es una entidad sin ánimo de lucro, de iniciativa social, comprometida con la promoción, la defensa de los derechos y la efectiva equiparación de oportunidades de las personas con discapacidad. Con este objetivo, además de actividades asistenciales, científicas y docentes, desarrolla acciones de carácter social en los ámbitos de la prevención, la divulgación y la sensibilización a favor de la igualdad de derechos y oportunidades de las personas con discapacidad y su inclusión en la sociedad.

Nos complace presentar el cuarto volumen de la colección Innovación social y discapacidad, una iniciativa del Institut Guttmann, promovida por su Consejo Social y de Participación (CSiP), con la finalidad de aportar nuevos elementos de reflexión sobre la discapacidad que contribuyan a entenderla como intrínseca a la vida humana, para que, entre todos, podamos construir una sociedad más justa, respetuosa, participativa, inclusiva y satisfactoria para todas las personas.

Nuestra institución siempre se ha caracterizado por un fuerte compromiso social que, desde hace años, nos ha llevado a desarrollar iniciativas que tengan un retorno y un impacto positivo en la sociedad. Así, en 2004, el Institut Guttmann constituyó el CSiP, un órgano consultivo en el que están representadas las principales asociaciones de personas con discapacidad que son atendidas en nuestro hospital, para

necessitats emergents, fer un seguiment de les actuacions de la Fundació i proposar iniciatives noves. El CSiP també permet que les entitats representades puguin reflexionar conjuntament sobre temes del seu interès i participar en projectes orientats a enfortir el sector de la discapacitat, amb l'objectiu de fer sentir la seva veu per incidir en l'àmbit social i/o en les institucions involucrades, siguin públiques o privades.

En aquest context, l'any 2022 la Fundació Institut Guttmann va impulsar un seminari de formació titulat *Nous lideratges per fomentar la innovació social*, adreçat a persones amb discapacitat vinculades

identificar necesidades emergentes, hacer un seguimiento de las actuaciones de la Fundación y proponer nuevas iniciativas. El CSiP también permite que las entidades en él representadas puedan reflexionar conjuntamente sobre temas de su interés y participar en proyectos orientados a fortalecer el sector de la discapacidad, con el objetivo de hacer oír su voz para poder incidir en el ámbito social y/o en las instituciones involucradas, ya sean públicas o privadas.

En este contexto, la Fundación Institut Guttmann, en el año 2022, impulsó un seminario formativo titulado Nuevos liderazgos para impulsar la innovación social, dirigido a personas con discapacidad,

a les associacions del col·lectiu i que actualment ocupen, o aspiren a ocupar, llocs de responsabilitat i/o representació en aquestes entitats. L'objectiu era contribuir a preparar nous líders en l'àmbit de la discapacitat per fer el relleu generacional tan necessari a les entitats socials, i també es tenia la voluntat d'aprofundir en alguns dels grans temes que són clau per entendre i afrontar els reptes principals si es vol avançar cap a un model de societat més just, inclusiu i sostenible.

El seminari "Nous lideratges per impulsar la innovació social" es va desenvolupar entre la darrera del 2022 i el mes de març del 2023; hi van

vinculadas a las asociaciones del colectivo y que actualmente ocupan, o aspiran a ocupar, lugares de responsabilidad y/o representación en estas entidades. El objetivo era contribuir a preparar a nuevos líderes en el ámbito de la discapacidad, para ayudar así al necesario relevo generacional de las entidades sociales y con la voluntad de profundizar en algunos de los grandes temas que son clave para entender y afrontar los principales retos en el avance hacia un modelo de sociedad más justo, inclusivo y sostenible.

El seminario "Nuevos liderazgos para impulsar la innovación social" se desarrolló entre finales de 2022 y marzo de 2023; participaron diez mujeres y

participar deu dones i homes amb discapacitat que pertanyien a diferents associacions. Es va estructurar en sis sessions i va comptar amb la participació de dotze ponents d'alt nivell, experts en diferents àrees de coneixement relacionats amb la innovació social.

Aquesta publicació recull les conferències que es van organitzar en l'espai de formació i han estat transcrits i resumides per divulgar els coneixements i les reflexions de tots els ponents. En primer lloc, Gemma Ubasart i Ignasi Martí ens presenten la societat complexa i canviant en què vivim, i aprofundeixen en com emergeixen les desigualtats socials i proposen algunes estratègies per combatre-les. Seguidament, Margarita León i Quim Brugué reflexionen sobre l'individualisme creixent al nostre entorn i sobre la necessitat de diàleg i de deliberació ciutadana per perseguir el bé comú.

En tercer lloc, Martí Boada i Andreu Segura dialoguen sobre la relació entre el medi ambient i la salut, i ens conviden a pensar com la sostenibilitat i els determinants socials de la salut poden tenir un impacte directe en el nostre benestar. Tot seguit, Eva Silván i Fernando Pindado aporten coneixement sobre com podem incidir en les decisions i les polítiques públiques per augmentar la capacitat de transformació i l'impacte social de les organitzacions no lucratives.

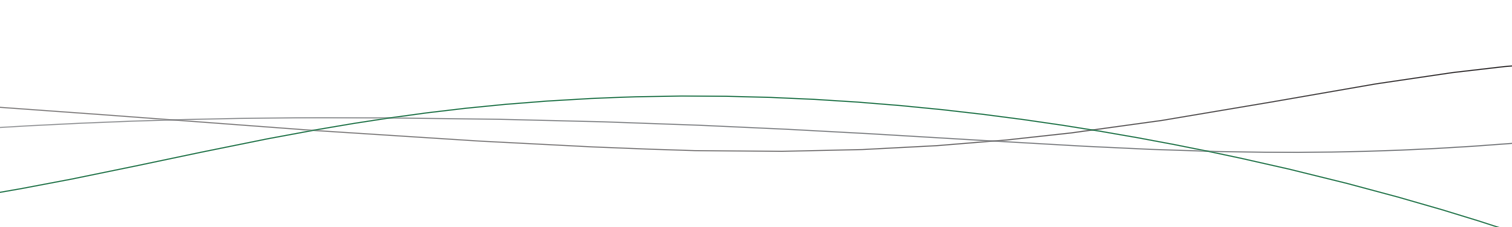
En el cinquè bloc, Mònica Terribas i Josep Maria Canyelles ens situen en un món en transformació constant, on hem de ser presents i cooperar amb altres organitzacions per tenir impacte social i capacitat de transformació. Per acabar, Marco Aparicio i Luis Cayo reflexionen sobre com podem trobar, amb els nous enfocaments dels drets humans, respostes innovadores als problemes de la societat en general i dels individus amb discapacitat en particular.

hombres con discapacidad pertenecientes a distintas asociaciones. Se estructuró en seis sesiones y contó con la participación de doce ponentes de alto nivel, expertos en diferentes ámbitos de conocimiento relacionados con la innovación social.

La presente publicación recoge las conferencias que tuvieron lugar en aquel espacio de formación, y han sido transcritas y resumidas para divulgar los conocimientos y las reflexiones de los ponentes y las ponentes. En primer lugar, Gemma Ubasart e Ignasi Martí nos presentan la sociedad compleja y cambiante en la que vivimos, y profundizan en cómo emergen las desigualdades sociales y algunas estrategias para combatirlas. Seguidamente, Margarita León y Quim Brugué reflexionan sobre el individualismo creciente en nuestro entorno y sobre la necesidad de diálogo y deliberación ciudadana para perseguir el bien común.

En tercer lugar, Martí Boada y Andreu Segura dialogan acerca de la relación entre el medio ambiente y la salud, y nos invitan a pensar cómo la sostenibilidad y los determinantes sociales de la salud pueden tener un impacto directo en nuestro bienestar. A continuación, Eva Silván y Fernando Pindado aportan conocimiento sobre cómo incidir en las decisiones y políticas públicas, y así incrementar la capacidad de transformación e impacto social de las organizaciones no lucrativas.

En el quinto bloque, Mònica Terribas y Josep Maria Canyelles nos sitúan en un mundo en constante transformación en el que debemos estar presentes y cooperar con otras organizaciones para tener impacto social y capacidad de transformación. Por último, Marco Aparicio y Luis Cayo reflexionan sobre cómo encontrar, desde los nuevos enfoques de derechos humanos, nuevas respuestas a los problemas de la sociedad en general y de los individuos con discapacidad en particular.

Confiem que aquest nou volum de la col·lecció Innovació social i discapacitat de la Fundació Institut Guttmann us interessi, us convidi a la reflexió i us porti coneixement rellevant per tal de potenciar el lideratge en el moviment de la discapacitat, amb el convenciment del seu paper fonamental en l'avenç social i en la construcció d'una societat justa, solidària i inclusiva, on tothom hi participi com a ciutadà de ple dret.

Confiamos en que este nuevo volumen de la colección Innovación social y discapacidad de la Fundación Institut Guttmann sea de vuestro interés y aporte reflexión y conocimiento relevante con el fin de potenciar el liderazgo en el movimiento de la discapacidad y con el convencimiento de su fundamental papel en el avance social y en la construcción de una sociedad justa, solidaria e inclusiva, y en la que todas las personas deben participar como ciudadanos de pleno derecho.

MONTSE CALDÉS / MONTSERRAT BERNABEU

Codirectores de la Fundació Institut Guttmann / Codirectoras de la Fundació Institut Guttmann

Índex Índice

	PRÒLEG	11	PRÓLOGO
CARLES CAMPUZANO I CANADÉS, Conseller de Drets Socials. CANVIS, INNOVACIÓ, TRANSFORMACIÓ			CARLES CAMPUZANO I CANADÉS, <i>Consejero de Derechos Sociales. CAMBIOS, INNOVACIÓN, TRANSFORMACIÓN</i>
	BLOC 1	17	BLOQUE 1
L'abordatge de les desigualtats socials en una societat complexa			<i>El abordaje de las desigualdades sociales en una sociedad compleja</i>
Conferència 1.1. IGNASI MARTÍ, Director de l'Institut d'Innovació Social d'ESADE. DESIGUALTAT I INNOVACIÓ SOCIAL		19	Conferència 1.1. IGNASI MARTÍ, <i>Director del Instituto de Innovación Social de ESADE. DESIGUALDAD E INNOVACIÓN SOCIAL</i>
Conferència 1.2. GEMMA UBASART, Professora de Ciència Política de la Universitat de Girona (UdG). ESTAT DEL BENESTAR AL SEGLE XXI: REPTES I PROPOSTES		33	Conferència 1.2. GEMMA UBASART, <i>Profesora de Ciencia Política de la Universidad de Girona (UdG). ESTADO DEL BIENESTAR EN EL SIGLO XXI: RETOS Y PROPUESTAS</i>
	BLOC 2	53	BLOQUE 2
Individualisme i bé comú, conceptes antagònics o complementaris?			<i>Individualismo y bien común, ¿conceptos antagónicos o complementarios?</i>
Conferència 2.1. MARGARITA LEÓN, Professora de Ciència Política de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB). COL·LECTIVITZACIÓ DELS RISCOS I POLÍTIQUES CONTRA LA DESIGUALTAT		55	Conferència 2.1. MARGARITA LEÓN, <i>Profesora de Ciencia Política de la Universidad Autónoma de Barcelona (UAB). COLECTIVIZACIÓN DE LOS RIESGOS Y POLÍTICAS CONTRA LA DESIGUALDAD</i>
Conferència 2.2. QUIM BRUGUÉ, Catedràtic de Ciència Política de la Universitat de Girona (UdG). TROBAR-NOS I PARLAR PER FER FRONT A UNA SOCIETAT COMPLEXA		69	Conferència 2.2. QUIM BRUGUÉ, <i>Catedrático de Ciencia Política de la Universidad de Girona (UdG). ENCONTRARNOS Y HABLAR PARA HACER FRENTE A UNA SOCIEDAD COMPLEJA</i>
	BLOC 3	85	BLOQUE 3
Objectius de Desenvolupament Sostenible i els determinants socials de la salut			<i>Objetivos de Desarrollo Sostenible y los determinantes sociales de la salud</i>
Conferència 3. MARTÍ BOADA, Professor de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) / ANDREU SEGURA, Vocal de la Comissió Bioètica de Catalunya. DIÀLEG SOBRE EL MEDI AMBIENT I LA SALUT			Conferència 3. MARTÍ BOADA, <i>Profesor de Geografía de la Universidad Autónoma de Barcelona (UAB) / ANDREU SEGURA, Vocal de la Comisión Bioética de Catalunya. DIÁLOGO SOBRE EL MEDIO AMBIENTE Y LA SALUD</i>

BLOC 4	119	BLOQUE 4
Impulsant la transformació social des de les entitats del tercer sector		<i>Impulsando la transformación social desde las entidades del tercer sector</i>
Conferència 4.1. FERNANDO PINDADO, Consultor en polítiques públiques, acció comunitària i participació ciutadana. LA POLÍTICA COM A ACTIVITAT CIUTADANA I LES ENTITATS DEL TERCER SECTOR COM A MOTOR DE LA POLÍTICA	121	Conferència 4.1. FERNANDO PINDADO, Consultor en políticas públicas, acción comunitaria y participación ciudadana. LA POLÍTICA COMO ACTIVIDAD CIUDADANA Y LAS ENTIDADES DEL TERCER SECTOR COMO MOTOR DE LA POLÍTICA
Conferència 4.2. EVA SILVÁN, Consultora especialitzada en incidència política. ESTRATÈGIA D'INFLUÈNCIA PÚBLICA	139	Conferència 4.2. EVA SILVÁN, Consultora especializada en incidencia política. ESTRATEGIA DE INFLUENCIA PÚBLICA
BLOC 5	159	BLOQUE 5
Un món en permanent transformació en què hem de ser presents		<i>Un mundo en permanente transformación en el que debemos estar presentes</i>
Conferència 5.1. JOSEP MARIA CANYELLES, Expert en Responsabilitat Social de les Empreses i les Organitzacions. EL LIDERATGE RESPONSABLE I L'ORIENTACIÓ AL PROPÒSIT EN LA GESTIÓ DE LA RESPONSABILITAT SOCIAL DE LES ORGANITZACIONS	161	Conferència 5.1. JOSEP MARIA CANYELLES, Experto en Responsabilidad Social de las Empresas y las Organizaciones. EL LIDERAZGO RESPONSABLE Y LA ORIENTACIÓN AL PROPÓSITO EN LA GESTIÓN DE LA RESPONSABILIDAD SOCIAL DE LAS ORGANIZACIONES
Conferència 5.2. MÒNICA TERRIBAS, Periodista i experta en Comunicació. Membre del Patronat de la Fundació Institut Guttmann. LIDERATGE I INCIDÈNCIA SOCIAL	177	Conferència 5.2. MÒNICA TERRIBAS, Periodista y experta en Comunicación. Miembro del Patronato de la Fundación Institut Guttmann. LIDERAZGO E INCIDENCIA SOCIAL
BLOC 6	193	BLOQUE 6
Noves respostes als problemes actuals des de l'enfocament dels drets humans		<i>Nuevas respuestas a los problemas actuales desde el enfoque de los derechos humanos</i>
Conferència 6.1. MARIO APARICIO WILHELMI, Professor de Dret Constitucional de la Universitat de Girona (UdG) i president de l'Observatori DESC. EL CANSAMENT DELS DRETS: POSSIBLES RESPOSTES	195	Conferència 6.1. MARIO APARICIO WILHELMI, Profesor de Derecho Constitucional de la Universidad de Girona (UdG) y presidente del Observatorio DESC. EL CANSANCIO DE LOS DERECHOS: POSIBLES RESPUESTAS
Conferència 6.2. LUIS CAYO PÉREZ BUENO, President del Comitè Espanyol de Representants de Persones amb Discapacitat (CERMI). L'AGENDA POLÍTICA DE LA DISCAPACITAT DES D'UN ENFOCAMENT DELS DRETS HUMANS	215	Conferència 6.2. LUIS CAYO PÉREZ BUENO, Presidente del Comité Español de Representantes de Personas con Discapacidad (CERMI). LA AGENDA POLÍTICA DE LA DISCAPACIDAD DESDE UN ENFOQUE DE DERECHOS HUMANOS
EPÍLEG. BLANCA CEGARRA / TONI VILÀ, Coordinadors de la publicació	231	EPÍLOGO. BLANCA CEGARRA / TONI VILÀ, Coordinadores de la publicación

Canvis, innovació, transformació

Cambios, innovación, transformación

CARLES CAMPUZANO i CANADÉS

Conseller de Drets Socials (Octubre 2022- Agost 2024)

Consejero de Derechos Sociales (Octubre 2022- Agosto 2024)

És un privilegi prologar aquesta publicació impulsada per la Fundació Institut Guttmann, perquè em permet col·laborar en una iniciativa que dona veu a plantejaments socials alineats amb els objectius del Departament de Drets Socials de la Generalitat de Catalunya.

El coneixement dels experts que participen en aquesta publicació forma part de les eines que, com a país, ens han de permetre treballar en una xarxa de coneixement i d'intel·ligència col·lectiva que brolli directament i capil·larment de la nostra societat: del sector públic i del sector privat, dels

Es un privilegio prologar esta publicación impulsada por la Fundación Institut Guttmann que me permite colaborar en una iniciativa que da voz a planteamientos sociales alineados con los objetivos del Departamento de Derechos Sociales de la Generalitat de Catalunya.

El conocimiento de los expertos que participan en esta publicación forma parte de las herramientas que, como país, deben permitirnos trabajar en una red de conocimiento y de inteligencia colectiva que brote directa y capilarmente de nuestra sociedad: del sector público y del sector privado, de los empresarios y

empresaris i dels que treballen i participen en les entitats del tercer sector. Per fer-ho possible, es torna a posar de manifest la importància del diàleg i del treball cooperatiu i, alhora, i de la capacitat de trobar els instruments, les fórmules i les diferents combinacions socials, públiques i privades que han d'emanar de la nostra societat.

En aquest volum es van desgranant realitats que evidencien la necessitat d'abordar les desigualtats socials des d'un punt de vista transversal i amb una atenció especial posada en els col·lectius més vulnerables; cal una mirada innovadora que vagi més enllà del que ja s'ha fet fins ara en l'àmbit social i que concordi amb els principis de la Convenció sobre els Drets de les Persones amb Discapacitat, la qual ens marca el camí que hem de seguir.

Cal que apliquem nous mètodes de treball i noves eines, i només així ens en sortirem, perquè aquest camí l'hem de recórrer plegats. Hem de fer possible que les associacions de persones amb discapacitat recuperin el paper actiu en la presa de decisions al més alt nivell i hem de dotar-les d'una representativitat legítima que defensi la igualtat de drets i oportunitats de les persones amb discapacitat; que siguin organitzacions amb estratègies orientades a la sostenibilitat econòmica i també social, i amb capacitat d'influir en les polítiques públiques que impacten en la veritable transformació social.

Una innovació social que ens permetrà adaptar als canvis actuals i preparar-nos per als temps que venen. No podem parlar de resiliència, sinó d'adaptació necessària aplicada en tots els sentits. L'àmbit social viu i viurà canvis importants, alguns fruit del gran repte demogràfic que tenim per davant, d'altres per la necessitat de relleu generacional i, també, com a conseqüència de les

de los que trabajan y participan en las entidades del tercer sector. Para hacerlo posible, vuelve a ponerse de manifiesto la importancia del diálogo y el trabajo cooperativo, a la vez que ser capaces de encontrar los instrumentos, las fórmulas y las diferentes combinaciones sociales, públicas y privadas que emanen de nuestra sociedad.

En este volumen se van desgranando realidades que evidencian la necesidad de abordar las desigualdades sociales desde un punto de vista transversal y prestando una especial atención a los colectivos más vulnerables; una mirada innovadora que vaya más allá de lo que se ha hecho hasta ahora en el ámbito social y alineada con los principios de la Convención sobre los Derechos de las Personas con Discapacidad, que nos marca el camino que hay que seguir.

Es necesario que apliquemos nuevos métodos de trabajo, nuevas herramientas, y solo así saldremos adelante, porque este camino debemos recorrerlo juntos. Debemos hacer posible que las asociaciones de personas con discapacidad recuperen un papel activo en la toma de decisiones al más alto nivel y dotarlas de una representatividad legítima que defienda la igualdad de derechos y oportunidades de las personas con discapacidad; que sean organizaciones con estrategias orientadas a la sostenibilidad económica y también social, y con capacidad para influir en las políticas públicas que impactan en la verdadera transformación social.

Una innovación social que nos permita adaptarnos a los cambios actuales y prepararnos para los tiempos que vienen. No podemos hablar de resiliencia, sino de una adaptación necesaria aplicada en todos los sentidos. El ámbito social está viviendo y vivirá importantes cambios, algunos fruto del gran reto demográfico que tenemos por delante, otros debido a la necesidad de relevo generacional y también como

transformacions tecnològiques. En tots els casos caldrà fer de la necessitat una gran virtut per encarar més bé el futur.

Ens cal treballar en l'actualització i la modernització del sector social; i tota la formació, l'estudi i la feina feta en aquest sentit seran més que benvinguts. És per això que iniciatives com la que es recull en aquestes pàgines són tan necessàries i aporten tant de valor, perquè ens ajuden a obrir un procés de renovació que només pot anar cap endavant.

consecuencia de las transformaciones tecnológicas. En todos los casos será indispensable hacer de la necesidad una gran virtud para encarar mejor el futuro.

Debemos trabajar en la actualización y modernización del sector social; y toda la formación, el estudio y el trabajo realizado en este sentido serán más que bienvenidos. Por eso, iniciativas como la que se recoge en estas páginas son tan necesarias y aportan tanto valor, porque nos ayudan a abrir un proceso de renovación que solo puede ir hacia delante.

En aquest volum es van desgranant realitats que evidencien la necessitat d'abordar les desigualtats socials des d'un punt de vista transversal i amb una atenció especial als col·lectius més vulnerables. / En este volumen se van desgranando realidades que evidencian la necesidad de abordar las desigualdades sociales desde un punto de vista transversal y con especial atención a los colectivos más vulnerables.

Les administracions públiques treballem per donar respostes a una societat cada cop més complexa i que es caracteritza, en canvi, no per la complexitat de les relacions humanes, sinó per un individualisme cada cop més inexorable. Vivim en una societat segmentària, aïllada i individualista, i amb una tendència creixent en aquest sentit. En aquest context, ens cal avançar per garantir més cohesió social mitjançant l'acció comunitària, i que el múscul social que ha demostrat el nostre país al llarg de la seva història no perdi forma i els seus teixits continuïn ben tensats.

Per acabar, vull donar les gràcies novament a l'Institut Guttmann pel seu compromís social, intrínsec a la seva raó de ser, i que durant dècades

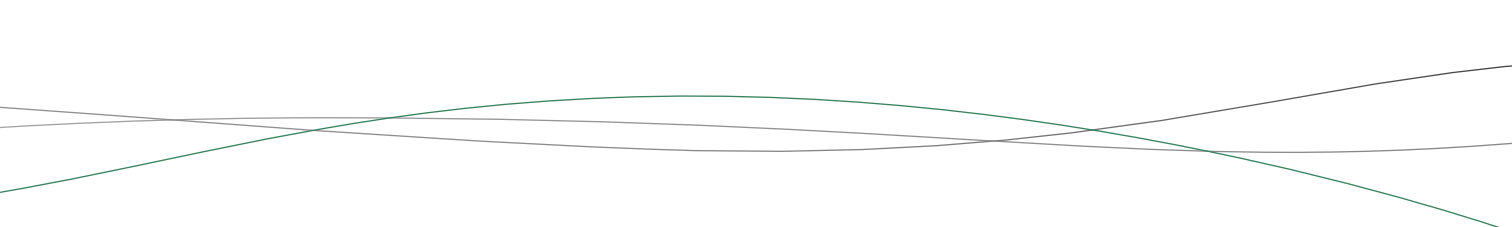
Las Administraciones públicas trabajamos para dar respuestas a una sociedad cada vez más compleja y que se caracteriza, en cambio, no por la propia complejidad de las relaciones humanas, sino por un individualismo cada vez más inexorable. Vivimos en una sociedad segmentaria, aislada e individualista, y con una tendencia creciente en este sentido. En este contexto, necesitamos avanzar para garantizar una mayor cohesión social a través de la acción comunitaria y que el músculo social que ha demostrado nuestro país a lo largo de su historia no pierda forma y sus tejidos sigan bien tensados.

Por último, quiero dar las gracias de nuevo al Institut Guttmann por su compromiso social, intrínseco a su razón de ser, y que durante décadas nos ha marcado

ens ha marcat el camí en l'àmbit de la discapacitat, encapçalant la lluita pels drets i per una societat cada cop més justa i inclusiva. Aquest volum que teniu a les mans és una mostra més d'aquesta voluntat.

el camino en el ámbito de la discapacidad, abanderando la lucha por los derechos y por una sociedad cada vez más justa e inclusiva. Este volumen que tenéis en vuestras manos es una muestra más de esta voluntad.

Bloc 1

Bloque 1

L'abordatge de les desigualtats socials en una societat complexa

Sessió orientada a comprendre millor la societat actual, que és complexa i canviant i que presenta problemes socials amb solucions incertes. En aquest context, és important entendre les desigualtats socials que emergeixen i com s'han d'abordar des d'una perspectiva interseccional.

El abordaje de las desigualdades sociales en una sociedad compleja

Sesión orientada a comprender mejor la sociedad actual, que es compleja y cambiante y presenta problemáticas sociales con soluciones inciertas. En este contexto, es importante entender las desigualdades sociales que emergen y cómo abordarlas desde una perspectiva interseccional.

Conferència 1.1

Conferencia 1.1

28/09/22

Desigualtat
i innovació
social

*Desigualdad
e innovación
social*

IGNASI MARTÍ

Director de l'Institut d'Innovació Social d'ESADE

Director del Instituto de Innovación Social de ESADE

*P*er començar a parlar de desigualtat, vull aportar un parell d'idees relacionades amb la feina que faig com a investigador i com a voluntari en una organització que es diu Fundació Educativa Terras-

*P*ara empezar a hablar de desigualdad, quiero aportar un par de ideas relacionadas con el trabajo que estoy haciendo como investigador y como voluntario en una organización que se llama Fundació Educativa Terrassa;

sa. És una fundació que treballa bàsicament amb nois adolescents i joves de determinats barris del municipi. I en vull parlar per dues raons que a mi em semblen molt interessants amb dos exemples personals. El primer em serveix per entendre com jo mateix estic travessat per processos que justifiquen, legitimen i reproduïxen la desigualtat. És fonamental entendre la idea que la desigualtat ens travessa, travessa l'estat del benestar, travessa les nostres institucions i travessa les nostres vides.

El primer exemple és el següent: jo tinc quatre fills i tots quatre van a una escola concertada. L'any passat el més gran feia quart de l'ESO i enguany començarà primer de Batxillerat. Recentment vam tenir una reunió d'orientació per donar-nos pistes sobre les diferents opcions que tenen els nostres fills un cop passen l'ESO. La qüestió és que, de

es una fundación que trabaja básicamente con chicos adolescentes y más jóvenes en determinados barrios del municipio. Y quiero hablar de ella por dos cuestiones que a mí me parecen muy interesantes a través de dos ejemplos personales. El primero me sirve para entender cómo yo mismo estoy atravesado por procesos que justifican, legitiman y reproducen la desigualdad. Es fundamental entender la idea de que la desigualdad nos atraviesa, atraviesa el estado del bienestar, atraviesa nuestras instituciones y atraviesa nuestras vidas.

El primer ejemplo es el siguiente: yo tengo cuatro hijos y los cuatro van a una escuela concertada; el mayor estaba el año pasado en cuarto de la ESO y va a empezar este año primero de Bachillerato. Recientemente tuvimos una reunión orientativa para darnos pistas sobre las diferentes opciones que tienen nuestros hijos, una vez pasen la ESO. La cuestión es que, diría que

manera poc sorprenent, la sessió es va centrar en les diferents modalitats de Batxillerat i el pas a la universitat. Hi va haver, finalment, uns minuts per parlar dels cicles i altres opcions formatives que no passen pels estudis universitaris. Això, podríem dir, és sorprenent, però només fins a cert punt.

Tanmateix, aquella mateixa setmana era amb els nois a qui faig acompanyament escolar com a voluntari a la fundació, uns catorze o quinze noies i nois, gairebé tots d'origen marroquí (diversos nascuts a Espanya). Parlàvem sobre què faran enguany i, sorprenentment (o potser no tant, en realitat), no n'hi havia ni un que es plantegés en cap moment fer Batxillerat ni anar a la universitat. Es podria pensar que en alguns casos és lògic, perquè n'hi ha que tenen dificultats amb el llenguatge, de comprensió, etc., però, en el cas de diverses noies i nois, clarament em va sorprendre i també em va entristir. Aleshores, parlant-hi vaig descobrir els missatges que reben diàriament, per exemple: "A l'escola o a l'institut m'han dit que això no és per a mi", i sobretot en el cas de les noies, a qui els diuen: "Fes un secretariat o alguna cosa així. Això anirà bé per a la família. Després, més endavant, ja ho veuràs". Això passa diàriament, i és un exemple de com es produeixen i es reproduïxen les desigualtats. Jo visc literalment a dotze minuts caminant del barri on viuen els nois, però la barrera entre aquest barri i on jo visc és enorme.

El segon exemple que volia compartir potser és més anecdòtic. Parlant amb una entitat del tercer sector que treballa també en l'educació no formal a barris vulnerables a la província de Barcelona, comentaven que un dels principals problemes amb què es troben és aconseguir fons. I llavors, gairebé de manera natural, etzibaven que "el problema que tenim nosaltres és que no som sexis". Tal qual. Ells

de manera poco sorprendente, la sesión se centró en las diferentes modalidades de bachillerato y el paso a la universidad. Hubo, finalmente, unos minutos para hablar de los ciclos y otras opciones formativas que no pasan por los estudios universitarios. Esto, podríamos decir, es sorprendente, pero solo hasta cierto punto.

Sin embargo, esa misma semana estaba con los chicos a los que hago acompañamiento escolar como voluntario en la fundación; unos catorce o quince chicas y chicos, casi todos de origen marroquí (varios nacidos en España). Estábamos hablando sobre qué es lo que van a hacer este año y, para mi sorpresa (no tanto, en realidad), no había ni uno que se planteara en algún momento hacer bachillerato ni ir a la universidad. En algunos casos es lógico, se podría pensar, porque algunos tenían dificultades con el lenguaje, de comprensión, etc. Pero, en el caso de varias chicas y chicos, claramente me sorprendió y también me entristeció. Entonces, hablando con ellos descubrí los mensajes que reciben diariamente, por ejemplo: "En el colegio o en el instituto me han dicho que esto no es para mí"; sobre todo, en el caso de las chicas, a las que les dicen: "Haz un secretariado o alguna cosa así. Esto irá bien para la familia. Luego, más adelante, ya verás". Esto sucede diariamente, y es un ejemplo de cómo se producen y reproducen las desigualdades. Yo vivo literalmente a doce minutos andando del barrio donde viven los chicos, pero la barrera entre ese barrio y donde vivo yo es enorme.

El segundo ejemplo que quería compartir es quizás más anecdótico. Hablando con una entidad del tercer sector que trabaja también en la educación no formal en barrios vulnerables en la provincia de Barcelona, comentaban que uno de los principales problemas que se encuentran es el de conseguir fondos. Y entonces, casi de manera natural, surgía como comentario que "el problema que tenemos nosotros es que no somos

deien que no eren sexis a l'hora d'aconseguir fons perquè és molt més sexi una entitat que recapta fons per a persones amb discapacitat, per exemple, que la nostra, que treballa amb nois nord-africans amb qui sovint es vinculen idees com el crim, la violència o el tràfic de drogues.

És important entendre com es van reproduint aquestes dinàmiques, i aquest és un cas concret, però podem parlar de la desigualtat en general, que té moltes cares. Es tracta d'entendre que molts dels factors que expliquen aquest cas segurament es poden trobar en d'altres, atès que són processos i mecanismes socials que es donen també quan parlem d'altres causes de desigualtat, com ara la discapacitat, la segregació urbana, la discriminació per gènere, etc.; el fenomen pot ser diferent, però els processos socials en molts casos són molt semblants. Parlem de processos de categorització i de discriminació, i és fonamental entendre com es produeixen i com es reproduïxen. Es tracta d'entendre com passen les coses, perquè finalment, quan volem incidir des de les entitats del tercer sector i transformar la societat, cal aportar una visió diferent per treballar amb aquesta realitat. I, com que és una realitat que s'ha construït socialment, implica que és possible transformar-la, encara que sigui una tasca molt difícil.

El món cada vegada és més desigual: hi ha desigualtats derivades dels ingressos, de la localització geogràfica, del gènere, de l'edat, de l'origen ètnic, de la discapacitat, de l'orientació sexual, de la classe social o de la religió, entre molts altres factors. Aquests factors determinen (en alguns casos, de manera molt profunda) l'accés, les oportunitats i els resultats de les persones i els col·lectius. Tornant als nois de la fundació que afirmen que la univer-

sexis". Tal cual. Ellos decían que no eran sexis a la hora de conseguir fondos porque es mucho más sexi una entidad que recauda fondos para personas con discapacidad, por ejemplo, que la nuestra, que trabaja con chicos norteafricanos con los que a menudo se vinculan ideas como el crimen, la violencia o el tráfico de drogas.

Es importante entender cómo estas dinámicas se van reproduciendo; y este es un caso concreto, pero podemos hablar de la desigualdad en general, que tiene muchas caras. Se trata de entender que, muchos de los factores que explican este caso seguramente se pueden encontrar en otros, pues son procesos y mecanismos sociales que se dan también cuando hablamos de otras causas de desigualdad, como la discapacidad, la segregación urbana, la discriminación por género, etc.; el fenómeno será diferente, pero los procesos sociales en muchos casos son muy similares. Estamos hablando de procesos de categorización y de discriminación, y es fundamental entender cómo se producen y cómo se reproducen estos procesos. Se trata de entender cómo ocurren las cosas, porque al final, cuando queremos incidir desde las entidades del tercer sector, cuando queremos transformar la sociedad, debemos aportar una visión diferente para trabajar con esta realidad. Y, al tratarse de una realidad que está construida socialmente, implica que es posible transformarla, aunque sea una tarea muy difícil de llevar a cabo.

El mundo es cada vez más desigual: existen desigualdades derivadas de los ingresos, la localización geográfica, el género, la edad, el origen étnico, la discapacidad, la orientación sexual, la clase social, la religión, entre muchos otros factores. Estos factores determinan (en algunos casos, de manera muy profunda) el acceso, las oportunidades y los resultados de las personas y colectivos. Volviendo a los chicos de la fundación que afirman que la universidad no

sitat no és per a ells ("això no és per a mi"), en alguns casos això ve donat per condicions objectives, econòmiques i residencials, però, en molts d'altres, té relació amb com veuen el món. Potser ens hauríem de qüestionar per què veuen el món així, per què és aquest el seu món i per què ha de ser així.

es para ellos ("eso no es para mí"), en algunos casos esto viene dado por condiciones objetivas, económicas y habitacionales, pero, en muchos otros, tiene relación con cómo ven el mundo. Quizás deberíamos cuestionarnos por qué ven así el mundo, por qué es ese su mundo y por qué tiene que serlo.

"Más allá de las razones objetivas, hem d'entendre quins són els altres elements, des del punt de vista cultural, cognitiu, social, que fan que algú aprengui a comportar-se d'una manera determinada i a assumir que s'hi ha de conformar." / "Más allá de las razones objetivas, debemos entender cuáles son los otros elementos, desde el punto de vista cultural, cognitivo, social, que generan que alguien aprenda a comportarse de una determinada manera y a asumir con lo que tiene que contentarse."

Jo vaig viure durant deu o dotze anys a França abans de tornar a Terrassa (Barcelona). Treballava a Lió, en una escola universitària privada on hi havia molts nois i noies d'origen migrant de segona o tercera generació. On més patiment he vist és precisament en aquests nois que venien de barris amb un nivell socioeconòmic baix que havien aconseguit arribar en aquesta escola per diferents mecanismes, però que no se sentien acceptats per la gent del voltant ni sentien que fos "el seu lloc". Poso aquest exemple perquè considero que és molt important tenir present com passen aquestes coses. Primer, òbviament, hi ha raons objectives, però més enllà de les raons objectives, hem d'entendre quins són els altres elements, des del punt de vista cultural, cognitiu, social, que fan que algú aprengui a comportar-se d'una manera determinada i a assumir que s'hi ha de conformar. Per tant, ens hem de demanar quins són els processos que fan que passin aquestes coses?

Yo viví durante diez o doce años en Francia antes de volver a Terrassa (Barcelona). Trabajaba en Lyon, en una escuela universitaria privada donde había muchos chicos y chicas de origen migrante de segunda o tercera generación. Donde he visto más sufrimiento es precisamente en estos chicos que venían de barrios con bajo nivel socioeconómico, que habían conseguido a través de diferentes mecanismos llegar a esa escuela, pero que no se sentían aceptados por la gente de su alrededor ni sentían que ese fuera "su sitio". Pongo este ejemplo porque considero que es muy importante tener presente cómo suceden estas cosas. Primero, obviamente, hay razones objetivas. Pero más allá de las razones objetivas, debemos entender cuáles son los otros elementos, desde el punto de vista cultural, cognitivo, social, que generan que alguien aprenda a comportarse de una determinada manera y a asumir con lo que tiene que contentarse. Entonces debemos preguntarnos: ¿cuáles son los procesos que hacen que estas cosas ocurran?

Continuem amb altres exemples de desigualtat. Quins van ser els barris de Barcelona més afectats durant la primera fase de la pandèmia de la COVID? Van ser els barris més vulnerables, a causa de la manca de recursos per combatre la transmissió i per la densitat de població, entre d'altres factors. Durant aquest període, els qui treballàvem ens estàvem a casa, però en aquests barris molta gent no podia teletreballar. En canvi, uns mesos més tard, el juliol del 2021, va tenir lloc el procés invers: el repunt de casos es va produir a Sant Cugat (una zona amb un nivell socioeconòmic elevat). Això s'explica perquè al juliol fa bon temps i la gent surt a fer activitats de lleure; a més, els nens fan vacances i activitats extraescolars, mentre que als barris pobres no hi ha tants recursos per a aquestes activitats. És a dir, els mateixos fenòmens, la segregació i la desigualtat, expliquen l'esclat de casos en una zona i l'absència o l'escassetat en d'altres en un moment donat, i a la inversa en un altre moment de la pandèmia.

Un altre exemple interessant és el de la imatge següent (vegeu la figura 1). Es tracta d'una foto feta a Las Vegas durant la primera fase de la pandèmia, on a algú se li va acudir que la millor manera d'evitar el contagi entre les persones que vivien al carrer era recloure-les en un aparcament, separades per ratlles, i assegurar així que hi hagués distància social entre elles. Segurament hi havia un equip que va pensar que era una bona manera de gestionar-ho, cosa que ens convida a reflexionar sobre quins són els criteris que es van seguir, quines són les raons que el van motivar i quins són els impactes i les conseqüències d'aquestes formes de segregació. Fer-nos aquestes preguntes és fonamental per transformar realitats.

A gairebé totes les ciutats del món per les quals passem una estona, podrem trobar persones

Seguimos con otros ejemplos de desigualdad. ¿Cuáles fueron los barrios de Barcelona más afectados en la primera fase de la pandemia de la COVID? Fueron los barrios más vulnerables, debido a la falta de recursos para combatir la transmisión y por la densidad de población, entre otros factores. Durante ese periodo, los que trabajábamos nos quedábamos en casa, pero en estos barrios mucha gente no podía teletrabajar. En cambio, unos meses más tarde, en julio de 2021, ocurrió el proceso inverso: la explosión de casos se produjo en Sant Cugat (una zona con un elevado nivel socioeconómico). Esto se explica porque en el mes de julio hace buen tiempo y la gente sale a disfrutar del ocio; además, los niños están de vacaciones y acuden a actividades extraescolares, mientras que en los barrios pobres no hay tantos recursos para estas actividades. Es decir, los mismos fenómenos, la segregación y la desigualdad, explican la explosión de casos en una zona y la ausencia o escasez en otras en un momento dado, y a la inversa en otro momento de la pandemia.

Otro ejemplo interesante es el de la siguiente imagen (ver figura 1). Se trata de una foto tomada en Las Vegas, durante la primera fase de la pandemia, donde a alguien se le ocurrió que la mejor manera de evitar el contagio entre las personas que vivían en la calle era ponerlos en un aparcamiento, separados por rayas, y asegurarse de que hubiera distancia social entre ellos. Seguramente había un equipo que pensó que era una buena manera de gestionarlo, lo cual nos invita a reflexionar sobre cuáles son los criterios que se utilizaron, cuáles son las razones que lo motivaron, y cuáles son los impactos y las consecuencias de estas formas de segregación. Hacernos estas preguntas es fundamental para transformar realidades.

En casi todas las ciudades del mundo por las que pasemos un rato, podremos cruzarnos con personas

Figura 1. Persones sense llar dormen en un aparcament amb places marcades per al distanciament social a Las Vegas (Estats Units).

Foto: Steve Marcus, Reuters

sense llar; el repte és pensar per què deixem de veure la desigualtat que tenim davant dels ulls i per què normalitzem aquesta invisibilització. Per què costa tant fer visibles aquestes realitats de discriminació? Què explica que sigui tan difícil, en alguns casos, visibilitzar coses que semblen òbvies? La invisibilització afecta gent que pertany a una categoria determinada, que podem anomenar persones amb risc d'exclusió o en situació de vulnerabilitat. Però vull insistir en la importància de "veure les coses", és a dir, primer entendre com ho veig jo, i després com ho veuen els altres; perquè crec que una de les funcions fonamentals de les

Figura 1. Personas sin hogar duermen en un aparcamiento con plazas marcadas para el distanciamiento social en Las Vegas (Estados Unidos).

Foto: Steve Marcus, Reuters

sin hogar; el reto está en pensar por qué dejamos de ver la desigualdad que está ante nuestros ojos y por qué normalizamos esta invisibilización. ¿Por qué cuesta tanto hacer visibles estas realidades de discriminación? ¿Qué explica que sea tan difícil, en algunos casos, visibilizar cosas que parecen obvias? La invisibilización afecta a gente que pertenece a una determinada categoría, que podemos denominar personas con riesgo de exclusión o en situación de vulnerabilidad. Pero quiero insistir en la importancia de "ver", es decir, primero entender cómo veo yo, y luego cómo ven los otros; porque creo que una de las funciones fundamentales de las organizaciones

"Per tant, el que és important és entendre que el mur o les barreres no s'han fet únicament i exclusivament de material físic, sinó que tenen a veure amb els prejudicis, les pors, les visions, les creences; en definitiva, es relacionen amb el que aprenem, amb el que mamem i ens porta a veure l'altre i a nosaltres mateixos d'una manera o una altra." / *"Lo importante es entender que el muro o las barreras no están hechas única y exclusivamente de material físico, sino que tienen que ver con los prejuicios, los miedos, las visiones, las creencias; en definitiva, tiene que ver con lo que aprendemos, con lo que mamamos y nos lleva a ver al otro y a nosotros mismos de una manera u otra."*

organitzacions socials és fer visible el que no ho és, visibilitzar determinades realitats.

Un altre exemple interessant és el del mur de São Paulo (vegeu la figura 2). Si ens fixem en la fotografia i ens preguntem què separa la gent de la dreta de la gent de l'esquerra, la majoria diran que és un mur, com s'observa a la imatge, però el que és interessant és pensar de què és fet el mur. Si jo vull abolir la divisió entre aquests dos mons i ensorro el mur, funcionarà? No, perquè el mur veritable no és fet de ciment, sinó de por.

Si som políticament incorrectes, podríem dir que els del costat dret pensen que els altres els robaran, que són uns ganduls, que s'aprofiten de l'Estat, etc. En canvi, si imaginem ara què opinen els habitants de la favela sobre els residents del barri ric, podríem dir que creuen que són uns privilegiats, per exemple. El tema interessant és que habitualment parlem de "nosaltres" i d'"ells" amb una normalitat total, nosaltres i ells. Es tracta d'una distinció que hem construït socialment i que reproduïm, i això passa amb molts altres problemes i dinàmiques socials. La distinció també

socials es hacer que aquello que no es visible lo sea, visibilizar determinadas realidades.

Otro ejemplo interesante es el del muro de Sao Paulo (ver figura 2). Si nos fijamos en la fotografía y nos preguntamos qué separa a la gente de la derecha de la gente de la izquierda, la mayoría dirán que es un muro, como se observa en la imagen. Pero lo interesante es pensar de qué está hecho el muro. Si yo quiero romper la división entre estos dos mundos y tiro el muro abajo, ¿va a funcionar? No, porque el verdadero muro no está hecho de cemento, está hecho de miedo.

Es decir, siendo políticamente incorrectos, podríamos decir que los del lado derecho piensan que los otros les van a robar, que son unos vagos, que se aprovechan del Estado, etc. En cambio, si imaginamos ahora qué opinan los habitantes de la favela sobre los residentes del barrio rico, podríamos decir que creen que son unos privilegiados, por ejemplo. Lo que resulta interesante de esto es que habitualmente hablamos de "nosotros" y "ellos" con total normalidad, nosotros y ellos. Se trata de una distinción que hemos construido socialmente y estamos reproduciendo, y esto ocurre con muchos otros problemas y dinámicas so-

Figura 2. Imatge presa a São Paulo (Brasil). A l'esquerra, la favela de Paraisópolis i, a la dreta, el barri ric de Morumbi.

Foto: Tuca Vieira

Figura 2. Imagen tomada en Sao Paulo (Brasil). A la izquierda, la favela de Paraisópolis y, a la derecha, el barrio rico de Morumbí.

Foto: Tuca Vieira

es pot produir per qüestions de gènere, d'origen, de discapacitat, etc.

Un altre exemple il·lustratiu són les barreres que una persona que es desplaça amb cadira de rodes troba per entrar a un edifici. Aquestes barreres han estat construïdes per una altra persona, i en conseqüència és interessant preguntar-se quines són les raons i els criteris pels quals construïm així i no d'una altra manera, i també quines són les conseqüències i l'impacte que té. Per tant, el que és important és entendre que el mur o les barreres no s'han fet únicament i exclusivament de material físic, sinó que tenen a veure amb els prejudicis, les pors, les visions, les creences; en definitiva, es relacionen amb el que

cial. La distinción puede también producirse por cuestiones de género, de origen, de discapacidad, etc.

Otro ejemplo ilustrativo son las barreras que se encuentra una persona que se desplaza en silla de ruedas para entrar a un edificio. Estas barreras han sido construidas por otra persona, así que es interesante preguntarse cuáles son las razones y los criterios por los que construimos de esa manera y no de otra, y también cuáles son las consecuencias y el impacto. Entonces, lo importante es entender que el muro o las barreras no están hechas única y exclusivamente de material físico, sino que tienen que ver con los prejuicios, los miedos, las visiones, las creencias; en definitiva, tiene que ver con lo que aprendemos, con

aprenem, amb el que mamem i ens porta a veure l'altre i a nosaltres mateixos d'una manera o una altra.

Sempre hi ha alguna cosa que ens separa potencialment entre nosaltres, i davant d'aquesta realitat el primer que cal fer és entendre quins desavantatges tinc, quins són els murs que jo veig, quins són els murs que he d'afrontar en el meu dia a dia i quins són els murs que jo contribueixo a reconstruir. I això últim ens ho hauríem de preguntar tots. Perquè, tornant a la situació personal que narra-va a l'inici, jo decideixo que els meus fills vagin a l'escola concertada en lloc de la pública, i això pot ser contradictori amb el meu discurs sobre la desigualtat, perquè en certa manera aquesta decisió va en contra del sistema públic d'educació i del sistema d'igualtat d'oportunitats per a tots. Per què ho faig? Això requeriria una conversa més llarga i, per descomptat, podríem dir que no és rellevant. En qualsevol cas, podria dir que, en part, és perquè tinc recursos per prendre aquesta decisió. Això, però, fa que el sector públic, en determinats contextos, tingui menys capacitat de transformació i contribueixi a reproduir les desigualtats de què hem estat parlant. Aleshores, aquí és interessant demanar-se quins murs reconstrueixo i quins ajudo a construir i a ensorrar? Per reconstruir un mur, el primer que hem de fer és veure'l. El problema és que, sovint, no el veiem.

Factors i causes de la desigualtat

Pel que fa a les causes estructurals de la desigualtat identifiquem, per exemple, els sistemes fiscals inequitatius, la corrupció, la privatització dels serveis públics, la distribució injusta de la inversió i la despesa pública (on van els diners públics), l'accés desigual al coneixement i als processos adminis-

lo que mamamos y nos lleva a ver al otro y a nosotros mismos de una manera u otra.

Siempre hay algo que nos separa potencialmente, y ante esta realidad lo primero es entender cuáles son las desventajas que tengo, cuáles son los muros que yo veo, cuáles son los muros que yo tengo que enfrentar en mi día a día y cuáles son los muros que yo contribuyo a reconstruir. Y esto último nos lo deberíamos preguntar todos. Porque, volviendo a la situación personal que narraba al inicio, yo decido que mis hijos vayan a la escuela concertada en lugar de a la pública, y esto puede ser contradictorio con mi discurso sobre la desigualdad, ya que en cierto modo esa decisión va en contra del sistema público de educación, va contra el sistema de igualdad de oportunidades para todos. ¿Por qué lo hago? Esto requeriría una conversación más larga, y desde luego, podríamos decir que no es relevante. En cualquier caso, podría decir que, en parte, es porque tengo recursos para tomar esta decisión. Sin embargo, esto hace que el sector público, en determinados contextos, tenga menos capacidad de transformación y que contribuya a reproducir las desigualdades de las que hemos estado hablando. Entonces, aquí es interesante preguntarse: ¿qué muros reconstruyo y cuáles ayudo a construir y a tirar abajo? Para reconstruir un muro, lo primero que tenemos que hacer es verlo. El problema es que muchas veces no lo vemos.

Factores y causas de la desigualdad

Respecto a las causas estructurales de la desigualdad identificamos, por ejemplo, los sistemas fiscales inequitativos, la corrupción, la privatización de los servicios públicos, la distribución injusta de la inversión y el gasto público (a dónde va el dinero público), el acceso desigual al conocimiento y a los procesos ad-

tratiu, etc. Per exemple, hi ha molta gent que se sent completament marginada en alguns processos administratius, sobretot ara que molts es digitalitzen. Això ho vam veure fa uns quants mesos amb la gent gran que protestava pel que passava a les oficines bancàries (perquè cada vegada hi ha menys personal per atendre presencialment els clients). La digitalització i les tecnologies de la informació tenen aspectes molt positius, però, alhora, també comporten una forma greu de discriminació per a moltes persones.

A més, hi ha altres factors de què hem estat parlant que creen desigualtat: la classe social, l'estatus, les històries personals, el gènere, la religió, el grup ètnic, etcètera. Per entendre i abordar tots aquests processos, hi ha un concepte fonamental: la interseccionalitat. Hem d'entendre que molts d'aquests factors s'interrelacionen, és a dir, no és el mateix ser magribí, dona i més gran de seixanta anys que ser home, jove i, a més, nascut a Coslada, per exemple. A les associacions i les administracions públiques és fonamental que pensem en termes d'interseccionalitat, encara que sigui més difícil i complex treballar tenint en compte alhora tots aquests factors que determinen la situació de desigualtat.

D'altra banda, els recursos econòmics, socials, intel·lectuals d'una persona condicionen molt la capacitat de gestionar-ne la realitat. Així doncs, és important entendre que hi ha aquestes diferències i com s'han de treballar. Finalment, i en relació amb això, vull esmentar el tema de la meritocràcia, molt discutida actualment, i que es basa en la idea que "si soc on em mereixo és perquè m'ho he guanyat". Per exemple, puc pensar que avui soc aquí, fent aquesta conferència, perquè m'ho he currat, he estudiat i m'ho he treballat. Però si miro enrere per reconstruir el camí i em demano on he estudiat,

ministratius, etc. Por ejemplo, hay mucha gente que se siente completamente marginada en algunos procesos administrativos, sobre todo ahora que muchos de ellos se están digitalizando. Esto lo vimos hace unos meses con la gente mayor que protestaba por lo que pasaba en las oficinas bancarias (porque cada vez hay menos personal para atender presencialmente a los clientes). La digitalización y las tecnologías de la información tienen aspectos muy positivos, pero al mismo tiempo también supone una forma grave de discriminación para muchas personas.

Además, hay otros factores de los que hemos estado hablando que generan desigualdad: la clase social, el estatus, las historias personales, el género, la religión, el grupo étnico, etcétera. Para entender y abordar todos estos procesos, hay un concepto que es fundamental: la interseccionalidad. Debemos entender que muchos de estos factores interseccionan, es decir, no es lo mismo ser magrebí, mujer y mayor de 60 años que ser hombre, joven y además nacido en Coslada, por ejemplo. Desde las asociaciones y las administraciones públicas es fundamental pensar en términos de interseccionalidad, aunque sea más difícil y complejo trabajar teniendo en cuenta al mismo tiempo todos estos factores que determinan la situación de desigualdad.

Por otra parte, los recursos económicos, sociales, intelectuales de una persona condicionan mucho su capacidad de gestionar su realidad. Así que es importante comprender que existen estas diferencias y cómo trabajarlas. Por último, y en relación con esto, quiero mencionar el tema de la meritocracia, muy discutida actualmente, y que se basa en la idea de que "si estoy donde me merezco es porque yo me lo he ganado". Por ejemplo, yo puedo pensar que estoy aquí hoy, dando esta conferencia, porque me lo he currado, he estudiado y me lo he trabajado. Pero si miro atrás para reconstruir el camino y me pregunto dónde he estu-

quina família he tingut i què m'han donat els meus pares, segurament això explica per què jo soc aquí i, en canvi, altres persones no. No únicament té a veure amb les meves capacitats intel·lectuals.

Hi ha dos llibres interessants que hi aprofundeixen: el primer, d'una banda, és de Michael J. Sandel, *La tirania del mèrito*, que planteja que, amb la premissa que "tots tenim el que ens mereixem", hi ha la idea problemàtica que els de "l'altra banda del mur" hi són perquè s'ho mereixen, perquè no s'ho han treballat prou. I, de l'altra, el que ve a dir César Rendueles, al llibre *Contra la igualdad de oportunidades*, que diu que aquest és el relat que ens volem explicar, sobretot als qui ens ha anat bé, per dir "jo soc aquí i, a més, és que és just que així sigui". Com diu l'autor: "La meritocràcia és una mica el conte que ens expliquem aquells als quals ens va bé per dir-nos que mereixem els nostres privilegis, que tenim el que tenim perquè ens ho hem guanyat, perquè ho valem".

I, per acabar, vull parlar de la idea de com convertir allò abstracte en concret. El papa Francesc escriu al seu llibre *Somiem junts* que "l'abstracte ens paralitza, en allò concret s'obren camins de possibilitat". Parlem de desigualtat en termes generals, però al final cal saber com s'ha de reduir en el dia a dia. Si ens quedem en allò abstracte, a parlar des del pla teòric sobre desigualtat o meritocràcia, no avançarem gaire. Hem de poder baixar a la realitat concreta, entendre quins són els problemes que té una persona que es troba en una situació de desigualtat, comprendre de què és fet el mur, i també les dificultats que té la gent per veure aquest mur, perquè hi és.

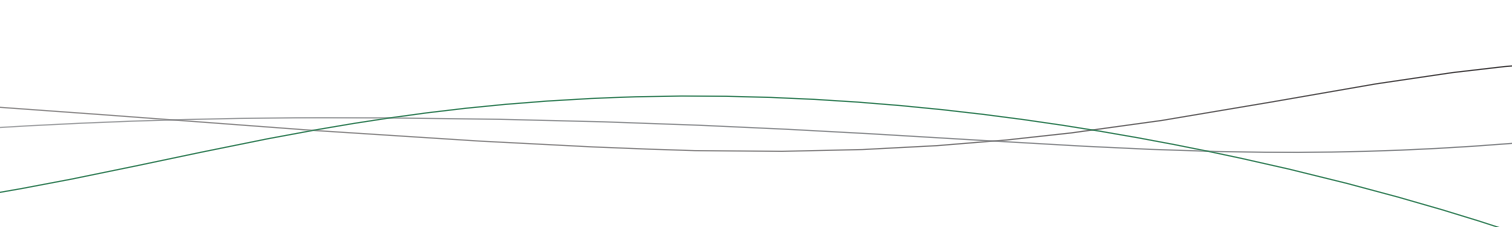
Potser hi ha qui té bona voluntat per veure el mur i el veu de manera esbiaixada. Uns tenen voluntat,

diado, qué familia he tenido y qué me han dado mis padres, seguramente eso explica por qué estoy yo aquí y por qué hay otras personas que no. No tiene que ver únicamente con mis capacidades intelectuales.

Hay dos libros interesantes que profundizan en esto: el primero es de Michael J. Sandel, La tiranía del mérito, que plantea que, bajo la premisa de que "todos tenemos lo que nos merecemos", está la idea problemática de que los del "otro lado del muro" están allí porque se lo merecen, porque no se lo han trabajado lo suficiente. Y, por otro lado, lo que viene a decir César Rendueles en el libro Contra la igualdad de oportunidades es que ese es el relato que nos queremos contar, sobre todo a los que nos ha ido bien, para decir "yo estoy aquí y además es que es justo que sea así". Como dice el autor: "La meritocracia es un poco el cuento que nos contamos aquellos a los que nos va bien para decirnos que merecemos nuestros privilegios, que tenemos lo que tenemos porque nos lo hemos ganado, porque lo valemos".

Y para finalizar, quiero hablar de la idea de cómo convertir lo abstracto en concreto. El papa Francisco escribe en su libro Soñemos juntos que "lo abstracto nos paraliza, en lo concreto se abren caminos de posibilidad". Hablamos de desigualdad en términos generales, pero al final es necesario saber cómo reducir esto en el día a día. Si nos quedamos en lo abstracto, en hablar desde el plano teórico sobre desigualdad o meritocracia, no vamos a avanzar mucho. Tenemos que poder bajar a la realidad concreta, entender cuáles son los problemas que tiene una persona que se encuentra en una situación de desigualdad, comprender de qué está hecho el muro, así como las dificultades que tiene la gente para ver ese muro, porque las hay.

Hay quien quizás tiene buena voluntad para ver el muro y lo ve de una manera sesgada. Unos tienen

però se'ls ha d'acompanyar en el procés de veure'l; altres no el volen veure, i n'hi ha que, finalment, normalitzen no veure segons quines coses, que és el que comentàvem en el cas de la gent sense llar. Hi ha un vídeo amb un testimoni de la Fundación Hogar Sí (que treballa amb persones sense llar) en què es pregunta a en Luis, un dels usuaris: "Què diries a la gent?". I ell contesta: "Que es posin un dia al meu lloc". És una tasca difícil, molt difícil, però és fonamental. En molts casos, el canvi podria començar per aquí: demanant-nos sobre com veiem l'altre i què implica això per al meu món, el seu món, el nostre món.

voluntad, pero se les tiene que acompañar en el proceso de verlo; otros no quieren verlo; y los hay que, al final, normalizan no ver según qué cosas, que es lo que comentábamos en el caso de la gente sin hogar. Hay un vídeo con un testimonio de la Fundación Hogar Sí (que trabaja con personas sin hogar) en el que le preguntan a Luis, uno de los usuarios: "¿Qué le dirías a la gente?". Y él contesta: "Que se pongan un día en mi lugar". Esa es una tarea difícil, muy difícil. Pero fundamental. En muchos casos, el cambio podría empezar por ahí. Preguntándonos sobre cómo vemos al otro y qué implica eso para mi mundo, su mundo, nuestro mundo.

Conferència 1.2

Conferencia 1.2

28/09/2022

Estat del
benestar al
segle XXI: reptes
i propostes

*Estado del
bienestar en el
siglo XXI: retos
y propuestas*

GEMMA UBASART

Professora de Ciència Política de la Universitat de Girona (UdG)

Profesora de Ciencia Política de la Universidad de Girona (UdG)

Com a idea inicial, vull assenyalar que la feina que fan les associacions i el teixit social és primordial per entendre la qualitat d'un estat del benestar. És molt important que les persones

Como idea inicial, quiero señalar que el trabajo que hacen las asociaciones y el tejido social es primordial para entender la calidad de un estado del bienestar. Es muy importante que las personas

que formen part de les entitats socials prenguin la iniciativa de liderar i consolidar aquestes organitzacions, aquest teixit social que, en definitiva, és el que dona qualitat als nostres estats del benestar. És veritat que la tasca que fan les institucions públiques és important també, però sense la feina del teixit social hi ha llocs on no s'arriba. Amb la participació de la societat civil organitzada es pot arribar més lluny.

A continuació, vull plantejar els reptes que té el nostre estat del benestar, les desigualtats existents i els desafiaments que tenim en ple segle XXI. La idea és, en primer lloc, veure què ens ofereixen els estats del benestar tradicionals i quins reptes se'ns plantegen aquest segle, en què hi ha hagut i hi ha unes transformacions accelerades, profundes, amb múltiples eixos de desigualtat i de fractura, i, en segon lloc, cal veure quin paper tenen el teixit social, les associacions i la comunitat per fer front aquests reptes.

Els estats del benestar es configuren després de la Segona Guerra Mundial als països democràtics de l'Europa occidental. Per primera vegada podem parlar de la construcció d'una agenda social de manera integral, estructural i ambiciosa. I, per primera vegada, també, es desenvolupen polítiques de sanitat, d'educació, de pensions, d'ocupació, de seguretat social, d'habitatge i de família. Podem pensar que això passa, sobretot, en països com ara Alemanya, Itàlia, França o països nòrdics, que, després de la Segona Guerra Mundial, van desplegar aquesta agenda social amb què l'Estat va créixer, es va fer més gran i assumí tot un seguit de responsabilitats socials. En aquell moment, però, encara no s'havien conceptualitzat com a tals els drets a la cura, a l'atenció de les persones amb dependència o a les cures de la infància. Aquests encara no s'havien

que forman parte de las entidades sociales tomen la iniciativa de liderar y de consolidar estas organizaciones, este tejido social que, en definitiva, es lo que le da calidad a nuestros estados del bienestar. Es verdad que la labor que hacen las instituciones públicas es importante también, pero sin el trabajo del tejido social, hay sitios donde no se llega. Con la participación de la sociedad civil organizada se puede llegar más lejos.

A continuación, quiero plantear los retos que tiene nuestro estado del bienestar, las desigualdades existentes y los desafíos que tenemos en pleno siglo XXI. La idea es, en primer lugar, ver qué nos ofrecían los estados del bienestar tradicionales y cuáles son los retos que se nos plantean en este siglo, en el que ha habido y hay unas transformaciones aceleradas, profundas, con múltiples ejes de desigualdad y de fractura; y, en segundo lugar, ver el papel que desempeñan el tejido social, las asociaciones, la comunidad, en hacer frente a esos retos.

Los estados del bienestar se configuran después de la Segunda Guerra Mundial en los países democráticos de la Europa occidental. Por primera vez podemos hablar de la construcción de una agenda social de manera integral, estructural y ambiciosa. Y, por primera vez, se desarrollan políticas de sanidad, de educación, de pensiones, de ocupación, de seguridad social, de vivienda o de familia. Podemos pensar que, sobre todo, esto sucede en países como Alemania, Italia, Francia o los países nórdicos que, después de la Segunda Guerra Mundial, desarrollan esa agenda social con la que el Estado crece, se hace más grande y desarrolla toda una serie de responsabilidades sociales. En ese momento, sin embargo, todavía no están conceptualizados como tales los derechos al cuidado, el derecho a la atención de las personas con dependencia o los derechos a los cuidados de la infancia. Estos aún no

"Tenim un món en transformació, i de manera ben visible a partir del canvi de mil·lenni. Hi ha tot un seguit d'elements de transformació, de mutació accelerada que creen incerteses. Davant d'aquests canvis podem tenir actituds diferents: ignorar-los, resistir-nos-hi o bé construir un futur amb nous paràmetres, és a dir, assumir els reptes, que són molt diferents dels de fa 50, 60 o 70 anys."

/ "Tenemos un mundo en transformación, y de manera muy visible a partir del cambio de milenio. Hay toda una serie de elementos de transformación, de mutación acelerada que genera incertidumbres. Frente a estos cambios podemos tener actitudes distintas: ignorar el cambio, resistirnos a él o bien construir un futuro con nuevos parámetros, es decir, asumir los retos que tenemos, que son muy distintos a los de hace 50, 60 o 70 años."

configurat, però sí que ja teníem altres drets més o menys consolidats.

Aquest estat del benestar es configura en un context molt determinat. La principal fractura amb què es treballava era la de classe, mentre que altres fractures que hi havia a la societat, en el desenvolupament de drets i d'oportunitats, no estaven previstes. Bàsicament, tot es movia al voltant de la fractura socioeconòmica i, per això, totes les intervencions hi estaven relacionades. En aquell moment no eren objecte de preocupació ni la fractura de gènere, ni la fractura d'edat, ni la fractura d'origen ni la fractura de capacitats o discapacitats. No eren damunt la taula. La principal preocupació era reduir les desigualtats socioeconòmiques, i per això es redueix de manera important, accelerada i profunda, com no havia succeït abans.

Durant aquesta etapa que coneixem com els gloriosos anys 30, es va intervenir de manera molt

están configurados, pero sí que ya tenemos otros derechos más o menos consolidados.

Este estado del bienestar se configura en un contexto muy determinado. La principal fractura con la que se trabaja es la de clase, mientras que otras fracturas que existen en la sociedad, en el desarrollo de derechos y de oportunidades no están contempladas. Básicamente, todo se mueve alrededor de la fractura socioeconómica y, por eso, todas las intervenciones tienen que ver con este tipo de fractura. En ese momento no son objeto de preocupación ni la fractura de género, ni la fractura de edad, ni la fractura de origen, ni la fractura de capacidades o discapacidades. No están encima de la mesa. La principal preocupación es reducir la desigualdad en términos socioeconómicos; y por eso se reduce de manera importante, acelerada y profunda, como no había sucedido antes.

Esta etapa la conocemos como los gloriosos años 30, en la cual hay una intervención muy potente en la re-

potent per reduir desigualtats per motius socioeconòmics. Tot i això, no hi entraven en joc altres variables; no s'afrontaven les desigualtats de gènere ni les d'edat. L'adult era el subjecte que tenia els drets. Ni els infants, ni els joves ni la gent gran eren subjectes de dret, perquè eren persones que depenien dels drets de l'adult per origen. I la qüestió de les capacitats i les discapacitats no era a l'agenda pública del moment.

Més endavant, en la dècada dels 70 s'inicia una crisi que acaba debilitant el model i, per tant, hi ha un cert esgotament de l'estat del benestar. Podríem dir que hi ha motius de crisi des d'una perspectiva monetària, productiva i fiscal, que té a veure amb la viabilitat de la fórmula keynesiana i el model de producció. Però, a més, també hi ha crisi en una dimensió més política i cultural. Els canvis en el model de família i de lleure i les noves fractures de desigualtat entren en l'agenda política. A banda de la preocupació socioeconòmica, hi ha altres qüestions que també preocupen, i hi ha noves fractures de desigualtat que entren a l'agenda política.

Hi comença a haver actors organitzats que diuen que hi ha altres qüestions que també preocupen i sobre les quals els poders públics han d'actuar. I també hi comença a haver un teixit social que treballa en altres qüestions. Pel que fa al gènere és molt clar: és el moment del sorgiment dels primers moviments feministes. Passa igual amb els grups d'edat, atès que en aquest moment es comencen a organitzar molts moviments juvenils que reivindiquen el paper dels joves al món, i agregacions organitzatives de gent gran, com els jubilats, que reivindiquen els seus drets. En relació amb l'origen, els moviments antiracistes comencen a reivindicar la ciutadania i drets propis. La qüestió de la discapacitat també entra a l'agenda. Per tant, la crisi d'aquest model es produeix, d'una banda, per

ducció de desigualtats per motius socioeconòmics. Sin embargo, no entran en juego otras variables. No se enfrentan las desigualdades de género, ni las de edad. El adulto es el sujeto que tiene los derechos. Ni los niños y niñas, ni los jóvenes, ni las personas mayores son sujetos de derecho, ya que son personas que dependen de los derechos del adulto por origen. Y la cuestión de las capacidades y las discapacidades no está en la agenda pública en ese momento.

Más adelante, en la década de los 70 se inicia una crisis que acaba debilitando el modelo y, por lo tanto, hay un cierto agotamiento del estado del bienestar. Podríamos decir que hay motivos de crisis desde una perspectiva monetaria, productiva, fiscal, que tiene que ver con la viabilidad de la fórmula keynesiana y el modelo de producción. Pero, además, también hay crisis desde una dimensión más política y cultural. Los cambios en el modelo de familia y de ocio, y las nuevas fracturas de desigualdad entran en la agenda política. Aparte de la preocupación socioeconómica, hay otras cuestiones que también preocupan y hay nuevas fracturas de desigualdad que entran en la agenda política.

Empieza a haber actores organizados que dicen que hay otras cuestiones que también preocupan y sobre las que los poderes públicos deben actuar. Y también empieza a haber tejido social que trabaja en otras cuestiones. La de género es muy clara: es el momento del surgimiento de los primeros movimientos feministas; y también la edad: en aquel momento empieza a haber muchos movimientos juveniles que reivindican el papel del joven en el mundo, así como agregaciones organizativas de personas mayores como los jubilados que reivindican sus derechos. En el tema del origen, los movimientos antirracistas empiezan a reivindicar la ciudadanía y sus derechos. Y la cuestión de la discapacidad también empieza a ponerse en agenda. Por lo tanto, la crisis de este modelo se produce, por un lado, por cuestiones econó-

ESTADO DEL BIENESTAR EN EL S. XXI: RETOS Y PROPUETAS

Seminarios "Nuevos liderazgos para impulsar la innovación"
Fundación Guttman

Gemma Ubasart
(gemma.ubasart@univgirona.edu). Universitat de Girona

Seminario:
Nuevos liderazgos para impulsar la innovación social

Una iniciativa organizada por el Institut Guttman en colaboración con el Consejo Social y de Participación del Institut Guttman.

qüestions econòmiques i ideològiques, i, de l'altra, perquè el món ha canviat, i les noves generacions reclamen que ens fixem en altres qüestions que han esdevingut importants.

Així doncs, tenim un món en transformació, i de manera ben visible a partir del canvi de mil·lenni. Hi ha tot un seguit d'elements de transformació, de mutació accelerada que creen incerteses. Davant d'aquests canvis podem tenir actituds diferents: ignorar-los, resistir-nos-hi o bé construir un futur amb nous paràmetres, és a dir, assumir els reptes, que són molt diferents dels de fa 50,

micas e ideològiques, pero, por otro, también porque el mundo ha cambiado, porque las nuevas generaciones reclaman que nos fijemos en otras cuestiones que empiezan a cobrar importancia.

Así que tenemos un mundo en transformación, y de manera muy visible a partir del cambio de milenio. Hay toda una serie de elementos de transformación, de mutación acelerada que genera incertidumbres. Frente a estos cambios podemos tener actitudes distintas: ignorar el cambio, resistirnos a él o bien construir un futuro con nuevos parámetros, es decir, asumir los retos que tenemos, que son muy distintos

60 o 70 anys. La meua intervenció se situa, sobretot, en aquesta última línia. Tenim una realitat amb unes transformacions accelerades i profundes, i en aquest context cal veure quins reptes hi ha, però també les oportunitats per construir aquest futur.

La construcció del futur és un procés en transició i en disputa. El futur que volem s'ha de construir entre tots. Per tant, la nostra acció associativa, la nostra acció política i la nostra acció cultural han de guiar tot el que es construeixi. El futur no el construeixen només els polítics o els empresaris. El futur el construïm entre tots. El treball que vosaltres feu a les organitzacions és un treball d'assistència important, però també hi ha una feina de transformació cultural i d'explicar a la societat que ha de mirar la vida amb altres paràmetres. Això transforma la realitat i, per tant, aquest futur està en disputa i depèn de tots plegats.

Vull aprofundir en les transformacions que s'han produït per entendre quin món tenim ara i quins elements en podem aprofitar. Hi ha quatre transformacions que hem d'analitzar:

1. Transformacions en l'esfera econòmica. És evident, sobretot a partir del canvi de mil·lenni, que un món amb una globalització i financerització de l'economia causa un seguit de desencaixaments; per exemple, un pes més reduït de l'economia productiva i la seva deslocalització. D'això, ens en vam adonar durant la pandèmia de la COVID-19, quan, de sobte, va arribar un virus i un país com el nostre, amb tradició d'indústria tèxtil, va ser incapaç de disposar de bates i màscares. En els primers moments, els metges anaven amb bosses d'escombraries. Això, en un país amb una forta indústria tèxtil.

a los de hace 50, 60 o 70 años. Mi intervención se sitúa, sobre todo, en esta última dimensión. Tenemos una realidad con unas transformaciones aceleradas y profundas y, en este contexto, vamos a ver qué retos existen, pero también las oportunidades que hay para construir este futuro.

La construcción del futuro es un proceso en transición y en disputa. El futuro que queramos construir lo vamos a construir entre todos. Por lo tanto, nuestra acción asociativa, nuestra acción política, nuestra acción cultural, va también a moldear aquello que se construya. El futuro no lo construyen solo los políticos o los empresarios. El futuro lo construimos entre todos. El trabajo que vosotros hacéis en las organizaciones es un trabajo de asistencia importante, pero también hay un trabajo de transformación cultural, de explicar a la sociedad que tiene que mirar la vida con otros parámetros. Esto transforma la realidad y, por lo tanto, este futuro está en disputa y depende de todos nosotros.

Quiero profundizar en las transformaciones que se han producido para entender qué mundo tenemos ahora y qué elementos podemos aprovechar. Hay cuatro transformaciones que debemos analizar:

1. Transformaciones en la esfera económica. Es evidente, sobre todo a partir del cambio de milenio, que un mundo con una globalización y financiarización de la economía genera toda una serie de desencajes; por ejemplo, un peso menor de la economía productiva y su deslocalización. De esto nos dimos cuenta con la pandemia de la COVID-19, cuando de repente llega un virus y un país como el nuestro, con tradición de industria textil, es incapaz de disponer de batas y mascarillas. En los primeros momentos, los médicos iban con bolsas de basura. Esto, en un país con una fuerte industria textil.

Amb les transformacions econòmiques es redefeixen els factors i les expressions de vulnerabilitat, les velles fractures, i també les noves. La fractura socioeconòmica és la més clara, però també n'hi ha d'altres que sorgeixen i es visualitzen, i així és com es produeix l'acció política. Hi ha acció política i acció social en fractures de gènere, d'edat, d'origen i per discapacitat. Hauríem d'esprémer aquestes noves vulnerabilitats i situar-les al centre d'atenció.

Era ideal el món on només hi havia una fractura polititzada? És cert que la desigualtat socioeconòmica es va reduir als anys 50, però les altres qüestions van quedar sense tractar. La dona continuava a casa, era l'encarregada del treball reproductiu de franc i de manera invisible, i això no va preocupar a l'estat del benestar. Les persones que no havien nascut en aquest territori no tenien drets. Els joves i la gent gran no eren subjectes centrals del benestar i la discapacitat era una qüestió que es vivia en privat o, com a màxim, en família. Ni l'Estat

Con las transformaciones económicas se redefinen los factores y las expresiones de vulnerabilidad, las viejas fracturas, pero también las nuevas. La fractura socioeconómica es la más clara, pero también hay otras que surgen, se visualizan y se produce acción política. Hay acción política y acción social en fracturas de género, de edad, de origen, de discapacidades. Y estas nuevas vulnerabilidades y su puesta en el centro de atención son elementos que tendríamos que expresar.

¿Era ideal el mundo donde solo una fractura estaba politizada? Es cierto que se redujo la desigualdad socioeconómica en los años 50, pero las otras cuestiones quedaban sin tratar. La mujer continuaba en casa, era la encargada del trabajo reproductivo de manera gratuita y de manera invisible, y esto no le preocupó al estado del bienestar. Las personas que no habían nacido en ese territorio no tenían derechos. Los jóvenes y las personas mayores no eran sujetos centrales del bienestar, y la discapacidad era una cuestión que se vivía en privado o, como mucho, en familia. Ni el

ni la comunitat actuaven. Per tant, hi ha elements d'oportunitat en aquestes transicions.

2. Transformacions en l'esfera sociocultural. En l'esfera sociocultural hi ha un món molt més complex. Irrupen tot de complexitats en els nostres contextos de quotidianitat: noves relacions afectives i de gènere, ciutats multiculturals o formes emergents de convivència. Hi ha molta més diversitat, molta més heterogeneïtat, però també més llibertat. Hem d'aconseguir dotar de recursos i de capacitats a tothom perquè cadascú pugui tenir el seu projecte de vida. En aquest context, hauríem de ser capaços de veure les dificultats que fan més complexes les actuacions de les polítiques públiques i de les associacions, però també les oportunitats per a la llibertat, per a l'autonomia i per a futurs diversos, per viure com cadascú vulgui i per desenvolupar el futur i el projecte de vida propi.

D'altra banda, apareixen discontinuïtats vitals i incerteses biogràfiques. Ens hem allunyat de la idea dels estats del benestar posteriors a la Segona Guerra Mundial, on les vides eren molt previsibles; és a dir, es construïa una família nuclear, amb una parella heterosexual i fills, i l'home treballava a la fàbrica vuit hores en una feina de per vida, mentre la dona es quedava a casa fent feines reproductives invisibilitzades i gratuïtes. Actualment, la incertesa és més gran. Ara difícilment trobem feines per a tota la vida i, al llarg del nostre recorregut vital, la tipologia de família va canviant. No tenim un futur marcat per endavant.

3. Transformacions en l'esfera ambiental. Creix la consciència dels riscos ambientals globals creats per la societat, com ara el canvi climàtic o la contaminació atmosfèrica. Eren qüestions que

Estado ni la comunidad actuaban. Por lo tanto, hay elementos de oportunidad de estas transiciones.

2. Transformaciones en la esfera sociocultural. *En la esfera sociocultural hay un mundo mucho más complejo. Irrumpen complejidades en nuestros contextos de cotidianidad: nuevas relaciones afectivas y de género, ciudades multiculturales, formas emergentes de convivencia. Tenemos mucha más diversidad, mucha más heterogeneidad, pero también tenemos más libertad. Debemos conseguir dotar de recursos y capacidades a todas las personas para que puedan tener sus proyectos de vida. En este contexto, deberíamos ser capaces de ver las dificultades que hacen más complejas las actuaciones de las políticas públicas y de las asociaciones, pero también las oportunidades para la libertad, para la autonomía y para futuros diversos, para vivir como cada uno quiera, desarrollar su futuro y su proyecto de vida.*

Por otra parte, aparecen discontinuidades vitales e incertidumbres biográficas. Ya no tenemos la idea de los estados del bienestar posteriores a la Segunda Guerra Mundial, donde las vidas eran muy previsibles; es decir, se construía una familia nuclear, con una pareja heterosexual y con hijos, y el hombre trabajaba en la fábrica ocho horas en un trabajo para toda la vida, mientras la mujer se quedaba en casa haciendo tareas reproductivas invisibilizadas y gratuitas. Actualmente la incertidumbre es mayor. Ahora, difícilmente encontramos trabajos para toda la vida y, a lo largo de nuestro recorrido, la forma de familia va cambiando. No tenemos un futuro marcado de antemano.

3. Transformaciones en la esfera ambiental. *Crece la conciencia de los riesgos ambientales globales producidos socialmente, como el cambio climático o la contaminación atmosférica. Estas eran cuestiones*

fins als anys 70 no figuraven ni a l'agenda pública ni a l'agenda política, però ara sabem quins límits físics té el planeta i som conscients que la catàstrofe és un escenari possible. Per tant, sense transició ecològica difícilment podrem gaudir d'altres drets. Això vol dir que hi ha un element de complexitat i d'incertesa que ens acompanya i que ens constreny per actuar.

Vinculats amb l'esfera ambiental es dibuixen processos de gentrificació als nuclis urbans i les dificultats de la ciutadania per viure en determinats barris perquè augmenten els preus de l'habitatge i els problemes per trobar-ne. La segregació urbana és també un repte important: volem ciutats on ens

que hasta los años 70 no existían ni en la agenda pública ni en la agenda política, pero ahora tenemos conciencia de los límites físicos del planeta y de que la catástrofe es un escenario posible. Por lo tanto, sin transición ecológica difícilmente vamos a poder disfrutar de otros derechos. Esto quiere decir que hay un elemento de complejidad e incertidumbre que nos acompaña y que nos apremia para actuar.

Vinculados con la esfera ambiental, se dibujan procesos de gentrificación a nivel urbano, de dificultades de la ciudadanía para vivir en determinados barrios porque aumentan los precios y los problemas para encontrar vivienda. La segregación urbana es también un reto importante: ¿queremos ciudades donde

trobem tots amb tots?, volem compartir l'espai públic amb els qui són diferents o ciutats segregades on només interactuem amb els qui són com nosaltres? La segregació és el que ens porta a aquest escenari de fragmentació de la ciutat i al fet que cadascú visqui amb els que són com ell.

D'altra banda, hi ha la geografia de la despoblació. El repte, en el cas espanyol, és el de l'"Espanya buidada", que es fixa en com s'articulen els pols d'espai urbà amb aquests espais que es van despoblant a causa de la manca de recursos i d'oportunitats. Això, segurament, també comporta un repte per a les associacions de persones amb discapacitat, que treballen a l'àrea urbana però també a la no urbana. Les dificultats que té una persona amb alguna discapacitat són diferents si viu a la ciutat o en una àrea despoblada. Potser per accedir a algun servei ha de viatjar quilòmetres o fins i tot traslladar la residència, perquè no té recursos accessibles en un radi de mobilitat acceptable. Per tant, aquí trobem un element que ens introdueix complexitats i que ens convida, des de les associacions, a pensar-hi. Hi ha el desafiament que els recursos arribin a tothom, visqui on visqui, i el fet de residir a Barcelona o a Madrid no ha de donar més drets que residir a Palència, a Lleida o al Pirineu de Lleida.

4. Transformacions en l'esfera política. Finalment, hi ha acció més enllà de la fractura de classe o socioeconòmica, com les transformacions polítiques i associatives, amb noves creativitats i energies ciutadanes. L'associacionisme n'és un exemple. Tant les associacions com les institucions tenim un repte, que és com plantejem els escenaris. Als anys 80 es parlava de la cooperació publicomercantil, la cooperació entre les institucions i les empreses. Ara el repte és la cooperació publicocomunitària, com es fan

nos encontremos todos con todos?, ¿queremos compartir el espacio público con el que es diferente o ciudades segregadas donde solo interactuemos con los que son como nosotros? La segregación es lo que nos lleva a este escenario de fragmentación de la ciudad y a que cada uno viva con los que son como él.

Por otro lado, está la geografía de la despoblación. El reto, en el caso español, es el de la "España vaciada", que atiende a cómo se articulan los polos de espacio urbano con estos espacios que se van despoblando debido a la falta de recursos y de oportunidades. Esto, seguramente, también supone un reto para las asociaciones de personas con discapacidad, las cuales trabajan en el área urbana pero también en la no urbana. Y las dificultades que tiene una persona con alguna discapacidad también son diferentes si vive en la ciudad que si vive en un área despoblada. Quizá para acceder a algún servicio tiene que viajar kilómetros o incluso trasladar su residencia porque no tiene recursos accesibles en un radio aceptable en el que se puede mover. Por lo tanto, aquí también hay un elemento que nos introduce complejidades y que nos permite, desde las asociaciones, pensar en ello. Existe el desafío de que los recursos lleguen a todas las personas, vivan donde vivan, y el hecho de residir en Barcelona o en Madrid no debe otorgar más derechos que residir en Palencia, en Lleida o en el Pirineo de Lleida.

4. Transformaciones en la esfera política. Finalmente, hay acción más allá de la fractura de clase o socioeconómica, como las transformaciones políticas y también asociativas. Hay nuevas creatividades y energías ciudadanas. El asociacionismo es un ejemplo. Aquí hay un reto, tanto para las asociaciones como para las instituciones, que es cómo planteamos los escenarios. En los años 80 se hablaba de la cooperación público-mercantil, la cooperación entre las instituciones y las empresas. Ahora el reto es la cooperación público-comunitaria. Cómo hacer

polítiques públiques i pràctiques socials perquè el públic institucional i el públic comunitari es trobin i, per tant, es creïn sinergies positives i transformadores entre el paper institucional, les responsabilitats en polítiques públiques i les pràctiques socials que es lideren des d'entitats socials. Aquí hi ha la clau.

En una agenda com la de les entitats socials dedicades a les persones amb discapacitat, això és absolutament imprescindible. Les institucions totes soles poden fer actuacions, però seran de molta més qualitat si compten amb el teixit social. Per tant, és un repte, perquè significa que les institucions ja no treballen soles, sinó que treballen braç a braç amb les associacions per detectar problemes, planificar polítiques públiques i aplicar-les. Algunes associacions tenen tot un apartat d'assistència o de treball amb persones usuàries, que també avalua les polítiques públiques. Qui pot avaluar més bé aquestes polítiques que les associacions especialitzades en diferents camps? Segurament l'avaluació serà de molta més qualitat si es col·labora amb les associacions.

Per tant, aquí hi ha un repte per als estats del benestar que van sorgir després de la Segona Guerra Mundial, on l'Estat, partint sobretot del centre, desenvolupava unes polítiques públiques que nosaltres, com a ciutadans passius, rebíem. Això en un món complex i incert com l'actual no acaba de funcionar. Aquí el paper fonamental del teixit associatiu és capgirar aquesta manera d'entendre les polítiques públiques perquè incorporin el component publicoinstitucional però també el component publicoassociatiu.

Quan parlem de la cosa pública l'hem de situar en una doble dimensió. Públic és allò que es preocupa per l'interès general, i les associacions (el teixit social) tam-

políticas públicas y prácticas sociales donde lo público institucional y lo público comunitario se encuentren y, por lo tanto, se generen sinergias positivas y transformadoras entre el papel institucional, las responsabilidades en políticas públicas y las prácticas sociales que se lideran desde entidades sociales. Aquí está la clave.

En una agenda como la de las entidades sociales del ámbito de la discapacidad, esto es absolutamente imprescindible. Las instituciones por sí solas pueden hacer actuaciones, pero serán de mucha mayor calidad si se aúnan con el papel del tejido social. Por lo tanto, es un reto, porque significa que las instituciones ya no trabajan solas, sino que trabajan codo con codo con las asociaciones en la detección de problemas, en el diseño de las políticas públicas y también en su implementación. Algunas asociaciones tienen todo un apartado de asistencia o de trabajo con personas usuarias, y también para evaluar las políticas públicas. ¿Quién puede evaluar mejor estas políticas que las asociaciones especializadas en distintos campos? Seguramente será una evaluación de mucha más calidad si se realiza con las asociaciones.

Por lo tanto, aquí hay un reto para aquellos estados del bienestar posteriores a la Segunda Guerra Mundial en los que el Estado, sobre todo desde el centro, desarrollaba unas políticas públicas y nosotros, como ciudadanos pasivos, las recibíamos. Esto en un mundo complejo e incierto como el actual no acaba de funcionar. Aquí el papel fundamental del tejido asociativo es dar la vuelta a esta manera de entender las políticas públicas para que tengan el componente público institucional y también el componente público asociativo.

Cuando hablamos de lo público hay que hablar de una doble dimensión. Público es aquello que se preocupa por el interés general, y las asociaciones (el tejido so-

bé es preocupen per l'interès general i per avançar en drets. De manera que la cosa pública té dues dimensions: (1) la publicoinstitucional, que inclou els ajuntaments, els governs autonòmics i el Govern central, i (2) la publicocomunitària, que comprèn tot el teixit social que treballa per avançar en drets i en capacitats. Això és un repte per a les institucions, perquè els toca treballar dialogant, unes vegades batallant, d'altres en relacions de conflicte, de negociació o de consens... Però per a les associacions també és un desafiament, perquè ja no es dediquen a fer demandes i prou, sinó que també són partícips de la planificació i assumeixen determinades responsabilitats. Per tant, tot es fa molt més complex, i és d'aquí que sorgeix la necessitat de tenir lideratges potents a les associacions, perquè ja no és només una associació que té el seu full de demandes que diu: "Mira, Administració, volem això". No, jo crec que a les associacions hem de ser capaços d'arribar molt més enllà i dir: "Volem això, però també volem definir la política pública, identificar els problemes, fer una avaluació conjunta i cogestionar una part dels recursos". Això és un desafiament realment complicat, però crec que és el repte principal en aquestes transicions que hem explicat.

En resum, tenim un món en transformació i amb uns corrents de fons que veiem en la nostra realitat actual, molt diferent i amb canvis absolutament palpables respecte a la dels anys setanta. A més, hi ha diferents episodis que han fet més palesos els problemes i els reptes pendents, però també les oportunitats, d'ençà del canvi de mil·lenni. Jo diria que hi ha quatre episodis o elements que ens situen en context:

- a. La Gran Recessió del 2008.
- b. La pandèmia de la COVID-19.
- c. La guerra d'Ucraïna (crisi d'energia i inflació).
- d. L'ascens de la dreta radical i el neofeixisme.

cial) también se preocupan por el interés general y por avanzar en derechos. De modo que, lo público tiene dos dimensiones: (1) Público institucional: ayuntamientos, gobiernos autonómicos, gobierno central, y (2) Público comunitario: todo el tejido social que trabaja para un avance en derechos, para un avance en capacidades. Esto es un reto para las instituciones, porque les toca trabajar dialogando, unas veces batallando, otras en relaciones de conflicto, otras de negociación, de consenso... Pero para las asociaciones también es un desafío, porque ya no solo demandan, sino que también son partícipes del diseño y se ocupan de determinadas responsabilidades. Por lo tanto, también se hace mucho más complejo, y de aquí surge la necesidad de liderazgos potentes en las asociaciones, porque ya no es solo una asociación que tiene su hoja de demandas y dice "mira, Administración, queremos esto". No, yo creo que, como asociaciones, debemos ser capaces de llegar mucho más allá: "quiero esto, pero además quiero diseñar la política pública, quiero identificar los problemas, quiero que conjuntamente podamos evaluar y quiero cogestionar una parte de los recursos". Esto supone un desafío realmente complicado, pero creo que es el reto principal en estas transiciones que hemos explicado.

En resumen, tenemos un mundo en transformación con unas corrientes de fondo que vemos en nuestra realidad actual, muy distinta y con cambios absolutamente palpables con respecto a la de los años 70. Además, hay distintos episodios que han puesto aún más encima de la mesa los problemas y los retos, pero también las oportunidades, desde el cambio de milenio. Yo diría que hay cuatro episodios o elementos que nos sitúan en contexto:

- a. La Gran Recesión de 2008.*
- b. La pandemia de la COVID-19.*
- c. La guerra de Ucrania (crisis de energía e inflación).*
- d. El ascenso de la derecha radical y el neofascismo.*

Són quatre elements que configuren o acceleren aquest món en transformació. Aquests acceleradors de processos socials sí que ens ajuden a reflexionar i posen damunt la taula la necessitat de repensar temes, pràctiques i polítiques considerades indiscutibles:

- Les desigualtats i la ruptura de la cohesió social. Durant una època, en ple desplegament dels estats del benestar, vam aconseguir reduir la desigualtat, però ara augmenta. I cal tenir en compte que aquest fet també causa una ruptura en la cohesió social. És un element sobre el qual cal reflexionar i treballar. Així mateix, hem de decidir quin futur volem: volem un futur amb unes societats més desiguals o bé anar en sentit contrari? Un altre element que també han posat sobre la taula aquests episodis és que els estats no únicament han de redistribuir i produir serveis de benestar i drets socials, sinó que els recursos que tenen també han de servir, com en la crisi de la COVID, per sostenir part del teixit econòmic. Els expedients temporals de regulació d'ocupació (ERTE) van servir per sostenir una part de l'economia. Això cal esmentar-ho, perquè hi ha determinats discursos que qüestionen per què hem de pagar impostos perquè els pobres i la gent sense recursos visquin. Sí, els impostos serveixen per redistribuir, però també, de vegades, han servit per sostenir el teixit econòmic, com en el cas dels ERTE durant la pandèmia.

- Importància del teixit industrial (límits ecològics, socials i logístics de la deslocalització).
- Reptes ambientals i transició ecològica (inclosa l'energètica).

Son cuatro elementos que configuran o aceleran este mundo en transformación. Estos aceleradores de procesos sociales sí que nos ayudan a reflexionar y ponen encima de la mesa la necesidad de repensar temáticas, prácticas y políticas consideradas indiscutibles:

- *Las desigualdades y la ruptura de la cohesión social. Conseguimos durante una época, en pleno funcionamiento de los estados del bienestar, reducir la desigualdad; pero ahora está aumentando. Y hay que tener en cuenta que este aumento genera también una ruptura de la cohesión social. Este es un elemento sobre el que hay que reflexionar y trabajar; y también tenemos que decidir qué futuro queremos: ¿queremos un futuro con unas sociedades más desiguales o queremos ir en la dirección contraria? Otro elemento que también han puesto sobre la mesa estos episodios es que los estados no solo redistribuyen y producen servicios de bienestar y derechos sociales, sino que sus recursos también han servido, por ejemplo, en la crisis de la COVID, para sostener parte del tejido económico. Los Expedientes Temporales de Regulación de Empleo (ERTE) sirvieron para sostener una parte de la economía. Esto cabe mencionarlo porque hay determinados discursos que cuestionan para qué tenemos que pagar impuestos, ¿para que los pobres y las personas sin recursos vivan? Sí, los impuestos sirven para redistribuir, pero también hay veces que han servido para sostener el tejido económico, como en el caso de los ERTE durante la pandemia.*

- *Importancia del tejido industrial (límites ecológicos, sociales y logísticos de la deslocalización).*
- *Retos ambientales y transición ecológica (incluida la energética).*

- Innovació de l'Administració pública. Encara tenim una administració pública massa burocratitzada, massa centralitzada i amb molt poc marge de maniobra. Això demana una reforma, sobretot si creiem en la relació necessària entre la dimensió publicoinstitucional i la publicocomunitària. Necessitem administracions públiques més deliberatives, més col·laboratives amb l'espai comú i el teixit comunitari.

- La centralitat de les cures. La pandèmia ha demostrat que les cures no poden continuar recaient en el nucli familiar i, en gran part, en el paper cuidador de la dona, invisibilitzat i gratuït. De la mateixa manera que la sanitat, l'educació o la protecció social es van assumir com una responsabilitat pública en el passat, les cures han de ser assumides també com a responsabilitat pública i, per tant, cal sostreure aquesta obligació de les famílies, principalment de les dones. Els poders públics se n'han de fer responsables i crear diferents mecanismes per sostenir les cures, de la primera infantesa fins a l'edat adulta, tenint en compte les persones en situació de dependència que les necessiti.

De fet, tothom necessita rebre cures. Som els animals més desvalguts de la Terra, els únics que no podem sobreviure sense la cura dels altres. Som éssers vulnerables, però això quedava amagat en el si de les famílies, i les dones que s'encarregaven d'aquestes cures invisibles no figuraven en cap comptabilitat. Si, paradoxalment, som els éssers més vulnerables, dels pocs animals que necessiten cures des del seu naixement, per què les cures no s'han posat al centre?

En aquest sentit, el moviment associatiu exerceix un paper molt important en la reivindicació que

- *Innovación de la Administración pública. Todavía tenemos una Administración pública muy burocratizada, muy centralizada, con muy poco margen de maniobra. Esto merece una reforma, sobre todo si creemos en la necesaria relación necesaria entre lo público institucional y lo público comunitario que se mencionaba anteriormente. Necesitamos Administraciones públicas más deliberativas, más colaborativas con lo común y lo comunitario.*

- *La centralidad de los cuidados. La pandemia ha demostrado que los cuidados no pueden continuar cayendo en el ámbito familiar y, en su mayor parte, en el papel cuidador de la mujer, invisibilizado y gratuito. De la misma manera que la sanidad, la educación o la protección social se asumieron como responsabilidad pública en un pasado, los cuidados tienen que ser asumidos también como responsabilidad pública y, por lo tanto, sustraer la obligación de las familias, principalmente de las mujeres, en estas tareas. Los poderes públicos deben hacerse responsables y generar distintas formas para sostener los cuidados, desde la pequeña infancia a los adultos mayores, y a todas aquellas personas en situación de dependencia que los necesiten.*

De hecho, todas las personas necesitamos cuidados. Somos el animal más desvalido de la tierra; el único animal que no puede sobrevivir sin el cuidado de otros. Somos seres vulnerables, pero esto quedaba escondido en las familias, y las mujeres que se encargaban de estos cuidados invisibles no figuraban en ninguna contabilidad. Si, paradójicamente, somos el ser más vulnerable, de los pocos animales que necesitan cuidados desde que nacen, ¿por qué los cuidados no se han puesto en el centro?

En este sentido, el movimiento asociativo desempeña un papel muy importante en la reivindicación de que

les cures s'han d'assumir com una cosa compartida, perquè ens concerneixen a tothom. En algun moment de la vida tothom les necessitarà (o bé ja les han necessitat) i, per tant, hem d'articular mecanismes de caràcter col·lectiu que les puguin sostenir. La Fundació Institut Guttmann és un exemple del que són les infraestructures residencials, els equipaments de dia, els equipaments de suport, l'atenció domiciliària..., un seguit d'instruments perquè tothom pugui rebre cures, quan calgui, i no hagin de recaure en la família. En el millor dels casos, si tens recursos econòmics pots accedir al mercat, però si no, o no tindràs cures o bé recauran en la família.

Per acabar la meva reflexió, em pregunto: com ha de ser el benestar en el segle XXI?, com reconstruïm la ciutadania social? Hi ha una agenda de drets pels quals hem de continuar batallant, però també hi ha d'haver innovacions. El professor i investigador Ricard Gomà i jo hem treballat aquests temes, i, per a nosaltres, hi ha dues idees principals:

los cuidados deben asumirse como algo compartido y que concierne a todos, ya que todas las personas los necesitarán en algún momento de su vida (o ya los han necesitado) y, por lo tanto, tenemos que articular mecanismos de carácter colectivo que puedan sostenerlos. La Fundación Institut Guttmann es un ejemplo de lo necesarios que son las infraestructuras residenciales, los equipamientos de día, los equipamientos de apoyo, la atención domiciliaria..., una serie de instrumentos para que todas las personas que en algún momento necesitan cuidados puedan recibirlos y no tengan que recaer en la familia. En el mejor de los casos, si tienes recursos económicos puedes acceder al mercado, pero si no los tienes, o no tienes cuidados o estos recaen en la familia.

Para finalizar mi reflexión, me pregunto: ¿cómo tiene que ser el bienestar del siglo XXI?, ¿cómo reconstruimos la ciudadanía social? Hay una agenda de derechos por los que debemos continuar batallando, pero también tiene que haber innovaciones. El profesor e investigador Ricard Gomà y yo hemos trabajado estos temas, y, para nosotros, hay dos ideas principales:

1. En primer lloc, hem de ser capaços de forjar igualtat de condicions i igualtat de recursos amb el reconeixement de les diferències. És a dir, igualtat no vol dir homogeneïtat. No tots tenim les mateixes necessitats, ni les mateixes aspiracions, ni els mateixos desitjos ni els mateixos contextos. Per tant, ha de ser possible construir igualtat, però alhora reconèixer les diferències. I per aquí haurien d'anar els projectes d'inclusió, que haurien de ser capaços d'unir. Alguns teòrics estableixen igualtat i llibertat com a pols oposats, però no hi ha res més equivocat que això. La igualtat va associada a la llibertat. Si no tenim processos que fomentin la igualtat, difícilment hi podrà haver llibertat d'elecció per a una part important de la societat. Alhora, però, si no podem triar, aquesta igualtat quedarà com quelcom que ens encotilla. De manera que, arribats en aquest punt, ens plantejem els girs que ha de fer l'estat del benestar: cap a la redistribució, la justícia de gènere, la interculturalitat, els cicles de vida i les (dis)capacitats.

El gir cap a la justícia de gènere ha d'anar més enllà de les polítiques d'igualtat. La dimensió de gènere ho travessa tot. El gir cap a la interculturalitat tracta de com vivim en societats cada vegada més mestisses i com aquest mestissatge ens transforma a tots com a societat. El gir cap als cicles de vida implica ser capaç de fer polítiques públiques i pràctiques socials en totes les etapes de la vida, de la primera infantesa fins a l'edat adulta, tots com a subjectes ciutadans. El gir cap a les capacitats i discapacitats és tenir en compte les diverses formes de vida. Tots aquests girs han de partir de la idea que hem de crear condicions d'igualtat, però entenent que som diversos i diferents i que en aquesta combinació és on poden sorgir projectes d'inclusió.

1. En primer lugar, debemos ser capaces de forjar igualdad de condiciones, igualdad de recursos, con el reconocimiento de las diferencias. Es decir, igualdad no quiere decir homogeneidad. No todos tenemos las mismas necesidades, ni las mismas aspiraciones, ni los mismos deseos, ni los mismos contextos. Por lo tanto, debe ser posible construir igualdad, pero a la vez reconocer las diferencias. Y por ahí deberían ir los proyectos de inclusión, deberían ser capaces de aunar. Algunos teóricos establecían igualdad y libertad como polos opuestos, pero no hay nada más equivocado que esto. La igualdad va junto con la libertad. Si no tenemos procesos generadores de igualdad, difícilmente podrá haber libertad de elección por una parte importante de la sociedad. Pero, a la vez, si no podemos elegir, esta igualdad quedará como algo que nos encorseta. De modo que, en este punto, nos planteábamos los giros que tiene que hacer el Estado del bienestar: hacia la redistribución, la justicia de género, la interculturalidad, los ciclos de vida y las (dis)capacidades.

El giro hacia la justicia de género debe ir más allá de las políticas de igualdad. La dimensión de género lo atraviesa todo. El giro hacia la interculturalidad trata de cómo vivimos en sociedades cada vez más mestizas y cómo ese mestizaje nos transforma a todos como sociedad. El giro hacia los ciclos de vida es ser capaz de hacer políticas públicas y prácticas sociales en todas las etapas de la vida, desde la pequeña infancia hasta los adultos mayores, todos como sujetos ciudadanos. El giro hacia las capacidades y discapacidades es tener en cuenta las diversas formas de vida. Y todos estos giros deben partir de esta idea: generemos condiciones de igualdad, pero entendiendo que somos diversos, que somos diferentes y que en esta combinación es donde puede surgir estos proyectos de inclusión.

2. En segon lloc, hem de fomentar l'autonomia, tant com la igualtat. Així, hem de tenir la llibertat de crear autònomament els nostres projectes de vida, oferint les possibilitats i les capacitats per desenvolupar futurs autònoms. Però aquesta autonomia no és individualisme. En el moviment associatiu s'entén molt bé aquesta idea. L'autonomia es construeix també creant vincles amb els altres i reconeixent-los. Hi ha una cosa en què els estats del benestar tradicionals es van fixar molt: la redistribució de recursos, però van oblidar la fraternitat i la construcció de comunitats, de reconeixement dels altres i d'espais on sentir-nos participants de la cosa pública. Els estats del benestar es van centrar a redistribuir els recursos i van deixar de crear vincles per al teixit social.

No obstant això, sense comunitat, sense fraternitat, no hi ha cohesió social. Sense la feina que es fa al teixit social, no hi ha cohesió, ni possibilitat de reconeixement, ni d'empatitzar amb els altres ni de veure'n les necessitats i els desitjos. Per tant, crec que aquest és un element fonamental: com construïm fraternitat i com construïm aquests lligams socials, que són els que ens sostenen quan arriben esdeveniments adversos com la pandèmia; és a dir, les associacions, el treball comunitari que, de manera informal o formal, reconeixen l'altre i, després, intenten donar-hi un cop de mà. Per tant, aquest també és un element per explorar i crec que el teixit associatiu fa una gran aportació al foment de la fraternitat, sense la qual ens convertiríem en individus aïllats, en individus que poden acabar tenint certs drets, però sense reconèixer els altres i sense crear comunitat. I aquest és el paper imprescindible del teixit social.

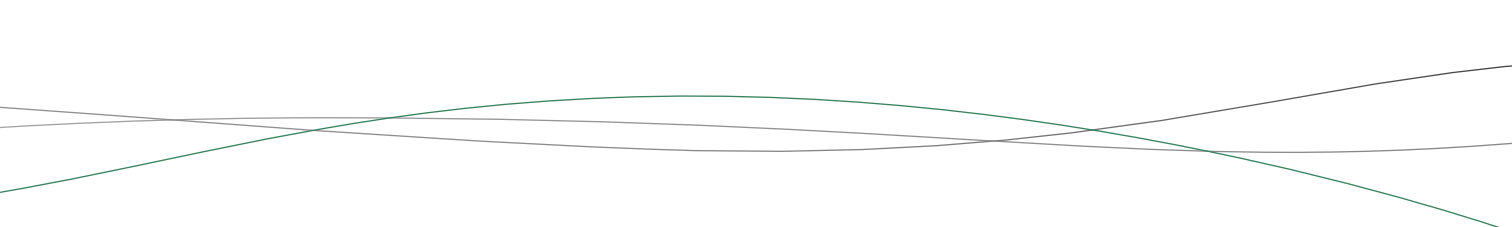
2. En segundo lugar, debemos generar autonomía. A la vez que generamos igualdad, debemos tener la libertad de crear autónomamente nuestros proyectos de vida; tenemos que generar las posibilidades y capacidades para poder desarrollar futuros autónomos. Pero esta autonomía no es individualismo. Desde el movimiento asociativo se entiende muy bien esta idea. La autonomía se construye también generando vínculos con los otros, reconociendo a los otros. Hay algo en lo que los estados del bienestar tradicionales se fijaron mucho: la redistribución de recursos. Pero olvidaron la fraternidad, la construcción de comunidades, la construcción de reconocimiento del otro, la construcción de espacios donde sentirnos participantes de la cosa pública. Los estados del bienestar se focalizaron en redistribuir los recursos y dejaron lo de generar vínculos para el tejido social.

Sin embargo, sin comunidad, sin fraternidad, no hay cohesión social. Sin el trabajo que se hace desde el tejido social, no hay cohesión, no hay posibilidad de reconocimiento del otro, de empatizar con el otro, de ver las necesidades y los deseos que tiene el otro. Por lo tanto, creo que este es un elemento fundamental: cómo construimos fraternidad y cómo construimos estos lazos sociales, que son los que nos sostienen cuando vienen acontecimientos adversos como la pandemia. Es decir, las asociaciones, el trabajo comunitario que, de manera informal o de manera formal, reconocen al otro e intentan después echarle una mano. Por consiguiente, este también es un elemento para explorar y creo que el tejido asociativo hace una gran aportación a esta generación de fraternidad, sin la cual nos convertimos en individuos aislados. Individuos que pueden acabar teniendo ciertos derechos, pero sin un reconocimiento del otro y sin crear comunidad. Y este es el papel imprescindible del tejido social.

Per acabar, vull remarcar, sobretot, el paper realment fonamental que tenen les associacions de donar densitat i qualitat i de crear nous lideratges socials. Així mateix, crec que és fonamental fer un salt qualitatiu i que el teixit social pugui dialogar, col·laborar i, de vegades, coproduir política pública amb les institucions públiques, i per això penso que les organitzacions s'han d'enfortir. A tots els qui lidereu o liderareu organitzacions socials, us animo perquè feu una feina imprescindible en democràcia.

Para terminar, quiero remarcar, sobre todo, este papel realmente fundamental de las asociaciones de dar densidad, de dar calidad, de generar nuevos liderazgos sociales. Asimismo, creo que es fundamental dar un salto cualitativo, que el tejido social pueda dialogar, colaborar, a veces coproducir política pública con las instituciones públicas; y por eso también creo que las organizaciones tienen que fortalecerse. A todos los que vais a liderar organizaciones sociales, o que ya las estáis liderando, os animo porque estáis haciendo un trabajo imprescindible en una democracia.

Bloc 2

Bloque 2

Individualisme i bé comú, conceptes antagònics o complementaris?

*R*eflexionem sobre les cures i les necessitats de suport a la societat actual. L'individualisme propi de la societat actual és compatible amb perseguir el bé comú? Som éssers independents o interdependents? Analitzem com la convivència, el diàleg i la deliberació poden promoure la cohesió social i la qualitat de vida de la ciutadania.

Individualismo y bien común, ¿conceptos antagónicos o complementarios?

*R*eflexionamos sobre los cuidados y las necesidades de apoyo en la sociedad actual. ¿El individualismo propio de la sociedad actual es compatible con perseguir el bien común? ¿Somos seres independientes o interdependientes? Analizamos cómo la convivencia, el diálogo y la deliberación pueden promocionar la cohesión social y la calidad de vida de la ciudadanía.

Conferència 2.1

Conferencia 2.1

19/10/2022

Col·lectivització
dels riscos i
polítiques contra
la desigualtat

*Colectivización
de los riesgos y
políticas contra
la desigualdad*

MARGARITA LEÓN

Professora de Ciència Política de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB)

Profesora de Ciencia Política de la Universidad Autónoma de Barcelona (UAB)

*U*s parlaré sobre el meu camp de coneixement i el meu treball de recerca, principalment relacionat amb l'estat del benestar. Per començar, us vull traslladar una idea fonamental: l'estat del benestar

*O*s hablaré sobre mi campo de conocimiento y mi trabajo de investigación, principalmente relacionado con el estado de bienestar. Para empezar, os quiero trasladar una idea fundamental: el estado de bien-

"Des d'un principi es van atorgar drets a qui es considerava una persona autònoma. I aquests, tradicionalment, eren els homes i pares de família, que representaven el concepte de *l'homo economicus*, l'home racional. Això implicava que la ciutadania pertanyia exclusivament a les persones autònomes, i així és com van començar les democràcies liberals." / *"Desde un principio se otorgaron derechos a quien se consideraba una persona autónoma. Y estos, tradicionalmente, eran los varones y padres de familia, que representaban el concepto del homo economicus, el hombre racional. Esto implicaba que la ciudadanía pertenecía exclusivamente a las personas autónomas y así es como se iniciaron las democracias liberales."*

tracta sobre la col·lectivització dels riscos. Fins i tot quan hi ha actors que no estan interessats a defensar l'estat del benestar o quan hi ha impulsos forts cap a la mercantilització de béns públics, fins i tot quan n'hi ha que pensen que la sanitat o l'educació estan més ben gestionades en mans privades, fins i tot aquí, sempre s'espera que l'Estat respongui a la col·lectivització dels riscos.

Això s'ha evidenciat de manera molt clara durant la pandèmia, quan de sobte es produeix una crisi i qui ha de posar tot l'aparell de recursos, infraestructura de personal, etc., és l'Estat. Tot i que pensem que la medicina es pot gestionar de manera privada, sorgeix la necessitat d'hospitals públics que es facin càrrec de tractaments que són molt costosos i que no podrien entrar mai en una lògica de cost-benefici en l'àmbit privat. Llavors, partint de la idea que l'estat del benestar va de col·lectivitzar riscos i que, fins i tot des d'una perspectiva molt individualista, sempre hi haurà una col·lectivització de riscos, ens plantejem dues qüestions importants. Primer, quins riscos es col·lectivitzen i quins no? I segon, com es col·lectivitzen aquests riscos? Aquí és on hi ha la

estar trata sobre la colectivización de los riesgos. Incluso cuando hay actores que no están interesados en defender el estado de bienestar o cuando hay impulsos fuertes hacia la mercantilización de bienes públicos, incluso los que piensan que la sanidad o la educación están mejor gestionadas en manos privadas, incluso ahí, siempre se espera que el Estado responda ante la colectivización de riesgos.

Esto se ha evidenciado de manera muy clara durante la pandemia, cuando de repente se produce una crisis y quien tiene que poner todo el aparato de recursos, infraestructura de personal, etcétera es el Estado. Aun cuando pensamos que la medicina se puede gestionar de forma privada, surge la necesidad de hospitales públicos que se hagan cargo de tratamientos que son muy costosos y que nunca podrían entrar en una lógica de coste-beneficio en el ámbito privado. Entonces, partiendo de la idea de que el estado de bienestar va de colectivizar riesgos y que, incluso desde una perspectiva muy individualista, siempre va a haber una colectivización de riesgos, nos surgen dos cuestiones importantes. Primero, ¿qué riesgos se colectivizan y cuáles no?; y segundo, ¿cómo se colectivizan estos

reflexió fonamental, perquè aquí és on entrem en tota una concepció de dicotomies que són, en bona part, falses.

M'agradaria reflexionar sobre les dicotomies entre autonomia i dependència, llibertat i igualtat, món productiu i món reproductiu, esfera pública i esfera privada. Crec que tota l'arquitectura i tot el disseny de l'estat del benestar clàssic s'organitzen entorn d'aquestes divisions, que no es corresponen a com organitzem la vida. Tanmateix, aquesta divisió inicial entre autonomia i dependència ha donat lloc al que avui coneixem com a estat del benestar. Per què? Perquè des d'un principi es van atorgar drets a qui es considerava una persona

riesgos? Ahí es donde está la reflexión fundamental, porque ahí es donde entramos en toda una concepción de dicotomías que son, en buena medida, falsas.

Me gustaría reflexionar sobre las dicotomías entre autonomía y dependencia, libertad e igualdad, mundo productivo y mundo reproductivo, esfera pública y esfera privada. Creo que toda la arquitectura y todo el diseño del estado de bienestar clásico están organizados en torno a estas divisiones, las cuales no se corresponden a cómo organizamos la vida. Sin embargo, esta división inicial entre autonomía y dependencia ha dado lugar a lo que hoy conocemos como estado de bienestar. ¿Por qué? Porque desde un principio se otorgaron derechos a quien se consideraba

autònoma. I aquests, tradicionalment, eren els homes i pares de família, que representaven el concepte de *l'homo economicus*, l'home racional. Això implicava que la ciutadania pertanyia exclusivament a les persones autònomes, i així és com van començar les democràcies liberals.

Aquest model distingia les persones autònomes, sobretot homes, de tota una sèrie de grups considerats "dependents", que accedien als drets socials o a la protecció social per la seva condició; és a dir, tenien un estatus de ciutadania secundari i subsidiari. Aquí hi trobem les dones, per descomptat, però també els menors i les persones amb alguna mena de discapacitat. Per tant, aquesta divisió de qui és autònom i qui no, és molt limitadora. A més, el principal problema és que aquesta concepció d'autonomia ocultava per complet la necessitat que té tothom de dependre dels altres. Fins i tot algú a qui considerem "autònom" depèn de les cures, de l'atenció, del treball d'altres persones que faciliten aquesta autonomia.

L'altre problema important d'aquest enfocament és la diferenciació en el reconeixement dels drets. Pensem que tothom té un accés similar als drets, però no és veritat, perquè, depenent d'on sigui situat cadascú en aquesta dicotomia autonomia-dependència, tindrà accés a uns drets o uns altres.

Amb aquest model neixen els estats del benestar, que eren molt limitats quant a qui és subjecte de drets i, per tant, extremament excloents amb col·lectius molt importants de la societat. I a més, en el nucli d'aquesta dicotomia entre l'autonomia i la dependència hi ha el paper central que ha fet sempre la família com a institució que protegeix les persones. Per exemple, com que la família

una persona autònoma. Y estos, tradicionalmente, eran los varones y padres de familia, que representaban el concepto del homo economicus, el hombre racional. Esto implicaba que la ciudadanía pertenecía exclusivamente a las personas autónomas y así es como se iniciaron las democracias liberales.

Este modelo distinguía a las personas autónomas, sobre todo varones, de toda una serie de grupos considerados "dependientes", que accedían a los derechos sociales o a la protección social por su condición; es decir, tenían un estatus de ciudadanía secundario y subsidiario. Aquí estaban las mujeres, por supuesto, pero también estaban los menores y las personas con algún tipo de discapacidad. Por lo tanto, esta división de quién es autónomo y quién no lo es resulta muy limitante. Además, el principal problema es que esta concepción de autonomía ocultaba por completo la necesidad que tenemos todos y todas de depender de otras personas. Incluso alguien a quien consideramos "autónomo" depende de los cuidados, de la atención, del trabajo de otras personas que facilitan esa autonomía.

El otro problema importante de este enfoque es la diferenciación en el reconocimiento de los derechos. Pensamos que todo el mundo tiene un acceso similar a los derechos, pero no es verdad, porque dependiendo de dónde esté ubicado cada uno en esta dicotomía autonomía-dependencia, tendrá acceso a unos derechos u otros.

Con este modelo se produce el inicio de los estados de bienestar, que eran muy limitados en cuanto a quién es sujeto de derechos y, por lo tanto, extremadamente excluyentes con colectivos muy importantes de la sociedad. Y aparte, en el núcleo de esta dicotomía entre la autonomía y la dependencia está el papel central que ha jugado siempre la familia como institución que protege a las personas. Por ejemplo, como la familia

s'ocupava de tot el que té a veure amb les feines vinculades amb la cura, l'Estat no hi intervenia i no socialitzava aspectes clau de la nostra reproducció perquè pensava que ja es resolia en el nucli familiar. L'estat del benestar clàssic no s'encarregava de la cura infantil fins als 5 o 6 anys perquè pensava que era domini de les famílies. Tampoc no s'ocupava de persones que, per alguna raó, no tenien capacitat de valer-se per si mateixes en el que entenem com "el mercat". És a dir, tot el que erròniament entenem per "dependència" quedava en l'entorn familiar i, per tant, es produïa una invisibilització, de nou, d'aquestes interdependències, i a més, es deixaven importants grups socials en una situació de gran desavantatge.

se ocupaba de todo lo que tiene que ver con tareas vinculadas con el cuidado, el Estado no intervenía y no socializaba aspectos clave de nuestra reproducción porque pensaba que esto se resolvía en el ámbito familiar. El estado de bienestar clásico no se ocupaba del cuidado infantil hasta los 5 o 6 años de edad porque pensaba que esto era dominio de las familias. Tampoco se ocupaba de personas que por alguna razón no tenían capacidad de valerse por sí mismas en lo que entendemos como "el mercado". Es decir, todo lo que erróneamente conocemos como "dependencia" quedaba en el entorno familiar y, por lo tanto, se producía una invisibilización, de nuevo, de estas interdependencias y, además, se dejaba a importantes grupos sociales en una situación de mucha desventaja.

El problema de fer una organització social de la col·lectivització de riscos en funció d'aquesta dicotomia autonomia-dependència és que s'atenen les persones, però no se'ls dona poder. De manera que tenim àmbits importants de l'estat del benestar que tenen un caràcter assistencial, però no donen poder, no donen drets. Els sistemes d'ajuda

El problema de hacer una organización social de la colectivización de riesgos en función de esta dicotomía autonomía-dependencia es que asiste a las personas, pero no les da poder. De modo que, tenemos ámbitos importantes del estado de bienestar que asisten, pero no dan poder, no dan derechos. Los sistemas de ayuda a la dependencia están pensados

"Totes les societats, fins i tot les enormement jeràrquiques i poc igualitàries, tenen polítiques de lluita contra la pobresa, perquè són polítiques d'assistència, és a dir, proporcionen una xarxa mínima de protecció per aquest deure moral d'atendre els desvalguts. No obstant això, les polítiques de lluita contra la desigualtat ens situen en un altre lloc, ens fan pensar en la necessitat de reconèixer drets tenint en compte la diversitat i la lògica de la igualtat." / *"Todas las sociedades, incluso las enormemente jerárquicas y desigualitarias, tienen políticas de lucha contra la pobreza porque son políticas de asistencia, es decir, que proporcionan una red mínima de protección por este deber moral de atender al desvalido. Sin embargo, las políticas de lucha contra la desigualdad nos sitúan en otro lugar, nos llevan a pensar en la necesidad de reconocer derechos desde la diversidad y desde la lógica de la igualdad."*

a la dependència s'han pensat amb una lògica estrictament assistencial, però no per atorgar drets. Per tant, quan es parla de cures, hem de parlar de polititzar les cures, perquè, si no, sempre tenen un estatus subaltern en la lògica dels drets socials que atorga l'estat del benestar.

desde la lógica de solamente asistir, pero no desde la lógica de otorgar derechos. Por lo tanto, cuando se habla de cuidados, debemos hablar de politizar los cuidados, porque, si no, siempre tienen un estatus subalterno en la lógica de los derechos sociales que otorga el estado de bienestar.

Quan comencem a reivindicar drets, ja ens situem en un altre lloc. Per exemple, en parlar de pobresa i desigualtat, a vegades ens confonem i pensem que les polítiques de lluita contra la pobresa i de lluita contra la desigualtat són el mateix, però no és veritat. Sempre han existit polítiques contra la

Quando empezamos a reivindicar derechos ya nos situamos en otro lugar. Por ejemplo, al hablar de pobreza y desigualdad, a veces nos confundimos y pensamos que las políticas de lucha contra la pobreza y las de lucha contra la desigualdad son lo mismo. Pero no es verdad, porque siempre han existido las

pobresa, perquè hi ha una certa obligació moral de la societat de protegir les persones desvalgudes. De manera que totes les societats, fins i tot les enormement jeràrquiques i poc igualitàries, tenen polítiques de lluita contra la pobresa, perquè són polítiques d'assistència, és a dir, proporcionen una xarxa mínima de protecció per aquest deure moral d'atendre els desvalguts. No obstant això, les polítiques de lluita contra la desigualtat ens situen en un altre lloc, ens fan pensar en la necessitat de reconèixer drets tenint en compte la diversitat i la lògica de la igualtat.

Les polítiques contra la desigualtat ens fan plantejar que no tan sols cal ajudar (per exemple, intentar que tothom tingui els recursos mínims quan hi ha una situació de crisi), sinó que també és important pensar que els punts de partida de les persones són molt diferents, i això crea desigualtat en la protecció. Així doncs, les polítiques igualitàries, d'alguna manera, permeten garantir la llibertat de tots. Per això deia abans que la dicotomia "llibertat versus igualtat" és falsa, perquè no hi ha llibertat possible si no es garanteix la igualtat, vist que els individus que parteixen d'una situació de desavantatge no tenen possibilitat d'exercir la seva llibertat. De fet, els estudis més recents d'elaboració teòrica sobre la pobresa indiquen que hem passat de mesurar la pobresa de les persones o de les famílies que estan per sota d'un determinat llindar de renda a definirla de manera més multidimensional.

La definició de la pobresa ara és més complexa, més rica. En realitat, la pobresa no únicament la determinen els ingressos, sinó la determina d'una manera crucial la capacitat de cadascú per prendre decisions sobre el seu futur, el seu destí i la vida pròpia. Quan pensem en la pobresa en termes de necessitat o falta d'agència personal¹, no pen-

políticas contra la pobreza, ya que responden a una cierta obligación moral de la sociedad de proteger a las personas desvalidas. De modo que todas las sociedades, incluso las enormemente jerárquicas y desigualitarias, tienen políticas de lucha contra la pobreza porque son políticas de asistencia, es decir, que proporcionan una red mínima de protección por este deber moral de atender al desvalido. Sin embargo, las políticas de lucha contra la desigualdad nos sitúan en otro lugar, nos llevan a pensar en la necesidad de reconocer derechos desde la diversidad y desde la lógica de la igualdad.

Las políticas contra la desigualdad nos plantean que no solo hay que ayudar (por ejemplo, intentar que todo el mundo tenga lo mínimo cuando hay una situación de crisis), sino que también es importante pensar que los puntos de partida de las personas son muy distintos, que es lo que genera una desigualdad en la protección. Así que las políticas igualitarias, de alguna manera, permiten garantizar la libertad de todos. Por esto decía antes que la dicotomía "libertad versus igualdad" es falsa, porque no hay libertad posible si no se garantiza la igualdad; porque los individuos que parten de una situación de desventaja no tienen posibilidad de ejercer su libertad. De hecho, los estudios más recientes de elaboración teórica sobre la pobreza indican que hemos pasado de medir la pobreza en términos de las personas o las familias que están por debajo de un determinado umbral de renta a una definición de pobreza mucho más multidimensional.

Esta es una definición de la pobreza más compleja, más rica. En realidad, la pobreza no solamente la determinan los ingresos, la determina de una manera crucial la capacidad de cada uno para tomar decisiones sobre su futuro, sobre su propio destino, sobre su propia vida. Cuando pensamos en la pobreza en términos de necesidad o falta de agencia personal¹,

sem en polítiques assistencials i prou, sinó que cadascú tingui la seva agència. I això ens porta a tota una sèrie de polítiques molt diferents. Com explicava abans, la clau de les polítiques igualitàries són les polítiques basades en els drets. Aquí és on hi ha més recorregut pendent i la direcció cap a la qual avancen els estats del benestar en l'actualitat, si bé amb moltes dificultats.

pensamos en políticas que no solamente asistan, sino que permitan que cada quien tenga su agencia. Y esto nos lleva a toda una serie de políticas muy distintas. Como explicaba antes, la clave de las políticas igualitarias son las políticas basadas en los derechos. Ahí es donde hay más recorrido; y es la dirección en la que están avanzando, con muchas dificultades, los estados del bienestar en la actualidad.

"Fins fa molt poc, i segurament encara avui, l'atenció a la discapacitat procedia del preu de la renúncia de drets individuals. Per exemple: 'Jo, Estat, et reconec la discapacitat, però llavors no pots votar. Et concedeixo el reconeixement de la discapacitat, però jo (Estat) decidiré on vius i amb qui. Et protegiré, però et prendré la tutela'." / *"Hasta hace muy poco, y seguramente todavía hoy, la atención a la discapacidad procedía del precio de la renuncia de derechos individuales. Por ejemplo: 'Yo, Estado, te reconozco la discapacidad, pero entonces no puedes votar. Te otorgo la discapacidad, pero yo (Estado) voy a decidir dónde vives y con quién vives. Te voy a proteger, pero voy a quitarte la tutela'."*

Tanmateix, amb aquesta realitat passa una cosa curiosa i, a primera vista, una mica contradictòria, i és que per garantir aquesta igualtat els estats han d'intervenir cada vegada més en la socialització d'àmbits importants de la reproducció. Actualment, esperem que l'Estat o l'Administració pública proveeixi serveis que abans pensàvem que no s'havien de proveir públicament, sinó que formaven part del

Sin embargo, ante esta realidad, pasa una cosa curiosa y, a primera vista, un poco contradictoria, y es que para garantizar esta igualdad entendemos que los estados tienen que intervenir cada vez más en la socialización de ámbitos importantes de la reproducción. Actualmente, esperamos del Estado o de la Administración pública que provea servicios que antes pensábamos que no se tenían que proveer públicamente, sino que estaban

(1) En l'àmbit de la sociologia s'anomena agència la capacitat que posseeix un agent (una persona o entitat) per actuar independentment i fer les eleccions pròpies de manera lliure.

(1) *En el ámbito de la sociología se denomina agencia a la capacidad que posee un agente (una persona o entidad) para actuar independientemente y hacer sus elecciones propias de modo libre.*

sector privat. I ara tenim molts serveis que tenen a veure d'una manera o una altra amb la nostra reproducció. Però, al mateix temps que veiem que l'Estat intervé cada vegada més en àmbits que en uns altres temps consideràvem privats, també hi ha un afebliment de les formes de control estatal.

Així doncs, l'Estat intervé, socialitza, però no pot prendre decisions pels altres, com passava abans. De fet, fins a la dècada dels anys 70, els països nòrdics, que són el paradigma dels estats del benestar (els més generosos, els que tenen més despesa social i els que més ajuden les persones), tenien

dentro del ámbito privado. Y ahora ya tenemos muchos servicios que tienen que ver de una manera u otra con nuestra reproducción. Pero, al mismo tiempo que vemos que el Estado interviene cada vez más en ámbitos que en otros tiempos considerábamos privados, también hay un debilitamiento de las formas de control estatal.

Es decir, el estado interviene, socializa, pero no puede tomar decisiones por los demás; algo que antes sí hacía. De hecho, hasta la década de los años 70, los países nórdicos, que son ejemplo del paradigma de los estados del bienestar (los más generosos, los que tienen más gasto social y los que más ayudan a las

polítiques eugenèsiques en funcionament; és a dir, l'Estat actuava, per exemple, sobre els cossos de les dones imposant l'avortament o exigint-ne l'esterilització, perquè pensava que tenia el poder de controlar qui es podia reproduir i qui no. No obstant això, actualment pensem que aquestes polítiques eugenèsiques no són democràtiques. Hi ha una col·lisió molt forta entre els drets que tenim com a ciutadans i la intervenció de l'Estat.

D'alguna manera, però, aquesta tensió sempre hi és. Fins a on deixem que arribi l'Estat en el reconeixement dels drets? (Quan parlo de l'Estat em refereixo a un ens abstracte, al poder públic). Això ens situa en tessitures que són complexes d'abordar, però que s'han de posar sobre la taula; en el tema de la discapacitat és molt evident. Fins fa molt poc, i segurament encara avui, l'atenció a la discapacitat procedia del preu de la renúncia de drets individuals. Per exemple: "Jo, Estat, et reconec la discapacitat, però llavors no pots votar. Et concedo el reconeixement de la discapacitat, però jo (Estat) decidiré on vius i amb qui. Et protegiré, però et prendré la tutela".

En resum, a part de pensar des de les polítiques i les pràctiques igualitàries, necessitem fer una profunda reflexió sobre els drets, que han estat molt absents en les polítiques que hem anomenat de dependència. A més, cal tenir en compte que les polítiques igualitàries ens permeten d'entendre molt bé les desigualtats de partida, i això és molt important, perquè la possibilitat d'exercir els nostres drets també depèn enormement de les situacions d'avantatge o desavantatge comparatiu, socialment parlant.

No val a dir que tots exercim la nostra llibertat i que, per exemple, l'èxit al mercat laboral depèn de la nostra capacitat d'esforç; és a dir, no és

personas) tenían políticas eugenésicas en funcionamiento. Es decir, el Estado actuaba, por ejemplo, sobre los cuerpos de las mujeres imponiendo el aborto o exigiendo la esterilización, porque pensaba que tenía el poder de controlar quién podía o no reproducirse. Sin embargo, actualmente pensamos que estas políticas eugenésicas no son democráticas. Hay una colisión brutal entre los derechos que tenemos como ciudadanos y la intervención que pueda hacer el Estado.

Pero esta tensión, de alguna manera, siempre está. Desde el reconocimiento de los derechos, ¿hasta dónde dejamos que llegue el Estado? (Cuando hablo del Estado me refiero a un ente abstracto, al poder público). Esto nos sitúa en tesituras que son complejas de manejar, pero que se tienen que poner sobre la mesa; en el tema de la discapacidad es muy evidente. Hasta hace muy poco, y seguramente todavía hoy, la atención a la discapacidad procedía del precio de la renuncia de derechos individuales. Por ejemplo: "Yo, Estado, te reconozco la discapacidad, pero entonces no puedes votar. Te otorgo la discapacidad, pero yo (Estado) voy a decidir dónde vives y con quién vives. Te voy a proteger, pero voy a quitarte la tutela".

En resumen, además de pensar desde las políticas y prácticas igualitarias, necesitamos hacer una profunda reflexión en torno a los derechos, los cuales han estado muy ausentes en las políticas que hemos llamado de dependencia. Además, hay que tener en cuenta que las políticas igualitarias nos permiten entender muy bien las desigualdades de partida, y esto es muy importante porque la posibilidad de ejercer nuestros derechos también depende enormemente de las situaciones de ventaja o desventaja comparativa, socialmente hablando.

No vale que digamos que todos ejercemos nuestra libertad y que, por ejemplo, el éxito en el mercado laboral depende de nuestra capacidad de esfuerzo. Es decir, no es

vàlid defensar que qui hagi treballat més acabi en una posició de més prestigi al mercat laboral i que, per tant, és lògic que això es premiï amb un salari més alt. Ara tenim moltes proves de com incideix, en realitat, el desavantatge d'entrada. Sabem que, tan bon punt naixem, es van acumulant desavantatges que determinaran l'èxit o el fracàs en termes, per exemple, de la situació i l'estatus que podrà aconseguir algú al mercat laboral. I això ens fa pensar molt més seguint la lògica de les polítiques que anticipen aquest desavantatge. No es tracta de protegir i prou, com he dit al principi. No es tracta de minimitzar els riscos que tots correm, sinó que hi hagi polítiques que ens donin eines per lluitar contra aquest desavantatge.

Per acabar i recapitular, intentarem donar resposta a la pregunta següent: quina direcció han pres els estats del benestar amb més èxit o menys? Hi ha un full de ruta relativament clar, encara que els diversos països tinguin una capacitat diferent per aplicar-la.

1. En primer lloc, una direcció és la **lògica de la interdependència**, que consisteix a entendre, de veritat, fins a quin punt la dicotomia "autonomia versus dependència" és falsa i que, per tant, necessitem entendre la lògica de la interdependència. En relació amb aquest tema, Victòria Camps té un llibre molt interessant titulat *Temps de cures*, en el qual parla d'entendre aquesta lògica de la interdependència basant-nos en l'ètica de casos.

L'ètica de casos és una ètica molt aplicada que planteja dilemes molt concrets, atès que és per aquests dilemes que podem entendre realment la lògica de la interdependència. Té a veure amb

válido el argumento de que es lógico que quien haya trabajado más acabe en una posición de más prestigio en el mercado laboral y que, por lo tanto, es lógico que eso se premie con un salario mayor. Ahora tenemos muchas evidencias de cómo incide, en realidad, la desventaja desde el minuto cero. Sabemos que, desde el momento en que una persona nace, se van acumulando esas desventajas que determinarán el éxito o el fracaso en términos, por ejemplo, de la situación y el estatus que podrá alcanzar esa persona en el mercado laboral. Y esto nos lleva a pensar mucho más desde la lógica de las políticas que anticipan esa desventaja. No solamente se trata de proteger, como he dicho al principio. No solamente se trata de amortiguar riesgos a los que todos estamos expuestos, sino que se trata de que haya políticas que nos den herramientas que nos permitan luchar contra esa desventaja.

Para finalizar y recapitular, intentaremos dar respuesta a la siguiente pregunta: ¿cuál es la dirección en la que van los estados de bienestar con más o menos éxito? Existe una hoja de ruta relativamente clara, aunque los diferentes países tienen distinta capacidad para aplicarla.

1. En primer lugar, una dirección es la **lógica de la interdependencia**, de la que ya he hablado. Consiste en entender, de verdad, hasta qué punto la dicotomía "autonomía versus dependencia" es falsa y que, por lo tanto, necesitamos entender la lógica de la interdependencia. En relación con este tema, Victoria Camps tiene un libro muy interesante titulado *Tiempos de cuidados*, en el que habla de entender esa lógica de la interdependencia desde la ética de casos.

La ética de casos es una ética muy aplicada que plantea dilemas muy concretos, ya que es a través de dichos dilemas que podemos realmente entender esta lógica de la interdependencia. Tiene que ver con cómo están

com s'organitzen, també, els diferents àmbits de les polítiques. Per exemple, pensem que, quan una persona és a l'hospital, l'atenen mèdicament; però, en realitat, no tan sols rep atenció mèdica. Una persona molt gran que és a l'hospital també necessita una atenció que se centri més en les cures que en l'atenció mèdica.

Passa el mateix amb les escoles. Recordem, per exemple, quan en la pandèmia es deia: "A veure, és que els col·legis no són aparcaments de cotxes". En realitat, però, cal reconèixer que les escoles compleixen una funció de custòdia molt important, que no té a veure amb el contingut curricular, i, per tant, les mestres i els mestres, a més de fer classes sobre la seva disciplina, han d'entendre aquesta funció de custòdia dels nens petits, que ens situa en un àmbit diferent que no és el de l'aprenentatge de continguts cognitius. És amb aquestes ètiques de casos a què feia referència Camps que podem entendre més bé com funciona la interdependència.

2. En segon lloc, l'altra direcció és la **lògica de l'anticipació**. Aquesta lògica, quant al disseny de l'estat del benestar, també planteja desafiaments molt importants, perquè tenim un estat del benestar molt basat en la lògica de l'ex-post, és a dir, en la lògica de reparar i no pas d'anticipar. Per exemple, les pensions reparen, no anticipen. En canvi, si considerem que les polítiques s'han d'anticipar al problema, potser pensem més en instruments com ara la formació al llarg del cicle vital. Tanmateix, encara pensem en la lògica clàssica que ens formem, que després entrem al mercat laboral i que, quan acabem aquesta etapa del mercat laboral, ens jubilem.

organizados también los distintos ámbitos de las políticas. Por ejemplo, pensamos que cuando una persona está en el hospital, está atendida médicamente; pero en realidad no solamente está atendida médicamente. Una persona muy mayor que está en el hospital también necesita una atención que tiene que ver más con los cuidados que con la atención médica.

Lo mismo ocurre con las escuelas. Recordemos, por ejemplo, cuando en la pandemia se decía "a ver, es que los colegios no son aparcamientos de coches". Pero en realidad hay que reconocer que las escuelas cumplen una función de custodia muy importante, que no tiene que ver con el contenido curricular y, por lo tanto, las maestras y los maestros, además de dar clases sobre su disciplina, tienen que entender esta función de custodia a los niños pequeños, la cual nos sitúa en un ámbito diferente que no es el del aprendizaje de contenidos cognitivos. Es a través de estas éticas de casos que decía Camps que podemos entender mejor cómo funciona la interdependencia.

2. En segundo lugar, la otra dirección es la **lógica de la anticipación**. Dicha lógica, en cuanto al diseño del estado de bienestar, también plantea desafíos muy importantes porque tenemos un estado de bienestar que está muy diseñado desde la lógica del ex-post, es decir, desde la lógica del reparar y no la del anticipar. Por ejemplo, las pensiones reparan, no anticipan. En cambio, si consideramos que las políticas se tienen que anticipar al problema, a lo mejor pensamos más en instrumentos como la formación a lo largo del ciclo vital. Sin embargo, todavía pensamos en la lógica clásica de que nos formamos, que después entramos en el mercado laboral y que cuando terminamos esta etapa del mercado laboral, nos jubilamos.

Seguint aquesta lògica, quan arribes als 65 anys, reps una carta que et diu que l'endemà ja no hauràs d'anar a la feina. Però les nostres vides ja no funcionen així. Actualment, tenim la necessitat, i també el reclam, de transitar o anar travessant ponts al llarg de tota la nostra vida. Ens podem formar quan ja hem passat per una experiència de treball, per exemple. Potser la jubilació l'afrontem d'una altra manera si aconseguim flexibilitzar aquestes fronteres, que són molt rígides des del punt de vista de l'enteniment de l'estat del benestar i de les polítiques.

I és clar, la lògica de l'anticipació també ens fa, com deia al principi, entendre molt més els desavantatges de partida. Em sembla que ara ja disposem de dades que abans no teníem i que ens permeten mesurar el desavantatge. Per exemple, en el cas dels infants (que és un àmbit amb el qual he treballat durant molts anys), per als nens o nenes que han passat per experiències de violència o d'inseguretat extremes a casa des que són molt petits, les probabilitats de fracàs (entès com l'abandó escolar, la impossibilitat d'inserir-se al mercat laboral, els problemes amb la justícia o els problemes de salut) són infinitament més altes que si no hi han passat.

Així doncs, necessitem dedicar-hi recursos. Aquí és on hem d'emparar i ajudar. Si actuem després (que és el que passa habitualment), intervenim quan el fracàs escolar és un fet, quan ja hi ha un problema de desocupació o quan ja hi ha un problema amb la justícia. Tot això és una intervenció *ex-post*, que, a part de ser molt més costosa que la política que anticipa, en realitat és molt poc eficaç, perquè no aconsegueix, per exemple, reconduir el fracàs escolar. La realitat és que és molt més fàcil evitar el

Siguiendo esa lógica, sería así: llegas a los 65 años y recibes una carta que te dice que a partir de mañana ya no tienes que ir a trabajar. Pero nuestras vidas ya no funcionan así. Actualmente, tenemos la necesidad, y también el reclamo, de poder transitar o ir cruzando puentes a lo largo de toda nuestra vida. Podemos formarnos cuando ya hemos pasado por una experiencia de trabajo, por ejemplo. A lo mejor la jubilación la enfrentamos de otra manera si conseguimos flexibilizar esas fronteras, que son muy rígidas desde el punto de vista del entendimiento del estado de bienestar y de las políticas.

Y claro, la lógica de la anticipación también nos lleva, como decía al principio, a entender mucho más las desventajas de partida. Y creo que ahora ya contamos con datos que antes no teníamos y que nos permiten medir la desventaja. Por ejemplo, en el caso de la infancia (que es un ámbito en el que he trabajado durante muchos años), para las niñas o los niños que han pasado por experiencias de violencia o de inseguridad extremas en su casa o en su hogar desde que son muy pequeños, las probabilidades de fracaso (entendido como el abandono escolar, la imposibilidad de insertarse en el mercado laboral, tener problemas con la justicia o tener problemas de salud) son infinitamente mayores que quien no ha pasado por experiencias traumáticas de este tipo.

De modo que necesitamos poner ahí los recursos. Ahí es donde tenemos que amparar y ayudar. Si actuamos después (que es lo que ocurre habitualmente), intervenimos cuando el fracaso escolar ya ha sucedido, cuando ya hay un problema de desempleo o cuando ya hay un problema con la justicia. Todo eso es intervención ex-post, que, aparte de ser mucho más costosa que la política que anticipa, en realidad es muy poco eficaz porque no consigue, por ejemplo, reconducir el fracaso escolar. La realidad es que es mucho más fácil poner los

fracàs escolar si ens hi avancem. I, no obstant això, encara intervenim quan el fracàs escolar ja s'ha produït; cal, doncs, revertir aquesta lògica i passar de la política reactiva a la política anticipatòria.

recursos antes para evitar el fracaso escolar. Pero no, todavía intervenimos cuando ya se ha producido dicho fracaso escolar; y por eso hay que revertir esta lógica y pasar de la política reactiva a la política anticipatoria.

Conferència 2.2

Conferencia 2.2

19/10/2022

Trobar-nos i parlar
per fer front
a una societat
complexa

*Encontrarnos
y hablar para
hacer frente a una
sociedad compleja*

QUIM BRUGUÉ

Catedràtic de Ciència Política de la Universitat de Girona (UdG)

Catedrático de Ciencia Política de la Universidad de Girona (UdG)

Per començar, vull parlar partint del context en el qual ens ha situat l'anterior conferenciant, Marga León, és a dir, sobre com empoderem la ciutadania perquè participi en la presa de decisions. O, si ho

Para empezar, quiero hablar a partir del contexto en el que nos ha situado la anterior conferenciante, Marga León. Es decir, sobre cómo empoderamos a la ciudadanía para que participe en la toma de decisio-

preferiu, sobre com donem resposta als reptes que se'ns presenten en democràcia, la participació, la capacitat d'involucrar els diferents agents socials i econòmics. I ho vull fer valent-me d'exemples d'àmbits molt diversos.

Em situo cronològicament en l'origen de l'estat del benestar. Fins i tot estant molt d'acord amb el plantejament que ha presentat la Marga León, afegiria que l'estat del benestar té una característica contextual amb implicacions sobre les formes operatives de funcionar. És a dir, el seu context es caracteritza per l'estabilitat i la previsibilitat del que succeirà. Per expressar-ho de manera intuïtiva, l'estat del benestar es desenvolupa en un moment en el qual el món està bastant quiet i, per tant, el disseny de les seves intervencions acaba essent eminentment tecnocràtic. En un entorn de certitud estem segurs del que cal fer i, doncs, ens concentrem a millorar la manera de fer-ho. Per exemple, atès que tenim una ciutadania relativament estable i uniforme, podem desplegar una educació universal i igual per a tots els nostres infants.

Tanmateix, al meu entendre, avui el problema és que, superades les seguretats d'un estat del benestar en crisi terminal, ens trobem en un context molt canviant i altament volàtil, caracteritzat per la incertesa i la complexitat. Un context en què les maneres tradicionals de treballar de l'estat del benestar ja no funcionen.

Em ve al cap una pel·lícula de Ken Loach, *Jo, Daniel Blake* (2016), que us recomano vivament. Aquesta pel·lícula relata un drama social i, cosa que potser és més important, reivindica el fet de ser ciutadans i, com a tals, titulars de drets i mereixedors d'un tracte digne, enfront de la impotència dels usuaris dels serveis del benestar. No som, tal com

nes. O, si se prefereix, sobre cómo damos respuesta a los retos que se nos presentan desde la democracia, la participación, la capacidad de involucrar a los diferentes agentes sociales y económicos. Y quiero hacerlo utilizando ejemplos de ámbitos muy diversos.

Me sitúo cronológicamente en el origen del estado de bienestar y, aun estando muy de acuerdo con el planteamiento que ha presentado Marga León, añadiría que el estado de bienestar tiene una característica contextual con implicaciones sobre sus formas operativas de funcionar. Es decir, su contexto se caracteriza por la estabilidad y la previsibilidad de lo que va a suceder. Para expresarlo de forma intuitiva, el estado de bienestar se desarrolla en un momento en el que el mundo está bastante quieto y donde, por lo tanto, el diseño de sus intervenciones acaba siendo eminentemente tecnocrático. En un entorno de certidumbre estamos seguros de lo que hay que hacer y, por tanto, nos concentramos en mejorar la forma de hacerlo. Por ejemplo, dado que tenemos una ciudadanía relativamente estable y uniforme, podemos desplegar una educación universal e igual para todos nuestros niños y niñas.

Sin embargo, a mi entender, el problema hoy es que, superadas las seguridades de un estado de bienestar en crisis terminal, nos encontramos en un contexto muy cambiante y altamente volátil, caracterizado por la incertidumbre y la complejidad. Un contexto donde las tradicionales formas de trabajar del estado de bienestar ya no funcionan.

Me viene a la mente una película de Ken Loach, Yo, Daniel Blake (2016), que os recomiendo vivamente. Esta película relata un drama social y, lo que quizá es más importante, reivindica el hecho de ser ciudadanos y, como tales, titulares de derechos y merecedores de un trato digno, frente a la impotencia de los usuarios de los servicios de bienestar. No somos, tal

s'expressa literalment, ni usuaris ni clients; som ciutadans —"ni més ni menys"—. El protagonista de la pel·lícula, Daniel Blake, és un home que està a punt de jubilar-se, ha tingut un atac de cor i, a causa d'aquesta malaltia, no pot treballar; no té família i, a més, mostra dificultats per relacionar-se amb una administració creixentment digitalitzada. Daniel Blake és, en definitiva, una persona

como se expresa literalmente, ni usuarios ni clientes; somos ciudadanos —"nada más y nada menos"—. El protagonista de la película, Daniel Blake, es un hombre que está a punto de jubilarse, ha tenido un ataque de corazón y, debido a esta enfermedad, no puede trabajar; no tiene familia y, además, muestra dificultades para relacionarse con una administración crecientemente digitalizada. Daniel Blake es, en

"Si volem tractar les malalties cròniques d'una població altament envellida o els problemes de salut mental vinculats a la vulnerabilitat creixent de tanta gent, llavors l'especialització mèdica s'ha de completar amb mirades addicionals, com el paper de família, la situació socioeconòmica o el lloc de residència." / "Si pretendemos tratar las enfermedades crónicas de una población altamente envejecida o los problemas de salud mental vinculados a la creciente vulnerabilidad de tantas personas, entonces la especialización médica debe completarse con miradas adicionales, como el papel de la familia, la situación socioeconómica o el lugar de residencia."

en una situació complexa, perquè no és una situació unidimensional, i que només es pot abordar si s'assumeix que el seu problema és mèdic, laboral, formatiu i de solitud.

definitiva, una persona en una situación compleja, porque no es una situación unidimensional. Y que solo se puede abordar si se asume que su problema es médico, laboral, formativo y de soledad.

La pel·lícula, doncs, reflecteix la multidimensionalitat que caracteritza molts dels problemes de la societat actual. I és aquesta multidimensionalitat la que explica el fracàs a l'hora d'abordar els problemes de Daniel Blake. El servei de salut fa molt bé la seva feina, els serveis socials actuen correctament, i se'l deriva cap a certes prestacions que el podrien ajudar. No obstant això, finalment, la suma d'intervencions sectorials —el que hem fet sempre— no aconsegueix resoldre un problema que es

La película, pues, refleja la multidimensionalidad que caracteriza muchos de los problemas de la sociedad actual. Y es esta multidimensionalidad la que explica el fracaso a la hora de abordar los problemas de Daniel Blake. El servicio de salud hace muy bien su trabajo, los servicios sociales actúan correctamente y se le deriva hacia ciertas prestaciones que podrían ayudarlo. Sin embargo, finalmente, la suma de intervenciones sectoriales —lo que hemos hecho siempre— no consigue resolver un problema que se

defineix per la seva complexitat i perquè, a més, els diferents elements són molt interdependents entre ells. Aquesta mateixa situació ocorre amb la majoria dels problemes actuals. Vegem-ne exemples.

Fins no fa gaire, l'educació es guiava per una lògica jeràrquica que sabia amb certesa què havíem d'aprendre i, a més, era una cosa que servia per a tots els joves que volíem educar. La nostra preocupació sobre com s'ensenyava es resolia consultant experts en didàctica. Avui, en canvi, en educació ens preocupen temes com la desigualtat i la segregació educativa, un problema que desborda els espais propis dels educadors i que ens obliga a interactuar amb el treball social o l'urbanisme de la ciutat. Els experts en educació no poden assumir la complexitat de la segregació educativa tot sols, de la mateixa manera que els arquitectes no poden desplegar un pla urbanístic sense escoltar els veïns, els treballadors socials i els comerciants, o atendre les implicacions sobre la salut de determinades formes urbanes. Passa el mateix amb la salut. Si únicament operem un pacient, necessitem un bon cirurgià que en sàpiga; però si volem tractar les malalties cròniques d'una població altament envellida o els problemes de salut mental vinculats a la vulnerabilitat creixent de tanta gent, llavors l'especialització mèdica s'ha de completar amb mirades addicionals, com el paper de família, la situació socioeconòmica o el lloc de residència.

Dit altrament, només podem abordar els problemes si n'assumim la complexitat. La realitat ja no es deixa simplificar per les nostres especialitats o els nostres àmbits d'intervenció. I això ens complica molt la feina, acostumats com estàvem a la comoditat que cada problema tenia el seu expert de referència i les seves solucions sectorials. L'estat

define por su complejidad y porque, además, los diferentes elementos son muy interdependientes entre ellos. Esta misma situación ocurre con la mayoría de los problemas en la actualidad. Veamos ejemplos.

Hasta no hace mucho, la educación se guiaba por una lógica jerárquica que sabía con certeza lo que teníamos que aprender y, además, era algo que servía para todos los jóvenes que pretendíamos educar. Además, nuestra preocupación sobre cómo hacerlo quedaba resuelta consultando a expertos en didáctica. Hoy, en cambio, en el ámbito educativo nos preocupan asuntos como la desigualdad y la segregación educativa; un problema que desborda los espacios propios de los educadores y que nos obliga a interactuar con el trabajo social o el urbanismo de la ciudad. Los expertos en educación no pueden asumir la complejidad de la segregación educativa por sí solos, de la misma manera que los arquitectos no pueden desplegar un plan urbanístico sin escuchar a los vecinos, a los trabajadores sociales y a los comerciantes, o atender las implicaciones sobre la salud de determinadas formas urbanas. Lo mismo sucede con la salud. Si estamos únicamente operando a un paciente, necesitamos un buen cirujano que sepa hacerlo; pero si pretendemos tratar las enfermedades crónicas de una población altamente envejecida o los problemas de salud mental vinculados a la creciente vulnerabilidad de tantas personas, entonces la especialización médica debe completarse con miradas adicionales, como el papel de la familia, la situación socioeconómica o el lugar de residencia.

Es decir, solo podemos abordar los problemas si asumimos su complejidad. La realidad ya no se deja simplificar a partir de nuestras especialidades o de nuestros ámbitos de intervención. Y esto nos complica mucho la tarea, ya que estábamos acostumbrados a la comodidad de que cada problema tenía su experto de referencia y sus soluciones sectoriales.

del benestar o les formes tradicionals de treball es basaven en una idea intuïtiva: "Que cadascú s'ocupi de les seves coses". Els metges que curen, els enginyers que construeixin carreteres, els professors que ensenyin i que cadascú, d'alguna manera, s'especialitzi en allò que és més competent. Avui, en canvi, per fer front a problemes d'alta complexitat (com el de Daniel Blake, la segregació escolar o les malalties cròniques) hem de canviar l'enfocament i "fer-ho entre tots".

El risc, però, el trobem en una altra expressió quotidiana: "Entre tots ho hem de fer i la feina va quedar per fer". Aquest és un dels grans reptes de

El estado de bienestar o las formas tradicionales de trabajar se basaban en una idea intuitiva: "que cada uno se ocupe de lo suyo". Los médicos que curen, los ingenieros que construyan carreteras, los profesores que enseñen y, que cada cual, de alguna forma, se especialice en aquello para lo que es más competente. Hoy, en cambio, para hacer frente a problemas de alta complejidad (como el de Daniel Blake, la segregación escolar o las enfermedades crónicas) tenemos que cambiar el enfoque y "hacerlo entre todos".

El riesgo, sin embargo, lo encontramos en otra expresión cotidiana: "Entre todos lo teníamos que hacer, y la casa sin barrer". Este es uno de los grandes retos de

les nostres organitzacions. Estem acostumats a treballar amb la lògica d'"això em toca a mi", i aquesta manera de fer és còmoda i segura, mentre que ara ens insten a treballar junts, a fer-ho entre tots. Però és clar, qui comença? Qui es posa al capdavant? Qui assumeix la responsabilitat quan no hi ha una jerarquia clara? Qui ho dinamitza? Qui ho desbloca? Qui dona una orientació quan tothom ho veu

nuestras organizaciones. Estamos acostumbrados a trabajar desde la lógica del "esto es lo que me toca a mí", lo cual es cómodo y seguro, mientras que ahora nos instan a trabajar juntos, a hacerlo entre todos. Pero claro, ¿quién empieza? ¿Quién se pone delante? ¿Quién asume la responsabilidad cuando no hay una jerarquía clara? ¿Quién dinamiza? ¿Quién desbloquea? ¿Quién da una orientación cuando todo el mundo lo ve desde

"Solem considerar que al nostre país tenim una llarga experiència en processos de participació ciutadana, encara que, en realitat, quan els mirem de prop, sovint fan una mica de vergonya. I és cert que, seguint la idea tan lloable d'incorporar a la ciutadania, amb freqüència hem promocionat experiències decebedores. [...] En comptes de crear espais de trobada, sovint hem facilitat espais de queixes on s'exigeix que ens facin cas i que responguin als nostres interessos particulars." / "Solemos considerar que en nuestro país tenemos una larga experiencia en procesos de participación ciudadana, aunque, en realidad, cuando los miramos de cerca, a menudo dan algo de vergüenza. Y es cierto que, tras la loable idea de incorporar a la ciudadanía, con frecuencia hemos promocionado experiencias decepcionantes. [...] En lugar de crear espacios de encuentro, a menudo hemos facilitado mostradores de quejas donde exigir que nos hagan caso y que respondan a nuestros intereses particulares."

des d'una perspectiva pròpia? El desafiament, per tant, implica reconèixer que som interdependents, que ens necessitem mútuament i que ens cal articular les nostres respostes. D'això en diem treballar en xarxa, construir ecosistemes o fomentar formes de governança col·laborativa. Estem acostumats a treballar amb lògiques verticals (organigrames piramidals), mentre que ara hem d'aprendre a treballar horitzontalment (estructures reticulars).

Els vells models d'intervenció ja no ens funcionen. D'una banda, les estructures en xarxa con-

su propia perspectiva? Nuestro desafío, por lo tanto, pasa por reconocer que somos interdependientes, que nos necesitamos mutuamente y que necesitamos articular nuestras respuestas. A esto le llamamos trabajar en red, construir ecosistemas o fomentar formas de gobernanza colaborativa. Estamos acostumbrados a trabajar desde lógicas verticales (organigramas piramidales), mientras que ahora debemos aprender a trabajar horizontalmente (estructuras reticulares).

Los viejos modelos de intervención ya no nos funcionan. Por una parte, las estructuras en red conforman

figuren la nova arquitectura. De l'altra, a l'hora de determinar la dinàmica de treball ja no ens basem en la veu dels especialistes, sinó a escoltar els diversos actors que tenen alguna cosa a dir sobre els problemes. No es tracta de seguir instruccions, sinó d'articular espais de diàleg, de trobada i de deliberació. De manera que per abordar el problema de les malalties cròniques en gent gran, per exemple, no ens podem centrar únicament en la perspectiva sanitària, sinó que necessitem incorporar la dels afectats i les famílies, conèixer-ne la situació socioeconòmica o

la nueva arquitectura; por otra, a la hora de determinar la dinámica de trabajo ya no nos basamos en la voz de los especialistas, sino en escuchar las voces de los diversos actores que tienen algo que decir sobre los problemas. No se trata de seguir instrucciones, sino de articular espacios de diálogo, de encuentro, de deliberación. De modo que, por ejemplo, para abordar el problema de las enfermedades crónicas en personas mayores, no podemos centrarnos únicamente en la perspectiva sanitaria, sino que necesitamos incorporar la perspectiva de las personas afectadas, de las familias, conocer su situación socioeconómi-

prendre en consideració el lloc on viuen. Sovint ens hem referit a aquest enfocament fent servir el terme *participació*.

En el fons, es tracta de superar la idea que l'estat del benestar ens ofereix assistència, però no ens escolta; és a dir, si soc una persona que pateix una malaltia crònica, no tan sols espero que algú m'assisteixi, sinó també que m'escolti. En el cas de la pel·lícula esmentada, Daniel Blake, amb tots els seus problemes, múltiples i diversos, no esperava assistència i prou, sinó que entenguessin la seva situació i respectessin la seva dignitat personal. La pel·lícula acaba, precisament, amb el protagonista reclamant de ser escoltat per les administracions públiques i que es tinguin en compte les seves opinions: "No soc —diu literalment— ni un usuari, ni un client ni un consumidor; soc un ciutadà i exigeixo els meus drets". Reclama que s'escolti la seva veu.

En definitiva, tornant al nostre argument, hem de pensar com afavorim respostes democràtiques i com articulem les veus plurals que ens calen per abordar uns problemes col·lectius cada vegada més complexos. Uns problemes col·lectius que també tenen un impacte individual. És indispensable pensar en com articulem mecanismes de debat públic i de participació ciutadana, per definir les diferents polítiques públiques. Solem considerar que al nostre país tenim una llarga experiència en processos de participació ciutadana, encara que, en realitat, quan els mirem de prop, sovint fan una mica de vergonya. I és cert que, seguint la idea tan lloable d'incorporar-hi la ciutadania, amb freqüència hem promocionat experiències decebedores. En realitat, no sempre hem tingut una aproximació democràtica al tema, sinó que hem optat per una versió economicista de la participació; és a dir, en lloc de propiciar un debat públic sobre el nostre

ca o tomar en consideración el lugar donde viven. A menudo nos hemos referido a este enfoque usando el término *participación*.

En el fondo, se trata de superar la idea de que el estado de bienestar nos ofrece asistencia, pero no nos escucha. Es decir, si soy una persona que sufre una enfermedad crónica, no solo espero que alguien me asista, sino también que me escuche. En el caso de la película ya citada, Daniel Blake, con todos sus múltiples y diversos problemas, no solo esperaba asistencia, sino que entendieran su situación y respetaran su dignidad como persona. La película acaba, precisamente, con el protagonista reclamando ser escuchado por las administraciones públicas, que se tengan en cuenta sus opiniones: "No soy —dice literalmente— ni un usuario, ni un cliente, ni un consumidor; soy un ciudadano y exijo mis derechos". Reclama que se escuche su voz.

En definitiva, volviendo a nuestro argumento, debemos pensar cómo generar respuestas democráticas, cómo articular las voces plurales que necesitamos para abordar unos problemas colectivos crecientemente complejos. Unos problemas colectivos que también tienen un impacto individual. Es decir, resulta indispensable pensar en cómo articulamos mecanismos de debate público, de participación ciudadana, para definir las diferentes políticas públicas. Solemos considerar que en nuestro país tenemos una larga experiencia en procesos de participación ciudadana, aunque, en realidad, cuando los miramos de cerca, a menudo dan algo de vergüenza. Y es cierto que, tras la loable idea de incorporar a la ciudadanía, con frecuencia hemos promocionado experiencias decepcionantes. En realidad, no siempre hemos usado una aproximación democrática, sino que hemos optado por una versión economicista de la participación. Es decir, en lugar de propiciar un debate público

projecte col·lectiu, ens hem limitat a afavorir que persones concretes expressin les seves demandes individuals. En comptes de crear espais de trobada, sovint hem facilitat espais de queixes on s'exigeix que ens facin cas i que responguin als nostres interessos particulars.

Aquestes demandes individuals, però, col·lapsen i paralitzen el sistema democràtic. Dir a la ciutadania "vostè demani, perquè, com que paga els impostos, tenim l'obligació de donar-li sempre la raó" (recordem allò que el client sempre té raó) ens condueix inevitablement a un atzucac. Les demandes poden ser infinites i contradir-se entre si, perquè sol passar que uns vulguin blanc i d'altres, negre. A més, com que els recursos són finits, el sol fet de prometre-ho acaba portant a un compromís impossible de satisfer o, directament, es diu una mentida. Així, doncs, convertir la participació ciutadana en una forma de reclamar interessos individuals i de vehicular demandes particulars s'allunya de la visió deliberativa que defensa la democràcia com un espai de trobada on construir un nosaltres a través del diàleg.

Benjamin Barber, per exemple, proposa diferenciar la *democràcia liberal* de la *democràcia deliberativa*. En aquest sentit, fa servir una metàfora: la democràcia liberal clàssica —afirma— funciona com un zoològic, on cal organitzar adequadament tasques diverses com ara netejar els animals, treure'ls a passejar, donar-los menjar o tenir cura de la seva salut. El zoològic ha de gestionar aquestes feines i, sobretot, ha de vigilar molt perquè els lleons, quan surtin a passejar, no es trobin amb les gaseles. Els lleons són animals salvatges i, a la mínima, es menjarien les gaseles. Segons Barber, la democràcia liberal clàssica funcionaria d'una manera similar a un zoològic, organitzant els nostres vots, els nos-

sobre nuestro proyecto colectivo, nos hemos limitado a favorecer que personas concretas expresen sus demandas individuales. En lugar de crear espacios de encuentro, a menudo hemos facilitado mostradores de quejas donde exigir que nos hagan caso y que respondan a nuestros intereses particulares.

Pero estas demandas individuales colapsan y paralizan el sistema democrático. Decirle a la ciudadanía "usted pida porque, como paga sus impuestos, tenemos la obligación de darle siempre la razón" (recordemos aquello de que el cliente siempre tiene razón) nos conduce inevitablemente a un callejón sin salida. Las demandas pueden ser infinitas y resultar contradictorias entre ellas, pues suele suceder que unos quieran blanco y otros, negro. Además, dado que los recursos son finitos, prometerlo todo suele ser un compromiso imposible de satisfacer o, directamente, una mentira. Así pues, convertir la participación ciudadana en una forma de reclamar intereses individuales y de vehicular demandas particulares se aleja de la visión deliberativa que defiende la democracia como un espacio de encuentro donde construir, desde el diálogo, un nosotros.

Benjamin Barber, por ejemplo, propone diferenciar la democracia liberal de la democracia deliberativa. Para ello utiliza una metáfora: la democracia liberal clásica —afirma— funciona como un zoológico, donde es necesario organizar adecuadamente tareas diversas como limpiar a los animales, sacarlos a pasear, darles de comer o tener cuidado de su salud. El zoológico ha de gestionar estas actividades y, sobre todo, debe tener mucho cuidado para que los leones, cuando salgan a pasear, no se encuentren con las gacelas. Los leones son animales salvajes y, a la menor ocasión, se comerán a las gacelas. Según Barber, la democracia liberal clásica funcionaría de una forma similar a un zoológico, organizando nuestros votos, nuestros partidos,

tres partits i les nostres institucions, i, finalment, assegurant que no ens trobem mai cara a cara. Si partim de la convicció liberal de l'home com maximitzador agressiu dels interessos propis, la trobada entre iguals no té sentit i, per tant, s'articula una democràcia individualista. Votem sols i ho fem en funció dels interessos propis.

La democràcia deliberativa, en canvi, seria, al meu entendre, més adequada per als reptes

nuestras instituciones y, finalmente, asegurando que nunca nos encontramos frente a frente. Desde la convicción liberal del hombre como maximizador agresivo de sus propios intereses, el encuentro entre ellos no tiene sentido y, por tanto, articulan una democracia individualista. Votamos solos y lo hacemos en función de nuestros propios intereses.

La democracia deliberativa, en cambio, sería –a mi entender– más adecuada para los retos del presen-

"Un procés deliberatiu es defineix com un espai o un procés en els quals intercanviem raons (dimensió racional) i establim relacions (dimensió emocional). Un procés que crea intel·ligència col·lectiva i que reforça vincles, afavorint, d'aquesta manera, la capacitat de trobar respostes innovadores als reptes tan desconcertants i inèdits del nostre temps." / "Un proceso deliberativo se define como un espacio o un proceso donde intercambiamos razones (dimensión racional) y establecemos relaciones (dimensión emocional). Un proceso que genera inteligencia colectiva y que refuerza vínculos, favoreciendo, de este modo, la capacidad de producir respuestas innovadoras frente a los desconcertantes e inéditos retos de nuestros tiempos."

del present, atès que parteix de la diversitat de posicions (inevitable en una societat complexa com la nostra) i ens estimula a construir un projecte col·lectiu des del diàleg. Les persones no som simples consumidors que maximitzem les nostres demandes; som ciutadans capaços de trobar-nos amb els qui són diferents, sense agredir-los. Fins i tot podem avançar junts amb els nostres desacords, que és l'única forma que tenim d'avançar en el moment actual. En aquest mateix sentit, Daniel Innerarity ens ofereix una de les millors definicions de democràcia que conec: "Democràcia és allò que ens permet viure

te, pues parte de la diversidad de posiciones (inevitable en una sociedad compleja como la nuestra) y nos estimula a construir un proyecto colectivo desde el diálogo. Las personas no somos simples consumidores que maximizamos nuestras demandas, somos ciudadanos capaces de encontrarnos con aquellos que son diferentes, sin agredirlos. Podemos incluso avanzar juntos con nuestros desacuerdos, que es la única forma que tenemos de avanzar en el momento actual. En este mismo sentido, Daniel Innerarity nos ofrece una de las mejores definiciones de democracia que conozco: "Democracia es aquello que nos permite vivir jun-

junts quan som diferents". Per tant, vivim junts no perquè som iguals ni perquè hem assolit un consens. Vivim junts perquè acceptem les nostres diferències. Fins i tot perquè ens enriqueim a través seu.

És important destacar que aquesta idea, extreta de la literatura deliberativa, rebutja convertir la democràcia en un espai on formulem demandes individuals. No es tracta que cada persona o col·lectiu sectorial formuli les seves demandes, sinó que els diferents es trobin i construeixin respostes conjuntes. D'aquesta manera, un procés deliberatiu es defineix com un espai o un procés on intercanviem raons (dimensió racional) i establim relacions (dimensió emocional). Un procés que crea intel·ligència col·lectiva i que reforça vincles, afavorint, d'aquesta manera, la capacitat de trobar respostes innovadores als reptes tan desconcertants i inèdits del nostre temps.

A més de l'intercanvi de raons, la deliberació és l'origen d'una altra cosa molt important: la trobada, on s'intercanvien emocions. Una trobada que promou la capacitat de posar-se en el lloc dels altres, el respecte a les posicions divergents i, en definitiva, la confiança imprescindible per construir junts un projecte col·lectiu. Posaré un exemple que és molt il·lustratiu. Fa un temps que treballo a Olot, una ciutat de 30.000 habitants al nord de Catalunya, en un projecte per abordar el racisme immobiliari. Davant aquest fenomen complex i conflictiu, què fem? Quina resposta hi podem donar amb les polítiques públiques? El primer que la mateixa Administració es va preguntar és: on són els experts en racisme immobiliari? No ho sap ningú. Els acadèmics als quals va interrogar l'ajuntament tampoc no ho sabien. No hi ha una resposta es-

tos cuando somos diferentes". Por lo tanto, vivimos juntos no porque somos iguales ni porque hemos alcanzado un consenso. Vivimos juntos porque aceptamos nuestras diferencias. Incluso porque nos enriquecemos a través de ellas.

Es importante destacar que esta idea, extraída de la literatura deliberativa, rechaza convertir la democracia en un espacio donde formular demandas individuales. No se trata de que cada persona o colectivo sectorial formule sus demandas, sino de que los diferentes se encuentren y construyan respuestas conjuntas. De este modo, un proceso deliberativo se define como un espacio o un proceso donde intercambiamos razones (dimensión racional) y establecemos relaciones (dimensión emocional). Un proceso que genera inteligencia colectiva y que refuerza vínculos, favoreciendo, de este modo, la capacidad de producir respuestas innovadoras frente a los desconcertantes e inéditos retos de nuestros tiempos.

Además del intercambio de razones, la deliberación genera otra cosa muy importante: el encuentro, donde lo que se intercambia son emociones. Un encuentro que promueve la capacidad de ponerse en el lugar de los otros, el respeto frente las posiciones divergentes y, en definitiva, la imprescindible confianza para construir juntos un proyecto colectivo. Voy a poner un ejemplo que es muy ilustrativo. Llevo un tiempo trabajando en Olot, una ciudad de 30.000 habitantes al norte de Cataluña, en un proyecto para abordar el racismo inmobiliario. Ante este fenómeno complejo y conflictivo, ¿qué hacemos? ¿Cuál es la respuesta que podemos articular desde las políticas públicas? Lo primero que la propia administración se preguntó es ¿dónde están los expertos en racismo inmobiliario? Nadie lo sabe. Los académicos a los que interrogó el ayuntamiento tampoco lo saben. No existe una respuesta es-

pecialitzada a aquest repte i, per tant, no s'hi ha de demanar una resposta sinó que cal construir-la. Per això, doncs, es proposa un procés deliberatiu; és a dir, mirar de crear conjuntament la intel·ligència col·lectiva que no emana del coneixement professional, sinó del diàleg entre perspectives diferents. En aquest cas concret, es tractava de reunir els propietaris, els agents immobiliaris, les víctimes del racisme, les entitats socials, les associacions de veïns i els diferents professionals de l'ajuntament.

El resultat d'aquesta aproximació no es pot valorar únicament en termes racionals (l'intercanvi d'arguments), sinó que també és cabdal prendre en consideració les trobades, el temps compartit, el coneixement i el reconeixement dels altres. S'han teixit relacions entre tots, i aquest és un resultat intangible però de gran impacte. Els diferents actors no sempre han assolit acords, però sí prou confiança mútua per anar avançant malgrat els desacords.

Així, doncs, la nostra proposta deliberativa, destinada a abordar problemes d'alta complexitat, es caracteritza per les dues dimensions que hem apuntat anteriorment. Les recuperem i subratllem a tall de conclusió:

a. L'**intercanvi d'arguments**: el diàleg entre diferents perspectives per obtenir solucions complexes a problemes que també són complexos.

b. L'**intercanvi d'emocions**: les nostres societats, cada vegada més diverses, més enfrontades i conflictives, necessiten espais de trobada on ens mirem els uns als altres, ens coneguem i intercanviem emocions.

pecializada a este reto y, por lo tanto, la pregunta no es cuál es esta respuesta sino cómo construirla. Y para ello se propone un proceso deliberativo; es decir, un intento de generar conjuntamente la inteligencia colectiva que no emana del conocimiento profesional sino del diálogo entre perspectivas diferentes. En este caso concreto, se trataba de juntar a los propietarios, los agentes inmobiliarios, las personas que sufren el racismo, las entidades sociales, las asociaciones de vecinos y los distintos profesionales del ayuntamiento.

El resultado de esta aproximación no puede valorarse únicamente en términos racionales (el intercambio de argumentos), sino que también resulta crucial tomar en consideración los encuentros, el tiempo compartido, el conocimiento y el reconocimiento de los otros. Se han tejido relaciones entre todos, y este es un resultado intangible, pero de gran impacto. Los diferentes actores no siempre han alcanzado acuerdos, pero sí la confianza mutua necesaria para ir avanzando a pesar de sus desacuerdos.

Así pues, nuestra propuesta deliberativa, destinada a abordar problemas de alta complejidad, se caracteriza por las dos dimensiones que hemos apuntado anteriormente. Las recuperamos y subrayamos a modo de conclusión:

a. El **intercambio de argumentos**: el diálogo entre diferentes perspectivas para obtener soluciones complejas a problemas que también son complejos.

b. El **intercambio de emociones**: nuestras sociedades, cada vez más diversas, más enfrentadas y conflictivas, necesitan espacios de encuentro donde nos miremos los unos a los otros, nos conozcamos e intercanbiemos emociones.

També és interessant preguntar-se què comporta aquest plantejament per a les entitats socials del tercer sector. És evident que, d'una banda, per liderar projectes, és imprescindible que el tercer sector no actuï en solitari, sinó que escolti i incorpori veus diverses. I, de l'altra, també cal que aquestes entitats s'impliquin en projectes liderats des d'altres espais; és a dir, es tracta de veure fins a quin punt som capaços d'articular un debat públic, entre les diferents organitzacions, per abordar els reptes col·lectius.

También resulta interesante preguntarse qué supone este planteamiento para las entidades sociales del tercer sector. Es evidente que, por una parte, para liderar proyectos, es imprescindible que el tercer sector no actúe en solitario, sino que escuche e incorpore voces diversas. Y, por otra parte, también será necesario que estas entidades se impliquen en proyectos liderados desde otros espacios. Es decir, se trata de ver hasta qué punto somos capaces de articular un debate público, desde las diferentes organizaciones, para abordar nuestros retos colectivos.

En aquest sentit, per exemple, és cabdal disposar de lideratges específics, desmarcar-se dels lideratges tradicionals (posicionals i heroics) i prendre partit pels lideratges relacionals. El primer estil de lideratge, el posicional, justifica la capacitat de comandament per la ubicació formal en l'organigrama, mentre que l'heroic se sustenta en el coneixement i l'experiència demostrada a partir de l'acció. En contrast amb això, el lideratge relacional que proposem parteix del "no ho sé" i, en afavorir la trobada i les relacions, articula un coneixement distribuït. Aquests lideratges, malgrat la modèstia aparent que mostren, han de ser molt forts, atès que no és senzill d'afavorir un intercanvi que no forma part de les obligacions formals dels uns i dels altres.

Acabem, doncs, recordant que el context actual, marcat per la complexitat i la incertesa, ha desafiat les formes tradicionals de treballar i de liderar. Hem proposat la deliberació com una manera d'explorar alternatives, però no hem de dubtar que ja no podrem continuar com fins ara. El món s'ha transformat profundament i necessitem transformar, també profundament, la nostra manera d'abordar-lo. Sols, la tasca és molt pesada i, per això, en essència, la nostra proposta passa per fer-ho junts, entre tots.

En este sentido, por ejemplo, resulta crucial disponer de liderazgos específicos, desmarcarse de los liderazgos tradicionales (posicionales y heroicos) y apostar por los liderazgos relacionales. El primer estilo de liderazgo, el posicional, justifica la capacidad de mando por la ubicación formal en el organigrama, mientras el liderazgo heroico se sustenta en el conocimiento y la experiencia demostrada a partir de la acción. En contraste, el liderazgo relacional que proponemos parte del "no sé" y, al favorecer el encuentro y las relaciones, articula un conocimiento distribuido. Estos liderazgos, a pesar de su aparente modestia, tienen que ser muy fuertes, ya que no es sencillo favorecer un intercambio que no se encuentra entre las obligaciones formales de unos y otros.

Acabamos, así, recordando que el contexto actual, marcado por la complejidad y la incertidumbre, ha desafiado nuestras tradicionales formas de trabajar y de liderar. Hemos propuesto la deliberación como un modo de explorar alternativas, pero no podemos dudar que ya no podremos seguir como hasta ahora. El mundo se ha transformado profundamente y necesitamos transformar, también profundamente, nuestra manera de abordarlo. A solas, la tarea resulta muy pesada y, por eso, en esencia, nuestra propuesta pasa por hacerlo juntos, entre todos.

Bloc 3

Bloque 3

Objectius de Desenvolupament Sostenible i els determinants socials de la salut

L' Agenda 2030 marca els objectius per avançar cap a un món més pròsper, just i sostenible. Aquesta sessió ens permet saber més bé com podem emprendre estratègies orientades a la sostenibilitat, i també com podem identificar els factors socials que incideixen en la salut i la qualitat de vida de col·lectius en situació de vulnerabilitat.

Objetivos de Desarrollo Sostenible y los determinantes sociales de la salud

*L*a Agenda 2030 marca los objetivos para avanzar hacia un mundo más próspero, justo y sostenible. Esta sesión nos permite conocer mejor cómo tomar estrategias orientadas a la sostenibilidad, así como identificar los factores sociales que inciden en la salud y calidad de vida de colectivos en situación de vulnerabilidad.

Conferència 3

Conferencia 3

30/11/2022

Diàleg sobre medi ambient i salut

MARTÍ BOADA
Professor de Geografia de
la Universitat Autònoma de
Barcelona (UAB)
*Profesor de Geografía de la
Universidad Autónoma de
Barcelona (UAB)*

Martí Boada:

Soc un acadèmic que va treballar en moltes universitats, però m'enorgulleixo del meu origen humil. Les famílies de la meva generació esperaven que féssim

Diálogo sobre el medio ambiente y la salud

ANDREU SEGURA
Vocal de la Comissió Bioètica
de Catalunya
*Vocal de la Comisión Bioética
de Catalunya*

Martí Boada:

Soy un académico que trabajó en muchas universidades, pero me enorgullezco de mi origen humilde. Las familias en mi generación esperaban a que cumplié-

els 14, no per anar a estudiar, sinó per fer-nos entrar a la fàbrica. Les meves germanes hi van començar a treballar amb 11 i 12 anys, i ara ho denunciem com a treball infantil. Això ho vam viure, no en l'àmbit teòric, no en l'àmbit d'anàlisi sociològica, sinó en primera persona. I jo me'n sento orgullós, perquè va ser un màster de la vida molt important.

Soc acadèmic, encara que he passat les meves etapes d'obrerisme; he picat molta pedra. Parlaré del medi ambient i del moment que vivim planetàriament; un moment d'una gran crisi. No vull deixar un missatge apocalíptic i catastrofista que ens dediquem a destrossar el planeta, que és el discurs generalista que estem acostumats a sentir actualment. Ara bé, pel que fa a la meva modesta vivència, anàlisi i capacitat de diagnosi, és un moment en què la crisi planetària, ambiental i climàtica és molt greu.

La meva opinió sobre això no és de "barra de bar", perquè fa molts anys que treballo en aquest camp, des de l'Antàrtida fins a la taigà russa. Per tant, no es tracta de què penso o opino, sinó d'un tema d'anàlisi en què fa molts anys que treballo. De fet, la primera conferència que vaig fer sobre el canvi climàtic va ser fa més de 40 anys. I, sovint, quan em fan una entrevista, em pregunten si crec en el canvi climàtic. Jo el primer que dic és que no és una qüestió de fe; és com si em preguntessin si crec en la llei de la gravetat, en els leucòcits o en les hematies. Això no és fe. Tenim proves que hem fet malament algunes coses en la nostra forma de relació amb el planeta, i és el que intentaré comentar breument; encara que això necessitaria, com a mínim, un seminari de cap de setmana.

Un altre apunt narcisista: quan va sorgir la meva motivació?, quan em vaig comprometre amb aquest te-

semos los 14 años, no para ir a estudiar, sino para meternos en la fábrica. Mis hermanas empezaron a trabajar con 11 y 12 años en la fábrica, y ahora lo denunciemos como trabajo infantil. Esto lo vivimos no a nivel teórico, no a nivel de análisis sociológico, sino en primera persona. Y yo me siento orgulloso de eso, ya que fue un máster de la vida muy importante.

Soy académico, aunque he pasado mis etapas de obrerismo; he picado mucha piedra. Voy a hablar del medio ambiente y del momento que vivimos planetariamente; un momento de una gran crisis. No quiero dejar un mensaje apocalíptico y catastrofista de que estamos destrozando el planeta, que es el discurso generalista que estamos acostumbrados a escuchar actualmente. Ahora bien, en lo que a mi modesta vivencia, análisis y capacidad de diagnosis se refiere, es un momento en el que la crisis planetaria, ambiental y climática van muy en serio.

Mi opinión a este respecto no es de "barra de bar", porque hace muchos años que trabajo en este campo, desde la Antártida hasta la taiga rusa. Por lo tanto, no se trata de mi pensamiento o mi opinión, sino que se trata de un tema de análisis en el que llevo muchos años trabajando. De hecho, la primera conferencia que impartí sobre el cambio climático fue hace más de 40 años. Y, a menudo, cuando me hacen una entrevista, me preguntan si creo en el cambio climático. Yo lo primero que digo es que no es una cuestión de fe; es como si me preguntaran si creo en la ley de la gravedad, en los leucocitos o en las hematías. Eso no es fe. Tenemos evidencias de que hemos hecho mal algunas cosas en nuestra forma de relación con el planeta, que es lo que intentaré comentar brevemente; aunque eso necesitaría, como mínimo, un seminario de fin de semana.

Otro apunte narcisista: ¿cuándo surgió mi motivación?, ¿cuándo me comprometí en este tema del me-

ma del medi ambient?, quan vaig assumir que aquest no és un tema de quatre floretes i quatre ossos panda?, quan vaig assumir que era un tema de necessitat de canvi social o que tenia un punt de subversió molt rellevant? Jo vinc d'una família orgullosament humil, d'un poble que es diu Sant Celoni, al Vallès Oriental, i com tots els nois i noies del medi rural o urbà, passàvem l'estiu a la riera. Ens banyàvem al riu, però no sols els de Sant Celoni, sinó també la gent del Llobregat, la del Ter, la de l'Ebre i la del Xúquer. A tot arreu, la gent humil ens anàvem a banyar al riu.

¿cuándo asumí que este no es un tema de cuatro florecitas y cuatro osos pandas?, ¿cuándo asumí que era un tema de necesidad de cambio social, que era un tema que tenía un punto de subversión muy relevante? Yo vengo de una familia orgullosamente humilde, de un pueblo que se llama Sant Celoni, que es del Vallès Oriental, y como todos los chicos y chicas del medio rural o urbano, pasábamos el verano en La Riera. Nos bañábamos en el río, pero no solo los de Sant Celoni, sino la gente del Llobregat, la del Ter, la del Ebro y la del Júcar. En todas partes, la gente humilde íbamos a bañarnos al río.

"La primera conferència que vaig fer sobre el canvi climàtic va ser fa més de 40 anys. I, sovint, quan em fan una entrevista, em pregunten si crec en el canvi climàtic. Jo el primer que dic és que no és una qüestió de fe; és com si em preguntessin si crec en la llei de la gravetat, en els leucòcits o en les hematies. Això no és fe. Tenim proves que hem fet malament algunes coses en la nostra forma de relació amb el planeta." / *"La primera conferencia que impartí sobre el cambio climático fue hace más de 40 años. Y, a menudo, cuando me hacen una entrevista, me preguntan si creo en el cambio climático. Yo lo primero que digo es que no es una cuestión de fe; es como si me preguntaran si creo en la ley de la gravedad, en los leucocitos o en los hematíes. Eso no es fe. Tenemos evidencias de que hemos hecho mal algunas cosas en nuestra forma de relación con el planeta."*

Al riu, l'aigua era aigua, així de senzill. Fins i tot podies fer un xarrup i no et passava res. Hi havia peixos, capgrossos, vegetació, joncs, etc. Ens hi anàvem a banyar amb els pares. Però hi va haver un procés de canvi, el del procés industrial. Van arribar els polígons industrials a les riberes d'aquests rius, que van tenir un paper social molt important; van representar una possibilitat de feina, sous garantits i un nivell de vida més bo per a les classes populars. Això no cal negar-

En el río, el agua era agua, así de sencillo. Incluso podías dar un sorbete y no te pasaba nada. Había peces, renacuajos, vegetación, juncos, etcétera. Allí estábamos bañándonos con nuestros padres. Pero hubo un proceso de cambio, el del proceso industrial. Llegaron a las riberas de estos ríos los polígonos industriales, que tuvieron un papel social muy importante, representaron una posibilidad de trabajo, sueldos garantizados y un mejor nivel de vida para

ho. Però, què va passar? Aquestes fàbriques es van instal·lar a la vora dels rius per tenir disponibilitat hídrica, però sobretot per abocar-hi l'excedent negatiu: els residus. Tot el que no es podia incorporar al procés productiu, fins i tot com a mercaderia, i que no es podia vendre, s'abocava al riu, especialment de nit. El primer dia que ens vàrem banyar i que van començar a fer-hi abocaments, ens arribava aigua de colors. Un dia era groga, un altre dia vermella, un altre dia negra; va ser una cosa màgica per a nosaltres.

Això mateix els passa ara als nens i nenes dels països del Tercer Món als quals els enviem els residus tòxics i perillosos del Primer Món. Els enviem a alguns països africans i asiàtics, i allà juguen amb aquests residus de colors. Al principi, als anys 60, per a nosaltres era una cosa màgica i n'estàvem contents. Però en veure que, quan els nostres pares regaven les hortes i els camps, i se'ls cremaven les collites, vàrem canviar d'opinió, almenys uns quants. Havíem convertit els nostres rius, que havien estat sempre la saba dels nostres paisatges, en clavegueres.

Això passa fins i tot aquí, a l'àrea metropolitana de Barcelona, on el riu Besòs va tenir l'honor de ser el més contaminat d'Europa. Fixeu-vos en la conversió; això és modernitat: passem de tenir rius amb aigües netes a tenir cadàvers, clavegueres. Va ser llavors quan vaig fer un jurament. Tenia 13 o 14 anys i em vaig dir: "Jo donaré la vida perquè la Tordera torni a tenir peixos". Aquest va ser el meu jurament intern. Vaig entendre que hi havia una dimensió social, que havíem de ser crítics amb el nostre model econòmic, energètic, demogràfic, etc. La gran sorpresa va ser quan l'Organització de les Nacions Unides em va enviar un fax des de Nairobi l'any 1995 i em va dir que em concedien el Premi Mundial de Medi Ambient. És clar, em van caure els mitjons, perquè això és el Premi Nobel de Medi Ambient.

las clases populares. Esto no hay que negarlo. Pero ¿qué pasó? Estas fábricas se instalaron a la vera de los ríos para tener disponibilidad hídrica, pero sobre todo para verter el excedente negativo: los residuos. Todo lo que no se podía incorporar en el proceso productivo, incluso como mercancía, y que no se podía vender, se vertía en el río, especialmente durante la noche. El primer día que nos bañamos y que empezaron a echar los vertidos, nos llegaba agua de colores. Un día era amarilla, otro día, roja, otro día, negra; llegaba a ser algo mágico para nosotros.

Esto mismo les pasa ahora a los niños y las niñas de los países del tercer mundo a los que les enviamos los residuos tóxicos y peligrosos del primer mundo. Los enviamos a algunos países africanos y asiáticos y juegan con esos residuos de colores. Al principio, en

Em van convidar a Pretòria, on m'esperava Nelson Mandela. Aquí sí que em van tremolar els genolls, perquè Nelson Mandela és un personatge d'aquests que la humanitat ens regala amb compagotes. I en això sí que no hi ha discrepàncies. Un home que havia passat vint-i-set anys de la seva vida a la presó per lluitar contra l'apartheid. Perquè a Sud-àfrica la gent de raça "no blanca", fossin asiàtics, hindús o subsaharians, eren inferiors als blancs. No podien ni asseure's als mateixos autobusos ni podien anar a les mateixes escoles. Doncs ell va estar empresonat 27 anys per aquesta injustícia. Vaig tenir la sort d'anar a casa seva i el primer que em va cridar l'atenció és que no suportava tenir serventa, i el llit se'l feia ell. Cada dia passava tres hores fent el llit. Això ho havia après a la presó per no tornar-se boig;

los años 60, para nosotros era algo mágico y estábamos contentos. Pero al ver que cuando nuestros padres regaban sus huertas y sus campos, las cosechas se les quemaban, cambiamos de opinión, al menos algunos. Convertimos nuestros ríos, que habían sido siempre la savia de nuestros paisajes, en cloacas.

Esto pasa incluso aquí, en el área metropolitana de Barcelona, donde el Besós tuvo el honor de ser el río más contaminado de Europa. Fijaos en la conversión; esto es modernidad: pasamos de tener ríos con aguas limpias a tener cadáveres, cloacas. Fue entonces cuando hice un juramento. Tenía 13 o 14 años y me dije: "Yo voy a dar mi vida para que la Tordera vuelva a tener peces". Ese fue mi juramento interno. Comprendí que había una dimensión social, que debíamos ser críticos con nuestro modelo económico, energético, demográfico, etcétera. La gran sorpresa fue cuando Naciones Unidas, en el año 95 desde Nairobi, me envió un fax y me dijo que me concedían el Premio Mundial de Medio Ambiente. Claro, se me cayeron los calcetines, porque eso es el Premio Nobel de Medio Ambiente.

Me invitaron a Pretoria, donde me esperaba Nelson Mandela. Ahí sí que me temblaron las rodillas, porque Nelson Mandela es un personaje de esos que la humanidad nos regala a cuentagotas. Y en esto sí que no hay discrepancias. Un hombre que había pasado 27 años de su vida en la cárcel por luchar contra el apartheid. Porque en Sudáfrica la gente de raza "no blanca", fuesen asiáticos, hindús o subsaharianos, eran inferiores a los blancos. No podían ni sentarse en los mismos autobuses ni podían ir a las mismas escuelas. Pues él estuvo encarcelado 27 años por esta injusticia. Tuve la suerte de ir a su casa y lo primero que me llamó la atención es que no soportaba tener sirvienta, y la cama se la hacía él. Pasaba tres horas haciendo la cama cada día. Eso lo había aprendido en la cárcel para no volverse loco;

dedicava tres hores a fer uns rivets als llençols per "cremar" el temps.

Durant les tres setmanes que vam ser a Sud-àfrica convidats pel Govern, entre els guardonats hi havia Chico Mendes, un líder seringueiro (recol·lector de cautxú) del Brasil, que va morir assassinat per les multinacionals del cautxú perquè era revolucionari i sindicalista. Quan ens vam acomiadar, Mandela ens va dir: "No oblideu mai que la gran causa de lluita de la humanitat ja no és la lluita de classes, ni el materialisme històric ni el materialisme dialèctic clàssic de la nostra esquerra. La gran causa de lluita de la humanitat és la lluita pel medi ambient", entenent el medi ambient no com un tema contemplatiu de quatre floretes, sinó com un tema social, de subvertir el model energètic, de mobilitat, econòmic, etc. Així que vaig assumir la dimensió social amb tota claredat. I, en aquest sentit, actualment passem per una crisi que no té precedents històrics. No hem viscut mai una situació històrica tan amenaçadora.

No obstant això, a la societat actual som 8.000 milions de persones. Parlem de moltes cultures, civilitzacions, maneres de pensar, ideologies, amb un pensament variat i divers. Per tant, som molts, però una fracció molt notòria de la societat, fins i tot la mateixa universitat, funciona en gran manera a partir de tòpics i els tòpics són el més allunyat del coneixement. Per exemple, si un company ens diu: "Els arbres del camp no es poden tocar", això també és un tòpic; podem pensar que aquí hi pot haver una gestió sostenible dels recursos i dels pagesos. De fet, hi ha una dependència. Tots tenim tres contactes al dia, com a mínim, amb els pagesos: l'esmorzar, el dinar i el sopar.

Aquest matí he esmorzat i m'he begut un got de llet amb cacau que no ha sortit de la fàbrica, sinó de la

dedicaba tres horas a hacerle unos ribetes a las sábanas para "quemar" el tiempo.

Durante las tres semanas que estuvimos en Sudáfrica invitados por el Gobierno, entre los galardonados estaba Chico Mendes, un líder seringueiro (recolector de caucho) de Brasil, que murió asesinado por las multinacionales del caucho porque era revolucionario y sindicalista. Cuando nos despidió, Mandela nos dijo: "No olvidéis nunca que la gran causa de lucha de la humanidad ya no es la lucha de clases, ni el materialismo histórico, ni el materialismo dialéctico clásico de la izquierda nuestra. La gran causa de lucha de la humanidad es la lucha por el medio ambiente", entendiendo el medio ambiente no como un tema contemplativo de cuatro florecillas, sino como un tema social, de subvertir el modelo energético, de movilidad, económico, etcétera. Así que la dimensión social la asumí con toda la claridad. Y en este sentido, actualmente estamos en un momento de crisis que no tiene precedentes históricos. No hemos vivido nunca una situación histórica tan amenazante.

Sin embargo, en la sociedad actual somos 8.000 millones de personas. Hablamos de muchas culturas, civilizaciones, maneras de pensar, ideologías, con un pensamiento variado y diverso. Por lo tanto, somos muchos, pero una fracción muy notoria de la sociedad, incluso la propia universidad, funciona en gran medida a partir de tópicos. Sin embargo, los tópicos son lo más alejado del conocimiento. Por ejemplo, si un compañero nos dice: "Los árboles del campo no se pueden tocar". Esto también es un tópico, podemos pensar que ahí puede haber una gestión sostenible de los recursos y de los campesinos. De hecho, hay una dependencia. Todos tenemos tres contactos al día, como mínimo, con los campesinos: el desayuno, la comida y la cena.

Esta mañana he desayunado y me he bebido un vaso de leche con cacao que no ha salido de la fábrica,

gent discreta que té vaques, cereals o gallines. És a dir, la ciutat no pot viure 24 hores sense aquesta entrada de matèria i energia. Si es tanca durant tot un dia l'entrada de l'aigua que ve del Ter o del Llobregat al sistema urbà, o de l'energia que ve de Camarasa, o si se'l deixa sense la proteïna de les vaques del Pirineu o argentines, si es tanca qualsevol d'aquestes aixetes, la ciutat s'ensorra. No ho podríem aguantar. El sistema urbà no té gens de capacitat d'autosuficiència. Per tant, compte amb l'animadversió cap als sectors primaris. Una altra cosa és que hem d'aspirar a fer que funcionin bé i que no siguin agressius, i no únicament em refereixo a no permetre l'ús de pesticides i d'herbicides.

Andreu Segura:

Perdona, que no es facin servir pesticides i herbicides inconvenients, perquè hi ha pesticides i herbicides convenients. Això enllaça una mica amb el que deies dels tòpics. El pensament únic és manca de variabilitat i manca de riquesa. Ara bé, gestionar la variabilitat i la discrepància no és gens fàcil. Et poden entabanar, però compte, perquè els que acostumem a "colar-vos-la" més som els que ens valem del prestigi o de la posició que tenim com a científics per establir veritats que potser no ho són. És curiosíssim, perquè ara la coartada que està de moda és la ciència, però des de la provocació: la ciència no parla de la veritat, de la veritat en parla la fe, que és absolutament convincent. Ningú no pot discutir la creença d'un altre.

A la ciència és al revés. A la ciència el que importa és posar a prova les explicacions, que sempre són millorables. Per tant, quan un científic opina, cal veure si parla de fets o parla d'un coneixement més o menys acceptat, perquè sempre hi ha un equilibri, i el coneixement científic no és mai dogmàtic. No és

sino de la gente discreta que tiene vacas, cereales o gallinas. Es decir, la ciudad no puede vivir 24 horas sin esa entrada de materia y energía. Si al sistema urbano se le cierra durante todo un día la entrada del agua que viene del Ter o del Llobregat, o la energía que viene de Camarasa, o si se le deja sin la proteína de las vacas del Pirineo o argentinas, si se cierra uno de estos grifos, la ciudad se desmorona. No lo podríamos aguantar. El sistema urbano no tiene ninguna capacidad de autosuficiencia. Por lo tanto, cuidado con la animadversión hacia los sectores primarios. Otra cosa es que debemos aspirar a que funcionen bien y que no sean agresivos, y no me refiero solo a que no utilicen pesticidas y herbicidas.

Andreu Segura:

Perdona, que no se utilicen pesticidas y herbicidas inconvenientes, porque hay pesticidas y herbicidas convenientes. Esto enlaza un poco con lo que decías de los tópicos. El pensamiento único es falta de variabilidad y falta de riqueza. Ahora bien, gestionar la variabilidad y la discrepancia no es fácil. Te la pueden meter doblada, pero cuidado porque los que acostumbramos a "colároslos" más somos los que utilizamos el prestigio o la posición que ocupamos como científicos para establecer verdades que quizás no lo son. Es curiosísimo, porque ahora la coartada que se lleva es la ciencia, pero desde la provocación: la ciencia no habla de la verdad, de la verdad habla la fe, que es absolutamente convincente. Al que tiene una creencia, nadie se la puede discutir.

En la ciencia es al revés. En la ciencia lo que importa es poner a prueba las explicaciones, que siempre son mejorables. Por tanto, cuando un científico opina, hay que ver si habla de hechos o habla de un conocimiento más o menos aceptado, porque siempre hay un equilibrio, y el conocimiento científico nunca es dogmático.

fàcil de gestionar adequadament les discrepàncies, però és molt pitjor que no n'hi hagi. També em crida molt l'atenció això de les *fake news*, perquè sembla com si només fossin cosa de la gent desinformada. També hi ha *fake news* de científics.

No es fácil gestionar adecuadamente las discrepancias, pero es mucho peor que no las haya. También me llama mucho la atención lo de las fake news, porque parece como si solo fueran cosa de la gente desinformada. También hay fake news de científicos.

"Margalef¹ deia que una persona ben informada quan fa anàlisi, diagnosi i pren decisions sempre multiplica; però una de mal informada, com a mínim, divideix. Per tant, hi ha un principi fonamental que és el de capacitar per a informar-nos, com a solució per superar els tòpics. Envellir aprenent sempre és la gran vacuna." / *"Margalef¹ decía que una persona bien informada en su análisis, diagnosis y toma de decisiones, siempre multiplica; pero una mal informada, como mínimo, divide. Por lo tanto, hay un principio fundamental que es el de capacitar para informarnos, y esta es la solución para superar los tópicos. Envejecer aprendiendo siempre, esta es la gran vacuna."*

M.B.: Sí, en la línia que el doctor Segura ha plantejat, insisteixo que els tòpics són el més allunyat del coneixement. A Catalunya, històricament no hem tingut gaires grans científics en el món de la ciència, de la física, de la química, però sí en el camp de la biomedicina i de la medicina. A la universitat, quan anomenava el meu científic català preferit, Ramon Margalef, alguns alumnes no el coneixien. En canvi, si els parlava de l'extrem esquerre del Manchester City, tots el coneixien, igual que els cantants de rock, als quals també feien atenció; però els científics no sabien qui eren. Tampoc no coneixien Joan

M.B.: *Sí, en la línea que el doctor Segura ha plantejado, insisto en que los tópicos son lo más alejado del conocimiento. En Catalunya, históricamente no hemos tenido muchos grandes científicos en el mundo de la ciencia, de la física, de la química, pero sí en el campo de la biomedicina y de la medicina. En la universidad, cuando nombraba a mi científico catalán preferido, Ramón Margalef, algunos alumnos no lo conocían. En cambio, si les hablaba del extremo izquierdo del Manchester City, todos lo conocían, igual que a los cantantes de rock, a los que también les prestaban atención; pero los científicos no sabían quiénes eran. Tampoco*

(1) Ramon Margalef i López (Barcelona, 16 de maig de 1919 - 23 de maig de 2004) fou un biòleg català, que va destacar pel seu treball en els camps de la limnologia, oceanografia i ecologia. És considerat un dels científics més cabdals de la història dels Països Catalans, a banda de rebre també un gran reconeixement a Espanya i haver estat un dels pilars de l'ecologia del segle xx a escala mundial.

(1) Ramon Margalef López (Barcelona, 16 de mayo de 1919 - 23 de mayo de 2004) fue un biólogo catalán, que destacó por su trabajo en los campos de la limnología, oceanografía y ecología. Es considerado uno de los científicos más primordiales de la historia de los Países Catalans, además de recibir también un gran reconocimiento en España y haber sido uno de los pilares de la ecología del siglo xx a nivel mundial.

Oró, un bioquímic extraordinari. No és una crítica, però la gent, en general, està més pendent de Messi i Lewandowski que dels científics.

Això de l'*Homo sapiens* ho hauríem de reconsiderar. Segons Eudald Carbonell, un científic notori, el que tenim clar és que som un primat estúpid, és a dir que hauríem de revisar això del *sapiens*. Margalef deia que una persona ben informada quan fa anàlisi, diagnosi i pren decisions sempre multiplica; però una de mal informada, com a mínim, divideix. Per tant, hi ha un principi fonamental que és capacitar per a informar-nos, com a solució per superar els tòpics. Envellir aprenent sempre és la gran vacuna.

A. S.: No et sembla que cal fer atractiva la ciència? Potser no tant com Lewandowski, però una cosa

conocían a Joan Oró, un bioquímico extraordinario. No es una crítica, pero la gente, en general, está más atenta a Messi y a Lewandowski que a los científicos.

Esto del Homo sapiens lo deberíamos reconsiderar. Según Eudald Carbonell, un notorio científico, lo que tenemos claro es que somos un primate estúpido. O sea, lo de sapiens lo debemos revisar. Margalef decía que una persona bien informada en su análisis, diagnosis y toma de decisiones, siempre multiplica; pero una mal informada, como mínimo, divide. Por lo tanto, hay un principio fundamental que es el de capacitar para informarnos, y esta es la solución para superar los tópicos. Envejecer aprendiendo siempre, esta es la gran vacuna.

A. S.: ¿No te parece que hay que hacer la ciencia atractiva? Quizás no tanto como Lewandowski, pero

semblant. Jo crec que és possible, encara que sigui complicat. I gent com tu, que parla bé i es fa entendre, cal aprofitar-la.

Martí, tu has explicat que has tingut la sort de banyar-te al riu quan estava bé i has vist com això ha canviat i t'ha estimulat. Bé, doncs tots necessitem estímuls. Hi ha estímuls que cal incentivar a l'escola, a la família o dins la societat cuidadora, perquè queda molt bé criticar la gent que només parla de futbol, de bous o dels amants de la Pantoja, però cal intentar fer que la ciència i el coneixement siguin atractius per a la gent i dir-los "compte, que si no t'interesses per això, et prendran el pèl cada dia".

Hi ha gent que pensa que aquest interès per la vida dels famosos (en lloc de l'interès per la ciència) és pel llenguatge, que és una de les característiques que ens diferencia dels altres primats, i que, precisament, l'hem adquirit i s'ha desenvolupat perquè ens ha servit per identificar-nos, però sobretot per xafardejar, per dir "has vist quina camisa més lletja porta avui el Mateu?".

Alguns paleontòlegs i psicòlegs evolutius, com Dunbar, consideren que l'origen del llenguatge no era transmetre coneixement. Al principi, el llenguatge no tenia el mèrit de comunicar dades, informació o coneixement, perquè no n'hi havia. Però sí que hi havia la possibilitat tan atractiva de fer amics recurrent al llenguatge, i la manera més fàcil d'aconseguir-ho era criticar qui tenies al costat. Això uneix molt. Estic donant una explicació que potser no és veritat, però que és versemblant, perquè justificaria la tendència, molt ancestral, de preocupar-se pels amants dels famosos. I cal lluitar-hi en contra.

algo parecido. Yo creo que es posible, aunque sea complicado. Y gente como tú, que habla y se le entiende bien, hay que aprovecharla.

Martí, tú has explicado que has tenido la suerte de bañarte en el río cuando estaba bien y ver cómo eso ha cambiado y te ha estimulado. Bueno, pues todos necesitamos estímulos, y hay estímulos que debemos incentivar desde la escuela, desde la familia o desde la sociedad cuidadora; porque queda muy bien criticar a esa gente que solo habla de fútbol, de toros o de los amantes de la Pantoja, pero hay que intentar hacer que la ciencia y el conocimiento sean atractivos para la gente y decirles "cuidado que, si no te interesas por esto, te van a tomar el pelo todos los días".

Este interés por la vida de los famosos (en lugar del interés por la ciencia), hay gente que piensa que es por el lenguaje, que es una de las características que nos diferencian de los otros primates, y que, precisamente, lo hemos adquirido y se ha desarrollado porque nos ha servido para identificarnos, pero sobre todo para chafardear, para decir "¿has visto qué camisa más fea lleva Mateo hoy?".

Algunos paleontólogos y psicólogos evolutivos, Dunbar, por ejemplo, consideran que el origen del lenguaje no era el de transmitir conocimiento. Al principio, el lenguaje no tenía el mérito de comunicar datos, información o conocimiento, porque no había conocimiento. Pero lo que sí había era la atractiva posibilidad de hacer amigos a través del lenguaje, y la manera más fácil para eso es criticar al que tienes al lado. Eso une mucho. Estoy dando una explicación que a lo mejor no es verdad, pero que es verosímil, porque eso explicaría la tendencia, muy ancestral, a preocuparse por los amantes de los famosos. Y hay que luchar contra eso.

M.B.: A més, pel que fa a la capacitat de comprensió del món actual, el que també es constata en aquest moment històric és que hi ha una acceleració de tots els processos, és a dir, tot va més de pressa, fins i tot les idees. Quan algú t'explica una cosa que va llegir fa cinc anys no sé on, ja parla d'un pensament fòssil, perquè tot envelleix molt ràpid. Aquesta acceleració escurça la capacitat reactiva.

A. S.: I, per altra banda, hi afegiria un altre element per comprendre el món actual: les finestres d'oportunitat que aprofita la gent amb capacitat de prendre decisions. Per exemple, la indústria farmacèutica té molt mala premsa, però seria absolutament innòcua si no fos per la complicitat dels metges. Aleshores, fins a quin punt és reprovable això? Tot depèn de com es faci, però tots hi tenim certa responsabilitat. No vull culpar de manera personal, perquè la capacitat individual que tenim per lluitar contra alguns *lobbies* és desproporcionada. Però aquests *lobbies* no existeixen perquè hi ha una conspiració o una mà negra, sinó que són finestres d'oportunitat que la gent amb capacitat de prendre decisions aprofita. Tot i això, que no hi hagi una conspiració no implica que no s'hi hagi de lluitar en contra. Que no se'm malinterpreti.

M.B.: Tornant al tema del canvi climàtic, vull exposar un exemple sobre un tema complex i real. Jo treballo en el canvi climàtic a l'Antàrtida; col·laboro en un programa espanyol. Fa 40 anys vaig publicar el primer article sobre manifestacions del canvi climàtic als boscos basant-me en fets reals. No explicaré què en penso, sinó com s'ha creat aquest problema, que és el més notori ambientalment parlant per a la humanitat en aquests moments, perquè el

M.B.: *Además, en relación con la capacidad de comprensión del mundo actual, lo que también se constata en este momento histórico es que hay una aceleración de todos los procesos, es decir, todo va más rápido, incluso las ideas. Cuando alguien te explica algo que leyó hace cinco años no sé dónde, ya habla de un fósil de pensamiento, porque todo envejece muy rápido. Esta aceleración acorta la capacidad reactiva.*

A. S.: *Y, por otra parte, añadiría otro elemento para comprender el mundo actual: las ventanas de oportunidad que aprovecha la gente con capacidad de tomar decisiones. Por ejemplo, la industria farmacéutica tiene muy mala prensa, pero sería absolutamente inocua si no fuera por la complicidad de los médicos. Entonces, ¿hasta qué punto eso es reproable? Depende de cómo se haga, pero todos tenemos nuestra responsabilidad en eso. No quiero culpar de forma personal porque la capacidad individual que tenemos para luchar contra algunos lobbies es desproporcional. Pero estos lobbies no existen porque haya una conspiración o una mano negra, sino que hay ventanas de oportunidad que la gente con capacidad de tomar decisiones aprovecha. Sin embargo, que no haya una conspiración no implica que no haya que luchar contra ellos. Que no se me malinterprete.*

M.B.: *Volviendo al tema del cambio climático, quiero exponer un ejemplo de un tema complejo y real. Yo trabajo en el cambio climático en la Antártida; colaboro con un programa español. Hace 40 años publiqué el primer artículo sobre manifestaciones del cambio climático en los bosques, sobre hechos reales. Voy a explicar no una opinión de lo que pienso, sino cómo se ha generado este problema, que es el más notorio ambientalmente para la humanidad en estos momentos;*

planeta s'escalfa i no hi ha manera d'aturar aquest escalfament progressiu. Hem fet simulacions, algorismes, models matemàtics de com estarem d'aquí a 10 anys i la situació pinta molt malament per al planeta i per als humans.

Us vull explicar com funciona el canvi climàtic, quines alteracions es produeixen. A partir de la Revolució Industrial, quan es descobreixen els hidrocarburs, el petroli i els seus derivats, es produeixen canvis en la mobilitat i hi ha una explosió demogràfica. Jo vaig néixer l'any 50, i érem aproximadament 3.000 milions d'habitants al planeta; ara ja en som 8.000 milions. Penseu en la càrrega que signifiquen 8.000 milions amb una esperança de vida molt més llarga. Quan vaig néixer, l'esperança de vida al Primer Món era d'uns 60 anys i el consum per càpita era molt reduït. Actualment, a l'àrea metropolitana de Barcelona consumim diàriament 30.000 quilocalories per càpita, aproximadament, 4.000 del consum i les 26.000 restants en mobilitat, en viatges, en sector terciari, etc. Per tant, cada cop som més i consumim molt més. Tot i això, el nostre model no és universalitzable; és a dir, el 20 % del planeta consumeix el 80 % dels recursos. Si demà l'equitat i la solidaritat es fessin efectives, és a dir, si el Tercer Món s'aixequés fent un consum equivalent al nostre, necessitaríem dos planetes.

I tota aquesta revolució comença amb l'aparició d'aquest carboni dels hidrocarburs, que hi havia captiu als jaciments. Traiem aquest petroli, el refinem i el posem als nostres sistemes de mobilitat, als nostres cotxes i als nostres sistemes de producció. A tot arreu hi ha polièster i polímers, i aquest carboni captiu no el retornem on era, sinó que el posem a l'atmosfera. A l'àrea metropolitana de Barcelona, a finals del segle XIX, érem a 280 unitats

porque el planeta se está calentando y no hay manera de parar este calentamiento progresivo. Hemos hecho simulaciones, algoritmos, modelos matemáticos de cómo estaremos dentro de 10 años y la situación pinta muy mal para el planeta y para los humanos.

Os quiero explicar cómo funciona el cambio climático, qué alteraciones se producen. A partir de la Revolución Industrial, cuando se descubren los hidrocarburos, el petróleo y sus derivados, se producen cambios en la movilidad y hay una explosión demográfica. Yo nací en el año 50, y éramos aproximadamente 3.000 millones de habitantes en el planeta, ahora ya somos 8.000 millones. Pensad en la carga que significan 8.000 millones con una esperanza de vida mucho más larga. Cuando yo nací, la esperanza de vida en el primer mundo era de unos 60 años y el consumo per cápita era muy reducido. Actualmente, en el área metropolitana de Barcelona, consumimos a diario 30.000 kilocalorías per cápita, aproximadamente; 4.000 en el consumo y las otras 26.000 en movilidad, en viajes, en sector terciario, etcétera. Por lo tanto, cada vez somos más y consumimos mucho más. Sin embargo, nuestro modelo no es universalizable; es decir, el 20% del planeta consume el 80% de los recursos. Si mañana la equidad y la solidaridad se hicieran efectivas, es decir, si el tercer mundo se levantara con el mismo nivel de consumo que nosotros, necesitaríamos dos planetas.

Y toda esta revolución empieza con la aparición de este carbono de los hidrocarburos, que estaban cautivos en los yacimientos. Sacamos este petróleo, lo refinamos, lo ponemos en nuestros sistemas de movilidad, nuestros coches y nuestros sistemas de producción. En todas partes hay poliéster y polímeros, y este carbono cautivo no lo devolvemos adonde estaba, sino que lo ponemos en la atmósfera. En el área metropolitana de Barcelona, a finales del siglo XIX,

per metre cúbic atmosfèric de carboni i ara en tenim 430 unitats. És una cosa perniciosa, perquè el diòxid de carboni no fa olor ni es veu i, és clar, això no mobilitza ningú. Tu pots mobilitzar la gent si hi ha un incendi, un abocament al Besòs o una organització agressiva. Però quan dius que la cosa més perillosa és el diòxid de carboni, que no es veu, el que és propi de la nostra espècie és el "si no ho veig, no m'ho crec".

L'efecte hivernacle és el resultat d'aquest diòxid de carboni, que ha fet un hivernacle a nivell estratosfèric a uns 10 quilòmetres d'altitud. La composició fisicoquímica de l'atmosfera ha quedat alterada; és a dir, hi ha hagut alteracions climàtiques. I això ha modificat, entre altres coses,

estábamos a 280 unidades por metro cúbico atmosférico de carbono, y ahora estamos a 430 unidades. Es una cosa perniciosa, porque el dióxido de carbono no huele ni se ve y, claro, esto no moviliza a nadie. Tú puedes movilizar a la gente si hay un incendio, un vertido en el Besós o una organización agresiva. Pero cuando dices que la cosa más peligrosa es el dióxido de carbono, que no se ve, lo propio de nuestra especie es el "si no lo veo, no lo creo".

El efecto invernadero es el resultado de este dióxido de carbono que ha hecho un invernáculo a nivel estratosférico a unos 10 kilómetros de altura. La composición fisicoquímica de la atmósfera ha quedado alterada, es decir, que ha habido alteraciones climáticas. Y esto ha modificado, entre otras

la radiació incident, que provoca aquest escalfament. L'única possibilitat remota que la temperatura no augmenti és frenar les emissions i intentar eliminar aquest carboni atmosfèric. I això és un repte molt rellevant en què cal fer molts esforços per aconseguir-ho.

D'altra banda, pel que fa als Objectius de Desenvolupament Sostenible que donen títol a aquesta sessió, l'Agenda 2030 és una estratègia política institucional de Brussel·les amb els acords de la Comunitat Econòmica Europea. La idea que defensa aquesta agenda és que si complim aquests objectius podrem obtenir un desenvolupament sostenible. Però bé, la cosa és d'una innocència...

A. S.: No sé si és innocència o hipocresia. O totes dues coses.

M.B.: Totes dues coses. No vull desanimar ningú, però els podem avaluar. Per exemple, la fi de la pobresa. Aquest és un objectiu: "Posar fi a la pobresa en totes les formes i a tot arreu". Bé, això és d'una innocència... I es queden tan tranquils. "Ja ho hem dit, doncs anem-nos-en cap a casa".

A. S.: La veritat és que això em recorda una cosa que us volia explicar, que té a veure amb aquesta innocència que denunciava el Martí. Els mantres de la COVID. Hi ha una proposta, la UNESCO la promou i tota la humanitat benpensant, totes les bones persones, hi estem d'acord, i és que cal facilitar l'accés a les vacunes a tothom. Hi esteu d'acord o no? Si hi ha algú que sigui crític amb les vacunes que es manifesti. A mi no em repug-

cosas, la radiación incidente, lo cual provoca este calentamiento. La única posibilidad remota de que la temperatura no aumente es frenar las emisiones e intentar sacar ese carbono atmosférico. Y esto es un reto muy relevante en el que se deben poner muchos esfuerzos para lograrlo.

Por otra parte, en cuanto a los Objetivos de Desarrollo Sostenible que dan título a esta sesión, la Agenda 2030, se trata de una estrategia política institucional de Bruselas con los acuerdos de la Comunidad Económica Europea. La idea que defiende esta Agenda es que si cumplimos estos objetivos podemos obtener un desarrollo sostenible. Pero bueno, es algo de una inocencia...

A. S.: No sé si es inocencia o hipocresía. O las dos cosas.

M.B.: Las dos cosas. No quiero desanimar a nadie, pero podemos evaluarlos. Por ejemplo, el fin de la pobreza. Este es un objetivo: "poner fin a la pobreza de todas las formas y en todas partes". Bueno, esto es de una inocencia... Y se quedan tan tranquilos. "Ya lo hemos dicho, pues nos vamos a casa".

A. S.: La verdad es que esto me recuerda una cosa que os quería explicar, que tiene que ver precisamente con esta inocencia que denunciaba Martí. Los mantras de la COVID. Hay una propuesta, la UNESCO la promueve y toda la humanidad bienpensante, todas las buenas personas, estamos de acuerdo, y es que hay que facilitar el acceso a las vacunas a todas las personas. ¿Estáis de acuerdo todos o no? Si hay alguno que sea crítico con las

OBJETIVOS DE DESARROLLO SOSTENIBLE

Figura 1. Objectius de Desenvolupament Sostenible

Font: [Nacions Unides](#)

Figura 1. Objetivos de Desarrollo Sostenible

Fuente: [Naciones Unidas](#)

na la crítica a les vacunes, perquè les vacunes no són amulets o medalles de la mare de Déu, són medicaments. I tots els medicaments tenen pros i contres. Tots. Això no vol dir que se'n pòsin en dubte els avantatges, però cal tenir-los en compte, perquè no és una cosa miraculosa, sinó una cosa que fem els humans i que té les seves característiques. Doncs això de la "vacunació per a tothom" es diu que és una mostra de solidaritat amb els altres.

Però amb una vacuna que funcioni no n'hi ha prou. Les vacunes s'han d'emmagatzemar i distribuir. Tres quarts parts de la humanitat no tenen accés

vacunas que se manifieste. A mí no me repugna la crítica a las vacunas, porque las vacunas no son amuletos o medallas de la Virgen, son medicamentos. Y todos los medicamentos tienen pros y contras. Todos. Esto no quiere decir que se pongan en duda las ventajas, pero hay que tenerlas en cuenta no como una cosa milagrosa, sino como algo que hacemos los humanos y que tiene sus características. Pues esto de la "vacunación para todos" se dice que es una muestra de solidaridad con los demás.

Pero que haya una vacuna que funcione no es suficiente. Las vacunas se tienen que almacenar y se tienen que distribuir. Tres cuartas partes de la humanidad no tiene

a un servei sanitari públic, però també se suposa que 850 milions passen fam, i el 25 % no té accés a l'aigua potable. Aleshores, què passa? En el nostre cas, com que tenim tanta por i tantes ganes de

acceso a un servicio sanitario público, pero también se supone que 850 millones pasan hambre, y el 25 % no tiene acceso al agua potable. Entonces, ¿qué pasa? En nuestro caso, como tenemos tanto miedo y tantas

"Hi ha gent que pensa que la salut i la malaltia són dos extrems d'un mateix concepte. Jo no. Crec que salut i malaltia són conceptes relacionats, però que són independents."
/ "Hay gente que piensa que salud y enfermedad son dos extremos de un mismo concepto. Yo no lo creo. Yo creo que salud y enfermedad son conceptos que están relacionados, pero que son independientes."

no morir, ens posem les vacunes i el que sigui. Ens les venen a un preu competitiu pels laboratoris, que és impagable per al Tercer Món. Aleshores, què fan? Doncs hi ha un grup d'entitats, en què hi ha Bill Gates, entre d'altres, al darrere dels laboratoris que fabriquen les vacunes, que pensen com rebaixar-ne el preu.

ganas de no morir, nos tomamos las vacunas y lo que sea. Nos las venden a un precio competitivo para los laboratorios, pero este precio es impagable para el tercer mundo. Entonces, ¿qué hacen? Pues hay un grupo de entidades, en las que está Bill Gates, entre otros, que están detrás de los laboratorios que fabrican las vacunas, que piensan en cómo rebajar el precio.

I és clar, al Senegal, si se n'abaixen els preus, potser compraran les vacunes, però això és bo per a la població del Senegal? Què faran amb les vacunes? Potser no les podran distribuir totes perquè no tenen un sistema adequat per fer-ho. Aleshores hauran d'invertir diners per poder repartir les vacunes, però això competirà amb altres prioritats que, potser, tenen més sentit per a la seva població. El tema és endimoniat, però és un exemple de bonisme hipòcrita. Crec que cal ser una mica més durs, perquè el problema real és que la gent passa gana. Pensar amb la lògica que si vacunem contra el xarampió no es moriran de xarampió és veritat només en part, perquè la veritat és que es moren del xarampió perquè estan febles i no mengen. És a dir, el problema de base no és el xarampió, sinó la fam.

Y claro, en Senegal, si le bajan el precio, a lo mejor compran las vacunas, pero ¿eso es bueno para la población de Senegal? ¿Qué van a hacer con las vacunas? A lo mejor no las pueden distribuir todas porque no tienen un sistema adecuado para hacerlo. Entonces van a tener que invertir dinero para poder repartir las vacunas, pero esto va a competir con otras prioridades que, a lo mejor, tienen más sentido para su población. El asunto es endemoniado, pero es un ejemplo de buenismo hipócrita. Creo que hay que ser un poco más duro, porque el problema real es que la gente está pasando hambre. Pensar con la lógica de que si vacunamos contra el sarampión no se van a morir de sarampión es verdad solo en parte; porque la verdad es que se mueren del sarampión porque están débiles y no comen. Es decir, el problema de base no es el sarampión, sino el hambre.

Ara vull entrar en la qüestió de la discapacitat i els determinants socials de la salut, que és el que avui he vingut a explicar-vos. Abans de venir a fer la conferència, vaig investigar una mica i vaig descobrir que hi ha un 10 % de persones que es consideren oficialment discapacitades al món. I jo pensava: "Què explicaré a persones amb discapacitat quan la meua biografia no ha estat de discapacitat oficial?". Una altra cosa és que em costi fer algunes coses, el que sigui, però a mi no m'han tractat com a discapacitat i no visc amb l'estigmatització per discapacitat. Per tant, em trobava una mica incòmode i, sobretot, quan vaig descobrir el llibre *Res sobre nosaltres sense nosaltres*. Però, com que soc disciplinat, encara que no ho sembli, m'he pres la molèstia, que en realitat ha estat un incentiu, de preparar una presentació sobre els determinants socials de la salut, que té alguna cosa a veure amb la inclusió de les persones que tenen alguna discapacitat reconeguda.

Ahora quiero entrar en la cuestión de la discapacidad y los determinantes sociales de la salud, que es lo que hoy he venido a explicaros. Antes de venir a dar la conferencia, investigué un poco y descubrí que hay un 10 % de personas que se consideran oficialmente discapacitadas en el mundo. Y yo pensaba: ¿qué voy a explicarles a personas con discapacidad cuando mi biografía no ha sido de discapacitado oficial? Otra cosa es que me cueste hacer algunas cosas, lo que sea, pero a mí no me han tratado como discapacitado y no vivo con la estigmatización por discapacidad. Por lo tanto, me encontraba un poco incómodo y, sobre todo, cuando descubrí el libro Nada sobre nosotros sin nosotros. Pero, como soy disciplinado, aunque no lo parezca, me he tomado la molestia, que en realidad ha sido un incentivo, de preparar una presentación sobre los determinantes sociales de la salud, que tiene algo que ver con la inclusión de las personas que tienen alguna discapacidad reconocida.

Aquí hi ha els 17 Objectius de Desenvolupament Sostenible (vegeu la figura 1). A mi em semblen una mica innocents, ingenus i una mica hipòcrites i bonistes. El tercer, anomenat "Salut i benestar", és el de la sanitat (atenció i serveis sanitaris), però realment tots els altres objectius tenen molt més a veure amb la salut que aquest objectiu. La salut en positiu, que no únicament és absència de malaltia, té molt més a veure amb l'educació, l'alimentació, l'afecte... que amb la medicina. La medicina o la sanitat tenen més a veure amb les malalties.

El saldo net de les activitats mèdiques en aquests moments és positiu, però no se'n pot menysprear el paper negatiu. S'estima que la tercera causa de mort als Estats Units són les activitats mèdiques. Tercera causa de mort, 250.000 morts cada any. Aquesta estimació ja ha sortit dues vegades al *British Medical Journal* i en altres revistes que són més aviat corporatives, dels metges (no parlem pas de revistes dels antivacunes ni res per l'estil).

Com dèiem, el tercer objectiu és "Salut i benestar", i em sorprèn que, en la descripció d'aquest objectiu, es redueixi la salut a la sanitat, perquè no són el mateix. No sé què en penseu vosaltres, però, per exemple, jo crec que el Departament de Salut de la Generalitat de Catalunya ha comès un robatori en fer servir la paraula salut en nom seu, una apropiació indeguda d'un concepte que no li pertoca. Segurament ho han fet amb bona intenció (encara que també amb intenció que els votin), perquè la idea que la salut és alguna cosa més que la malaltia, i que la sanitat pot fer alguna cosa per la salut, no és cap ximpleria, però confon.

Hi ha gent que pensa que la salut i la malaltia són dos extrems d'un mateix concepte. Jo no. Crec que salut i malaltia són conceptes relacionats,

Aquí están los 17 Objetivos de Desarrollo Sostenible (ver figura 1). A mí me parecen un poco inocentes, ingenuos y algo hipócritas y buenistas. El tercero, llamado "Salud y bienestar", es el de la sanidad (atención y servicios sanitarios), pero realmente todos los demás objetivos tienen mucho más que ver con la salud que este. La salud en positivo, que no es solo ausencia de enfermedad, tiene mucho más que ver con la educación, la alimentación, el cariño... que con la medicina. La medicina o la sanidad tienen más que ver con las enfermedades.

El saldo neto de las actividades médicas en estos momentos es positivo, pero no es despreciable su papel negativo. Se estima que la tercera causa de muerte en los Estados Unidos son las actividades médicas. Tercera causa de muerte; 250.000 muertes al año. Esta estimación ya ha salido dos veces en el British Medical Journal y en otras revistas que son más bien corporativas, de los médicos (no estamos hablando de revistas de los antivacunas ni nada por el estilo).

Como decíamos, el tercer objetivo es "Salud y bienestar", y me sorprende que, en la descripción de este objetivo, se reduzca la salud a la sanidad porque no son lo mismo. No sé qué pensáis vosotros pero, por ejemplo, yo creo que el Departamento de Salud de la Generalitat de Cataluña ha cometido un robo al usar la palabra "salud" en su nombre, una apropiación indebida de un concepto que no le toca. Seguramente lo han hecho con buena intención (aunque también con intención de que los voten) porque la idea de que la salud es algo más que la enfermedad, y que desde la sanidad se puede hacer algo por la salud, no es una tontería en absoluto, pero confunde.

Hay gente que piensa que salud y enfermedad son dos extremos de un mismo concepto. Yo no lo creo. Yo creo que salud y enfermedad son conceptos que

però que són independents. Perquè les persones amb discapacitats importants poden viure aquestes discapacitats saludablement. La diabetis avui dia és una malaltia incurable, però el diabètic pot viure la diabetis saludablement. Aldous Huxley, a *Un món feliç*, diu: "La medicina ha avançat tant que és gairebé impossible de trobar ningú sa, totalment sa".

No és una broma, és un problema. Perquè la meua àvia, per exemple, tenia molt clar què és estar malalt: quan li feia mal alguna cosa, quan no podia fer alguna cosa, quan se sentia fastiguejada. Però ara un es pot sentir malalt i ser diagnosticat com a tal perquè té un colesterol de 215 mg/dL. Quan jo estudiava, 250 mg/dL era un resultat normal.

El progrés ha servit, en aquest cas, per "emmalaltir" la vida quotidiana, perquè hem ampliat molt l'espectre. En realitat, la probabilitat de desenvolupar un ictus, per exemple, o un infart per colesterol alt és més alta que abans, sens dubte. Però això, en lloc de prendre's ho com una oportunitat per fer més activitat física o per menjar millor, ha esdevingut una excusa per anar al metge i prendre més medicació.

No estic en contra de la medicació; jo per exemple em prenc quatre pastilles diferents cada dia, i ho faig convençut que és millor prendre-me-les que no, encara que de vegades dubto, però me les prenc. No estic en contra de la medicació, però cal anar amb compte, perquè estem canviant l'enfocament; i la salut és una cosa que per si sola no té sentit, i que es pot viure saludablement la vida, que és mortal. Suposo que no us descobreixo res: tots morirem. Si ho tinguéssim més clar, no de manera obsessiva, però sense apartar-ho de la nostra vida, potser faríem menys ximpleries, sobretot quant a la utilització de serveis i en cas de problemes importants com la COVID.

están relacionados, pero que son independientes. Porque las personas con discapacidades importantes pueden vivir estas discapacidades saludablemente. La diabetes hoy en día es una enfermedad incurable, pero el diabético puede vivir su diabetes saludablemente. Aldous Huxley, en Un mundo feliz, dice: "La medicina ha avanzado tanto que es casi imposible encontrar a alguien sano, totalmente sano."

No es una broma, es un problema. Porque mi abuela, por ejemplo, tenía muy claro qué es estar enfermo: cuando le dolía algo, cuando no podía hacer alguna cosa, cuando se sentía fastidiada. Pero ahora uno puede sentirte enfermo y ser diagnosticado como tal porque tiene un colesterol de 215 mg/dL. Cuando yo estudiaba, 250 era un resultado normal.

El progreso ha servido, en este caso, para "enfermar" la vida cotidiana, porque hemos ampliado mucho el espectro. En realidad, la probabilidad de desarrollar un ictus, por ejemplo, o un infarto por el colesterol alto es mayor que antes, sin duda. Pero esto, en lugar de tomarlo como una oportunidad para hacer más actividad física o para comer mejor, se ha convertido en una excusa para ir al médico y tomar más medicación.

Yo no estoy en contra de la medicación; yo por ejemplo me tomo cuatro pastillas diferentes todos los días, y lo hago convencido de que es mejor tomármelas que no tomármelas, aunque a veces dudo, pero me las tomo. No estoy en contra de la medicación, pero hay que tener cuidado, porque estamos cambiando el enfoque; y la salud es algo que por sí solo no tiene sentido y que se puede vivir saludablemente la vida que es mortal. Supongo que no os descubro nada: todos vamos a morir. Si lo tuviéramos más claro, no de forma obsesiva, pero sin apartarlo de nuestra vida, a lo mejor haríamos menos tonterías, sobre todo en cuanto a la utilización de servicios y frente a problemas importantes como la COVID.

Crec que la idea que no ens moríem explica prou què ha passat amb la COVID: que s'han pres decisions insòlites i alguns han dit "és que la salut està per sobre de tot". Però no, el que estava per sobre de tot era la por i la idea màgica que els metges ens salvarien. Els metges no salvem vides. En el millor dels casos, les perllonguem, i no sempre de manera beneficiosa per al malalt.

El metge se centra més en la malaltia, però potser no la viu directament i, per tant, té una idea important, però que no és la de l'experiència personal. I l'experiència del pacient té molt de valor. Per exemple, una persona amb càncer en fase terminal, que ho està passant malament i es morirà, i el que el preocupa és que té diarrea. I tu, com a metge, a la diarrea no hi dones cap importància. Això passa, i en això els pacients tenen una responsabilitat; cal dir les coses i defensar la dignitat davant del metge també. Però, de vegades, és molt més còmode que et donin una recepta o et diguin "tranquil, que jo prenc les decisions per tu". Els metges sovint som paternalistes, i el pacient hauria d'exigir l'oportunitat de poder prendre decisions.

Vull reflexionar sobre què és la salut, perquè si la salut és diferent de la mera absència de malaltia, què produeix la salut, doncs? Es pot viure saludablement, amb una malaltia o amb una discapacitat?

La malaltia no és quelcom objectiu; no existeix per ella sola, sinó que necessita el malalt per existir. És un procés que es desenvolupa en el malalt. La idea que la malaltia existeix és una cosa que els metges hem fet servir durant la història. És intel·ligent, però és una simplificació, perquè identificar una malaltia et facilitava el pronòstic, fins i tot el tractament,

Creo que la idea de que no nos íbamos a morir explica bastante lo que ha pasado con la COVID: que se han tomado decisiones insólitas y algunos han dicho "es que la salud va por encima de todo". Pero no, lo que iba por encima de todo era el miedo y la idea mágica de que los médicos nos iban a salvar. Los médicos no salvamos vidas. En el mejor de los casos, la prolongamos, y no siempre de forma beneficiosa para el enfermo.

El médico está más centrado en la enfermedad, pero puede que no la viva directamente y, por lo tanto, tiene una idea importante, pero que no es la de la experiencia personal. Y la experiencia del paciente tiene mucho valor. Por ejemplo, una persona con cáncer en fase terminal, que lo está pasando mal y se va a morir; y lo que le preocupa es que tiene diarrea, por ejemplo. Y tú, como médico, a la diarrea no le das ninguna importancia. Esto ocurre, y en esto los pacientes tienen una responsabilidad; hay que decir la cosas y defender la dignidad frente al médico también. Pero a veces es mucho más cómodo que te den una receta o te digan "tranquilo, que yo tomo tus decisiones". Los médicos muchas veces somos paternalistas, y el paciente debería exigir la oportunidad de poder tomar decisiones.

Quiero reflexionar sobre qué es la salud, porque si la salud es algo distinto a la mera ausencia de enfermedad, ¿qué es lo que produce la salud?, ¿se puede vivir saludablemente, con una enfermedad o con una discapacidad?

La enfermedad no es algo objetivo; no existe por ella sola, sino que necesita al enfermo para existir. Es un proceso que se desarrolla en el enfermo. La idea de que la enfermedad existe es algo que los médicos hemos utilizado en la historia. Es inteligente, pero es una simplificación, porque identificar una enfermedad te facilitaba el pronóstico, incluso el tratamiento, pero

però cal ser conscients que la malaltia és un desenvolupament, un procés en el malalt, i cada pacient té les seves característiques, de la mateixa manera que una persona amb discapacitat pot necessitar un suport determinat i una altra haver-ne de requerir un altre. Ara bé, sense suport no es pot sobreviure. La majoria de la gent que no es considera discapacitada necessita els altres per sobreviure. Això de la societat de les cures no és cap ximpleria. Una altra cosa és que cada cop hi hagi més gent que viu de cuidar i que hi vegi oportunitats per treure beneficis de la societat, com els que fan cadires de rodes.

D'altra banda, de què depèn la salut en sentit positiu? Ja n'he fet una pinzellada: que t'estimin, que tinguis casa, que t'eduquin... Això últim és molt important. I no em refereixo a l'educació sanitària, sinó a l'educació en general. Tenir criteri, com deia Martí Boada abans, saber com ets. I la instrucció t'hi ajuda. A més de la salut personal, però, també és fonamental la salut col·lectiva, perquè en una comunitat saludable hom s'hi troba més bé que en una comunitat no saludable.

M.B.: Amb les reflexions que ha fet l'Andreu, que són molt interessants, volia comentar que el primer ambientalista de la història va ser Hipòcrates de Cos, el pare de la medicina. I al seu tractat hipocràtic, de fa uns 2.500 anys aproximadament, ja deia que, molt abans de mirar el cos del malalt, calia mirar on vivia. I per això els metges van ser els primers als pobles a fer auditories ambientals.

El metge, que era el personatge més culte de la comunitat, feia uns inventaris del que ara anomenem biodiversitat: sobre l'estat dels boscos, la duresa de les aigües, el substrat de les roques, etc. Això ara es diu auditoria de diagnòstic industrial, i va ser una

hay que ser conscientes de que la enfermedad es un desarrollo, un proceso en el enfermo, y cada paciente tiene sus características; del mismo modo que una persona con discapacidad puede necesitar un determinado apoyo y otra requerir otro apoyo distinto. Pero sin apoyo no se puede sobrevivir. La mayoría de la gente que no se considera discapacitada necesita a los demás para sobrevivir. Lo de la sociedad de los cuidados no es ninguna tontería. Otra cosa es que cada vez haya más gente que vive de cuidar y que vea oportunidades para sacar beneficios de la sociedad del cuidado; como los que hacen sillas de ruedas.

Por otro lado, ¿de qué depende la salud en sentido positivo? Ya he dado una pincelada: de que te quieran, de que tengas casa, de que te eduquen... Esto último es muy importante. Y no me refiero a la educación sanitaria, sino a la educación en general. Tener criterio, como decía Martí Boada antes, saber cómo estás. Y la instrucción te ayuda en esto. Pero, además de la salud personal, también es fundamental la salud colectiva, porque en una comunidad saludable uno está mejor que en una comunidad no saludable.

M.B.: Con las reflexiones que ha hecho Andreu, que son muy interesantes, quería comentar que el primer ambientalista de la historia fue Hipócrates de Cos, el padre de la medicina. Y en su tratado hipocrático, hace unos 2500 años aproximadamente, ya decía que, mucho antes de mirar el cuerpo del enfermo, había que mirar donde vivía. Y por esto los médicos fueron los primeros en los pueblos en hacer auditorías ambientales.

El médico, que era el personaje más culto de la comunidad, hacía unos inventarios de lo que ahora llamamos biodiversidad: sobre el estado de los bosques, sobre la dureza de las aguas, el sustrato de las rocas, etc. Eso ahora se llama auditoría de diagnóstico industrial;

cosa molt mèdica en el passat. Hipòcrates al volum tres del seu tractat ja deia: "Si voleu fer una bona diagnosi del quadre clínic del malalt, molt abans que mirar-ne el cos, mireu on viu, la cabana, la barraca, el poble, com és l'entorn, com és la floresta, si té plantes o no, com és el substrat o la naturalesa de les roques. Quan tingueu tota aquesta informació, mireu-ne el cos i entendreu molt més el seu estat de salut".

Ell ja va establir una relació directa entre l'individu i el medi, entre la salut i la qualitat de vida amb el medi. Hi ha una interrelació claríssima. La visió més ajustada, per a mi, és la visió que anomenem holística, més global; és a dir, hi ha una relació entre l'individu i el seu mitjà de vida, allò que respira, la dieta que fa, etcètera. Em semblava interessant remarcar-ho.

A. S.: A més, Hipòcrates té una altra cosa que a mi em sembla rellevant: visitava els malalts a casa seva. Ara els metges no van a casa dels malalts. Ja no donen valor a la informació que poden obtenir del domicili d'un pacient, que és de context i molt important; perquè una persona que pateix una diabetis necessita un tractament diferent no de la diabetis, sinó de la vida. De manera que potser pot prendre unes medicacions o pot fer algunes activitats saludables depenent de si té un avís de desnonament, si viu sol o si té una família que l'ajuda, i això és una informació que la visita domiciliària ajuda a obtenir, i ara no se'n fan. Els metges de família haurien d'anar als domicilis, però n'hi ha molts que s'hi resisteixen. Per què? Perquè el paradigma mèdic és un paradigma biologicista.

És important entendre que som ment, cos i comunitat alhora. Aquesta idea antropocèntrica

y fue una cosa muy médica en el pasado porque Hipócrates ya decía en el volumen tres de su tratado: "Si queréis hacer una buena diagnosis del cuadro clínico del enfermo, mucho antes que mirar el cuerpo, mirad dónde vive, la cabaña, la barraca, el pueblo, cómo es el entorno, cómo es la floresta, si tiene plantas o no, cómo es el sustrato, la naturaleza de las rocas. Cuando tengáis toda esta información, mirad el cuerpo y entenderéis mucho más su estado de salud".

Él ya estableció una relación directa entre el individuo y el medio, entre la salud y la calidad de vida con el medio. Hay una interrelación clarísima. La visión más ajustada, para mí es la visión que llamamos holística, más global; es decir, hay una relación entre el individuo y su medio de vida, lo que respira, la dieta que hace, etcétera. Me parecía interesante remarcar esto.

A. S.: Además, Hipócrates tiene otra cosa que a mí me parece relevante, iba a visitar a los enfermos a sus casas. Ahora los médicos no van a las casas de los enfermos. Ya no dan valor a la información que pueden obtener en el domicilio de un paciente, que es de contexto y muy importante; porque una persona que padece una diabetes necesita un tratamiento distinto no de su diabetes, sino de su vida. De modo que, a lo mejor, puede tomar unas medicaciones o puede hacer algunas actividades saludables dependiendo de si tiene un aviso de desahucio, si vive solo, si tiene una familia que lo ayuda; y esto es una información que la visita domiciliaria ayuda a obtener, y ahora no se hace. Los médicos de familia deberían ir a los domicilios, pero hay muchos que se resisten. ¿Por qué? Porque el paradigma médico es un paradigma biologicista.

Es importante entender que somos mente, cuerpo y comunidad, a la vez. Esta idea antropocéntrica que

que tenim que tot té relació amb nosaltres és una simplificació grollera que, de vegades, ens pot ajudar a entendre les coses i facilitar les decisions, però d'altres ens confon. El dolor, per exemple, és de tota la peça. El dolor no és físic ni mental, és tot alhora, i a més depèn de la comunitat on ets. Cadascú té una manera particular de viure el dolor, però per als metges és molt més fàcil descompondre'l; és molt més fàcil ser un uròleg que un metge de capçalera. Malgrat tot, els uròlegs tenen molt més poder que els metges de capçalera, quan hauria de ser al revés. El metge de capçalera hauria de ser l'eix central i l'uròleg, un consultor del metge de capçalera, perquè som persones, no som ronyons. Penso que això és pitjor que el canvi climàtic.

Una altra reflexió rellevant és que actualment han canviat les condicions de l'entorn. Per què hi ha tants obesos al món? Per què l'obesitat és una característica de la humanitat a part de la fam? Perquè, quan al paleolític calia caminar 30 quilòmetres i potser no trobaves menjar, es produïa una selecció dels humans. La gent que tenia allò que s'anomena resistència d'insulina, és a dir, una capacitat de metabolització energètica superior, de treure més partit al metabolisme, sobrevivia més. Això era un avantatge selectiu al paleolític. Ara, quan vas fins i tot a la cuina amb cotxe, és un desavantatge evolutiu. Això, doncs, ha canviat.

Per tant, la intel·ligència humana ens ha servit per arribar on hem arribat, que no ha estat poc. Som la millor espècie del món, és a dir, hi ha hagut un progrés, evidentment, però potser aquest es girarà en contra nostre, perquè la intel·ligència humana té efectes col·laterals; com passa amb els medicaments, que n'hi ha molts que funcionen molt bé, però que tenen efectes secundaris.

tenemos de que todo tiene relación con nosotros es una simplificación burda que, a veces, nos puede ayudar a entender las cosas y nos facilita las decisiones, pero otras veces nos confunde. El dolor, por ejemplo, es de toda la pieza. El dolor no es físico ni mental, es todo a la vez, y además depende de la comunidad donde estés. Cada persona tiene una manera particular de vivir el dolor, pero para los médicos es mucho más fácil descomponerlo; es mucho más fácil ser un urólogo que un médico de cabecera. Pero los urólogos tienen mucho más poder que los médicos de cabecera, cuando debería ser al revés. El médico de cabecera debería ser el eje central y el urólogo un consultor del médico de cabecera. Porque somos personas, no somos riñones. Yo creo que esto es peor que el cambio climático.

Otra reflexión relevante es que actualmente han cambiado las condiciones del entorno. ¿Por qué hay tantos obesos en el mundo? ¿Por qué la obesidad es una característica de la humanidad aparte del hambre? Porque, cuando en el Paleolítico había que andar 30 kilómetros y quizás no encontrabas comida, se producía una selección de los humanos. La gente que tenía lo que se llama resistencia de insulina, o sea, una capacidad de metabolización energética superior, de sacarle más partido al metabolismo, sobrevivía más. Eso era una ventaja selectiva en el Paleolítico. Ahora, cuando vas incluso a la cocina en coche, es una desventaja evolutiva. Esto es lo que cambia.

Entonces, la inteligencia humana nos ha servido para llegar a donde hemos llegado, que no ha sido poco. Somos la mejor especie del mundo. Es decir, ha habido un progreso, evidentemente, pero puede que este se vuelva en contra, porque la inteligencia humana tiene efectos colaterales; como pasa con los medicamentos, que hay muchos que funcionan muy bien, pero que tienen efectos secundarios.

M.B.: Parlem de sostenibilitat, seguint el fil del que ha plantejat l'Andreu. Ara mateix hi ha una autèntica torre de Babel conceptual. Hi ha 130 definicions de sostenibilitat. El principi de desenvolupament sostenible que es va definir el 1987, que explicaré molt ràpidament, ha quedat neutralitzat amb aquesta torre de Babel.

M.B.: Hablemos de sostenibilidad, siguiendo el hilo de lo que ha planteado Andreu. En estos momentos hay una auténtica torre de Babel conceptual. Hay 130 definiciones de sostenibilidad. El principio de desarrollo sostenible que se definió en 1987, que explicaré muy rápidamente, ha quedado neutralizado con esta torre de Babel.

"Qualsevol vertebrat que es posi en marxa no gastarà mai més quilocalories a caçar que les que obtindria en capturar la peça. En canvi, nosaltres, quan mengem un kiwi de Nova Zelanda, que ens aporta unes 70 o 80 quilocalories, n'hem gastades 300 a aconseguir-lo. Això és una gran disfunció: hem gastat molt més en el desplaçament que en el que ens aporta metabòlicament." / "Cualquier vertebrado que se pone en marcha nunca va a gastar más kilocalorías en cazar que las que va a obtener al capturar a su presa. En cambio, nosotros cuando comemos un kiwi de Nueva Zelanda, que nos aporta unas 70 u 80 kilocalorías, hemos gastado 300 en conseguirlo. Esto es una gran disfunción. Hemos gastado mucho más en el desplazamiento que en lo que nos aporta metabólicamente."

El principi de sostenibilitat té a veure força amb aquests temes evolutius. Explicaré el concepte de sostenibilitat en un llenguatge senzill: les nostres àvies eren molt sostenibles. Elles sabien, en un món rural, agrícola i no industrial, que si volien ous, no havien de tirar mai la gallina a la cassola. Nosaltres posem la gallina a la cassola, el gall, el pal de travessia del galliner i els pollastres. No treballem amb l'excedent. En l'economia regenerativa es comença a parlar de l'excedent, de gastar només allò que és capaç de generar o regenerar el sistema.

El principi de sostenibilitat més biològic el tenen pràcticament tots els organismes vius, sobretot els

El principio de sostenibilidad tiene que ver bastante con estos temas evolutivos. Voy a explicar el concepto de sostenibilidad en un lenguaje sencillo: nuestras abuelas eran muy sostenibles. Ellas sabían, en un mundo rural, agrícola, no industrial, que, si querían huevos, nunca tenían que echar la gallina a la cazuela. Nosotros ponemos la gallina a la cazuela, el gallo, el palo de travesía del gallinero y los pollos. No trabajamos con el excedente. En la economía regenerativa, se empieza a hablar del excedente, de gastar solamente lo que es capaz de generar o regenerar el propio sistema.

El principio de sostenibilidad más biológico lo tienen prácticamente todos los organismos vivos, sobre to-

vertebrats. El mòbil existencial i que n'explica el moviment és tròfic; és a dir, qualsevol animal vertebrat, el primer treball que posa en marxa al matí és el tròfic. És a dir, anar a buscar aquell pit-roig, la primera proteïna disponible; anar a buscar la presa. Per tant, la primera mobilitat és el caràcter tròfic alimentari per als humans. Tot i això, ara ho comprem gairebé tot i l'esforç màxim que fem és anar a la nevera, plena de tot el que hem comprat el dia abans als supermercats, de manera que un pollastre, per exemple, ja no s'associa a la granja. No sabem ni la procedència de les coses.

Em refereixo que no hi ha cap animal, excepte l'humà, que gastí més en transport o en desplaça-

do los vertebrados. El móvil existencial y que explica su movimiento es trófico; es decir, cualquier animal vertebrado, el primer trabajo que pone en marcha por la mañana es el trófico. Es decir, ir a buscar aquel petirrojo, la primera proteína disponible, ir a por su presa. Por lo tanto, la primera movilidad es el carácter trófico alimentario para los humanos. Sin embargo, ahora lo compramos casi todo y el esfuerzo máximo que hacemos es ir al frigorífico, con todo lo que hemos comprado el día antes en los supermercados. De modo que aquel pollo ya no se asocia a la granja; no sabemos ni la procedencia de las cosas.

Me refiero a que no hay ningún animal, excepto el humano, que gaste más en el transporte o en el despla-

ment que en el que capturarà. Qualsevol vertebrat que es posi en marxa no gastarà mai més quilocalories a caçar que les que obtindria a capturar la presa. En canvi, nosaltres, quan mengem un kiwi de Nova Zelanda, que ens aporta unes 70 o 80 quilocalories, n'hem gastades 300 a aconseguir-lo. Això és una gran disfunció: hem gastat molt més en el desplaçament que en el que ens aporta metabòlicament. Que ens arribi aquella poma xilena implica emissions al desplaçament horitzontal. Hem gastat molt més en aquest desplaçament que en el que ens ha aportat la poma. Això és un principi bàsic d'insostenibilitat.

Es podria pensar que els aliments són més barats, però només ho són en sentit econòmic, perquè en el pla ambiental és un desastre. En resum, la idea força que us vull transmetre és que el mòbil principal dels humans i de qualsevol organisme viu, també animal, és la demanda tròfica alimentària. El primer que fem al matí és omplir el dipòsit. Això no hi ha ningú que s'ho salti. I aquest dipòsit el podem omplir de moltes maneres. Si som fidels a l'*slow food* o a la producció propera, la petjada ecològica és molt menor; per exemple, si es consumeix un kiwi que es produeix a Nova Zelanda, la despesa energètica, el desplaçament horitzontal amb avió o amb vaixell, és molt més gran que la que el kiwi proporciona metabòlicament. Aquesta és la idea.

A. S.: Això és racionalitat energètica. El comerç, però, no es basa en la racionalitat energètica, sinó en altres interessos, i hi ha una correlació de forces i gent que té la capacitat de decidir. Per això els tomàquets d'Osca surten més cars que els tomàquets del Marroc, perquè a la gent del Marroc l'exploten més que a la d'Osca.

zamiento que en lo que va a capturar. Cualquier vertebrado que se pone en marcha nunca va a gastar más kilocalorías en cazar que las que va a obtener al capturar a su presa. En cambio, nosotros cuando comemos un kiwi de Nueva Zelanda, que nos aporta unas 70 u 80 kilocalorías, hemos gastado 300 en conseguirlo. Esto es una gran disfunción. Hemos gastado mucho más en el desplazamiento que en lo que nos aporta metabólicamente. Que nos llegue aquella manzana chilena supone emisiones generadas en el desplazamiento horizontal. Hemos gastado mucho más en ese desplazamiento que en lo que nos ha aportado la manzana. Esto es un principio de insostenibilidad básica.

Se podría pensar que así los alimentos son más baratos. Pero lo son solo en sentido económico, porque en el plano ambiental es un desastre. En resumen, la idea fuerza que os quiero transmitir es que el móvil principal de los humanos y de cualquier organismo vivo, también animal, es la demanda trófica alimentaria. Lo primero que hacemos por la mañana es llenar el depósito. Esto no hay nadie que se lo salte. Y este depósito lo podemos llenar de muchas maneras. Si somos fieles al slow food o la producción cercana, la huella ecológica es mucho menor; por ejemplo, si se consume un kiwi que se produce en Nueva Zelanda, el gasto energético, el desplazamiento horizontal en avión o en barco, es mucho mayor que el que el kiwi proporciona metabólicamente. Esta es la idea.

A. S.: *Esto es racionalidad energética. Pero el comercio no se basa en la racionalidad energética, sino en otros intereses, y hay una correlación de fuerzas y gente que tiene la capacidad de decidir. Por eso los tomates de Huesca salen más caros que los tomates de Marruecos, porque a la gente de Marruecos la explotan más que a la de Huesca.*

D'altra banda, vull comentar un parell de coses més sobre la salut. Segons l'OMS, la definició canònica de salut és un estat de benestar físic, mental i social complet. Penso que la part bona d'aquesta definició és que parla del pla físic, mental i social, cosa que no s'havia fet fins ara; però la pitjor és que ho remet al benestar, que és una cosa molt subjectiva. Jardiel Poncela, que potser ho devia copiar d'algué, deia: "Feliç és qui és idiota o qui se'n fa". I jo crec que té raó, perquè la gent que és més feliç és la que és més despreocupada o la que no és conscient dels problemes que hi ha. És una manera de ser feliç, però no és sa.

A Perpinyà, el 1976, al X Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana, ens vam posar d'acord per definir la salut com aquesta manera de viure que és autònoma, solidària i joiosa; és a dir, la vida que val la pena viure, però això també continua sent molt subjectiu i hi ha moltes altres definicions de salut. Tot i això, encara que es digui que la salut és alguna cosa més que l'absència de malaltia, a l'hora de la veritat, com ha passat amb la COVID, la idea hegemònica ha estat que la salut era la manca de malaltia, perquè no s'havien tingut en compte els efectes indesitjables que les mesures preventives posaven en joc, que també són salut. I no em refereixo només a l'economia, que això queda bé per als bonistes, sinó a l'afecte a l'escola. A més, hi ha gent que necessitava treballar per menjar, i menjar és el primer manament.

Jo prefereixo la definició de René Dubos, que era un microbiòleg francès que defineix la salut com "l'estat d'adaptació al medi i la capacitat de funcionar en les millors condicions"; que també és subjectiu, però que ho relativitza una mica. La salut no és quelcom universal ni que es pugui mesurar igual per a tothom, però té alguna cosa a veure amb

Por otra parte, quiero comentar un par de cosas más sobre la salud. Según la OMS, la definición canónica de la salud es un estado de completo bienestar físico, mental y social. Yo creo que lo bueno que tiene esta definición es que habla del plano físico, mental y social, cosa que no se había hecho hasta entonces; pero lo malo es que lo remite al bienestar, que es algo muy subjetivo. Jardiel Poncela, que quizás se lo debió copiar a alguien, decía: "Feliz es el que es idiota o el que se lo hace". Y yo creo que tiene razón, porque la gente que es más feliz es la que es más despreocupada, o es la que no es consciente de los problemas que hay. Es una manera de ser feliz, pero no es sano.

En Perpiñán, en 1976, en el X Congreso de Médicos y Biólogos de Lengua Catalana, nos pusimos de acuerdo para definir la salud como esa manera de vivir que es autónoma, solidaria, gozosa. Es decir, la vida que vale la pena vivir; pero esto también sigue siendo muy subjetivo y hay muchas otras definiciones de salud. Sin embargo, aunque se diga que la salud es algo más que la ausencia de enfermedad, a la hora de la verdad, como ha pasado con la COVID, la idea hegemónica ha sido que la salud era la falta de enfermedad, porque no se han tenido en cuenta los efectos indeseables que las medidas preventivas ponían en juego, que también es salud. Y no me referí solo a la economía, que eso queda bien para los buenistas, sino el cariño en la escuela. Además, hay gente que necesitaba trabajar para comer, y comer es el primer mandamiento.

Yo prefiero la definición de René Dubos, que era un microbiólogo francés que define la salud como "el estado de adaptación al medio y la capacidad de funcionar en las mejores condiciones"; que también es subjetivo, pero que relativiza un poco. La salud no es algo universal ni que se pueda medir para todos igual, pero tiene algo que ver con la adaptación al

l'adaptació al medi i amb una sèrie de factors que no estan vinculats amb l'absència de malaltia. Això és el que estableix el model social de la salut. Pensem, per exemple, en una malaltia cardiovascular, en un infart de miocardi. Què pensem els metges quan tractem els pacients amb infart? Pensem que tenen el colesterol alt i hipertensió.

Aquests són dos factors determinants de risc d'infart, però de què depenen aquests factors? Doncs que la gent passegi, que pugui fer activitat física, també de l'estrès, de l'alimentació, del tabac, etc. I això, alhora, té a veure amb una sèrie de determinants socials que no tenim la capacitat d'abordar amb la medicina. Quan tractem algú que no té feina, el problema és la feina que no té i el sou que no li paguen, i això no es pot arreglar a la consulta mèdica. Però, aleshores, què podem fer els metges? Del que s'han adonat alguns laboratoris farmacèutics és que, atès que s'ho passen malament, almenys que no pateixin. Resulta que Espanya és líder a receptar ansiolítics i antidepressius. Té la seva part lògica des del punt de vista del metge, perquè si no ho pots arreglar, almenys que no pateixi. Això, però, emmascara el problema, perquè el problema no és de salut, sinó polític, que és un determinant de la salut.

Per acabar, vull recuperar el tema de la COVID i les vacunes. Actualment, al mercat hi ha 8 o 10 vacunes diferents. Crec que hi ha hagut una "conxorxa de necis" en la qual no som innocents, perquè cal recordar que la humanitat que té veu, que no és tota, els qui ens fem sentir demanàvem la vacuna a crits, i les empreses farmacèutiques hi van veure una oportunitat d'or. A més, fins i tot algunes investigacions que estaven encallades, com la de l'RNA, van aprofitar el temps per avançar, i això

medio y con una serie de factores que no están vinculados con la ausencia de enfermedad. Esto es lo que establece el modelo social de la salud. Pensemos, por ejemplo, en una enfermedad cardiovascular, un infarto de miocardio. Al tratar a los pacientes con infarto, ¿qué pensamos los médicos? Pensemos que tienen el colesterol alto e hipertensión.

Estos son dos factores determinantes de riesgo de infarto, pero ¿de qué dependen estos factores? Pues de que la gente ande, de que pueda hacer actividad física, también del estrés, la alimentación, el tabaco, etc. Y esto, a su vez, tiene que ver con una serie de determinantes sociales que no tenemos la capacidad de tratar con la medicina. Cuando tratamos a alguien que no tiene trabajo, el problema es el trabajo que no tiene y el sueldo que no le pagan, y eso no se puede arreglar desde la consulta médica. Pero entonces ¿qué podemos hacer los médicos? De lo que se han dado cuenta algunos laboratorios farmacéuticos es de que, ya que lo pasan mal, al menos que no sufran. Resulta que España es líder en recetar ansiolíticos y antidepresivos. Tiene su parte lógica desde el punto de vista del médico, porque si no lo puedes arreglar, por lo menos que no sufra. Pero eso enmascara el problema, porque el problema no es de salud, el problema es político; que es un determinante de la salud.

Para terminar, quiero recuperar el tema de la COVID y las vacunas. Actualmente, en el mercado hay 8 o 10 vacunas diferentes. Creo que ha habido una "conjura de los necios" en la que no somos inocentes, porque hay que recordar que la humanidad que tiene la voz, que no es toda, los que nos hacemos oír, pedíamos la vacuna a gritos, y las empresas farmacéuticas vieron una oportunidad de oro. Además, incluso algunas investigaciones que estaban paradas, como la del RNA, aprovecharon el tiempo, y eso es prometedor.

és prometedor. Tot i així, hi ha moltes incerteses encara. Quan Joan-Ramon Laporte va anar al Congrés no va dir cap estupidesa, però tothom hi va carregar en contra.

Malgrat tot, les seves paraules eren absolutament assenyades i és el que ens explicaven a classe de farmacologia: cal estudiar un medicament quan es posa en marxa. Cal tenir en compte que hi ha coses que no sabem, perquè no les podem preveure totes, i cal ser prudents. Era evident, però, que la gent preferia una vacuna, encara que no en fos gaire clara la finalitat, perquè li eliminava l'ansietat que s'encomanaria de COVID. Per cert, hi ha malalties pitjors. No ens preocupa la malària, per exemple, i mata més de mig milió de persones cada any, de les quals el 70 % són nens de menys de 5 anys. La COVID mata, sobretot, gent gran com jo. No dic que la COVID estigui bé, però hi ha problemes molt més greus que no s'afronten.

La COVID és un problema de privilegiats, bàsicament. Hi ha vacunes més clàssiques que no es posen perquè les prioritats depenen de la pressió que fan els laboratoris, i de la sensibilitat i la capacitat de reacció que tenen els governs. A més a més, totes les vacunes anti-COVID haurien d'estar més vigilades, perquè hi ha coses que no sabem com aniran. Vull aclarir que la vacuna contra la COVID no és pas un verí, cap de les vacunes, però probablement té alguns efectes adversos que encara no hem determinat. De fet, totes les vacunes en tenen; no n'hi ha cap d'exempta.

En canvi, la vacuna de la pòlio ha funcionat molt bé; ha tingut un impacte molt positiu, tot i que hi continua havent pòlio i també pòlio vacunal. El risc existeix: el juliol del 2002, als Estats Units, un jueu practicant i antivacunes se'n va anar a no sé on, va

Sin embargo, hay muchas incertidumbres todavía. Cuando Joan-Ramon Laporte fue al Congreso no dijo ninguna estupidez, pero todo el mundo arremetió contra él.

Sin embargo, lo que decía era absolutamente sensato, y es lo que nos explicaban en clase de farmacología: un medicamento hay que estudiarlo cuando se pone en marcha. Hay que tener en cuenta que hay cosas que no sabemos, porque no las podemos prever todas, y hay que ser prudentes. Pero era evidente que la gente prefería una vacuna, aunque no estuviera muy claro para qué servía, porque le quitaba la ansiedad de que se iba a contagiar de COVID; que, por cierto, hay enfermedades peores. No nos preocupa la malaria, por ejemplo, y está matando a más de medio millón de personas cada año, de las cuales el 70% son niños menores de 5 años. La COVID, sobre todo, mata a personas mayores como yo. No digo que la COVID esté bien, pero hay problemas mucho más graves que no se afrontan.

La COVID es un problema de privilegiados, básicamente. Hay vacunas más clásicas que no se están poniendo, porque las prioridades dependen de la presión que hacen los laboratorios y de la sensibilidad y la capacidad de reacción que tienen los gobiernos. Pero todas las vacunas anti-COVID deberían estar más vigiladas porque hay cosas que no sabemos cómo van a ir. Quiero aclarar que la vacuna no es un veneno, ninguna de ellas, pero probablemente tiene algunos efectos adversos que todavía no hemos determinado. De hecho, todas las vacunas los tienen; no hay ninguna que se libre.

En cambio, la vacuna de la polio ha funcionado muy bien; ha tenido un impacto muy positivo, a pesar de que sigue habiendo polio y también polio vacunal. Pero el riesgo existe: en Estados Unidos, en julio de 2002, un judío practicante, antivacunas, se fue a no

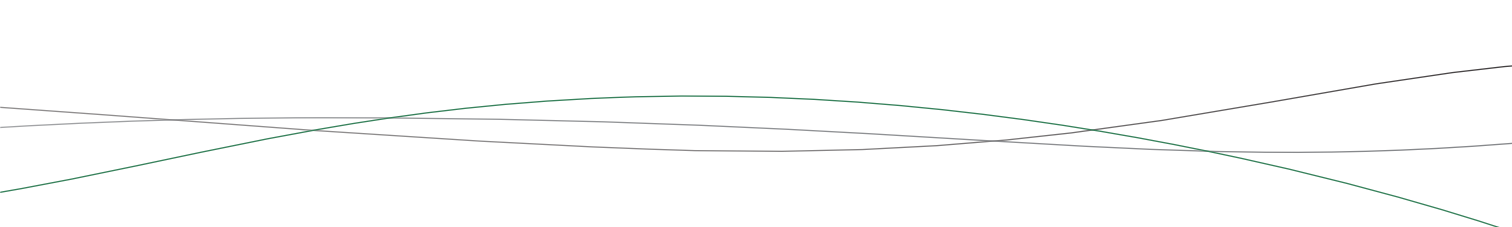

beure aigua contaminada amb virus vacunal fecal, l'aigua no estava depurada i això li va causar una poliomielitis paralítica.

Per concloure, vull assenyalar que cal ser prudent amb la vacunació de persones sanes, perquè les vacunes comporten riscos. Cal ser molt més prudent que amb la medicació que prescrius a persones malaltes, perquè els malalts sempre poden treure'n profit, però a algú que no està malalt pot ser que no el beneficiï i el pots fastiguejar. Per això cal anar amb compte.

sé dónde, bebió agua contaminada con virus vacunal fecal; el agua no estaba depurada y esto le causó una poliomielitis paralítica.

Para concluir, quiero señalar que hay que ser prudente con la vacunación de personas sanas porque las vacunas conllevan riesgos. Hay que ser mucho más prudente que con la medicación que prescribes a personas enfermas, porque los enfermos siempre pueden sacarle provecho, pero a alguien que no está enfermo puede que no le beneficie y puedes fastidiarlo. Por eso hay que tener cuidado.

Bloc 4

Bloque 4

Impulsant la transformació social des de les entitats del tercer sector

Quina és la missió de les entitats del tercer sector? A partir d'aquesta pregunta, avancem en el coneixement sobre com s'ha d'incidir en les decisions i les polítiques públiques per incrementar la capacitat de transformació i impacte social de les organitzacions no lucratives.

Impulsando la transformación social desde las entidades del tercer sector

¿Cuál es la misión de las entidades del tercer sector? A partir de esta pregunta, avanzamos en el conocimiento sobre cómo incidir en las decisiones y políticas Públicas para incrementar la capacidad de transformación e impacto social de las organizaciones no lucrativas.

Conferència 4.1

Conferencia 4.1

25/01/23

La política com a
activitat ciutadana i
les entitats del tercer
sector com a motor
de la política

*La política como
actividad ciudadana y
las entidades del tercer
sector como motor de
la política*

FERNANDO PINDADO

Consultor en polítiques públiques, acció comunitària i participació ciutadana

Consultor en políticas públicas, acción comunitaria y participación ciudadana

Què és la política?

Quan es parla de política hi ha gent que es posa les mans al cap, com ha passat també amb la paraula *cultura*. S'atribueix a diferents personat-

¿Qué es la política?

Quando se habla de política hay gente que se lleva las manos a la cabeza, como ha pasado también con la palabra cultura. Se atribuye a diferentes personajes

ges vinculats al nazisme la frase "Quan em parlen de cultura agafo la pistola". Què dirien ara si els preguntessin per la política? Durant la dictadura, Franco va dir en una ocasió als seus: "Facin com jo i no es fiquin en política". És una manera de determinar que la política és una cosa negativa, perversa, bruta, brou de corrupció, cosa que fa néixer una ombra de sospita sobre tots els qui volen fer política, o simplement s'hi interessin.

Però, què és política?, "dices mientras clavas en mi pupila tu pupila azul", que deia Gustavo Adolfo Bécquer (bé, en realitat, ell preguntava què és poesia). La política no se circumscriu al que fan les persones que es fan anomenar polítics. Segons el diccionari de la Reial Acadèmia Espanyola (RAE), en el seu apartat 9, és l'"activitat del ciutadà (i la ciutadana, hi afegeixo jo) quan intervé en els afers públics amb la seva opinió, amb el seu vot o de qualsevol altra manera".

La política és l'activitat dels ciutadans i les ciutadanes, no quan es prenen una copa amb els amics o quan s'estan amb la família, sinó quan intervenen en els afers públics. Com es pot intervenir en els afers públics? La RAE ens diu que opinant, votant o de qualsevol altra manera. Aquest "qualsevol altra manera" es refereix, òbviament, a una cosa lícita i respectuosa; no hi caben, per exemple, l'amenaça, la violència... Això formaria part del dret penal i no pas de la política.

En resum, la política és una activitat ciutadana i "o la fas o te la fan", perquè estem envoltats de política. Es prenen decisions polítiques cada dia, entenent per decisió política aquella que afecta el conjunt de la població, vist com una generalització i no pas referint-nos específicament al 100 % de les persones d'una ciutat o d'un país. Per exemple, les polítiques dirigides a la infància es refereixen a

vinculados al nazismo la frase "cuando me hablan de cultura echo la mano a la pistola". ¿Qué dirían ahora si les preguntaran por la política? En la dictadura, Franco dijo en una ocasión a los suyos: "Hagan como yo y no se metan en política". Es una manera de determinar que la política es algo negativo, perverso, sucio, caldo de corrupción; lo que hace nacer una sombra de sospecha sobre todas aquellas personas que quieren hacer política, o simplemente se interesan por ella.

Pero ¿qué es política?, "dices mientras clavas mi pupila en tu pupila azul", que decía Gustavo Adolfo Bécquer (bueno, en realidad, él preguntaba qué es poesía). La política no se circunscribe a lo que hacen las personas que se llaman políticos o políticas. Según el diccionario de la Real Academia Española (RAE), en su apartado 9, es la "actividad del ciudadano (y la ciudadana, añadido yo) cuando interviene en los asuntos públicos con su opinión, con su voto o de cualquier otro modo".

La política es la actividad de los ciudadanos y las ciudadanas, no cuando se van a tomar una copa con los amigos o cuando están con la familia, sino cuando intervienen en los asuntos públicos. ¿Cómo se puede intervenir en los asuntos públicos? La RAE nos dice que, opinando, votando o de cualquier otro modo. Ese "cualquier otro modo" se refiere, obviamente, a algo lícito, respetuoso; no cabe, por ejemplo, la amenaza, la violencia... Eso formaría parte del derecho penal, no de la política.

En resumen, la política es una actividad ciudadana y "o la haces o te la hacen"; porque estamos rodeados de política. Se toman decisiones políticas cada día, entendiendo por decisión política aquella que afecta al conjunto de la población, visto como una generalización, no refiriéndonos específicamente al 100 % de las personas de una ciudad o de un país. Por ejemplo, las políticas dirigidas a la infancia se

aquest conjunt de població, no únicament a un nen o una nena en concret.

En castellà i en català tenim una única paraula per referir-se a la política, un concepte únic. Fins i tot tenim un familiar que es diu mare política o pare polític. Us sona el sogre o la sogra? En canvi, en anglès, per parlar de política s'utilitzen tres paraules diferents: *polity*, *politics* i *policy*. Estructura, procés i resultat.

- *Polity* (política): es refereix a les regles que gestionen el sistema, que ens diuen com ha de funcionar. I, en el nostre cas, es tracta del sistema institucional: la Constitució, les lleis, l'organització territorial de l'Estat, el poder legislatiu, l'executiu, el judicial, etc.
- *Politics* (procés): es refereix a com funciona aquest sistema, quins són els actors que hi intervenen. No són els partits polítics i prou, també hi ha els grans mitjans de comunicació, els *lobbies* de pressió, els grups d'interès, la ciutadania i les seves organitzacions socials, que també hi tenen un paper.
- *Policy* (resultat): la política econòmica, la política cultural, la política social, etc.

Les organitzacions del tercer sector i la política

Aquestes organitzacions són un indicador de capital social, entès com la capacitat d'una societat per construir, reconstruir, tenir iniciativa i resiliència.

Què és el capital social? Pierre Bourdieu, un reconegut sociòleg francès, es demanava per quina raó, entre dues persones nascudes a la mateixa

referen a ese conjunto de población, no solamente a un niño o una niña en concreto.

En castellano tenemos una única palabra para referirnos a la política, un único concepto. Incluso tenemos un familiar que se llama madre política o padre político, ¿os suena el suegro o la suegra? En cambio, en inglés, para hablar de política se utilizan tres palabras distintas: polity, politics y policy. Estructura, proceso y resultado.

- *Polity* (política): se refiere a las reglas que gestionan el sistema; nos dicen cómo ha de funcionar ese sistema. Y, en nuestro caso, se trata del sistema institucional: la Constitución, las leyes, la organización territorial del Estado, el poder legislativo, el ejecutivo, el judicial, etc.
- *Politics* (proceso): se refiere a cómo funciona ese sistema, cuáles son los actores que intervienen. No son solo los partidos políticos, también están los grandes medios de comunicación, los lobbies de presión, los grupos de interés, así como la ciudadanía y sus organizaciones sociales, que también tienen un papel.
- *Policy* (resultado): la política económica, la política cultural, la política social, etc.

Las organizaciones del tercer sector y la política

Estas organizaciones son un indicador de capital social, entendido como la capacidad de una sociedad para construir, reconstruir, tener iniciativa, resiliencia.

¿Qué es el capital social? Pierre Bourdieu, reconocido sociólogo francés, se preguntaba por la causa que provoca que, entre dos personas nacidas en la

ciutat i que hi viuen, amb la mateixa edat, que estudien la mateixa carrera..., n'hi ha una que té més capacitat de trobar una feina millor que l'altra. Quin és el valor afegit que té aquesta persona per estar en més bona situació de trobar feina? La resposta, ens deia, són les relacions: l'àmbit relacional, familiar, social, comunitari... Aquest valor afegit, aquest plus del capital relacional (social),

misma ciudad, que viven en la misma ciudad, con la misma edad, que estudian la misma carrera..., una tenga más capacidad de encontrar un mejor trabajo que la otra. ¿Cuál es el valor añadido que tiene esa persona para estar en mejor situación de encontrar trabajo? La respuesta, nos decía, son sus relaciones. El ámbito relacional, familiar, social, comunitario... Ese valor añadido, ese plus que tiene el capital rela-

"Aquest valor afegit, aquest plus del capital relacional (social), el té la gent que forma part d'organitzacions com les del tercer sector, perquè faciliten l'intercanvi d'arguments o d'opinions i la construcció conjunta de projectes que poden incidir més enllà d'un mateix." / *"Ese valor añadido, ese plus que tiene el capital relacional (social), lo tiene la gente que forma parte de organizaciones como las del tercer sector, porque facilitan ese intercambio de argumentos, de opiniones, de construir conjuntamente proyectos que pueden incidir en más allá de uno mismo."*

el té la gent que forma part d'organitzacions com les del tercer sector, perquè faciliten l'intercanvi d'arguments o d'opinions i la construcció conjunta de projectes que poden incidir més enllà d'un mateix.

Evidentment, quan formo part d'una organització del tercer sector rebo *inputs* positius. Amb tot, el que jo hi vull fer no és tan sols rebre *inputs* positius, sinó trobar-m'hi a gust perquè comparteixo alguna cosa que va més enllà de la meva persona o de la meva individualitat. De manera que aquesta idea de construir capital social, de fabricar energia comunitària, té una gran importància en un context com en el que vivim ara, on la política (les decisions que afecten el conjunt de la població) necessita actors clars i, especialment, que no siguin sempre els mateixos.

cional (social), lo tiene la gente que forma parte de organizaciones como las del tercer sector, porque facilitan ese intercambio de argumentos, de opiniones, de construir conjuntamente proyectos que pueden incidir en más allá de uno mismo.

Evidentemente, cuando formo parte de una organización del tercer sector recibo inputs positivos. Pero lo que yo quiero hacer allí no es solo recibir inputs positivos, sino sentirme a gusto porque estoy compartiendo algo que va más allá de mi persona, va más allá de mi individualidad. De modo que esa idea de construir capital social, de fabricar energía comunitaria, tiene una gran importancia en un contexto como en el que vivimos ahora, donde la política (aquellas decisiones que afectan al conjunto de la población) necesita de actores claros y, especialmente, que no sean siempre los mismos.

S'ha de destacar la importància d'aquestes organitzacions del tercer sector per incidir en la política, entesa com aquesta noble activitat ciutadana. A la Grècia clàssica, a qui podia intervenir en els afers públics, però no ho feia, l'anomenaven *idiotés*. D'aquí ve *idiota*, amb perdó. És a dir, era la persona que, podent fer alguna cosa, no ho feia. També és cert que a la Grècia clàssica només podien intervenir en política una part petita de la població: homes adults (ni dones ni esclaus) i, com que tenien un munt d'esclaus i persones que treballaven per a ells, es podien dedicar als afers públics o a la filosofia. En qualsevol cas, la política era, i és, una activitat ciutadana.

Tot i que només tenim un únic terme per a les tres dimensions de la política que hem indicat, és important de veure-les en conjunt i, per tant,

Debe destacarse la importancia de estas organizaciones del tercer sector para incidir en la política, entendida como esa noble actividad ciudadana. En la Grecia clásica, a la persona que pudiendo intervenir en los asuntos públicos no lo hacía la llamaban idiotés. De ahí viene idiota, con perdón. Es decir, era aquella persona que pudiendo hacer algo no lo hacía. También es cierto que en la Grecia clásica solo podían intervenir en política una parte pequeña de la población: hombres adultos (ni mujeres, ni esclavos) y, como tenían un montón de esclavos y personas que trabajaban para ellos, se podían dedicar a los asuntos públicos o a la filosofía. En cualquier caso, la política era, y es, una actividad ciudadana.

Aunque solo tenemos una palabra para las tres dimensiones de la política que hemos indicado, es importante verlas en conjunto y, por tanto, para incidir

l'activitat ciutadana les hauria de tenir en compte totes si vol incidir en la política.

en la política, la actividad ciudadana debería tener en cuenta cada una de ellas.

La transformació social, sempre és positiva?

Abordem ara el concepte transformació, que inclou canviar la forma d'alguna cosa, transcendir-la. No qualsevol transformació és bona *per se*, però. Hi ha gent que vol transformar la visió de la societat per acceptar que la terra és plana, o també hi ha gent que vol transformar la societat perquè pensa que hi ha persones que no haurien de tenir drets. De manera que aquesta paraula és important, però la seva bondat depèn de l'orientació que hi donem, de la finalitat.

En la meua concepció ideològica de la vida i del món, només accepto les transformacions que aspiren a més igualtat o a més i millor justícia social, per posar-ne un parell d'exemples. Així doncs, cal tenir en compte que, quan parlem de transformació, no ens referim a una paraula buida, sinó a una paraula que ha de tenir una intenció.

Això connecta amb la idea de l'acció comunitària, del treball de la comunitat per afrontar desafiaments socials, que, de la mateixa manera que la paraula *transformació*, també ha de tenir una finalitat, una orientació i ha de voler anar cap a algun lloc. Des del meu punt de vista, m'interessen les associacions d'homes, de dones, de joves o d'adults que es posen d'acord per construir un projecte; tenen una perspectiva, una finalitat, diguem-ne, d'incidir en la realitat social per millorar la qualitat de vida de les persones i l'exercici dels drets de la ciutadania. Aquesta és l'acció comunitària que a mi m'interessa.

La transformación social, ¿siempre es positiva?

Abordemos ahora el concepto transformación, que indica cambiar la forma de algo, trascender algo. Pero no cualquier transformación es buena *per se*. Hay gente que quiere transformar la visión de la sociedad para aceptar que la tierra es plana; o también hay gente que quiere transformar la sociedad porque piensa que hay personas que no tienen por qué tener derechos. De modo que esa palabra es importante, pero su bondad depende de su orientación, su finalidad.

En mi concepción ideológica de la vida y del mundo, solo acepto las transformaciones que pretenden más igualdad o más y mejor justicia social, por poner un par de ejemplos. Así que tengamos en cuenta que, cuando hablamos de transformación, no nos referimos a una palabra vacía, sino una palabra que debe tener una intención.

Esto conecta con la idea de la acción comunitaria, del trabajo de la comunidad para afrontar desafíos sociales, que, de la misma manera que la palabra transformación, también debe tener una finalidad, una orientación, ha de querer ir hacia algún sitio. Desde mi punto de vista, me interesan las asociaciones de hombres, de mujeres, de jóvenes o de adultos que se ponen de acuerdo para construir un proyecto, tienen una perspectiva, una finalidad, digamos, de incidir en la realidad social para mejorar la calidad de vida de las personas, para mejorar el ejercicio de los derechos de la ciudadanía. Esa es la acción comunitaria que a mí me interesa.

Per exemple, hi ha entitats del tercer sector, actors evidents de la vida política, la missió dels quals és treballar amb determinats col·lectius que necessiten unes atencions singulars. Són persones que poden estar en situació de vulnerabilitat i, fins i tot, de marginalitat si no s'hi actua de manera directa. És el cas de les entitats que treballen amb problemes de salut mental a Espanya, on cada dia se suïciden 30 persones. Som el país d'Europa que consumeix més ansiolítics. És a dir, hi ha persones

Por ejemplo, hay entidades del tercer sector, actores evidentes de la vida política, cuya misión es trabajar con determinados colectivos de personas que requieren de unas atenciones singulares, personas que pueden estar en situación de vulnerabilidad e incluso de marginalidad si no se actúa con ellas de manera directa. Es el caso de las entidades que trabajan con problemas de salud mental en España, donde cada día se suicidan 30 personas. Somos el país de Europa que consume más ansiolíticos. Es decir, hay personas

"A vegades he sentit dir a algunes persones del tercer sector: 'Fem (o hem de fer) el que no fa l'Administració pública'. No em sembla encertat. Crec que val més dir: "Fem el que creiem que hem de fer i exigim a l'Administració que faci la seva feina" No es tracta de substituir, sinó de complementar, d'augmentar la capacitat del poder públic per intervenir en els temes socials." / "A veces he escuchado a algunas personas del tercer sector decir 'hacemos (o tenemos que hacer) lo que no hace la Administración pública'. No me parece acertado. Creo que es mejor decir "hacemos lo que creemos que tenemos que hacer y exigimos a la Administración que haga su trabajo". No se trata de sustituir, sino de complementar, de mejorar la capacidad del poder público de intervenir en lo social."

que requereixen una mirada singular per part dels poders públics i també per part de la mateixa societat civil organitzada.

que requieren de una mirada singular por parte de los poderes públicos y también por parte de la propia sociedad civil organizada.

A vegades he sentit dir a algunes persones del tercer sector: "Fem (o hem de fer) el que no fa l'Administració pública". No em sembla encertat. Crec que val més dir: "Fem el que creiem que hem de fer i exigim a l'Administració que faci la seva feina". No es tracta de substituir, sinó de complementar, d'augmentar la capacitat del poder públic per intervenir en els temes socials, aportant-hi

A veces he escuchado a algunas personas del tercer sector decir: "Hacemos (o tenemos que hacer) lo que no hace la Administración pública". No me parece acertado. Creo que es mejor decir: "Hacemos lo que creemos que tenemos que hacer y exigimos a la Administración que haga su trabajo". No se trata de sustituir, sino de complementar, de mejorar la capacidad del poder público de intervenir en lo social,

el plus de qualitat i de coneixement de la realitat social que tenen les entitats del tercer sector. És cert que hi ha necessitats socials en les quals l'Administració no intervé, sinó que la iniciativa sorgeix de la societat. L'actuació, però, no s'hauria de limitar a la societat, amb els recursos propis que es puguin aconseguir; s'hauria d'exigir la intervenció pública, dotar de recursos les iniciatives socials i facilitar l'accés universal a les persones que en tinguin necessitat.

Si no hi ha dinàmiques socials que empenyin, ni el món ni el dret canvien. Un exemple seria la llei del divorci, a la qual van anomenar en el seu moment "la Sant Ferminada", perquè es va aprovar el 7 de juliol del 1981. Els qui estaven en contra del divorci aquell any, ara ja estan feliçment divorciats i no els sembla malament, però aleshores va ser necessària la pressió social perquè s'aprovés la llei. El matrimoni igualitari, el divorci, la igualtat, la protecció de les persones amb una situació singular, etc., tot això evoluciona perquè hi ha una dinàmica social, una capacitat de la ciutadania d'exercir aquesta pressió, aquesta força, per fer que la política intervingui i prengui decisions en aquest sentit.

Per exemple, el debat entorn de les agressions sexuals. A Barcelona, l'any 2022 es va produir una presumpta agressió sexual en una discoteca i hi va haver un protocol que es va activar i va funcionar perquè algú va entendre que era important. Les discoteques i les institucions es van posar d'acord per veure de quina manera s'evitava revictimitzar la víctima fent-li explicar 300 vegades, en moments de fragilitat emocional, una situació que per a ella havia estat molt dura. Aquestes respostes funcionen i es construeixen perquè hi ha dinàmiques socials que ho desencadenen. Aquest és, segons el meu parer, el paper de les entitats del tercer sector:

aportando el plus de calidad y de conocimiento de la realidad social que tienen las entidades del tercer sector. Es cierto que hay necesidades sociales en las que la Administración no interviene, sino que la iniciativa surge de la sociedad. Pero no debe quedarse solo en la sociedad, con los recursos propios que se puedan conseguir; se debe exigir la intervención pública, dotando de recursos a esas iniciativas sociales y facilitado el acceso universal a las personas que tengan esa necesidad.

Si no hay dinámicas sociales que empujen, ni el mundo ni el derecho cambian. Por ejemplo, la ley del divorcio, a la que llamaron en su día "la San Ferminada" porque se aprobó el 7 de julio de 1981. Quienes estaban en contra del divorcio ese año, ahora ya están felizmente divorciados y no les parece mal. Pero en ese momento fue necesaria la presión social para que se aprobara la ley. El matrimonio igualitario, el divorcio, la igualdad, la protección de las personas con una situación singular, etc., todo eso evoluciona porque hay una dinámica social, una capacidad de la ciudadanía de ejercer esa presión, esa fuerza, para hacer que la política intervenga y tome decisiones en ese sentido.

Por ejemplo, el debate en torno a las agresiones sexuales. En Barcelona, en el año 2022, cuando se produjo una presunta agresión sexual en una discoteca, hubo un protocolo que se activó y funcionó porque alguien entendió que eso era importante. Y las discotecas y las instituciones se pusieron de acuerdo para ver de qué manera se evitaba revictimizar a la víctima al tener que explicar 300 veces, en esos momentos de fragilidad emocional, una situación que para ella había sido muy dura. Estas respuestas funcionan y se construyen porque hay dinámicas sociales que lo provocan. Este es, a mi juicio, el papel de las entidades del tercer sector: no

no pas cobrir els buits de l'Estat, sinó contribuir a fer que l'Estat aporti els recursos necessaris per fer front a aquestes situacions. En aquest context entenc per Estat els poders públics.

El llenguatge (com la poesia) és una arma carregada de futur

Parlem ara del llenguatge. Recordo que al meu barri, fa ja molts anys, hi havia un senyor que va caure d'una obra i va perdre la mobilitat de totes dues cames. Anava amb un carro i, a la part posterior, en lloc de la matrícula, hi deia *invàlid*, és a dir, no vàlid. El llenguatge va evolucionar i vam passar a la paraula *minusvàlid*: menys vàlid, o disminuït, que té menys capacitat. La societat canvia i també el llenguatge. Ara no volem usar les paraules *invàlid*, *minusvàlid* o *disminuït* i entenem que hi ha persones amb una discapacitat, una capacitat diferent o amb una diversitat funcional. El llen-

cubrir los vacíos del Estado, sino contribuir a que el Estado genere los recursos necesarios para hacer frente a estas situaciones. En este contexto entiendo por Estado los poderes públicos.

El lenguaje (como la poesía) es un arma cargada de futuro

Hablemos ahora del lenguaje. Recuerdo que, en mi barrio, hace ya muchos años, había un señor que se cayó de una obra y perdió la movilidad de las dos piernas. Iba en un carro y, en la parte trasera, en lugar de la matrícula, ponía inválido, es decir, no válido. El lenguaje evolucionó y pasamos a la palabra minusválido: menos válido, o disminuido: que tiene menos capacidad. La sociedad cambia y también cambia el lenguaje. Ahora no queremos usar las palabras inválido, minusválido o disminuido. Ahora entendemos que hay personas con una discapacidad o capacidad diferente, o con una diver-

guatge es reconstrueix perquè hi ha dinàmiques socials que el modifiquen.

A l'Alemanya nazi, un professor de literatura alemany, Victor Klemperer, en el seu llibre *La llengua del Tercer Reich* deia: "El llenguatge crea i pensa per nosaltres". No som nosaltres que fem el llenguatge, és el llenguatge que ens fa a nosaltres. Si no canviem el llenguatge, no canviarem la manera de veure la realitat. El meu llenguatge actual o les bromes que faig ara no s'assemblen a les que feia quan tenia 15 o 16 anys, perquè m'adono que certes paraules poden ferir i estigmatitzar d'alguna manera, i no tindria sentit fer-les servir.

Necessitem canals per exercir la participació

El sistema democràtic i els seus canals de participació tenen una característica tridimensional. Fem un símil amb el concepte de la Santíssima Trinitat (que no vol ser una falta de respecte envers les creences religioses). En la religió cristiana, hi ha un sol Déu, però té tres persones diferents: el Pare, el Fill i l'Esperit Sant. Aquest misteri em serveix per explicar que el sistema democràtic només és un, però amb tres dimensions diferents, i totes tres són democràcia. Sense totes tres no hi ha democràcia. El seu fonament és la sobirania popular: "La sobirania resideix en el poble, del qual emanen tots els poders de l'Estat" (article primer de la Constitució).

Aquest poble sobirà elegix persones perquè el representin, són els intermediaris, atès que no ens podem reunir tots a la plaça del poble cada dia per prendre decisions: dimensió representativa. Aquest poble sobirà, a vegades, en alguns llocs més que en uns altres, pot decidir directament amb referèn-

cial funcional. El lenguaje se reconstruye porque hay dinámicas sociales que lo modifican.

*En la Alemania nazi, un profesor de literatura alemán, Víctor Klemperer, en su libro *La lengua del Tercer Reich* decía: "El lenguaje crea y piensa por nosotros". No somos nosotros los que hacemos el lenguaje, es el lenguaje el que nos hace a nosotros. Si no cambiamos el lenguaje, no cambiaremos la manera de ver la realidad. El lenguaje que utilizo ahora o las bromas que hago ahora no se parecen a las que hacía cuando tenía 15 o 16 años, porque me doy cuenta de que algunas palabras pueden resultar hirientes y generar un tipo de estigmatización, y no tendría sentido usarlas.*

Necesitamos canales para ejercer la participación

El sistema democrático y sus canales de participación tienen una característica tridimensional. Hacemos un símil con el concepto de la Santísima Trinidad (que no quiere ser una falta de respeto hacia las creencias religiosas). En la religión cristiana, hay un solo Dios, pero tiene tres personas distintas: el Padre, el Hijo y el Espíritu Santo. Este misterio me sirve para explicar que el sistema democrático solo es uno, pero con tres dimensiones distintas y las tres son democracia. Sin las tres no hay democracia. Su fundamento es la soberanía popular: "La soberanía reside en el pueblo, del que emanen todos los poderes del Estado" (artículo primero de la Constitución).

Ese pueblo soberano elige a personas para que lo representen como intermediarios, porque no nos podemos reunir todos en la plaza del pueblo cada día para tomar decisiones: dimensión representativa. Ese pueblo soberano, a veces, en algunos lugares más que en otros, puede decidir directamente, mediante

dums: dimensió directa. I, finalment, aquest poble sobirà parla, influeix, incideix, es queixa, reclama, objecta... És el que jo en dic dimensió dialògica, paraula derivada de diàleg, del grec *dialogos* (dia- 'a través de' i lógos 'paraula').

La dimensió representativa en una organització del tercer sector és l'òrgan de govern elegit per l'assemblea, segons els seus estatuts. La dimensió directa es dona quan, per exemple, l'assemblea decideix que aquesta junta directiva ha de ser renovada. La dimensió dialògica, que no és ni representativa ni directa, permet canals, eines, sistemes que afavoreixen la connexió entre el que diu i fa dia a dia l'òrgan de govern, i el que pot fer, d'acord amb aquest mapa de compromisos, la gent que forma part de l'organització. Si no millorem la qualitat de la democràcia a les nostres organitzacions, és difícil que puguem plantejar una millora de la qualitat democràtica a les institucions.

referéndums: dimensión directa. Y, por último, ese pueblo soberano habla, influye, incide, se queja, reclama, objeta... Es lo que yo llamo dimensión dialógica, palabra derivada de diálogo, del griego dialogos (dia- 'a través de' y lógos 'palabra').

La dimensión representativa en una organización del tercer sector es el órgano de gobierno elegido por la asamblea, según sus estatutos. La dimensión directa se da cuando, por ejemplo, la asamblea decide que esa junta directiva debe ser renovada. La dimensión dialógica, que no es ni representativa ni directa, es la que permite canales, herramientas, sistemas que favorezcan la conexión entre lo que dice y hace día a día el órgano de gobierno; y lo que puede hacer, de acuerdo con ese mapa de compromisos, la gente que forma parte de la organización. Si no mejoramos la calidad de la democracia en nuestras organizaciones, es difícil que podamos plantear una mejora de la calidad democrática de las instituciones.

Posem-ne un exemple. Es promou una iniciativa legislativa popular (dimensió dialògica) per aprovar una llei al Congrés (dimensió representativa) que modifiqui les mesures de suport a l'alumnat amb dificultats d'accés a l'escola. Es recullen 500.000 signatures (el nombre exigint per la llei) i es lliuren al Congrés dels Diputats, que rebutja de manera absolutament legítima aquesta proposta. En aquest cas, hauria de ser possible que l'última decisió la prengui el cap superior dels diputats i les diputades: el poble. El cap superior és el poble, que els ha elegit en unes eleccions exercint la seva sobirania (referèndum: dimensió directa), i hauria de tenir la capacitat de prendre decisions.

A Suïssa voten en referèndums cada tres mesos d'ençà del 1848, i és un país que funciona. Potser, en el nostre cas, cada tres mesos és massa, però de tant en tant no aniria malament. Sempre que siguin temes competencials de la institució a la qual ens dirigim. Els canals de participació estan recollits en normes municipals, autonòmiques i estatals. No sempre es coneixen i per això no sempre s'utilitzen prou. Aquesta és també una tasca important de les organitzacions del tercer sector: fer-les servir i promoure'n l'ús.

Canals interns de participació a les associacions

Fa uns quants anys, quan treballava a la Generalitat de Catalunya, vam dissenyar una línia de suport a les associacions perquè fessin els seus propis plans de participació interna. Calia que veiessin com es podia millorar la participació dels qui formaven part de les associacions. Una entitat important em va dir en aquest moment: "Hem crescut espectacularment, cada vegada som més gent, tenim més projectes,

Pongamos un ejemplo. Se promueve una iniciativa legislativa popular (dimensión dialógica) para aprobar una ley en el Congreso (dimensión representativa) que modifique las medidas de apoyo al alumnado con dificultades de acceso a la escuela. Se recogen 500.000 firmas (el número exigido por la ley) y se entregan al Congreso de los Diputados, que rechaza de forma absolutamente legítima esa propuesta. En ese caso, debería ser posible que la última decisión la tome el jefe superior de los diputados y las diputadas: el pueblo. El jefe superior es el pueblo, que los ha elegido en unas elecciones ejerciendo su soberanía (referéndum: dimensión directa) y debería tener la capacidad de tomar decisiones.

En Suiza votan en referéndums cada tres meses; y es un país que funciona. Lo hacen desde 1848. Quizás, en nuestro caso, cada tres meses es demasiado, pero de vez en cuando no estaría mal. Siempre que sean asuntos del ámbito competencial de la institución a la que se dirige. Los canales de participación están recogidos en normas municipales, autonómicas y estatales. No siempre se conocen y por eso no siempre se utilizan suficientemente. Esta es también una tarea importante de las organizaciones del tercer sector, para utilizarlos y promover su uso.

Canales internos de participación en las asociaciones

Hace unos años, cuando trabajaba en la Generalitat de Catalunya, diseñamos una línea de apoyo a las asociaciones para que hicieran sus propios planes de participación interna. Es decir, que vieran cómo se podía mejorar la participación de las personas que formaban parte de esa asociación. Una entidad importante me dijo en ese momento: "Hemos crecido espectacularmente, cada vez somos más gente, tenemos

gestionem més recursos, però vam començar sent 40 persones associades i ara només som els membres de la junta directiva. Els altres, són tots persones contractades". Això és bo? Ells van considerar que no. A mi tampoc no m'ho semblava, perquè si perds la base social i tota la gent que s'interessa pel projecte és personal contractat per al servei, acabes perdent la teva força, que és la teva base social, la que després necessitaràs per connectar amb altres realitats socials, per exercir de lobby de pressió sobre els poders públics i construir alternatives des de la ciutadania, etc. És a dir, una entitat social sense base social es mor o pot ser integrada o absorbida pel poder públic.

Sense base social, una entitat no té gaire força ni gaire capacitat d'incidència. Aquesta manera d'actuar que posa l'accent més en la bona gestió, en la gestió de qualitat del servei, és important, si no es desatén la base de l'organització social. A grans trets, les organitzacions del tercer sector es poden dividir en dos grans blocs: (1) l'associació, on la base són persones, i (2) la fundació, on la base és un patrimoni. A l'associació, la personalitat jurídica la té el conjunt de persones que comparteix un projecte i, a la fundació, la personalitat jurídica la té el capital, el patrimoni que es dedica a aquesta finalitat.

Certament, les associacions, de base personal, tenen una base social més àmplia que les fundacions, de base patrimonial, però en ambdues es pot identificar un mapa de compromisos dels qui formen part d'una entitat del tercer sector. Si féssim un mapa o un gràfic, veuríem que hi ha un nucli central, el de la gent més activa i compromesa. Aquest nucli central sempre serà petit. Hi ha una tendència centrífuga en el fet que aquest nucli es va empentint segons quina és la dinàmica de l'entitat. Per evitar-ho és fonamen-

más proyectos, gestionamos más recursos, pero empezamos siendo 40 personas asociadas y ahora solo somos los miembros de la Junta Directiva. Los demás, son todas personas contratadas." ¿Eso es bueno? Ellos consideraron que no. A mí tampoco me lo parecía, porque si pierdes la base social y toda la gente que se interesa por el proyecto es personal contratado para el servicio, acabas perdiendo tu fuerza, que es tu base social, la que luego vas a necesitar para conectar con otras realidades sociales, para ejercer de lobby de presión hacia los poderes públicos, para construir alternativas desde la ciudadanía, etc. Es decir, una entidad social sin base social se muere o puede ser fagocitada, absorbida por el poder público.

Sin base social, una entidad no tiene mucha fuerza ni mucha capacidad de incidencia. Esa manera de actuar poniendo más el acento en la buena gestión, en la gestión de calidad del servicio, es importante, pero sin descuidar la base de la organización social. A grandes rasgos, las organizaciones del tercer sector se pueden dividir en dos grandes bloques: (1) la asociación, su base son personas y (2) la fundación, su base es un patrimonio. En la asociación, la personalidad jurídica la tiene el conjunto de personas que comparte un proyecto y, en la fundación, la personalidad jurídica la tiene el capital, el patrimonio que se dedica a esa finalidad.

Ciertamente, las asociaciones, de base personal, tienen una base social más amplia que las fundaciones, de base patrimonial. Pero en ambas se puede identificar un mapa de compromisos de las personas que forman parte de una entidad del tercer sector. Si hiciéramos un mapa o un gráfico, veríamos que hay un núcleo central, el de la gente más activa, más comprometida. Este núcleo central siempre será pequeño. Hay una tendencia centrífuga a que ese núcleo se vaya empequeñeciendo según cuál sea la dinámica de esa entidad. Para evitarlo es funda-

tal tenir en compte les persones que no s'hi poden comprometre al 100 % (que només poden arribar al 10 %, per exemple), per no perdre energia al nucli.

Cal tenir clar aquest mapa de compromisos, perquè d'aquí deriva la pregunta: com poden participar en el funcionament d'aquesta organització els qui en formen part? La resposta es troba en un pla intern de participació. Participar vol dir prendre part en el procés de presa de decisions. En una associació hi ha una assemblea, una junta directiva (òrgan de govern) i espais on s'hauria de fomentar la capacitat de comentar, argumentar, incidir, opinar... Això hauria d'incloure's en aquest pla intern de participació. Passa el mateix en una fundació que té un patronat com a òrgan de govern i que pot comprendre diferents grups de treball.

Perquè les entitats puguin incidir en política, necessiten uns canals de participació universals; és a dir, que tothom se'n pugui servir i no únicament un determinat sector o col·lectiu. Així doncs, per tenir incidència política i, per exemple, canviar una llei o que es faci un programa concret, és important obtenir suports més enllà dels integrants del col·lectiu. Si el dret al divorci o el dret a l'avortament l'haguessin promogut només les dones, segurament hi hauria hagut moltes dificultats. Igual que si el dret al matrimoni igualitari l'haguessin promogut només les persones homosexuals. Com hem dit, també és molt important que aquests canals prevegin suports concrets a persones amb dificultat per utilitzar-los.

Si avui hi hagués aquí persones amb mancances auditives, caldria disposar d'un sistema de llenguatge de signes, i si hi hagués gent amb dificultats visuals, hauríem de tenir un sistema per permetre'n l'accés a la conferència. És a dir, no es pot fer servir

mental tener en cuenta a las personas que no se pueden comprometer al 100 % (que solo pueden estar al 10 %, por ejemplo) para no perder energía en el núcleo.

Hay que tener claro ese mapa de compromisos, porque de él deriva la pregunta ¿cómo las personas que forman parte de esta organización pueden participar en su funcionamiento? La respuesta se encuentra en un plan interno de participación. Participar quiere decir tomar parte en el proceso de la toma de decisiones. En una asociación hay una asamblea, una junta directiva (órgano de gobierno) y hay espacios donde debería existir la capacidad de comentar, argumentar, incidir, opinar... eso tendría que estar en ese plan interno de participación. Lo mismo en una fundación que tiene un Patronato como órgano de gobierno y puede tener diferentes grupos de trabajo.

Para que las entidades puedan tener posibilidad de incidir en la política, necesitan unos canales de participación universales. Es decir, que cualquier persona pueda usarlos, no solo un determinado sector o colectivo. Para la incidencia política, por ejemplo, para cambiar una ley o que se haga un programa concreto, es importante obtener respaldos más allá de las personas que forman parte del colectivo. Si el derecho al divorcio o el derecho al aborto lo hubieran promovido solo las mujeres, seguramente habría habido muchas dificultades. Igual que si el derecho al matrimonio igualitario lo hubieran promovido solo las personas homosexuales. Como hemos dicho, es también muy importante que esos canales prevean apoyos concretos a personas con dificultad para utilizarlos.

Si hoy aquí hubiera personas con carencias auditivas, debería haber un sistema de lenguaje de signos, y si hubiera personas con dificultades visuales, debería haber un sistema para permitir que esas personas puedan acceder a la conferencia. Es decir, no se pue-

el mateix canal i el mateix sistema per a la diversitat i la pluralitat d'éssers humans que conformem les ciutats i la societat, sinó que cal adequar-los a la realitat i a les capacitats de la gent. Malauradament, és una cosa que se sol oblidar amb molta facilitat. Quan es convoca un acte, una reunió o una xerrada, no se sol pensar que hi ha persones que necessiten suports per exercir el dret a la participació. Ara es té molt en compte que hi hagi certa paritat de gènere en qualsevol esdeveniment, i això és una victòria dels moviments socials, però encara no passa el mateix amb la igualtat de condicions per a les persones amb discapacitat.

El tercer sector necessita una transformació interna per ser un actor actiu en les polítiques públiques i teixir xarxes de solidaritat, de compromís i de coordinació. Per tant, aquesta capacitat d'incidència està relacionada amb la mirada interna i la possibilitat de connexió amb el món que l'envolta, per no quedar aïllats i ser subjectes actius en la transformació social.

Què es pot fer?

Vist tot això, quines podrien ser les línies de treball que sortissin d'aquesta voluntat de transformació social de les entitats del tercer sector?

a. Fer incidència política (pressionar): promoure, impulsar, provocar i exigir que les actuacions polítiques que afecten el conjunt dels ciutadans tinguin en compte les particularitats de certs col·lectius. I això vol dir exercir de *lobby*, de grup de pressió, amb els poders públics. Dit altrament, cal fomentar la capacitat d'incidència política debatent, discutint i, fins i tot, barallant-se a vegades. Per exemple, els taxistes fan vaga i tallen la Gran Via. Tinguin raó o no, la seva

de utilizar el mismo canal y el mismo sistema para la diversidad y pluralidad de seres humanos que conformamos las ciudades, la sociedad, sino que hay que adecuarlos a la realidad, a las capacidades de la gente. Desgraciadamente es algo que se suele olvidar con mucha facilidad. Cuando se convoca un acto, una reunión o una charla, no se suele pensar que hay personas que requieren de unos apoyos para poder ejercer ese derecho a participar. Ahora se tiene muy en cuenta que haya una cierta paridad de género, y eso es una victoria de los movimientos sociales, pero todavía no ocurre lo mismo en cuanto a la igualdad de condiciones para las personas con discapacidad.

El tercer sector necesita una transformación interna para ser un actor activo en las políticas públicas y para tejer redes de solidaridad, de compromiso, de coordinación. Por lo tanto, esa capacidad de incidencia está relacionada con la mirada interna y la posibilidad de conexión con el mundo que lo rodea, para no quedar aislados y ser sujetos activos en la transformación social.

¿Qué se puede hacer?

Visto todo esto, ¿cuáles pueden ser las líneas de trabajo que pueden salir de esta voluntad de transformación social que tienen las entidades del tercer sector?

a. Hacer incidencia política (hacer presión): promover, impulsar, provocar y exigir que las actuaciones políticas que afectan al conjunto de la ciudadanía tengan en cuenta las particularidades de algunos colectivos. Y eso quiere decir ejercer de *lobby*, de grupo de presión, con los poderes públicos. Es decir, generar capacidad de incidencia política debatiendo, discutiendo, incluso peleando, en ocasiones. Por ejemplo, los taxistas están en huelga y cortan la Gran Vía. Tengan razón o no,

manera d'expressar el descontentament amb la realitat és aquesta; mentre no es faci servir la violència, s'ha d'acceptar qualsevol classe de protesta. I, d'altra banda, cal incidir sobre el conjunt de la ciutadania amb l'objectiu de teixir llaços de solidaritat, de cooperació i de treball conjunt. És cert que no tothom s'interessa pels problemes generals, però no podem pensar ni actuar com si estiguéssim sols.

b. Gestionar serveis: l'altra línia seria la gestió directa dels serveis per a persones que tenen certes necessitats, per exemple, les persones amb discapacitat. Si una organització del tercer sector veu que no es dona prou suport a les persones amb discapacitat en una escola, els el pot oferir perquè tinguin la possibilitat d'anar a l'aula en les mateixes condicions que qualsevol altra persona sense discapacitat. O bé, d'altra banda, pot fer una gestió indirecta mitjançant concerts o contractes amb l'Administració pública per prestar serveis públics a les persones amb discapacitat.

En aquest punt vull fer una reflexió: la Llei de contractes del sector públic hauria de prendre en consideració que, en la gestió de determinats serveis públics, les entitats socials haurien de tenir preferència o prioritat (per davant de l'empresa mercantil). És a dir, s'hauria de primar la solvència que pot tenir una organització social per gestionar un servei públic dirigit a col·lectius concrets per sobre del lliure mercat. Per exemple, si l'Ajuntament de Barcelona inaugura un centre cultural en un barri, no tindria gaire sentit que en cedís la gestió a una empresa que potser té la seu a Mondoñedo (amb tot el respecte per a aquest municipi tan bonic de Lugo), en lloc de contractar la gent de l'entorn vinculada a les associacions locals.

su manera de expresar su descontento con la realidad es esa; mientras no se utilice la violencia, cualquier tipo de protesta debe ser aceptada. Y, por otra parte, hay que incidir sobre el conjunto de la ciudadanía con el objetivo de tejer lazos de solidaridad, de cooperación y de trabajo conjunto. Es cierto que no todo el mundo se interesa por los problemas de todos, pero no podemos pensar ni actuar como si estuviéramos solos.

b. Gestionar servicios: la otra línea sería la gestión directa de los servicios dirigidos a personas que tienen un determinado tipo de necesidades, por ejemplo, las personas con discapacidad. Si una organización del tercer sector ve que no hay apoyo suficiente para las personas con discapacidad en una escuela, puede darles ese apoyo para que tengan la posibilidad de acudir al aula en las mismas condiciones que cualquier otra persona sin discapacidad. O bien, por otra parte, puede hacer una gestión indirecta a través de conciertos o contratos con la Administración pública para la prestación de servicios públicos dirigidos a las personas con discapacidad.

En este punto quiero hacer una reflexión: la Ley de Contratos del Sector Público debería tener en cuenta que, en la gestión de determinados tipos de servicios públicos, las entidades sociales habrían de tener preferencia o prioridad (por delante de la empresa mercantil). Es decir, la solvencia que puede tener una organización social para gestionar un servicio público dirigido a colectivos concretos debería tenerse en cuenta por delante del libre mercado. Por ejemplo, si el ayuntamiento de Barcelona va a inaugurar un centro cultural en un barrio no tendría mucho sentido que cediera la gestión a una empresa que a lo mejor tiene la sede en Mondoñedo (con todos mis respetos a ese bonito municipio lucense), en lugar de contratar a la gente del entorno vinculada a las asociaciones locales. Aquella organi-

Aquesta organització que és situada al territori i que té un coneixement demostrable de la realitat del barri hauria de tenir la capacitat d'incidir-hi i la prioritat per ser adjudicatària del servei.

Tanmateix, hi ha una cara B; alguns riscos que s'han de prendre en consideració. En primer lloc, les entitats del tercer sector que gestionen serveis poden acabar tenint més relació amb la persona usuària del servei que amb la base associativa. Per exemple, en el cas d'una associació amb 100 membres que gestiona un servei o un equipament públic, pot passar que, com que aquest servei ocupa molt temps, s'acabi dedicant més energia a la gestió i es vagi perdent el contacte amb la base associativa (les cent persones associades). I al final, gairebé sense adonar-se'n, es converteix només en gestor

zación que está ubicada en el territorio y que tiene un conocimiento demostrable de la realidad del barrio debería tener la capacidad de incidir en ello y la prioridad para ser adjudicataria de ese servicio.

No obstante, existe una cara B; algunos riesgos que deben tomarse en consideración. En primer lugar, las entidades del tercer sector que gestionan servicios pueden acabar manteniendo más relación con la persona usuaria del servicio que con su base asociativa. Por ejemplo, en el caso de una asociación con 100 personas que gestiona un servicio o un equipamiento público, puede suceder que, como ese servicio ocupa mucho tiempo, le acabe dedicando más energía a la gestión y vaya perdiendo el contacto con su base asociativa (las cien personas asociadas). Y al final, casi sin darse cuenta, se convierte solo en

d'un servei, quan el que es volia era promoure un projecte social.

Finament, un altre element que hauríem de tenir en compte per a la transformació social és la presència a la societat i, particularment, a les xarxes socials. Actualment, qui no és a les xarxes no és al món. És important que les organitzacions del tercer sector tinguin clar quin és el missatge que volen transmetre i com, perquè és la manera d'incidir després en el mapa social.

gestor de un servicio, cuando lo que se quería era promover un proyecto social.

Finamente, otro elemento que deberíamos tener en cuenta para generar transformación social es la presencia en la sociedad y, particularmente, en las redes sociales. Actualmente, lo que no está en las redes no está en el mundo. Es importante que las organizaciones del tercer sector tengan claro cuál es el mensaje que quieren transmitir y cómo lo transmiten, porque es la manera de incidir luego en el mapa social.

Conferència 4.2

Conferencia 4.2

25/01/23

Estratègia
d'influència
pública

Estrategia
de influencia
pública

EVA SILVÁN
Consultora especialitzada en incidència política
Consultora especializada en incidencia política

*P*er començar, vull destacar que estem en un moment de transformació molt important. El teixit associatiu viu aquestes transformacions com també altres àmbits i altres sectors; i això afecta la seva base social, que és el que li dona legitimitat a l'hora

*P*ara empezar, quiero destacar que estamos en un momento de transformación muy importante. El tejido asociativo está viviendo estas transformaciones como las están viviendo también otros ámbitos y otros sectores; y eso afecta a su base social, que es lo que le

de traslladar les seves demandes. Aquesta transformació, i una certa debilitat organitzativa de la seva base social, també influeix per identificar quins són els problemes que han d'abordar les entitats socials, quina és la veu que han de fer arribar a les administracions públiques.

da legitimidad a la hora de trasladar sus demandas. Esta transformación, y cierta debilidad organizativa de su base social, también afecta a la hora de identificar cuáles son las problemáticas que tienen que abordar como entidad social, cuál es la voz que tienen que trasladar a las administraciones públicas.

"Si volem construir societats més igualitàries i pròsperes, hem de participar en els afers públics, perquè cada cop és més evident que els estats (entesos com a administracions públiques, governs) no tenen la capacitat de fer-ho tot sols; necessiten la col·laboració i el compromís d'altres organismes, associacions i empreses, que també fan el seu paper d'influència i incidència." / *"Si queremos construir sociedades más igualitarias y prósperas, tenemos que participar en los asuntos públicos, porque es cada vez más evidente que los Estados (entendidos como administraciones públicas, gobiernos) no tienen la capacidad para hacerlo todo solos; necesitan de la colaboración y del compromiso de otros organismos, asociaciones y empresas, que también hacen su papel de influencia y de incidencia."*

Aquest canvi que estem vivint és un producte de transformacions socials i econòmiques molt accelerades que ens parlen d'una societat molt més diversa i atomitzada, d'un relleu generacional i d'una societat més individualista i menys comunitària. Per exemple, que una persona de 40 anys sigui la més jove d'un espai de decisió d'una organització, d'un consell de direcció o d'una junta directiva, és molt simptomàtic del canvi social que vivim: costa enganxar la gent jove. Aquest relleu generacional canviarà la realitat de les associacions, perquè les estructures d'aquestes entitats es van crear fa 20, 30 o 40 anys en alguns casos, i la gent nova que s'hi incorpora, ho fa amb altres motivacions, altres interessos i altres voluntats. De manera que el pes de la base social és fonamental en l'agenda de les associacions, per tal com dota

Ese cambio que se está viviendo es producto de transformaciones sociales y económicas muy aceleradas que nos hablan de una sociedad mucho más diversa y atomizada, de un relevo generacional y de una sociedad más individualista y menos comunitaria. Por ejemplo, que una persona de 40 y pico años sea la más joven de un espacio de decisión de una organización, de un consejo de dirección o una junta directiva, es muy sintomático del cambio social que estamos viviendo: cuesta enganchar a la gente joven. Ese relevo generacional va a cambiar la realidad de las asociaciones porque las estructuras de estas entidades se crearon hace 20, 30 o 40 años en algunos casos, y la gente nueva que se incorpora, lo hace con otras motivaciones, con otros intereses y con otras voluntades. De modo que el peso de la base social es fundamental en la agenda de las asociaciones, puesto

de legitimitat el seu discurs i fa que els interlocutors polítics s'hi continuïn interessant.

En una reunió amb el Lehendakari i l'organització en què vaig treballar durant més de 10 anys a Euskadi, la tercera o quarta pregunta que ens va fer va ser quina era la nostra base social, és a dir, quin nombre de gent representàvem, perquè per a ell això era un indicador de la nostra capacitat d'interpel·lar, de crear una demanda, d'articular una agenda política, de vincular-se amb els mitjans de comunicació..., és a dir, de tenir més capacitat de pressió, d'incidència i fer més soroll. Amb aquesta transformació social, en la qual allò individual pesa més que allò que és col·lectiu, cal estar atents a veure què passa i adaptar-nos a les noves dinàmiques de participació política.

que dota de legitimidad a su discurso y los interlocutores políticos siguen interesándose por ella.

En una reunión con el Lehendakari y la organización en la que trabajé durante más de 10 años en Euskadi, la tercera o cuarta pregunta que nos hizo fue cuál era nuestra base social, es decir, a qué número de gente representábamos, porque para él eso era un indicador de nuestra capacidad de interpelar, de generar una demanda, de articular una agenda política, de vincularnos con los medios de comunicación..., es decir, de tener más capacidad de presión, de incidencia, y hacer más ruido. Ante esta transformación social, donde lo individual pesa frente a lo colectivo, hay que estar atentos a ver qué es lo que sucede y adaptarnos a estas nuevas dinámicas de participación política.

En el discurs fúnebre de Pèricles, que va escriure Tucídides i es va transcriure anys després, s'exemplifica què és la ciutadania cívica. I trasllada la idea, que ja ha assenyalat Fernando Pindado en la seva conferència, que qui no pren part en els afers públics no s'ha de considerar un despreocupat, sinó un idiota o un inútil (en el sentit que no aporta utilitat a la societat). Però, perquè la participació sigui efectiva, ha de tenir un objectiu definit i obtenir una resposta de la classe política. Fa uns anys vaig escriure un article a *El Correo del País Basc*, en què parlava del risc de fomentar espais de participació que acaben en no-res, perquè la percepció del ciutadà o ciutadana avui dia és que pot ser "que m'acabin prenent per idiota". I això ens porta a la desafecció i als processos de desconexió que ara vivim amb la classe política. En aquest discurs fúnebre, però, sí que es parla de la confiança en les possibilitats de l'home, la dona o la ciutadania en aquell moment, i les possibilitats de progrés que ens dona la nostra capacitat de participar.

És a dir, si volem construir societats més igualitàries i pròsperes, hem de participar en els afers públics, perquè cada cop és més evident que els estats (entesos com a administracions públiques, governs) no tenen la capacitat de fer-ho tot sols; necessiten la col·laboració i el compromís d'altres organismes, associacions i empreses, que també fan el seu paper d'influència i incidència. Tanmateix, aquesta capacitat d'incidència, de lobbisme, no està gaire ben vista pel conjunt de la ciutadania. Habitualment se'n té una percepció negativa per la idea preconcebuda que respon a uns interessos espuris, econòmics, majoritàriament farmacèutics, petrolífers, bancaris..., i per entendre's com una defensa dels interessos particulars sense atendre el bé comú. I això només ho podem superar si som capaços de construir ecosistemes on

En el discurso fúnebre de Pericles, que escribió Tucídides y se transcribió años después, se ejemplifica lo que es la ciudadanía cívica. Y traslada la idea, que ya ha señalado Fernando Pindado en su conferencia, de que quien no toma parte en los asuntos públicos no lo consideramos un despreocupado, sino un idiota o un inútil (en el sentido de que no aporta utilidad a la sociedad). Pero, para que la participación sea efectiva, esta debe tener un objetivo definido y obtener una respuesta por parte de la clase política. Hace unos años escribí un artículo en El Correo del País Vasco, donde hablaba del riesgo de fomentar espacios de participación que acaban en nada, porque la percepción del ciudadano o ciudadana hoy en día es que puede ser "que me acaben tomando por idiota". Y esto nos conduce a la desafección y a los procesos de desconexión que estamos viviendo con la clase política. Pero en ese discurso fúnebre sí que se habla de la confianza en las posibilidades del hombre, de la mujer, de la ciudadanía en aquel momento, y en las posibilidades del progreso que nos da nuestra capacidad de participar.

Es decir, si queremos construir sociedades más igualitarias y prósperas, tenemos que participar en los asuntos públicos, porque es cada vez más evidente que los Estados (entendidos como administraciones públicas, gobiernos) no tienen la capacidad para hacerlo todo solos; necesitan de la colaboración y del compromiso de otros organismos, asociaciones y empresas, que también hacen su papel de influencia y de incidencia. Sin embargo, esta capacidad de incidencia, de lobbismo, no está muy bien vista para el conjunto de la ciudadanía. Habitualmente se tiene una percepción negativa de ello por la idea preconcebida de que responde a unos intereses espurios, económicos, mayoritariamente farmacéuticos, petrolíferos, bancarios..., y por entenderse como una defensa de los intereses particulares sin atender al bien común. Y eso solamente lo podemos superar si somos capaces de

prevalguin la transparència, la rendició de comptes i una relació amb els actors polítics d'igual a igual, però sobretot on prevalgui el bé comú. Aquesta és una qüestió clau que ocuparà avui la meua conferència. Quan una organització respon a interessos espuris particulars i propis, ja no es tracta d'influència en polítiques públiques, ni és fer pressió, sinó que és corrupció. M'interessa po-

construir ecosistemas donde prime la transparencia, la rendición de cuentas y una relación con los actores políticos de igual a igual, pero sobre todo donde prime el bien común. Esta es una cuestión clave que ocupará mi conferencia hoy. Cuando una organización responde a intereses espurios particulares y propios, ya no es influencia en políticas públicas, ni es hacer presión, sino que es corrupción. Me interesa poner esto encima

"Aquest valor afegit, aquest plus del capital relacional (social), el té la gent que forma part d'organitzacions com les del tercer sector, perquè faciliten l'intercanvi d'arguments o d'opinions i la construcció conjunta de projectes que poden incidir més enllà d'un mateix." / *"Ese valor añadido, ese plus que tiene el capital relacional (social), lo tiene la gente que forma parte de organizaciones como las del tercer sector, porque facilitan ese intercambio de argumentos, de opiniones, de construir conjuntamente proyectos que pueden incidir en más allá de uno mismo."*

sar això damunt la taula perquè, de vegades, es confon. Aleshores el lobby no és tal mentre no hi hagi cap conflicte d'interessos i s'atengui al bé comú, perquè si no, parlem d'altres coses.

de la mesa porque hay veces que se da esta confusión. Entonces el lobby no es tal mientras no haya un conflicto de intereses y se atienda al bien común, porque si no estamos hablando otras cosas.

Les grans empreses tenen les eines per desenvolupar estratègies de lobby. Per exemple, actualment el tema energètic forma part de les preocupacions de la ciutadania, perquè afecta la nostra economia, la nostra butxaca. I els moviments ecologistes (Greenpeace, Ecologistes en Acció...) fa dècades que adverteixen de l'impacte del canvi climàtic, però no n'hem estat conscients fins que no ens ha començat a tocar la butxaca i no ho hem percebut en primera persona. Sobretot quan hem començat a veure l'impacte econòmic en el nostre dia a dia: quan ens puja la calefacció, quan tenim problemes de proveïment energètic per la guerra d'Ucraïna,

Las grandes empresas tienen sus herramientas para desarrollar estrategias de lobby. Por ejemplo, actualmente el tema energético está entre las preocupaciones de la ciudadanía, porque está afectando a nuestra economía, a nuestro bolsillo. Y los movimientos ecologistas (Greenpeace, Ecologistas en Acción...) llevan décadas advirtiéndolo del impacto del cambio climático, pero no hemos sido conscientes hasta que ha empezado a afectar a nuestro bolsillo y lo hemos percibido en primera persona. Sobre todo, cuando hemos empezado a ver el impacto económico en nuestro día a día: cuando nos sube la calefacción, cuando tenemos problemas de desabastecimiento energético por la guerra de Ucrania,

etc. El tema energètic engloba molts interessos de diversos actors, des de cooperatives de consum o cooperatives energètiques fins a multinacionals com ara Iberdrola. I cada actor, en aquest joc d'interessos, intentarà d'influir en l'actor polític, la cambra legislativa o el poder executiu, bé per generar un nou marc regulador, una nova llei del canvi climàtic o una nova llei energètica, o bé perquè aquesta regulació es converteixi en polítiques públiques.

Malgrat tot, és responsabilitat del polític destriar clarament el que és un interès particular del que és el bé comú o l'interès col·lectiu. I les empreses, sense voler fer d'advocat del diable, és clar que miren pels interessos econòmics, però també atresoren un gran coneixement tècnic en molts àmbits, per la qual cosa mereixen ser escoltades. Perquè, moltes vegades, qui ha de regular aquest tema en un parlament concret no és una persona experta, i cal tenir prou informació per prendre les millors decisions possibles; i això és una cosa que hem d'entendre. Sovint no es regulen situacions, no pas per mala fe, sinó per desconeixement. La responsabilitat de les organitzacions com a actors polítics que són, com a associacions o empreses, és fer arribar al regulador els seus problemes i el seu coneixement per resoldre'ls, vet aquí el potencial de les associacions especialitzades en temes concrets per compartir el seu coneixement, exercir influència política i millorar la presa de decisions.

Ningú no en sap més de discapacitat, que les persones que formen part del tercer sector de la discapacitat. Primer, perquè, en molts casos, la viuen diàriament i, segon, perquè dediquen molt de temps a estudiar el tema i l'interlocutor polític, bona part de les vegades, no té tot aquest coneixement. Això converteix les associacions en un actor molt rellevant, perquè afavoreixen el diàleg i un inter-

etc. El tema energético engloba muchos intereses de diversos actores, desde cooperativas de consumo o cooperativas energéticas hasta multinacionales como Iberdrola. Y cada actor, en ese juego de intereses, va a intentar influir en el actor político, en la cámara legislativa o en el poder ejecutivo, bien para generar un nuevo marco regulatorio, una nueva ley del cambio climático o una nueva ley energética, o bien para que esa regulación se convierta en políticas públicas.

Pero es responsabilidad del político discernir claramente lo que es un interés particular de lo que es el bien común o interés colectivo. Y las empresas, sin pretender hacer de abogado del diablo, por supuesto que atienden a intereses económicos, pero también atesoran un gran conocimiento técnico de muchos ámbitos, por el cual merecen ser escuchadas. Porque muchas veces quien regulará ese ámbito en un parlamento concreto no es una persona experta, y necesita dotarse de información suficiente para tomar las mejores decisiones posibles; y eso es algo que debemos entender. Muchas veces no se regulan situaciones, no por mala fe, sino por desconocimiento. La responsabilidad de las organizaciones como actores políticos que son, como asociaciones o empresas, es hacer llegar al regulador sus problemáticas y su conocimiento para resolverlas; y ahí está el potencial de las asociaciones especializadas en temas concretos para compartir su conocimiento, ejercer influencia política y mejorar la toma de decisiones.

Nadie sabe más de discapacidad que las personas que forman parte del tercer sector de la discapacidad. Primero, porque, en muchos casos, la viven diariamente y, segundo, porque dedican mucho tiempo a estudiar ese tema. Y su interlocutor político, gran parte de las veces, no tiene todo ese conocimiento. Esto convierte a las asociaciones en un actor muy relevante, porque generan una conversación y un

canvi d'informació que l'àmbit polític i regulador necessita per impulsar les millors polítiques públiques possibles, basades en certeses i prou eficients perquè s'apliquin. Les entitats socials tenen molt de potencial per transformar en evidència la prestació dels seus serveis, és a dir, demostrar que els serveis que estan prestant són efectius. I aquest potencial no el tenen les universitats i les acadèmies.

Així doncs, és important ser capaç d'explicar històries que la persona del davant entengui. Aristòtil parlava de tres tipus de comunicació en funció de l'objectiu: (1) voler informar algú, (2) voler entretenir algú i (3) voler influir en algú (persuasió). En primer lloc, l'element més important és que volem informar. Volem que el nostre interlocutor conegui la situació i el problema que volem revertir com a entitat social i quina transformació volem promoure (orientada al bé comú).

I quina transformació volem provocar? Hi ha dos àmbits principals d'influència: l'àmbit regulador i les polítiques públiques. Moltes vegades ens obsessionem pensant que necessitem una llei, i un cop aconseguida, ens quedem sense agenda i buits de contingut. I llavors què demanem? Doncs ni més ni menys que s'apliqui la llei: que se'n garanteixi el desenvolupament, que s'hi destinin els recursos humans i econòmics necessaris i els espais per desplegar-la, s'avalui què es fa i modifiqui allò que es fa malament, etc. L'estratègia d'influència no s'acaba amb l'objectiu que s'aprovi la llei, sinó que es vol aconseguir la finalitat que buscàvem amb la nostra demanda.

La voluntat de participació és un motor valuós, però el domini tècnic és el combustible necessari; és a dir, la voluntarietat és important, però amb

intercambio de información que el ámbito político y regulatorio necesita para impulsar las mejores políticas públicas posibles, que estén basadas en certezas y sean eficientes en su implementación. Las entidades sociales tienen mucho potencial a la hora de transformar en evidencias la prestación de sus servicios, es decir, demostrar que los servicios que están prestando son efectivos. Y este potencial no lo tienen las universidades y las academias.

Así pues, es importante ser capaz de contar historias que la persona de enfrente entienda. Aristóteles hablaba de tres tipos de comunicación en función del objetivo: (1) querer informar a alguien, (2) querer entretener a alguien y (3) querer influir a alguien (persuasión). En primer lugar, el elemento más importante es que queremos informar. Queremos que nuestro interlocutor sepa de la situación y del problema que queremos revertir como entidad social y de la transformación que queremos promover (orientada al bien común).

¿Cuál es esa transformación que queremos provocar? Hay dos ámbitos de influencia principales: el ámbito regulatorio y las políticas públicas. Muchas veces nos obsesionamos con que necesitamos una ley, y una vez conseguida la ley ya nos hemos quedado sin agenda, nos hemos quedado vacíos de contenido. ¿Y cuál es nuestra demanda entonces? Pues nada más y nada menos que la implementación de la ley; garantizar que se desarrolle, que se destinen los recursos humanos y económicos necesarios y los espacios para desarrollarla; evaluar lo que se está haciendo, modificar lo que se hace mal, etc. La estrategia de influencia no se termina con el objetivo de conseguir la ley, sino con el de conseguir el fin que buscábamos con nuestra demanda.

La voluntad de participar es un motor valioso, pero el dominio técnico es el combustible necesario. Es decir, la voluntariedad es importante pero no suficien-

això no n'hi ha prou. Ja hi ha molta gent que participa en els afers públics; el repte és convèncer qui no hi participa. El repte és persuadir, aconseguir incrementar la nostra base social, i per això cal domini tècnic, cal estratègia i calen recursos.

Ara vull exposar alguns casos per ajudar a clarificar-ho, a posar cara i ulls en aquests processos d'incidència política. Per exemple, la campanya "Soc gran, no idiota" liderada per Carlos San Juan, que exigia un tracte més humà per a la gent gran a les sucursals bancàries (vegeu la figura 1). Casos com aquest han tingut èxit perquè són capaços de connectar amb problemes i situacions concretes que ens afecten a tothom. Això no vol dir que ens afectin de manera directa, però indirectament tots hem conegut una persona gran que té dificultats per accedir al seu compte bancari o per relacionar-se amb el banc, bé perquè han tancat les sucursals que hi havia a prop de casa seva, bé perquè li han canviat qui l'atenia, o bé per un procés de digitalització excessivament complex.

Molta gent gran tenien algú de confiança a la sucursal bancària, qui coneixia els seus comptes o moviments i l'aconsellava. I aquesta intermediació s'ha començat a espatllar, desaparèixer, i no sols en la relació amb la banca, sinó en molts altres àmbits: a l'hora de comprar un habitatge, un bitllet de tren, etc. Que desapareguin determinats elements d'intermediació és especialment crític per a moltes persones. Carlos San Juan, un ciutadà que a títol individual va recollir 600.000 firmes, va aconseguir mobilitzar un munt de gent que, d'alguna manera, directament o indirectament, s'identificaven amb la seva situació. Per què el tema dels pensionistes fa mobilitzar molt més que els problemes del jovent? Perquè tots acabarem sent pensionistes; en canvi, com que ja hem estat

te. Hay mucha gente que ya participa en los asuntos públicos, el reto es convencer a quien no participa. El reto es persuadir, conseguir incrementar nuestra base social, y para eso hace falta dominio técnico, hace falta estrategia y hacen falta recursos.

Quiero ahora exponer algunos casos que ayuden a clarificar, a poner cara y ojos a estos procesos de incidencia política. Por ejemplo, la campaña "Soy mayor, no idiota" liderada por Carlos San Juan, que exigía un trato más humano para las personas mayores en las sucursales bancarias (ver figura 1). Casos como este han tenido éxito porque son capaces de conectar con problemáticas y situaciones concretas que nos afectan a todos y a todas. Eso no quiere decir que nos afecte de manera directa, pero indirectamente todos hemos conocido a una persona mayor que tiene dificultades a la hora de acceder a su cuenta bancaria o de relacionarse con el banco, bien porque han cerrado las sucursales que había cerca de su casa, bien porque le han cambiado la persona que le atendía, o por un proceso de digitalización excesivamente complejo.

Muchas personas mayores tenían a alguien de confianza en la sucursal bancaria, la persona que conocía las cuentas o movimientos y le aconsejaba. Y esa intermediación se está rompiendo, está desapareciendo; y no solamente en la relación con la banca, sino en muchos otros ámbitos: a la hora de comprar una vivienda, un billete de tren, etc. Que desaparezcan determinados elementos de intermediación es especialmente crítico para muchas personas. Carlos San Juan, un ciudadano que a título individual recoge 600.000 firmas, consigue movilizar a un montón de gente que, de alguna manera, directa o indirecta, se identificaba con su situación. ¿Por qué el tema de los pensionistas moviliza mucho más que las problemáticas de las personas jóvenes? Porque todos acabaremos siendo pensionistas. En cambio, ya he-

Figura 1. Petició a Change.org per a una atenció més humana a les sucursals bancàries

Font: [Change.org](https://change.org)

joves, ja hem passat això, ja no ens interpel·la directament. És terrible, però és així.

I és terrible perquè hi ha causes que són tan transcendents i necessàries com accedir al compte bancari, o fins i tot més, però que no tenen el mateix ressò. De manera que aconseguir aquestes connexions és complicat i fatigant. Per això dic que no sols cal voluntat, sinó coneixement tècnic i temps. La campanya de Carlos San Juan es va visibilitzar tant que la ministra d'Economia, Nadia Calviño, es va comprometre públicament a fer canvis reguladors i, per tant, ara hi ha una legislació bancària sobre això que cal aplicar. Tot i que ja hem comentat

Figura 1. Petición en Change.org para una atención más humana en las sucursales bancarias

Fuente: [Change.org](https://change.org)

mos sido jóvenes, ya hemos pasado eso, ya no nos interpela directamente. Es terrible, pero así es.

Y es terrible porque hay causas que son tan trascendentes y necesarias, o incluso más, que poder acceder a la cuenta bancaria, pero que no tienen el mismo eco. De modo que conseguir esas conexiones es complicado y desgastante. Por eso digo que hace falta no solamente voluntad, sino conocimiento técnico y tiempo. La campaña de Carlos San Juan se visibilizó tanto que la ministra de Economía, Nadia Calviño, se comprometió públicamente a hacer cambios regulatorios y, por lo tanto, ahora hay una legislación bancaria al respecto que se debe aplicar. Aunque ya hemos comentado

que no es canvia tot amb la llei i prou. Així doncs, el repte és aconseguir que aquestes fites d'influència política no es limitin al compromís de Nadia Calviño fer un canvi normatiu.

Un altre exemple que volia exposar és el de la necessitat de regular les llicències VTC (Uber, Cabify), les noves empreses que irrompen al mercat i competeixen amb els taxistes. Això causa conflictes d'interessos entre els empresaris i, a més, fa que es comenci a parlar de nous sectors de l'economia, com l'economia de les plataformes, en què el personal també vol afirmar i regular els seus drets laborals. Aquests treballadors i treballadores de les llicències VTC o els *riders* de Glovo tenen problemes nous que exigeixen la intervenció del regulador. I el regulador, en un bon exercici de les seves funcions, s'hauria d'escollir totes les parts: els taxistes, els representants de Cabify, els usuaris del servei de transport, etc. Deia una companya amb discapacitat: "Jo, quan vull pujar a un taxi, vaig amb caminador i no trobo cap taxi que m'agafi". Per tant, cal regular aquest nou mercat, i és aquí on el regulador ha de prendre decisions pel bé comú i no per l'interès particular d'una empresa com Glovo o Cabify.

L'exemple següent és la campanya "El meu vot compta", que reivindica el dret a vot de les persones amb discapacitat intel·lectual. A qualsevol que li expliquen que algunes persones amb discapacitat intel·lectual no van poder votar fins a l'any 2018, no s'ho creurà. Van ser aquestes persones les que van haver de fer mobilitzacions per aconseguir que se'ls reconegué el dret. Aquest reconeixement porta implícit que el tema s'ha resolt? No, ni de bon tros, perquè, tot i que ja s'ha garantit que tinguin dret a votar, ara cal aconseguir que realment es puguin exercir; és a dir,

que no se cambia todo solo con la ley. Así que el reto es conseguir que esos hitos de influencia política no se queden solamente en el compromiso de Nadia Calviño de hacer un cambio normativo.

Otro ejemplo que quería exponer es el de la nueva necesidad de regulación de las licencias VTC (Uber, Cabify), las nuevas empresas que irrumpen en el mercado y compiten con los taxistas. Esto genera conflictos de intereses entre los empresarios y, además, que se empiece a hablar de nuevos sectores de la economía, como la economía de las plataformas, que lleva sujeto también hablar y regular sus derechos laborales. Esos trabajadores y trabajadoras de las licencias VTC o los riders de Glovo tienen problemáticas nuevas ante las cuales el regulador tiene que actuar. Y el regulador, en un buen ejercicio de sus funciones, debería escuchar a todas las partes: a los taxistas, a los representantes de Cabify, a los usuarios del servicio de transporte, etc. Decía una compañera con discapacidad: "Yo, cuando voy a coger un taxi, voy con andador y no tengo un taxi que me coja". Este nuevo mercado hay que regularlo, y ahí es donde el regulador tiene que tomar decisiones por el bien común, no por el interés particular de una empresa como Glovo o Cabify.

El siguiente ejemplo es la campaña "Mi voto cuenta", que reivindica el derecho a voto de las personas con discapacidad intelectual. A cualquier persona que le contéis que algunas de las personas con discapacidad intelectual no podían votar hasta el año 2018, no se lo cree. Fueron estas personas quienes tuvieron que hacer movilizaciones para conseguir que se reconociese su derecho al voto. ¿Ese reconocimiento lleva implícito que el tema está resuelto? No, ni mucho menos; porque, aunque ya se ha garantizado que tienen derecho a votar, ahora lo que hay que conseguir es que realmente puedan hacer-

que disposin de paperetes en Braille accessibles i comprensibles, que la informació política dels candidats i candidates sigui de lectura fàcil, que els col·legis electorals siguin accessibles per a tothom, etc.

I el darrer exemple està relacionat amb la violència contra la infància. Quan a Espanya s'aprova la Llei de dones víctimes de violència de gènere, el 2004, des de l'organització pels drets de la infància Save the Children, en una reunió, algú va dir: "I què passa amb els fills i les filles de les dones víctimes de violència de gènere?". No se'n parla mai, sembla que l'única que pateix violència és la dona. És a dir, créixer en una llar on el teu pare de manera sistemàtica maltracta psicològicament i físicament la teva mare, ha de tenir cert impacte i deixar unes seqüeles emocionals en un moment del desenvolupament en què els vincles afectius són molt importants i es construeixen personalitats, comportaments i actituds. I aquí identifiquem un problema; vam veure que aquesta societat no reconeixia que amb la violència de gènere hi pot haver més d'una víctima i vam publicar l'informe titulat *En la violencia de género no hay una sola víctima*.

Si les dones víctimes de violència de gènere tenen una llei que reconeix la seva circumstància i obliga a crear tot un sistema de protecció, per què no hi ha cap llei que protegeixi els infants víctimes de violència? Hem d'entendre la violència en el concepte més ampli: de gènere, sexual, *bullying*, assetjament, maltractament, etc. Això reflecteix que els processos de transformació, de canvi social, són lents. Primer cal identificar el problema i després cal conèixer-lo bé, fonamentar-lo, fer pedagogia... La classe política té una responsabilitat enorme en això de fer pedagogia, però nosaltres (associacions i altres entitats socials) també, perquè d'alguna

lo. Es decir, que dispongan de papeletas en braille accesibles y comprensibles, que la información política de los candidatos y candidatas esté en lectura fácil, que los colegios electorales sean accesibles para todo el mundo, etc.

Y el último ejemplo está relacionado con la violencia contra la infancia. Cuando en España se aprueba la Ley de Mujeres Víctimas de Violencia de Género, en 2004, desde la organización por los derechos de la infancia Save the Children, en una reunión, alguien dijo: "¿Y qué pasa con los hijos e hijas de las mujeres víctimas de violencia de género?" Nunca se habla de ellos/as, parece que la única que sufre violencia es la mujer. Es decir, crecer en un hogar donde tu padre de manera sistemática maltrata psicológica y físicamente a tu madre, tiene que generar un impacto y dejar unas huellas emocionales en un momento del desarrollo donde los vínculos afectivos son muy importantes y se construyen personalidades, comportamientos y actitudes. Y ahí identificamos un problema; vimos que esta sociedad no reconocía que en la violencia de género puede haber más de una víctima y publicamos el informe titulado En la violencia de género no hay una sola víctima.

Si las mujeres víctimas de violencia de género tienen una ley que reconoce su circunstancia y obliga a crear todo un sistema de protección, ¿por qué no hay una ley que proteja a los niños y niñas víctimas de violencia? Entendida la violencia en su concepto más amplio: de género, sexual, bullying, acoso, maltrato, etc. Esto refleja que los procesos de transformación, de cambio social, son lentos. Primero hay que identificar el problema y después hay que conocerlo bien, fundamentarlo, hacer pedagogía... La clase política tiene una enorme responsabilidad en ese aspecto de hacer pedagogía, pero nosotros (asociaciones y otras entidades sociales) también; porque de alguna

manera, quan identifiquem els problemes i les necessitats existents, estem fent política. Això no ho podem oblidar; hem de ser capaços de no parlar només per a nosaltres, i que els nostres problemes arribin i s'entenguin.

Per situar els temes a l'agenda, calen diagnòstics, dades, anàlisis i propostes. Perquè hi ha estratègies diferents per incidir políticament i hem de trobar la més vàlida. Per a mi la més efectiva és la que, a més de la queixa, integra propostes, perquè l'interlocutor també ens ha de veure com un aliat, és a dir, algú que s'hi acosta per fer-li arribar una demanda i, a més, li proposa possibles solucions. Com deia abans, no hi ha ningú que en sàpiga més de la discapacitat que vosaltres, entitats socials del tercer sector. De manera que cal traslladar als polítics que no únicament identificarem el problema, sinó que els ajudarem, hi col·laborarem i complementarem la seva acció. Per tant, la creació de coneixement en aquests àmbits d'actuació és una eina fonamental en qualsevol estratègia d'influència, i també és fonamental acompanyar-nos de persones que ens ajudin a amplificar l'altaveu, a sortir del nostre petit nínxol d'influència i a tenir més abast.

És important esmentar que, si volem tenir impacte i abast, si volem que les nostres demandes s'escoltin, hem d'acompanyar-nos de gent que tingui aquesta capacitat d'influir en l'agenda pública, *influencers* o *tiktokers* o com es diguin avui dia, però són gent que hem de sumar a les nostres causes. També cal ser conscients que el procés de transformació pot ser desesperant; és molt lent i cal tenir paciència. Per exemple, una transformació d'un procés re-

manera, al identificar los problemas y necesidades existentes estamos haciendo política. Eso no se nos tiene que olvidar; tenemos que ser capaces de no hablar solamente para nosotros, y que nuestras problemáticas lleguen y se entiendan.

Para poner los temas en la agenda, se requieren diagnósticos, datos, análisis y propuestas. Porque existen estrategias diferentes a la hora de hacer incidencia política y debemos encontrar la más válida. Para mí la más efectiva es aquella que además de la queja, lleva unidas propuestas, porque el interlocutor también nos tiene que ver como un aliado, es decir, nosotros nos acercamos a él para hacerle llegar una demanda y además le proponemos posibles soluciones. Como decía antes, no hay nadie que sepa más de discapacidad que vosotros, entidades sociales del tercer sector. De modo que hay que trasladar al político que no solamente vamos a identificar el problema, sino que vamos a ayudar, vamos a contribuir con él, vamos a complementar su acción. Entonces, la generación de conocimiento en estos ámbitos de actuación es una herramienta fundamental en cualquier estrategia de influencia y es fundamental también acompañarnos de personas que nos ayuden a amplificar nuestro altavoz, a salir de nuestro pequeño nicho de influencia y tener más alcance.

Es importante mencionar que, si queremos tener impacto y alcance, si queremos que nuestras demandas se escuchen, debemos acompañarnos de gente que tenga esa capacidad de influir en la agenda pública, influencers o tiktokers o como se llamen hoy día, pero son gente que tenemos que sumar a nuestras causas. También hay que ser consciente de que el proceso de transformación puede ser desesperante; es muy lento y hay que tener paciencia. Por ejemplo, una transformación de un proceso regulatorio se

gulador es prolonga durant dues legislatures, des que s'afegeix el tema a l'agenda, el polític l'entén, el digereix, l'interioritza, el plasma en un programa electoral o en una proposta de política pública, fins que passa a l'ajuntament, es debat, s'esmena... Però quan es desencadena el procés, és veritat que s'obre una finestra d'oportunitat i que després necessitem associacions i emprenedors polítics, gent que sàpiga aprofitar-la quan la societat és prou madura perquè el futur es faci present.

En el cas del problema de la salut mental, per exemple, ha hagut de passar una pandèmia perquè realment en prenguem consciència. En la societat actual sovint sembla que ens ha de passar a tots alguna cosa perquè ens mobilitzem. I la pandèmia de la COVID-19 ens ha fet ser molt conscients de la nostra vulnerabilitat. En aquest context, un actor polític, en aquest cas Íñigo Errejón, que és molt hàbil, va ser capaç d'exposar el problema de la salut mental en cinc minuts, amb molta potència comunicativa. La seva intervenció va recollir història personal, dades i l'absència de recursos, i va ser capaç de construir tot un relat polític que després es va viralitzar i es va propagar. No obstant això, què passa quan Íñigo Errejón compareix al Congrés i fa aquesta declaració? Doncs que passa un any i escaig fins que no aconseguim un pla estatal per abordar la salut mental.

Vivim en una societat accelerada, on falta atenció, i n'hem de ser conscients. Per això dic que calen estratègia, temps i paciència; calen recursos i hem de ser persuasius. Hem de ser clars i reconèixer que "sí, he vingut aquí a influir en la teva agenda política perquè tinc coneixements". Amb tot, hi ha coses que no podem fer: no podem mentir ni

prolonga dos legislaturas desde que se pone el tema en la agenda, el político o política lo entiende, lo digiere, lo interioriza, lo plasma en un programa electoral o en una propuesta de política pública, pasa al ayuntamiento, se debate, se enmienda... Pero en el momento en que se desencadena el proceso, es verdad que se abre una ventana de oportunidad y que luego necesitamos asociaciones y emprendedores políticos, gente que sepa aprovecharla en el momento en el que la sociedad está suficientemente madura para que el futuro se haga presente.

En el caso de la problemática de la salud mental, por ejemplo, ha tenido que pasar una pandemia para que realmente tomemos conciencia sobre el tema. En la sociedad en la que vivimos, muchas veces parece que nos tiene que pasar a todos algo para que nos movilizemos. Y la pandemia de la COVID-19 nos ha hecho ser muy conscientes de nuestra vulnerabilidad. En este contexto, un actor político, en este caso Íñigo Errejón, que es muy hábil, fue capaz de exponer el problema de la salud mental en cinco minutos, con mucha potencia comunicativa. Su intervención recogió historia personal, datos y ausencia de recursos, y fue capaz de construir todo un relato político que luego se viralizó y se propagó. Sin embargo, ¿qué ocurre desde que Íñigo Errejón comparece en el Congreso y hace esta declaración? Pues que pasa un año y pico hasta que conseguimos un plan estatal para abordar la salud mental.

Vivimos en una sociedad acelerada, falta de atención, y tenemos que ser conscientes de ello. Por eso digo que se necesita estrategia, tiempo y paciencia; hacen falta recursos y tenemos que ser persuasivos. Debemos ser claros. Es decir, podemos reconocer "sí, he venido aquí a influir en tu agenda política porque tengo conocimiento", pero para eso hay cosas que no podemos hacer: no

recórrer a les emocions de manera irracional. Sabem que vivim en una societat on l'emoció molt sovint guanya la raó, i sembla que les estratègies de comunicació política es decanten per això, de manera errònia des del meu punt de vista. Podem fer servir les emocions, però no de manera irracional. No podem coaccionar el regulador.

podemos mentir y no podemos utilizar las emociones de manera irracional. Sabemos que vivimos en una sociedad donde la emoción muchas veces gana a la razón, y las estrategias de comunicación política parece que están apostando por ello, de manera errónea desde mi punto de vista. Podemos usar las emociones, pero no de manera irracional. No podemos coaccionar al regulador.

"Per desenvolupar una estratègia d'influència o d'incidència política cal començar formulant-se les preguntes següents: per a què?, per què? i a qui interessa? Necessitarem construir aliances perquè sols som molt menys efectius." / "Para desarrollar una estrategia de influencia o de incidencia política es necesario empezar formulándose las siguientes preguntas: ¿para qué?, ¿por qué? y ¿a quién le interesa? Porque vamos a necesitar construir alianzas; solos seremos mucho menos efectivos."

També és més fàcil que es mantingui en el temps una decisió si és fruit del convenciment. Quan aconseguim que la societat estigui convençuda que una cosa no és tolerable, no ho serà. Alberto Garzón va fer unes declaracions fa un any aproximadament sobre el consum de carn, i tenia més raó que un sant, però hi ha molts interessos que hi van jugar en contra. Nosaltres podem anar a favor del corrent o intentar evitar que una llei s'aprovi. Hem de ser conscients que, igual que nosaltres volem fer un canvi, n'hi ha que es resisteixen a aquesta transformació. Moltes vegades les estratègies d'influència pública no l'encerten o triguen a tenir èxit perquè no tenen cap mapa d'actors. Per això hem de fer aquest mapa d'actors en què identifiquem qui són els nostres aliats i qui voldrà frenar el procés. I ens hem de reunir amb els qui no són els nostres

También es más fácil que se mantenga en el tiempo una decisión que es fruto del convencimiento. Cuando conseguimos que la sociedad esté convencida de que algo no es tolerable, no lo será. Alberto Garzón hizo unas declaraciones hace un año aproximadamente sobre el consumo de carne, y tenía más razón que un santo, pero hay muchos intereses que jugaron en su contra. Nosotros podemos ir a favor de la corriente o podemos intentar evitar que una ley se apruebe. Debemos ser conscientes de que, igual que nosotros queremos realizar un cambio, hay quien se resiste a esa transformación. Muchas veces las estrategias de influencia pública no aciertan o tardan en tener éxito porque no cuentan con un mapa de actores. Por eso tenemos que hacer ese mapa de actores donde identifiquemos quiénes son nuestros aliados y quiénes van a querer frenar el proceso. Y tenemos que reunirnos

aliats per fer-los veure que la nostra demanda és legítima. I si no hi donen suport, ja farem soroll perquè tothom sàpiga que lluitarem per aconseguir-ho.

Cal tenir en compte que la societat canvia i no sempre per a bé, o canvia d'una manera amb què no ens sentim còmodes. Els parlaments han deixat de ser l'únic lloc on es debaten de manera permanent els afers públics; ara es debat molt i d'una manera molt lleugera i superficial a la televisió i a les xarxes socials. Se simplifica el missatge al màxim, i n'hem de ser conscients o continuarem parlant per a nosaltres mateixos sense que els altres ens entenguin.

Hem de saber qui participa en la presa de decisions i saber qui té competències en funció del

con quienes no son nuestros aliados para hacerles ver que nuestra demanda es legítima. Y si no la apoyan, ya haremos ruido para que todo el mundo sepa que lucharemos para conseguirlo.

Hay que tener en cuenta que la sociedad cambia y no siempre para bien; o cambia de una manera con la que no nos sentimos cómodos. Es decir, los parlamentos han dejado de ser el único lugar donde se debatían los asuntos públicos de manera permanente. Ahora se debate mucho y de una manera muy liviana y superficial en la televisión y en las redes sociales. Se simplifica el mensaje al máximo; y debemos ser conscientes de esto o seguiremos hablando para nosotros mismos sin que los demás nos entiendan.

Tenemos que entender quién participa en la toma de decisiones y saber quién tiene competencias en

que treballem. Per exemple, si és un tema de mobilitat urbana a Barcelona, haurem d'anar a l'Ajuntament de Barcelona i saber qui té competències i sobre què per poder traslladar les nostres demandes a l'actor corresponent. Ara bé, vivim en un context d'alta complexitat i les societats ja no es reclouen cadascuna en la seva bombolla, sinó que som societats molt interdependents en les quals predomina la complexitat dels afers públics. Per tant, normalment parlem de temes que transcendeixen la capacitat d'una sola administració pública.

Hi ha certs temes, com el canvi climàtic, que transcendeixen la capacitat d'un ajuntament, d'un govern autonòmic, d'un estat, de la Unió Europea... Són temes d'agenda global en què cadascun dels actors ha de gestionar una part del pastís i s'ha d'entendre amb la resta. Segurament serà l'interlocutor més accessible de l'ajuntament qui haurà de gestionar, diguem-ne, la proximitat, però com que sol rebre una allau de peticions, sovint es troba desbordat. A més, abunden els problemes socials anomenats "maleïts" per l'elevada complexitat que tenen, perquè són problemes sense una solució fàcil i les administracions es van passant la pilota.

La societat avança molt de pressa. Apareixen nous mercats, afers disruptius que entren a l'agenda i que han de ser regulats sense que hi hagi antecedents previs. Per exemple, si volem regular la intel·ligència artificial, hem de començar de zero. Cal produir tot de coneixement i, mentrestant, aprendre'n. Així doncs, ens trobem amb la complexitat dels afers públics, la diversitat d'actors polítics i en un context d'inestabilitat política en què apareixen nous interlocutors i nous partits polítics, la fragmentació del sistema

función de lo que estemos trabajando. Por ejemplo, si es un tema de movilidad urbana en Barcelona, tendremos que ir al ayuntamiento de Barcelona y saber quién tiene competencias y sobre qué para poder trasladar nuestras demandas al actor correspondiente. Pero vivimos en un contexto de alta complejidad donde las sociedades ya no permanecen cerradas cada una en su burbuja, sino que somos sociedades muy interdependientes donde predomina la complejidad de los asuntos públicos. Así que normalmente hablamos de temas que trascienden la capacidad de una sola administración pública.

Hay ciertos temas, como el cambio climático, que trascienden la capacidad de un ayuntamiento, de un gobierno autonómico, de un Estado, de la Unión Europea... Son temas de agenda global en la que cada uno de sus actores tiene que gestionar una parte de la tarta y se tiene que entender con el resto. Seguramente será el interlocutor más accesible del ayuntamiento el que gestiona, digamos, la proximidad, pero que a su vez recibe una avalancha de peticiones que muchas veces le cuesta abordar. Además de que abundan los problemas sociales llamados "malditos" por su elevada complejidad, que son problemas que no tienen una solución fácil, y se van pasando la pelota entre administraciones.

La sociedad avanza muy rápido. Aparecen nuevos mercados, asuntos disruptivos que entran en la agenda y que tienen que ser regulados sin que haya antecedentes previos. Por ejemplo, si vamos a regular la inteligencia artificial tenemos que empezar de cero. Hay que generar todo un conocimiento y aprender mientras tanto. Así que estamos ante la complejidad de los asuntos públicos, la diversidad de actores políticos y en un contexto de inestabilidad política en el cual aparecen nuevos interlocutores y nuevos partidos políticos, fragmentación del

de partits, etc. Els partits polítics ja no mantenen els equips d'una manera tan estable com abans. A més, hi ha l'auge de les xarxes socials, que vertebraren l'àgora pública. Les converses sobre política són a Twitter, a Instagram, a TikTok, i ho hem de tenir en compte.

Com a conclusió, per desenvolupar una estratègia d'influència o d'incidència política cal començar formulant-se les preguntes següents: per a què?, per què? i a qui interessa? Necessitarem construir aliances perquè sols som molt menys efectius. Hem d'estudiar el tema en profunditat i analitzar l'agenda política. Abans els temes sorgien a l'agenda política i passaven a la mediàtica i a la social, que són les preocupacions de la ciutadania. Ara, cada cop més, sorgeixen a l'agenda mediàtica i d'aquí passen a la política. I nosaltres tenim la possibilitat d'incorporar-los a l'agenda social, l'agenda política i l'agenda mediàtica. En aquest sentit, les organitzacions són un actor poderós i potent, i si unim esforços i construïm aliances amb altres actors, serem més efectius.

En definitiva, a l'hora d'aconseguir tenir incidència política, recomanaria conèixer el marc normatiu, l'àmbit competencial i altres bones pràctiques; és a dir, quina és la situació de la discapacitat en altres països i quines són les iniciatives que sorgeixen i hi tenen èxit. Als reguladors o als gestors de recursos públics els interessa saber quines iniciatives es desenvolupen en altres llocs i si han tingut èxit i funcionen, i també si no funcionen i no val la pena de replicar o cal replicar d'una altra manera. I per a mi això és molt important: distingir la finalitat de l'objectiu. La nostra finalitat és el bé comú, que la societat avanci en una direcció, i el nostre

sistema de partidos, etc. Los partidos políticos ya no mantienen sus equipos de una manera tan estable como antes. Además, está el auge de las redes sociales que vertebran el ágora pública. La conversación política se da en Twitter, en Instagram, en TikTok y debemos tenerlo en cuenta.

A modo de conclusión, para desarrollar una estrategia de influencia o de incidencia política es necesario empezar formulándose las siguientes preguntas: ¿para qué?, ¿por qué? y ¿a quién le interesa? Porque vamos a necesitar construir alianzas; solos seremos mucho menos efectivos. Debemos estudiar el tema en profundidad y analizar la agenda política. Antes los temas surgían en la agenda política y de ahí pasaban a la mediática y a la social, que son las preocupaciones de la ciudadanía. Ahora, cada vez más, surgen en la agenda mediática y de ahí pasan a la política. Y nosotros tenemos la posibilidad de incorporarlos a la agenda social, a la agenda política y a la agenda mediática. En ese sentido, las organizaciones son un actor poderoso y potente; y si aunamos esfuerzos y construimos alianzas con otros actores, seremos más efectivos.

En definitiva, a la hora de hacer incidencia política recomendaría conocer el marco normativo, conocer el ámbito competencial y conocer otras buenas prácticas. Es decir, cuál es la situación de la discapacidad en otros países y cuáles son las iniciativas que surgen y tienen éxito en ellos. Al regulador o a las gestoras de recursos públicos les interesa conocer las iniciativas que se desarrollan en otros lugares y que han tenido éxito y funcionan; y también las que no funcionan y no merece la pena replicarlas o merece la pena replicarlas de otra manera. Y para mí eso es muy importante: distinguir el fin del objetivo. Nuestro fin es el bien común, que la sociedad avance en una dirección, y

objectiu és millorar una situació concreta. Crec que això és interessant, perquè ens dona més capacitat d'influència.

nuestro objetivo es mejorar una situación concreta. Creo que eso es interesante porque nos da una mejor capacidad de influencia.

Bloc 5

Bloque 5

Un món en
permanent
transformació en
què hem de ser
 presents

Avui la societat està en canvi constant i es fa més difícil entendre els problemes i trobar-hi solucions creatives i innovadores sense cooperar amb altres organitzacions. Aquesta sessió ens ajuda a millorar la comunicació amb els grups d'interès i a reforçar les relacions de la nostra organització amb altres agents socials.

*Un mundo en
permanente
transformación en
el que debemos
estar presentes*

La sociedad de hoy está en constante cambio y se vuelve más difícil entender los problemas y encontrar soluciones creativas e innovadoras sin cooperar con otras organizaciones. Esta sesión nos ayuda a mejorar la comunicación con los grupos de interés y reforzar las relaciones de nuestra organización con otros agentes sociales.

Conferència 5.1

Conferencia 5.1

22/02/23

El lideratge responsable
i l'orientació al propòsit
en la gestió de la
responsabilitat social
de les organitzacions

*El liderazgo responsable
y la orientación al
propósito en la gestión de
la responsabilidad social
de las organizaciones*

JOSEP MARIA CANYELLES

Expert en Responsabilitat Social de les Empreses i les Organitzacions

Experto en Responsabilidad Social de las Empresas y las Organizaciones

Fa molts anys que treballo en el sector de la responsabilitat social (RS) ajudant organitzacions de qualsevol mena: empreses grans, petites o mitjanes, organitzacions socials, del sector públic, uni-

Hace muchos años que trabajo en el sector de la responsabilidad social (RS) ayudando a organizaciones de cualquier tipo: empresas grandes, pequeñas o medianas, organizaciones sociales, sector público, uni-

versitats, etc. Ho explico perquè fa quinze anys, quan parlava de la responsabilitat social de les pimes, la gent em mirava estranyada afirmant que això era cosa de les grans empreses.

Semblava que la responsabilitat social només se centrava en la gran empresa i no pas en com és realment per a qualsevol organització. De fet, l'altre dia vaig anar a visitar una fundació d'ecologistes i els vaig dir: "Veig que teniu molts homes i dones com a voluntaris, però a la junta directiva només hi ha homes". I em van respondre: "Sí, és que nosaltres ens dediquem al medi ambient; si vols parlar de temes d'igualtat, aquí a la cantonada hi ha una organització de dones que es dediquen a treballar per a la igualtat". Me'n vaig a la cantonada i els dic: "Vosaltres que treballeu per a la igualtat, veig que a la junta directiva només hi ha dones blanques, és a dir, hi ha poca diversitat". I em contesten: "Sí, és que aquest no és el nostre objectiu, som una organització feminista. Si vols parlar de temes de diversitat aquí hi ha una organització que es dedica a integrar persones amb orígens diferents". Llavors me'n hi vaig i comento: "Molt bé, veig que us dediqueu a integrar persones de diferents col·lectius, però totes les ampolles que feu servir són de plàstic". I em diuen: "Sí, és que nosaltres ens dediquem a la integració. Si vols parlar de temes ambientals, hi ha una altra organització..."

Què intento demostrar amb això? Doncs que totes les organitzacions, socials i culturals, entre d'altres, ens devem a una missió, i quan t'orientes a una missió, tens uns objectius prioritaris que marquen la teva acció, i hi ha altres coses importants a la societat, però per a tu, en el teu dia a dia, aquests no són els teus objectius. Així doncs, hem creat organitzacions funcionals, cadascuna amb el seu objectiu, i fins i tot diria que de vegades les altres coses ens molesten.

versidades, etc. Lo explico porque hace quince años, cuando hablaba de la responsabilidad social de las pymes, la gente me miraba extrañada afirmando que eso solamente era cosa de las grandes empresas.

Parecía que la responsabilidad social solamente era algo enfocado a la gran empresa y no a cualquier organización, como es realmente. De hecho, el otro día fui a visitar una fundación de ecologistas y les dije: "Veo que tenéis muchos hombres y mujeres como voluntarios, pero en la junta directiva solo hay hombres". Y me respondieron: "Sí, es que nosotros nos dedicamos al medio ambiente, si quieres hablar de temas de igualdad, aquí en la esquina hay una organización de mujeres que se dedican a trabajar para la igualdad". Voy a la esquina y les digo: "Vosotras que trabajáis para la igualdad; veo que en la junta directiva solamente hay mujeres blancas, o sea, hay poca diversidad". Y me contestan: "Sí, es que ese no es nuestro objetivo, somos una organización feminista. Si quieres hablar de temas de diversidad aquí hay una organización que se dedica a integrar a personas con distintos orígenes". Entonces voy allí y comento: "Muy bien, veo que os dedicáis a integrar a personas de distintos colectivos, pero todas las botellas que usáis son de plástico". Y me dicen: "Sí, es que nosotros nos dedicamos a la integración. Si quieres hablar de temas ambientales, hay otra organización..."

¿Qué intento mostrar con esto? Pues que todas las organizaciones, las sociales y culturales entre ellas, nos debemos a una misión, y cuando estás orientado a una misión, tienes unos objetivos prioritarios que marcan tu acción; y hay otras cosas importantes en la sociedad, pero para ti, en tu día a día, no son tus objetivos. De modo que hemos creado organizaciones funcionales, cada una con su objetivo, y las otras cosas incluso diría que a veces nos molestan.

Aquest mateix problema afecta una empresa que té com a objectiu guanyar diners fabricant taules. Potser el propietari o la propietària et diu: "No, si jo crec en la igualtat de gènere i en la diversitat, però és clar, jo m'oriento a fer taules; no em demanis tantes coses". Als ajuntaments passa el mateix, que cada àrea es dedica als seus temes. Uns es dediquen a facilitar la integració de persones amb discapacitat i d'altres a fer contractes per a la neteja urbana, però no tenen en compte que podrien contractar persones amb discapacitat. Totes

Este mismo problema le ocurre a una empresa que tiene como objetivo ganar dinero fabricando mesas. A lo mejor su propietario o propietaria te dice: "No, si yo creo en la igualdad de género y creo en la diversidad, pero claro, yo estoy orientado a hacer mesas, no me pidas tantas cosas". En los ayuntamientos ocurre lo mismo, cada área se dedica a sus temas. Unos se dedican a facilitar la integración de personas con discapacidad y otros se dedican a hacer contratos para la limpieza urbana, pero no tienen en cuenta que podrían contratar a personas con discapacidad.

"Totes les organitzacions, socials i culturals, entre d'altres, ens devem a una missió, i quan t'orientes a una missió, tens uns objectius prioritaris que marquen la teva acció, i hi ha altres coses importants a la societat, però per a tu, en el teu dia a dia, aquests no són els teus objectius. Així doncs, hem creat organitzacions funcionals, cadascuna amb el seu objectiu, i fins i tot diria que de vegades les altres coses ens molesten." / *"Todas las organizaciones, las sociales y culturales entre ellas, nos debemos a una misión, y cuando estás orientado a una misión, tienes unos objetivos prioritarios que marcan tu acción; y hay otras cosas importantes en la sociedad, pero para ti, en tu día a día, no son tus objetivos. De modo que hemos creado organizaciones funcionales, cada una con su objetivo, y las otras cosas incluso diría que a veces nos molestan."*

les organitzacions ens assemblem cada cop més, siguem públiques, privades, socials, grans o petites, perquè gestionem aspectes més intangibles. Encara que una organització es dediqui a fabricar taules i una altra a oferir serveis, cada vegada hi ha més elements comuns.

Todas las organizaciones nos parecemos cada vez más, seamos públicas, privadas, sociales, grandes, pequeñas, porque estamos gestionando aspectos más intangibles. Aunque una organización se dedique a fabricar mesas y otra a ofrecer servicios, cada vez hay más elementos comunes en ellas.

Avui dia qualsevol organització té el repte d'incorporar aquests aspectes que la societat demana, però no totes en són conscients. Estem en el procés d'integrar aquestes demandes socials com

Hoy en día cualquier organización tiene el reto de intentar incorporar esos aspectos que la sociedad demanda, pero no todas son conscientes de ello. Estamos en el proceso de intentar integrar estas de-

a criteris de gestió a la nostra manera de procedir, però segurament no són objectius prioritaris de la nostra organització. I això és el que anomenem responsabilitat social: és la responsabilitat que una organització, la que sigui, desenvolupa envers la societat a partir d'aspectes que la societat demana cada cop més. I la societat, per més que tinguem una missió concreta d'oferir serveis o integrar persones amb discapacitat, ens demana a tots altres coses: que treballem per salvar el planeta contra la crisi climàtica, per integrar persones d'orígens diferents, per la igualtat de gènere, etc. En conseqüència, cadascú s'ha de sentir al·ludit i veure com ha d'actuar. Per descomptat, les grans empreses, com que tenen més poder, senten més aquesta pressió que el conjunt de la societat, però afecta tothom de la mateixa manera.

La gestió de la RS a les empreses ha començat a canviar. Abans, una associació trucava a la porta d'una empresa per demanar finançament per a un projecte apel·lant a la responsabilitat social. Des de fa uns anys algunes empreses ja no donen diners per a projectes directament, sinó que donen suport a organitzacions on hi ha treballadors i treballadores de l'empresa com a associats o fent voluntariat. Segurament en aquesta empresa li costa un esforç molt més gran de gestionar-ho, però en una sola acció treballa dos objectius alhora: un d'extern, en benefici de la societat, i un d'intern, per fomentar en els seus professionals l'orgull de pertinença a una empresa amb sensibilitat. Per tant, hi ha coses que han començat a canviar la manera com es gestiona la RS.

En definitiva, el que fan les empreses amb RS és treballar la complexitat. Quan demanen a una organització que gestioni coses diferents de la seva activitat específica, i ho assumeix, el que fa

mandas sociales como criterios de gestión en nuestra manera de proceder, pero seguramente no son objetivos prioritarios de nuestra organización. Y esto es lo que llamamos responsabilidad social: es la responsabilidad que una organización, la que sea, desarrolla ante la sociedad a partir de aspectos que la sociedad demanda cada vez más. Y la sociedad, aunque tengamos una misión que está dirigida a ofrecer servicios o a integrar a personas con discapacidad, nos pide a todas otras cosas: que trabajemos para salvar el planeta frente a la crisis climática, por la integración de personas de orígenes distintos, por la igualdad de género, etc. Entonces, cada cual tiene que sentirse aludido y ver cómo puede llevarlo a cabo. Por supuesto, las grandes empresas, como tienen mayor poder, sienten más esa presión que el conjunto de la sociedad, pero afecta a todos por igual.

La gestión de la RS en las empresas está cambiando. Antes, una asociación llamaba a la puerta de una empresa para pedir financiación para algún proyecto, apelando a su responsabilidad social. Desde hace unos años algunas empresas ya no dan dinero para proyectos directamente, sino que apoyan a organizaciones donde haya trabajadores y trabajadoras de la empresa como asociados o haciendo voluntariado. Seguramente a esta empresa le cuesta un esfuerzo mucho mayor gestionarlo, pero en una sola acción trabaja dos objetivos: uno externo, hacia la sociedad, y uno interno, es decir, de fomentar en sus profesionales el orgullo de pertenencia a la empresa por la sensibilidad que tiene. Por lo tanto, hay cosas que están cambiando en la manera en cómo se gestiona la RS.

En definitiva, lo que están haciendo las empresas con RS es manejar la complejidad. Cuando a una organización le piden y asume que tiene que gestionar cosas distintas a la específica de su actividad, lo que

és gestionar la complexitat. Parlem d'un canvi en la cultura i d'evolucionar en el paradigma organitzacional, i un model de gestió nou i modern a qualsevol organització exigeix tenir aquesta capacitat de gestionar la complexitat, i això no és una feina fàcil.

Per saber si una organització és en el paradigma de la RS, el primer que podem fer és fixar-nos en quines bones pràctiques incorpora; per exemple,

está haciendo es gestionar la complejidad. Es decir, hablamos de un cambio en la cultura y de evolucionar en el paradigma organizacional. Pero un modelo nuevo y moderno de gestión en cualquier organización exige tener esa capacidad de gestionar la complejidad, y esto no es una tarea fácil.

Para saber si una organización está en el paradigma de la RS, lo primero que podemos hacer es fijarnos en cuáles son las buenas prácticas que realiza; por

si contracten persones amb discapacitat, si tenen una depuradora, si fan conciliació de la vida familiar i laboral, etc. Abans d'observar les bones pràctiques, però, és interessant d'observar si realment hi ha cap compromís real o una voluntat explícita. Perquè hi ha organitzacions que fan coses per complir la llei, i si van una mica més enllà, potser és perquè han rebut una subvenció, o perquè hi ha un director o una directora de Recursos Humans que creu en els nous models de gestió i de conciliació i ha entrat en aquests temes, i la

ejemplo, si contratan a personas con discapacidad, si tienen una depuradora, si hacen conciliación de la vida familiar y laboral, etc. Sin embargo, antes de observar las buenas prácticas, es interesante observar si realmente existe un compromiso real, una voluntad explícita. Porque hay organizaciones que hacen cosas porque así cumplen con la ley, y si van un poco más allá es porque a lo mejor han recibido una subvención, o porque hay un director o directora de Recursos Humanos que cree en los nuevos modelos de gestión y de conciliación y ha entrado en

"Entre les entitats socials, algunes entenen erròniament que la RS és implícita en el seu ADN perquè són organitzacions sense ànim de lucre. Cras error. Una entitat no lucrativa pot ser jeràrquica, poc participativa i opaca, així que la seva forma jurídica no diu res sobre la seva responsabilitat social." / *"Entre las entidades sociales, algunas entienden erróneamente que la RS ya está implícita en su ADN porque son organizaciones sin ánimo de lucro. Craso error. Una entidad no lucrativa puede ser jerárquica, poco participativa y opaca, así que la forma jurídica no dice nada acerca de su responsabilidad social."*

direcció de l'empresa l'hi consenteix perquè fa bé la seva feina; però el dia que aquesta persona es jubili, aquests compromisos es rebaixaran, perquè no eren compromisos corporatius.

estos temas, y desde la dirección de la empresa se lo consienten porque hace bien su trabajo; pero el día que esa persona se jubile esos compromisos se van a rebajar, porque no eran compromisos corporativos.

El que m'interessa saber d'una organització, més enllà de les bones pràctiques, és tot el que forma part d'un compromís corporatiu real, autèntic, profund i, per tant, el que forma part dels seus valors organitzatius. M'interessa veure, més enllà del discurs que fa, si en el pla estratègic les accions es concorden amb aquest sentit de RS o no, perquè hi pot haver molt de discurs, però després això no es correspon amb la realitat. De bones intencions l'infern n'és ple; així doncs, no n'hi ha prou d'assumir grans compromisos carregats

Lo que me interesa conocer de una organización, más allá de sus buenas prácticas, es aquello que forma parte de un compromiso corporativo real, auténtico, profundo y, por tanto, lo que forma parte de sus valores organizativos. Me interesa ver, más allá de su discurso, si en su plan estratégico las acciones están alineadas o no con ese sentido de RS; porque puede haber mucho discurso, pero luego eso no se corresponde con la realidad. De buenas intenciones el infierno está lleno, así que no es suficiente con adquirir grandes compromisos

d'autenticitat, sinó que també cal que aquesta organització tingui un impacte, és a dir, ha de minimitzar els efectes negatius i maximitzar-ne els positius.

Totes les organitzacions, lucratives i no lucratives, tenen un impacte positiu i negatiu. De manera que hauríem de ser tan sostenibles com sigui possible en tots els sentits, sigui en l'àmbit social, econòmic, ambiental o ètic. Si hem d'assegurar que realment s'obtingui l'impacte esperat, caldria introduir en els plans d'acció unes bones pràctiques, uns indicadors, una avaluació, etc., perquè a les organitzacions i a les empreses hi ha coses que des de sempre tenim claríssim que s'han de gestionar, com ara la informació, el màrqueting, les finances, però,

cargados de autenticidad, sino que hace falta también que esa organización genere un impacto, es decir, minimizar los efectos negativos y maximizar los positivos.

Todas las organizaciones, lucrativas y no lucrativas, tienen impacto positivo y negativo. De modo que deberíamos ser lo más sostenibles posible en todos los sentidos, ya sea a nivel social, económico, ambiental, ético. Para ello, en los planes de acción tiene que haber unas buenas prácticas, unos indicadores, una evaluación, etc., para asegurar que realmente se obtiene el impacto esperado. Porque, en las organizaciones y en las empresas hay cosas que desde siempre tenemos clarísimo que se tienen que gestionar, como la información, el márketing, las finanzas;

hem deixat altres aspectes com l'ètica a la intuïció. I la RS era un dels temes que formava part de la intuïció, del bonisme.

El canvi de paradigma és que, des de fa 20 o 25 anys, depenent dels països i els contextos, s'ha anat entenent que això no forma part de la intuïció. Així com abans la qualitat, per exemple, podia formar part de la intuïció fins que es va entendre que era un aspecte que s'havia de gestionar perquè s'havia d'assegurar, ara tenim un model en què la responsabilitat d'una organització envers la societat, és a dir, allò que va més enllà de fabricar taules s'ha de gestionar. Actualment, hi ha organitzacions que ja ho fan i d'altres que no, i entre les entitats socials, algunes entenen erròniament que la RS és implícita en el seu ADN perquè són organitzacions sense ànim de lucre. Cras error. Una entitat no lucrativa pot ser jeràrquica, poc participativa i opaca, així que la seva forma jurídica no diu res sobre la seva responsabilitat social.

Tres elements fonamentals de la RS: una metodologia de gestió

A. Materialitat. En primer lloc, cal identificar els temes rellevants per a l'organització; per fer-ho hem de respondre la pregunta següent: què vol dir per a mi ser socialment responsable? No és una pregunta fàcil de contestar. Cal pensar en la nostra missió, com creem valor, perquè la RS és el nucli de l'organització. Per exemple, per a una universitat seria que les persones que surten de les aules estiguin ben formades tècnicament i, a més, preparades com a ciutadans i ciutadanes, preparades per fer un món millor i més sostenible.

sin embargo, hemos dejado otros aspectos como la ética a la intuición. Y la RS era uno de esos temas que formaban parte de la intuición, del buenismo.

El cambio de paradigma es que, desde hace 20 o 25 años, dependiendo de los países y de los contextos, se ha ido entendiendo que eso no forma parte de la intuición. Así como antes la calidad, por ejemplo, podía formar parte de la intuición hasta que se entendió que era un aspecto que se tenía que gestionar porque se debía asegurar, ahora estamos en un modelo en el que la responsabilidad que tiene una organización ante la sociedad, es decir, lo que va más allá de fabricar mesas, se tiene que gestionar. Actualmente, hay organizaciones que ya lo hacen y otras que no; y entre las entidades sociales, algunas entienden erróneamente que la RS ya está implícita en su ADN porque son organizaciones sin ánimo de lucro. Craso error. Una entidad no lucrativa puede ser jerárquica, poco participativa y opaca, así que la forma jurídica no dice nada acerca de su responsabilidad social.

Tres elementos fundamentales de la RS: una metodología de gestión

A. Materialidad. En primer lugar, es importante identificar los temas relevantes para la organización; para hacerlo debemos responder a la siguiente pregunta: ¿qué quiere decir para mí ser socialmente responsable? No es una pregunta fácil de contestar. Para hacerlo, debemos pensar en nuestra misión, cómo creamos valor, porque la RS es el núcleo de la organización. Por ejemplo, para una universidad sería que las personas que salen de sus aulas estén bien formadas técnicamente y además preparadas como ciudadanos y ciudadanas, preparadas para hacer un mundo mejor y más sostenible.

B. Grups d'interès. En segon lloc, cal identificar quins són els grups d'interès de l'organització. Ens hem de preguntar: quan jo he de prendre una decisió, a qui tinc en compte? Tradicionalment, una empresa tenia en compte la propietat de l'empresa, els clients i les persones treballadores, però l'objectiu s'ha anat ampliant a altres grups d'interès. Moltes empreses han entès que tenen altres grups amb interessos legítims, com ara les entitats socials, les ecologistes, l'associació de consumidors, l'ajuntament, la Cambra de Comerç, la competència, els mitjans de comunicació, etc. És a dir, la meva activitat els afecta i, de retruc, la seva m'afecta a mi. Per tant, hi he d'establir un diàleg per comprendre quines són les seves inquietuds, exposar quines són les meves, quins objectius em plantejo... No ens hem de tancar al nostre món, sinó que hem de comprendre també els altres interlocutors.

C. Transparència. Finalment, hem de passar comptes de manera transparent. Passar comptes no vol dir únicament fer una memòria anual i publicar-la en un PDF molt bonic, sinó que és una actitud, un valor, ser permanentment transparent. Hi ha organitzacions que parlen de transparència, però no la posen en pràctica. De vegades, hi ha molt de discurs, però l'actitud de la direcció convida a no explicar certes coses, a ser opacs. La transparència és bàsica per avançar. De fet, la rendició de comptes hauria de servir per empoderar els grups d'interès i fer que puguem dialogar i comprendre més bé els temes rellevants per a nosaltres.

És important tenir present que disposar d'un portal de transparència, com a molts ajuntaments obligats per llei, no implica ser transparents. La ma-

B. Grupos de interés. En segundo lugar, es necesario identificar cuáles son los grupos de interés de la organización. Debemos preguntarnos, cuando yo tengo que tomar una decisión, ¿a quién tengo en cuenta? Tradicionalmente, una empresa ha tenido en cuenta a la propiedad de la empresa, a sus clientes y a sus personas trabajadoras. Pero lo ha ido ampliando cada vez más a otros grupos de interés. Muchas empresas han comprendido que tienen otros grupos con intereses legítimos, como las entidades sociales, las ecologistas, la asociación de consumidores, el ayuntamiento, la cámara de comercio, la competencia, los medios de comunicación, etc. Es decir, que yo con mi actividad les afecto y ellos me afectan a mí. Por lo tanto, tengo que generar un diálogo con ellos para comprender cuáles son sus inquietudes, exponer cuáles son las mías, qué objetivos me planteo... No tenemos que encerrarnos en nuestro mundo, sino que debemos comprender también a los otros interlocutores.

C. Transparencia. Finalmente, debemos rendir cuentas de manera transparente. Rendir cuentas no quiere decir únicamente hacer una memoria anual y publicarla en un PDF muy bonito, sino que es una actitud, un valor, el ser permanentemente transparente. Hay organizaciones que hablan de transparencia, pero no la ponen en práctica. En ocasiones, hay mucho discurso, pero la actitud de la dirección invita a no contar ciertas cosas, a ser opacos. La transparencia es básica para poder avanzar. De hecho, la rendición de cuentas debería servir para apoderar a los grupos de interés, para que podamos dialogar y comprender mejor los temas relevantes para nosotros.

Es importante tener en cuenta que contar con un portal de transparencia, como tienen muchos ayuntamientos, obligados por la ley, no implica ser trans-

joria d'aquests portals tenen dades incompletes, obsoletes, sense actualitzar i/o en formats en què no pots aprofitar la informació. I és important que la informació disponible es pugui convertir en coneixement perquè hi hagi un procés de diàleg amb la ciutadania i d'empoderament. Per exemple, si un ajuntament no publica dades d'altres ajuntaments per comparar-les i no n'explica les diferències, no podrem saber si la despesa en gestió de residus és molta o poca.

El bon govern

A més, m'interessa molt el bon govern d'una organització, és a dir, com es gestionen, per exemple, la transparència, el diàleg amb els grups d'interès, els valors, però també el lideratge directiu. Si no tenim una organització en què hi hagi un lideratge responsable, no podrem integrar una responsabilitat davant de la societat. De vegades hi ha organitzacions que consideren la responsabilitat social una cosa externa, vinculada a la imatge que es dona, a la reputació, i aquest és un paradigma del passat. Avui dia no hi ha parets. La gent de la nostra organització pot publicar una piulada i explicar què hi passa a dins. No podem amagar certes realitats. Per tant, el lideratge intern és fonamental en la gestió d'aquesta responsabilitat social.

Tres exemples de responsabilitat social empresarial (RSE)

Vull parlar de tres empreses catalanes que gestionen de fa molts anys la responsabilitat social. Vaig elaborar unes fitxes de les seves bones pràctiques en RS l'any 2008, ara fa 15 anys:

parentes. La mayoría de estos portales tienen datos incompletos, obsoletos, que no están actualizados y/o en formatos en los que no puedes aprovechar la información. Y es importante que la información disponible se pueda convertir en conocimiento para que pueda haber un proceso de diálogo con la ciudadanía y de apoderamiento. Por ejemplo, si un ayuntamiento no publica datos de otros con los que compararse y no explica esas diferencias, no podremos saber si lo que gasta en gestión de residuos es mucho o poco.

El buen gobierno

Además, me interesa mucho el buen gobierno de una organización, es decir, cómo se gestiona, por ejemplo, la transparencia, el diálogo con los grupos de interés, los valores, pero también el liderazgo directivo. Si no tenemos una organización donde haya un liderazgo responsable, no podremos integrar una responsabilidad ante la sociedad. A veces hay organizaciones que consideran la responsabilidad social como algo externo, vinculado a la imagen que damos, a la reputación; y eso es un paradigma del pasado. Hoy en día no hay paredes. La gente de nuestra organización puede publicar un tuit y explicar lo que pasa dentro. No podemos ocultar ciertas realidades. Por tanto, el liderazgo interno es algo fundamental en la gestión de esta responsabilidad social.

Tres ejemplos de responsabilidad social empresarial (RSE)

Quiero hablar de tres empresas catalanas que gestionan desde hace muchos años su responsabilidad social. Elaboré unas fichas de sus buenas prácticas en RS en el año 2008; hace ya 15 años:

- La Fageda. Una de les coses que em va sorprendre d'aquesta organització és que no explicaven que els iogurts els feien persones amb discapacitat; per a ells era molt important no intentar vendre amb l'argument de la integració de la discapacitat, sinó per la qualitat artesanal del producte, i per això no ho explicaven.
- Cafès Novell. És una empresa que ven cafè i que va decidir de passar-se al comerç just. Però quan en vaig fer la fitxa de bones pràctiques, el director general em va demanar que no expliqués allò del comerç just a la fitxa de l'empresa. Es volien fer conèixer per fer un bon cafè i no per ser una empresa solidària. No ho amagaven, però tampoc no en feien publicitat.

- *La Fageda. Una de las cosas que me sorprendió de esta organización es que no explicaban que sus yogures los hacían personas con discapacidad; para ellos era muy importante no intentar vender con el argumento de la integración de la discapacidad, sino por la calidad artesanal de su producto, y por eso no lo contaban.*
- *Cafés Novell. Es una empresa que vende café y que decidió pasarse al comercio justo. Pero cuando hice su ficha de buenas prácticas, el director general me pidió que no explicara lo del comercio justo en la ficha de la empresa. Querían darse a conocer por hacer un buen café y no por ser una empresa solidaria. No lo escondían, pero tampoco lo publicitaban.*

- KH7. Van ser els primers que van obtenir l'etiqueta ecològica europea (EEE). L'any 2004 van fer un estudi de màrqueting amb què es van adonar que els consumidors tenien la percepció que el seu producte era una "bomba química" que netejava molt amb poca quantitat. Els participants en l'estudi consideraven que una bomba química no podia ser ecològica, i si era un producte ecològic, no podia ser una bomba química. Per tant, no devia netejar tant. Amb aquests resultats es van espantar i van decidir de posar-hi el logotip de l'EEE molt petit i no explicar que tenien l'ecoetiqueta.
- KH7. Fueron los primeros que obtuvieron la etiqueta ecológica europea (EEE). En el año 2004, hicieron un estudio de márketing con el que se dieron cuenta de que los consumidores tenían la percepción de que su producto de limpieza era una "bomba química" con la que, con poca cantidad, limpias mucho. Las personas participantes en ese estudio consideraban que una bomba química no podía ser ecológica. Y si era un producto ecológico, no podía ser una bomba química; por tanto, no debía de limpiar tanto. Ante estos resultados se asustaron y decidieron poner el logotipo de la EEE muy pequeño y no contar que tenían la ecoetiqueta.

Per què he volgut explicar aquests tres exemples d'empreses molt compromeses, però que fa 15 anys van decidir d'amagar la responsabilitat social? Perquè de vegades hi pot haver la sensació que les empreses fan tot això només per quedar bé, per donar bona imatge. Hi pot haver empreses que l'amaguin per màrqueting o ecoblanqueig (*greenwashing*), però la gran majoria actuen de manera sincera, i moltes pimes per pur convenciment. Per convenciment no vol dir que es facin les coses únicament per bonisme, sinó que les empreses tenen clar que, per una banda, la seva RS lliga amb els valors que tenen i, per l'altra, és una estratègia de futur que planteja que potser aquest tipus d'accions tindran èxit al mercat, perquè cada cop es reconeixen més aquests posicionaments.

Anys més tard, quan el mercat ja valorava aspectes com ara el comerç just, a Cafès Novell em van explicar que, en les comunicacions, calia simplificar el missatge i que el seu atribut de venda principal havia de ser la qualitat. Em van dir que, per més que els temes de responsabilitat social siguin elements

¿Por qué he querido contar esos tres ejemplos de empresas muy comprometidas, pero que hace 15 años decidieron ocultar su responsabilidad social? Porque a veces puede haber la sensación de que las empresas hacen todo esto solamente para quedar bien, para dar buena imagen. Puede haber empresas que lo hagan por márketing o greenwashing, pero la gran mayoría lo hacen de forma sincera, y muchas de ellas son pymes que lo hacen por puro convencimiento. Por convencimiento no quiere decir que se hagan las cosas únicamente por buenismo, sino que las empresas tienen claro que, por una parte, su RS está alineada con sus valores y, por otra parte, es una estrategia de futuro que plantea que quizás este tipo de acciones van a tener éxito en el mercado, porque este cada vez reconoce más estos posicionamientos.

Años más tarde, cuando el mercado ya valoraba aspectos como el comercio justo, desde Cafés Novell me contaron que, a nivel comunicativo, era necesario simplificar el mensaje y que su atributo de venta principal tenía que ser la calidad. Me dijeron que, por más que los temas de responsabilidad social sean

positius, quan comencem a barrejar massa atributs en la venda, la comunicació es complica. Per tant, no ocultaven allò del comerç just, senzillament no ho destacaven com a atribut principal de venda. A les entitats socials, de vegades, ens passa que volem explicar tantes coses que, al final, la gent no sap què els vens.

Responsabilitat social: un nou model de gestió

Al món empresarial hi ha hagut una evolució en la gestió de la RS, perquè les empreses han entès molt bé que és en el seu futur. La gestió de la RS és fonamental si es vol connectar amb la societat i copsar talent. Ara, la gent jove amb un nivell alt de formació, els que poden triar on volen treballar, es pregunten: "Aquesta empresa, quin propòsit té?".

En els darrers anys, el sector empresarial ha volgut saber què ocorre a les ONG per aconseguir que la gent se senti part de l'empresa, igual que passa en aquestes organitzacions. I han anat entenent coses sobre com es gestionen els valors, la identitat o l'afecció d'una persona cap a una organització. De manera que algunes empreses, a partir d'aquí, han començat a gestionar aquests aspectes més intangibles de la responsabilitat social. Per part seva, el sector de l'Administració pública ha mirat cap al sector empresarial i, al llarg dels darrers 30 anys, ha incorporat sistemes de gestió més professionals, intentant que fossin menys burocràtics, o ha creat consorcis o organitzacions per fer-ne la gestió més àgil.

En canvi, el sector no lucratiu ha mirat cap a l'Administració en el sentit burocràtic. Com que la majoria de les organitzacions socials estan vincula-

elementos positivos, cuando empezamos a mezclar demasiados atributos en la venta, se complica la comunicación. Por tanto, no ocultaban lo del comercio justo, sencillamente no lo destacaban como atributo principal de venta. A las entidades sociales, a veces, nos pasa que queremos contar tantas cosas que, al final, la gente no sabe qué le estás vendiendo.

Responsabilidad social: un nuevo modelo de gestión

En el mundo empresarial ha habido una evolución en la gestión de la RS, porque las empresas han comprendido muy bien que su futuro está ahí. La gestión de la RS es fundamental si se quiere conectar con la sociedad y captar talento. Ahora, la gente joven con un alto nivel de formación, los que pueden elegir dónde quieren trabajar, se preguntan: "¿Esta empresa, qué propósito tiene?".

En los últimos años, el sector empresarial ha querido entender lo que pasa en las ONG para conseguir que la gente se sienta parte de la empresa, igual que ocurre en estas organizaciones. Y han ido comprendiendo cosas acerca de cómo se gestionan los valores, la identidad, la afección de una persona hacia una organización. De modo que algunas empresas, a partir de ahí, han empezado a gestionar esos aspectos más intangibles de la responsabilidad social. Por su parte, el sector de la administración pública ha mirado hacia el sector empresarial y, a lo largo de los últimos 30 años, ha incorporado sistemas de gestión más profesionales, intentando que fueran menos burocráticos, o ha creado consorcios u organizaciones para gestionar de una manera más ágil.

En cambio, el sector no lucrativo, ha mirado hacia la administración en el sentido burocrático. Como la mayoría de las organizaciones sociales están vinculadas a

des a subvencions públiques i a convenis, han hagut d'incorporar mecanismes burocràtics; per exemple, fer molts informes. El sector social ha gestionat cada cop més bé la seva qualitat, perquè ha hagut de fer les coses bé i retre comptes als qui li donaven diners (administracions públiques o finançadors diversos). Això, d'entrada, no és dolent; també té aspectes positius i ha ajudat a fer més bona gestió. El problema, però, és que aquest augment de la qualitat ha anat en detriment de l'estratègia de l'organització; és a dir, en la mesura que el nostre pressupost es vincula a una subvenció, aquests diners es gestionen cada vegada de manera més eficient i amb més qualitat, però, en canvi, es perd el sentit estratègic. De manera que el que fem ho fem molt bé, però ja no sabem realment què hem de fer, perquè comptem amb molt pocs diners de lliure disposició atès que depenem econòmicament de les subvencions públiques.

És important tenir en compte que estem davant d'un nou model de gestió en què tot s'interrelaciona. Una empresa multinacional que té una factoria neta a Europa, però una altra que contamina a la Xina té un problema de coherència interna. Això actualment ja no és acceptable, i aquí és on neix la responsabilitat social com un aspecte vinculat a l'estratègia de l'empresa, que sap que no es pot limitar a fabricar taules, sinó que les ha de fer d'una certa manera. És en aquest moment que comencen a aparèixer models de gestió de l'estratègia, quadres de comandament integral, mapes d'estratègia i altres models de gestió que originen el que s'anomena coherència interna a l'empresa, és a dir, models d'alineació interna.

En aquest nou model de gestió, les relacions es basen molt més en aliances. Per exemple, l'aliança estratègica que es va produir entre DKV i Oxfam Inter-

subvenciones públicas y a convenios, han tenido que incorporar mecanismos burocráticos; por ejemplo, hacer muchos informes. El sector social ha gestionado cada vez mejor su calidad, porque ha tenido que hacer las cosas bien y rendir cuentas a esos que le daban dinero (administraciones públicas o financiadores diversos). Esto, de entrada, no es malo; tiene también aspectos positivos y ha ayudado a gestionar mejor. Pero el problema es que este aumento de la calidad ha ido en detrimento de la estrategia de la organización. Es decir, en la medida en que nuestro presupuesto se vincula a una subvención, ese dinero se gestiona cada vez mejor, de manera más eficiente y con más calidad, pero, en cambio, se pierde el sentido estratégico. De modo que, lo que hacemos lo hacemos muy bien, pero ya no sabemos realmente lo que tenemos que hacer porque ya contamos con muy poco dinero de libre disposición al depender económicamente de las subvenciones públicas.

Es importante tener en cuenta que estamos ante un nuevo modelo de gestión donde todo está interrelacionado. Una empresa multinacional que tiene una factoría limpia en Europa, pero otra que contamina en China tiene un problema de coherencia interna. Esto actualmente ya no es aceptable, y aquí es donde nace la responsabilidad social como algo vinculado a la estrategia de la empresa, que sabe que no puede limitarse a fabricar mesas, sino que tiene que hacerlo de cierta manera. Es en este momento en el que empiezan a aparecer modelos de gestión de la estrategia, cuadros de mando integral, mapas de estrategia y otro tipo de modelos de gestión que lo que hacen es generar lo que se llama coherencia interna en la empresa, es decir, modelos de alineación interna.

En este nuevo modelo de gestión, las relaciones se basan mucho más en alianzas. Por ejemplo, la alianza estratégica que se produjo entre DKV y Oxfam In-

món per desenvolupar conjuntament un producte. Amb els coneixements de totes dues organitzacions van crear les microassegurances per a països de Sud-amèrica, perquè DKV són experts en assegurances i Intermón en pobresa. Això es va donar gràcies a la confiança mútua entre totes dues organitzacions.

Per acabar i recapitular, vull donar pautes per progressar en el desenvolupament d'aquest model de gestió:

- Complir la normativa, no únicament les disposicions que la llei estableix, sinó també les regles que ens hem fixat dins de l'organització, per exemple, un codi ètic. A més, cal assegurar aquest compliment (*compliance*). L'elusió fiscal pot ser legal, però no és responsable socialment evitar pagar determinats impostos.
- Detectar incompliments legals o de compromisos i abordar-los amb mesures correctives i reparadores.
- Aplicar bones pràctiques i millores més enllà dels requeriments legals, i eliminar les males pràctiques.
- Dialogar amb els grups d'interès per comprendre'n les expectatives i els impactes de l'organització.
- Planificar i avaluar per saber quin impacte es té, i amb els resultats de l'avaluació rendir comptes amb transparència per crear confiança i satisfacció en els grups d'interès.
- Gestionar de manera sistematitzada la RS, integrant-la als processos de l'organització.

termón para desarrollar un producto conjuntamente. Con los conocimientos de las dos organizaciones crearon los microseguros para países de Sudamérica, porque DKV son expertos en seguros e Intermón en pobreza. Esto se dio gracias a la confianza mutua entre ambas organizaciones.

Para acabar y recapitular, quiero dar algunas pautas para progresar en el desarrollo de este modelo de gestión:

- *Cumplir la normativa no solo de lo que establece la ley, sino también de las propias reglas que nos hemos puesto dentro de la organización; por ejemplo, un código ético. Además, debemos asegurar este cumplimiento (compliance). La elusión fiscal puede ser legal; pero no es responsable socialmente evitar pagar determinados impuestos.*
- *Detectar incumplimientos legales o de compromisos y abordarlos con medidas correctivas y reparadoras.*
- *Implantar buenas prácticas y mejoras más allá de los requerimientos legales, y eliminar las malas prácticas.*
- *Dialogar con los grupos de interés para comprender sus expectativas y los impactos de la organización.*
- *Planificar y evaluar para conocer el impacto, y con los resultados de la evaluación rendir cuentas con transparencia para crear confianza y satisfacción en los grupos de interés.*
- *Gestionar de manera sistematizada la RS, integrándola en los procesos de la organización.*

- Tenir sentit de propòsit empresarial. Això es dona quan hi ha ànima, és a dir, quan hi ha una convicció que es vincula permanentment al model d'organització i que s'insereix en l'estratègia corporativa.
- Crear valor compartit. Això implica que, en el moment que produïm, creem valor compartit per a l'accionista, el client, els treballadors, el medi ambient, la societat, i, per tant, aportem valor a la nostra esfera d'influència i contribuïm a crear un sector socialment responsable.
- *Tener sentido de propósito empresarial. Esto se da cuando hay "alma", es decir, cuando existe una convicción que permanentemente se vincula al modelo de organización y está inserta en la estrategia corporativa.*
- *Crear valor compartido. Esto implica que, en el mismo momento que estamos produciendo, creamos valor compartido para el accionista, el cliente, los trabajadores, el medio ambiente, la sociedad; y, por lo tanto, estamos aportando valor a nuestra esfera de influencia y contribuyendo a crear un sector socialmente responsable.*

De vegades, hi ha organitzacions amb un gran discurs sobre el sentit del seu propòsit, però tenen els peus de fang, perquè no dialoguen amb els grups d'interès per entendre què passa, no són transparents i no han sistematitzat la gestió. Cal una gestió sistematitzada de la RS per abordar adequadament la complexitat. No es tracta de publicar un dia una piulada sobre el tema de George Floyd i el Black Lives Matter i després no prendre partit en altres temes sense que hi hagi una estratègia clara, perquè denota incoherència i manca de rumb de la RS.

Finalment, vull comentar que, de vegades, les entitats socials pensen que si tenen una finalitat social ja està tot fet, o les empreses consideren que per fer una acció de filantropia ja n'hi ha prou gestionant la seva RSE. La filantropia, per si mateixa, no és responsabilitat social. Per exemple, si tens un taller de cotxes i diàriament contamines amb l'oli que fas servir, no s'hi val que després facis una acció social amb els nois més desfavorits del barri. La teva responsabilitat social comença per fer bé la feina. Si, a més, tractes bé la gent i els clients, ets transparent, etc., aquesta filantropia també formarà part de la teva responsabilitat social.

A veces, hay organizaciones con un gran discurso sobre el sentido de su propósito, pero tienen los pies de barro, porque no dialogan con los grupos de interés para comprender lo que pasa, no son transparentes y no han sistematizado la gestión. Es necesaria una gestión sistematizada de la RS para abordar adecuadamente la complejidad. No se trata de publicar un día un tuit del tema de George Floyd y el Black Lives Matter y luego no posicionarse en otros temas sin que haya una estrategia clara, porque eso denota incoherencia y falta de rumbo de la RS.

Finalmente, quiero comentar que, a veces, las entidades sociales entienden que al tener una finalidad social ya está todo hecho, o las empresas creen que por hacer una acción de filantropía ya están gestionando su RSE. La filantropía, por sí misma, no es responsabilidad social. Por ejemplo, si tienes un taller de coches y diariamente contaminas con el aceite que usas, no vale que luego hagas una acción social con los chicos más desfavorecidos del barrio. Tu responsabilidad social empieza por hacer bien tu trabajo. Si además tratas bien a la gente y a los clientes, eres transparente, etc., esa filantropía también formará parte de tu responsabilidad social.

Conferència 5.2

Conferencia 5.2

22/02/23

Lideratge i incidència social

Liderazgo e incidencia social

MÒNICA TERRIBAS

Periodista i experta en Comunicació. Membre del Patronat de la Fundació Institut Guttmann

Periodista y experta en Comunicación. Miembro del Patronato de la Fundació Institut Guttmann

Una de les coses que ens plantegem a les entitats que ens dediquem a l'activisme social és com podem influir en l'agenda pública perquè els projectes en què nosaltres estem involucrats tinguin

Una de las cosas que nos planteamos desde las entidades que nos dedicamos al activismo social es cómo influir en la agenda pública para que aquellos proyectos en los que nosotros estamos involucrados

el seguiment que ens convé per part de la societat. I això, en aquests moments, és molt difícil, perquè som en una societat que es mou 24 hores al dia, 7 dies a la setmana, a través de la comunicació constant, per les xarxes socials, i aquest factor és clau en com nosaltres, des de les organitzacions socials, hi podem incidir.

tengan el seguimiento que nos conviene por parte de la sociedad. Y eso, en estos momentos, es muy difícil porque estamos en una sociedad que se mueve 24 horas al día, 7 días a la semana, a través de la comunicación constante, por las redes sociales, y ese factor es clave en cómo nosotros, desde las organizaciones sociales, podemos incidir.

"La percepció de la persona respecte al temps ha variat. Les informacions ens arriben cada segon i tenim la sensació que ens perdem coses. Però a través de les xarxes satisfem aquesta ànsia d'informació, i amb els titulars i poca cosa més tenim la percepció d'estar informats." / *"La percepción de la persona respecto a su tiempo ha variado. Las informaciones nos llegan a cada segundo y tenemos la sensación de que nos estamos perdiendo cosas. Pero a través de las redes saciamos esta ansia de información, y con los titulares y poca cosa más tenemos la percepción de estar informados."*

Com s'informa la gent? Quan analitzem les xifres de com accedim a la informació, ja veiem una transformació absoluta en la manera com la societat s'informa. A hores d'ara ja s'han traspassat les línies. La línia d'accés a la informació a través dels mitjans tradicionals, com ara televisió, ràdio, premsa, pàgines digitals de diaris o de newsletters, etc., cedeix el seu lideratge a la línia de les xarxes socials.

És a dir, en termes globals, segons el darrer informe de Reuters Report, es veu clarament que la gent accedeix a la informació per Facebook, Twitter, YouTube o Instagram. La primera porta d'entrada a la informació ja no són els mitjans tradicionals. Tot i que nosaltres, els boomers, tenim la idea que ens convé molt tenir presència als mitjans tradicionals, la realitat és que progressiva-

¿Cómo se informa la gente? Cuando analizamos las cifras de cómo accedemos a la información, estamos viendo ya una transformación absoluta en la manera en la que la sociedad se informa. En estos momentos ya se han cruzado las líneas. La línea de acceso a la información a través de los medios tradicionales, como televisión, radio, prensa, páginas digitales de periódicos o de newsletters, etc., está cediendo su liderazgo a la línea de las redes sociales.

Es decir, en términos globales, según el último informe de Reuters Report, se ve claramente que la gente accede a la información a través de Facebook, Twitter, YouTube o Instagram. La primera puerta de entrada a la información ya no son los medios tradicionales. A pesar de que nosotros, los boomers, tenemos la idea de que nos conviene mucho tener presencia en los medios tradicionales, la realidad es que progresi-

ment, per franges d'edat (aquesta evolució és més profunda a les edats més joves), la societat arriba a la informació per les xarxes socials, on sovint es produeix un fenomen d'accés al titular informatiu, però sense entrar a l'enllaç referit per ampliar la informació de la notícia.

El diari digital que té més audiència a Espanya és *ElMundo.es* des del punt de vista informatiu. La mitjana de temps que una persona està connectada a aquest diari digital són 4 minuts i 52 segons. Tot i això, s'ha calculat que, per considerar que s'ha llegit el diari, cal com a mínim una dedicació de quatre hores. Ens podem fer una idea del que vol dir que quan una persona accedeix a una pàgina d'un diari digital hi dediqui només 4 minuts i 52 segons de mitjana. En aquesta situació, què fan els diaris actualment? Indiquen

vamente, por franjas de edad (esta evolución es más profunda en las edades más jóvenes), la sociedad llega a la información a través de las redes sociales, donde muchas veces se produce un fenómeno de acceso al titular informativo, pero sin entrar en el enlace referido para ampliar la información de la noticia.

El diario digital que más audiencia tiene en España es ElMundo.es, desde el punto de vista informativo. La media de tiempo que una persona está conectada a ese diario digital son 4 minutos y 52 segundos. Sin embargo, se ha calculado que para considerar que se ha leído el periódico, se necesita como mínimo una dedicación de cuatro horas. Nos podemos hacer una idea de lo que significa que cuando una persona accede a una página de un diario digital le dedique solo 4 minutos 52 de media. Ante esta situación, ¿qué están haciendo los periódicos actualmente? Están in-

el temps de lectura de les peces. Fixem-nos que determinats diaris, com *The New York Times* o *The Guardian*, indiquen quant es triga a llegir un determinat article, perquè el temps s'ha convertit en un factor fonamental en l'equació de la penetració social.

Abans, els *boomers* i les generacions anteriors ens informàvem al nostre ritme vital: m'aixeco al matí, escolto les notícies, me'n vaig a treballar, després al migdia em posaré al dia o no, i a la nit em posaré al dia o no. Ara, la percepció de la persona respecte al temps ha variat. Les informacions ens arriben cada segon i tenim la sensació que ens perdem coses. Però a través de les xarxes satisfem aquesta ànsia d'informació, i amb els titulars i poca cosa més tenim la percepció d'estar informats. Dic això perquè vull que tingueu en compte el context en què trebal·leu les entitats del tercer sector. Aquesta és la realitat en què vosaltres heu d'influir.

En els darrers 10 anys, la compra de diaris en paper ha caigut en picat. Això no vol dir que s'hagin de morir, perquè tenen les versions digitals, però igualment les versions digitals tenen un funcionament molt diferent amb relació al consum que en fa la societat. Aleshores, com influïm en aquest context? És fonamental que les organitzacions ens plantejem algunes coses per teixir estratègies que ens permetin penetrar en aquest funcionament. Perquè quan parlem de comunicació social, de la capacitat d'incidència social, hem de pensar que el que fa cada organització en el terreny de l'activisme caurà en aquest magma amb informació permanent i recarregada. A més, hi ha altres factors que fan que la feina de qualsevol organització social se situï a l'últim lloc de l'agenda pública a causa de factors

dicando el tiempo de lectura de las piezas. Fijémonos en que determinados periódicos, como The New York Times o The Guardian, indican cuánto se tarda en leer un determinado artículo, porque el tiempo se ha convertido en un factor fundamental en la ecuación de la penetración social.

Antes, los boomers y las generaciones anteriores nos informábamos a nuestro ritmo vital: me levanto por la mañana, escucho las noticias, me voy a trabajar, luego al mediodía me pondré al día o no, y por la noche me pondré al día o no. Ahora, la percepción de la persona respecto a su tiempo ha variado. Las informaciones nos llegan a cada segundo y tenemos la sensación de que nos estamos perdiendo cosas. Pero a través de las redes saciamos esta ansia de información, y con los titulares y poca cosa más tenemos la percepción de estar informados. Digo esto porque quiero que tengáis en cuenta el contexto en el que trabajáis las entidades del tercer sector. Esta es la realidad en la que vosotros tenéis que influir.

En los últimos 10 años, la compra de periódicos en papel ha caído en picado. Esto no quiere decir que vayan a morir, porque tienen las versiones digitales, pero igualmente las versiones digitales tienen un funcionamiento muy distinto con relación al consumo que hacemos la sociedad de estos instrumentos. Entonces, ¿cómo influimos en este contexto? Es fundamental que las organizaciones nos planteemos algunas cosas para tejer estrategias que nos permitan penetrar en este funcionamiento. Porque cuando hablamos de comunicación social, de la capacidad de incidencia social, debemos pensar que lo que hace cada organización en el terreno del activismo caerá en este magma con información permanente y recargada. Además, existen otros factores que provocan que lo que hacemos en cualquier organización social se sitúe en la agenda pública en el último lugar debido a factores

econòmics i interessos de les mateixes estructures del sistema capitalista que tenim actualment.

Per tant, quins factors hem de tenir en compte des de la perspectiva de la comunicació? És important tenir clar quin és el nostre paper a la societat. Qui som? Com ens situem en el context de les organitzacions? Quin paper fem nosaltres des del punt de vista de l'activisme, de la influència, del lobby sobre les institucions? Som xarxa? Formem part d'una xarxa d'organitzacions? Som una marca molt específica que no té xarxa, que no té companys de viatge? Quin paper hi fem en relació amb l'entorn social on treballem? Què necessitem comunicar? Quina és la història del nostre projecte? Perquè tindrem poques ocasions per incidir socialment i és molt important que tota l'organització estigui alineada amb quina és la seva identitat, no qui és el líder, sinó què és aquesta organització, què representa. Això és fonamental per tenir molt clar el missatge amb què incidirem en el moment de comunicar una acció, una activitat, una realitat, una reivindicació..., en definitiva, un moment en què cal influir, i que a això ho acompanyin la història i la identitat de l'organització. Perquè és molt important que cada cop que incidim socialment, quan tenim l'oportunitat d'entrar en el mercat de la comunicació i fer-hi un petit forat, fem marca.

A qui ens dirigim? Les xarxes socials són molt útils des del punt de vista de la comunicació perquè originen referencialitat, impacte immediat i, de vegades, viralitat. Per a les organitzacions socials les xarxes són molt útils perquè ens permeten de crear connexions i complicitats en nuclis d'activitat social que abans estaven més dispersos i que ara podem organitzar i convertir en xarxa. I és a les xarxes socials on realment hi ha potencial per crear marca, mobilització, un estat d'ànim o un estat d'opinió;

económicos e intereses de las mismas estructuras del sistema capitalista que tenemos actualmente.

Por lo tanto, ¿qué factores debemos tener en cuenta desde la perspectiva de la comunicación? Es importante tener claro cuál es nuestro papel en la sociedad. ¿Quiénes somos? ¿Cómo nos situamos en el contexto de las organizaciones? ¿Qué papel cumplimos nosotros desde el punto de vista del activismo, de la influencia, del lobby sobre las instituciones? ¿Somos red? ¿Formamos parte de una red de organizaciones? ¿Somos una marca muy específica que no tiene red, que no tiene compañeros de viaje? ¿Qué papel jugamos en relación con el entorno social donde estamos trabajando? ¿Qué necesitamos comunicar? ¿Cuál es la historia de nuestro proyecto? Porque tendremos pocas ocasiones de incidir socialmente y es muy importante que toda la organización esté alineada en cuál es su identidad, no quién es el líder, sino qué es esa organización, qué representa. Esto es fundamental para tener muy claro el mensaje con el que vamos a incidir en el momento de comunicar una acción, una actividad, una realidad, una reivindicación..., en definitiva, un momento en el que hay que influir, y que a eso lo acompañe la historia y la identidad de la organización. Porque es muy importante que cada vez que incidimos socialmente, cuando tenemos la oportunidad de entrar en el mercado de la comunicación y hacer un pequeño agujero, hagamos marca.

¿A quién nos dirigimos? Las redes sociales son muy útiles desde el punto de vista de la comunicación porque generan referencialidad, impacto inmediato y, en ocasiones, viralidad. Para las organizaciones sociales las redes son muy útiles porque nos permiten crear conexiones y complicidades en núcleos de actividad social que antes estaban más dispersos y que ahora podemos organizar y convertir en red. Y es en las redes sociales donde realmente hay potencial para crear marca, movilización, un estado de ánimo o un estado

sempre que les organitzacions sàpiguen renunciar a les marques i a les identitats per compartir-les amb una altra organització. Per tant, si volem treure partit de la comunicació, el primer que cal plantejar-se és qui som nosaltres en relació amb el sector on ens movem i què estem disposats a sacrificar

de opinión; siempre y cuando las organizaciones sepan renunciar a sus marcas y a sus identidades para compartirlas con otra organización. Por lo tanto, si queremos sacarle partido a la comunicación, lo primero que hay que plantearse es quiénes somos nosotros en relación con el sector en el que nos movemos

"Si volem treure partit de la comunicació, el primer que cal plantejar-se és qui som nosaltres en relació amb el sector on ens movem i què estem disposats a sacrificar per sumar amb la resta de les organitzacions amb l'objectiu de tenir incidència social. Això és fonamental, perquè cadascuna de les organitzacions per si sola no pot tenir l'impacte que caldria a cada moment." / *"Si queremos sacarle partido a la comunicación, lo primero que hay que plantearse es quiénes somos nosotros en relación con el sector en el que nos movemos y qué estamos dispuestos a sacrificar para sumar con el resto de las organizaciones con el objetivo de tener incidencia social. Esto es fundamental, porque cada una de las organizaciones por sí sola no puede tener el impacto que debería en cada momento."*

per sumar amb la resta de les organitzacions amb l'objectiu de tenir incidència social. Això és fonamental, perquè cadascuna de les organitzacions per si sola no pot tenir l'impacte que caldria a cada moment. En aquest sentit, les entitats federatives de cada àmbit tenen un important rol d'agrupació d'organitzacions.

En quin context produïm els nostres missatges?

De vegades estem tan preocupats pel que ens passa a nosaltres, el que volem reivindicar i la nostra activitat, que oblidem en quin context es desenvolupa la nostra comunicació. No podem obviar si estem en un context de guerra o crisi econòmica; és a dir, hem de tenir en compte què passa al món, al nostre camp, als territoris més

y qué estamos dispuestos a sacrificar para sumar con el resto de las organizaciones con el objetivo de tener incidencia social. Esto es fundamental, porque cada una de las organizaciones por sí sola no puede tener el impacto que debería en cada momento. En este sentido, las entidades federativas de cada ámbito tienen un rol importante de agrupación de organizaciones.

¿En qué contexto generamos nuestros mensajes?

A veces estamos tan preocupados por lo que nos pasa a nosotros, lo que queremos reivindicar y nuestra actividad, que nos olvidamos del contexto en el que se desarrolla nuestra comunicación. No podemos obviar si estamos en un contexto de guerra o de crisis económica; es decir, debemos tener en cuenta lo que está pasando en el mundo, en nuestro campo, en los

propers, etc. Tenim tendència a centrar-nos exclusivament en el nostre objectiu perquè prou feina tenim, i les nostres organitzacions disposen de pocs recursos i poca capacitat d'articular un missatge o de dedicar-se a crear un relat, i oblidem els contextos globals. Però els contextos globals són importants, perquè, si tenim una acció amb motiu del dia X o amb una iniciativa legislativa que ens sembla fonamental, però coincideix en un marc, un context ple de bombes informatives, el nostre missatge no arribarà.

Les entitats del tercer sector de la discapacitat han de ser referents socials. El món de la discapacitat ha de ser un referent social en tots els àmbits. Fixem-nos en un exemple que a mi m'agrada molt d'utilitzar. Quan veiem una pel·lícula o una sèrie americana, sempre hi ha persones amb cadires de rodes o amb senyals de mobilitat reduïda. Són presents perquè tenen aquesta sensibilitat envers

territorios que tenemos más cercanos, etc. Tenemos tendencia a centrarnos exclusivamente en nuestro objetivo porque ya bastante trabajo tenemos, y nuestras organizaciones tienen pocos recursos, poca capacidad de articular un mensaje, de dedicarse a generar un relato, y nos olvidamos de los contextos globales. Pero los contextos globales son importantes porque, si tenemos una acción con motivo del día X o con una iniciativa legislativa que nos parece fundamental, pero coincide con un marco, un contexto lleno de bombas informativas, nuestro mensaje no va a llegar.

Las entidades del tercer sector de la discapacidad deben ser referentes sociales. El mundo de la discapacidad tiene que ser un referente social en todos los ámbitos. Fijémonos en un ejemplo que a mí me gusta mucho utilizar. Cuando vemos una película o una serie americana, siempre hay personas en silla de ruedas o con señales de movilidad reducida. Están presentes porque tienen esa sensibilidad hacia

les persones amb discapacitat i, en diverses ocasions, les han fet protagonistes de les ficcions. I això és molt important. Per què? Perquè fa que en l'imaginari col·lectiu d'aquesta societat s'incorpori sistemàticament aquesta realitat. Doncs això cal reproduir-ho en el terreny de l'actualitat social.

És a dir, a totes les entitats hi ha gent que té una opinió sobre les coses que succeeixen: sobre la vulnerabilitat, sobre els debats de gènere, etc. Sempre hi ha perspectiva per aportar idees quan parlem de drets humans des del punt de vista de la discapacitat. Quan es produeix un debat sobre aquestes qüestions, hem de ser-hi i veure com hi entrem; no únicament hem d'aparèixer en societat quan es parla del que és nostre (de discapacitat), perquè llavors ens convertim en objecte i no pas en subjecte de la informació. Necessitem convertir-nos en subjecte de la informació. Hem de ser-hi sempre presents com a subjectes socials que no tan sols miren quan es tenen problemes perquè no s'ha aprovat la llei que volíem o perquè s'estan menyspreant els drets del nostre col·lectiu, etc. Hi hem de ser presents perquè som actors, protagonistes de la societat, tant com qualsevol altre col·lectiu.

Un altre aspecte rellevant, **quines dades ens avalen?**

Totes les entitats socials tenen material d'anàlisi històrica i present de per què és important allò que volen donar a la societat. Per tant, cal acompanyar-se d'allò que els dona força, que és la història de cadascuna de les organitzacions que tenen al darrere.

Actualment, l'interès fonamental que defineix què es comunica i com es comunica és exclusivament l'èxit d'audiència i el rèdit econòmic del mitjà de comunicació, sigui privat, públic, un *influencer* o una pàgina d'un diari digital. Som a la "tirania del clic" i el que pesa és que la his-

las personas con discapacidad y en varias ocasiones las han hecho protagonistas de las ficciones. Y esto es muy importante. ¿Por qué? Porque hace que en el imaginario colectivo de esa sociedad se incorpore sistemáticamente esa realidad. Pues eso hay que hacerlo en el terreno de la actualidad social.

Es decir, en todas las entidades hay gente que tiene una opinión sobre las cosas que suceden: sobre la vulnerabilidad, sobre los debates de género, etc. Siempre hay perspectiva para aportar ideas cuando hablamos de derechos humanos desde el punto de vista de la discapacidad. Cuando se produce un debate alrededor de estas cuestiones, tenemos que estar ahí y ver cómo entramos; pero no solo aparecer en la sociedad cuando se habla de lo nuestro (de discapacidad), porque entonces nos convertimos en objeto, no en sujeto de la información. Necesitamos convertirnos en sujeto de la información. Tenemos que estar siempre presentes como sujetos sociales a los que no solo miran cuando tenemos problemas porque no se ha aprobado la ley que queríamos o porque se están menospreciando los derechos de nuestro colectivo, etc. Tenemos que estar presentes porque somos actores, protagonistas de la sociedad, tanto como cualquier otro colectivo.

Otro aspecto relevante, **¿qué datos nos avalan?**

Todas las entidades sociales tienen material de análisis histórico y presente de por qué es importante lo que quieren dar a la sociedad. Por lo tanto, deben acompañarse de aquello que les da fuerza, que es la historia de cada una de las organizaciones que tienen detrás.

Actualmente, el interés fundamental que define qué se comunica y cómo se comunica es exclusivamente el éxito de audiencia y el rédito económico del medio de comunicación, ya sea privado, público, un influencer o una página de un periódico digital. Estamos en la "tiranía del clic" y lo que pesa es que la historia

tòria es reproduïx, que l'informatiu es vegi, que el que expliquem tingui protagonisme. Faré un vaticini sobre què passa avui: hi ha una guerra en marxa, problemes polítics, debats sobre la llei trans i sobre la llei del només sí és sí, etc., però la notícia avui a Catalunya és que dues nenes de 12 anys han saltat per un balcó a la població de Sallent. Una ha mort i l'altra està greument ferida; els Mossos d'Esquadra ho investiguen, i sembla que les nenes han deixat unes cartes dient que se suïcidaven. Demà no es parlarà de res més. Per què? Perquè és una història emocionalment molt potent, perquè és un drama humà que ens toca de prop, perquè són nenes i perquè fa èmfasi en els problemes de salut mental que hi ha a la societat actual, en el problema del suïcidi en edats molt primerenques. Sens dubte els mitjans prioritzaran aquesta informació perquè això capta clics i fa audiència. No dic que no sigui un tema important, però el desequilibri informatiu que produirà aquesta informació és generat per l'interès del mitjà en termes d'audiència.

Aleshores, quin és el paper que poden fer les organitzacions socials? Parlar sobre el tema de la salut mental i la vulnerabilitat des de l'òptica de cada entitat, per exemple. O, si escau, denunciar com es tracten aquestes informacions (en cas que no es faci adequadament). És a dir, fer que la nostra veu s'escolti pel que fa al punt de vista de l'emissor i tenint en compte els seus interessos. Tenim estadístiques de com afecta el suïcidi al col·lectiu de persones amb discapacitat, i en les pròximes hores es produiran debats sobre aquesta qüestió. No sé si demà el trobareu a la portada dels diaris, encara que, com he dit abans, els diaris es llegeixen poc, però als informatius segur que s'abordarà el tema de Sallent, i més si hi ha cartes escrites per les nenes prèvies al suïcidi.

se reproduzca, que el informativo se vea, que lo que estamos contando sea protagonista. Voy a hacer un vaticinio sobre lo que está pasando hoy: hay una guerra en marcha, problemas políticos, debates sobre la ley trans y sobre la ley del solo sí es sí, etc., pero la noticia hoy en Cataluña es que dos niñas de 12 años han saltado por un balcón en la población de Sallent. Una ha fallecido y la otra está gravemente herida; los Mossos d'Esquadra están investigando, y parece que las niñas han dejado unas cartas diciendo que se suicidaban. Mañana no se va a hablar de otra cosa. ¿Por qué? Porque es una historia emocionalmente muy potente, porque es un drama humano que nos toca de cerca, porque son niñas y porque pone el foco en los problemas de salud mental que hay en la sociedad actual, en el problema del suicidio en edades muy tempranas. No hay ninguna duda de que los medios van a priorizar esta información porque esto da clics. Esto genera audiencia. No digo que no sea un tema importante, pero el desequilibrio informativo que va a producir esta información está generado por el interés del medio en términos de audiencia.

Entonces, ¿cuál es el papel que pueden jugar las organizaciones sociales? *Hablar sobre el tema de la salud mental y de la vulnerabilidad desde la óptica de cada entidad, por ejemplo. O, si es conveniente, denunciar cómo se tratan esas informaciones (en caso de que no se haga adecuadamente). Es decir, hacer que se escuche nuestra voz con respecto al punto de vista del emisor y teniendo en cuenta sus intereses. Tenemos estadísticas de cómo afecta el suicidio al colectivo de personas con discapacidad, y se van a producir debates sobre esta cuestión en las próximas horas. No sé si mañana lo vais a encontrar en la portada de los periódicos, aunque, como he dicho antes, los periódicos se leen poco, pero en los informativos seguro que se abordará el tema de Sallent, y más si hay cartas escritas por las niñas de manera previa al suicidio.*

Per tant, el condicionant del negoci en la comunicació és molt important, perquè ara el calculen els algorismes, però tota la vida s'han calculat les audiències per saber si una cosa funciona o no. Així doncs organitzacions com les vostres ho han de tenir en compte. I com s'hi influeix? Analitzant la informació d'actualitat i pensant: com ens afecta aquest tema a nosaltres com a col·lectiu? Què hi podem aportar? Cal no concloure que si els mitjans no parlen de la discapacitat ja no ens afecta. Vosaltres sou al món i, per tant, el lideratge de les vostres organitzacions radica a saber analitzar tot el que és a l'esfera pública i aportar-hi el vostre gra de sorra perquè l'organització hi tingui presència. Conscients que això no serà fàcil, encara que ara ho és una mica més perquè hi ha les xarxes socials per ser-hi presents.

Quan tenim al davant informacions en què no som els protagonistes, però podem ser un punt qualitatiu per aportar, ho hem de fer; perquè així construïm el subjecte, tenim presència a la societat i aconseguim que ens vegin com un "jo" i no com allò a què ens referim quan es parla de la discapacitat. Per tant, hem de trobar la manera de donar-los el que necessiten i fer-los-ho fàcil, perquè l'emissor busca tenir un impacte que no li representi gaire esforç. Quan dic que hem de facilitar la feina als mitjans de comunicació em refereixo al fet que el missatge ha de ser molt clar.

Actualment, al món del periodisme tampoc hi ha temps per dedicar als temes. Els periodistes fabriquen missatges constantment seguint el ritme frenètic de la societat, de manera que les organitzacions socials han de donar a l'emissor la feina tan elaborada com sigui possible perquè la reproduïxin, perquè, si no, és molt probable que es perdi el missatge. Cal guardar els missatges complexos per

Entonces, el condicionante del negocio en la comunicación es muy importante, porque ahora lo calculan los algoritmos, pero toda la vida se han calculado las audiencias para saber si algo funciona o no. Por lo tanto, las organizaciones como las vuestras deben tenerlo en cuenta. Y ¿cómo se influye? Analizando la información de actualidad y pensando: ¿Cómo nos afecta este tema a nosotros como colectivo? ¿Qué podemos aportar? No hay que concluir que si los medios no hablan de la discapacidad ya no nos afecta. Vosotros estáis en el mundo, por lo tanto, el liderazgo de vuestras organizaciones radica en saber analizar todo aquello que está en la esfera pública y aportar vuestro grano de arena para que la presencialidad de la organización esté ahí. Conscientes de que esto no va a ser fácil, aunque ahora lo es un poco más porque contamos con las redes sociales para estar presentes.

Cuando estamos ante informaciones en las que no somos los protagonistas, pero podemos ser un punto cualitativo para aportar, debemos hacerlo; porque así construimos el sujeto, tenemos presencia en la sociedad y conseguimos que nos vean como un "yo" y no como aquello a lo que nos referimos cuando se habla de la discapacidad. Por lo tanto, tenemos que encontrar la manera de darles lo que necesitan y ponérselo fácil porque el emisor busca tener un impacto que no le suponga mucho esfuerzo. Cuando digo que se lo tenemos que poner fácil a los medios de comunicación me refiero a que el mensaje tiene que ser muy claro.

Actualmente, en el mundo del periodismo tampoco hay tiempo para dedicar a los temas. Los periodistas están fabricando mensajes constantemente siguiendo el ritmo frenético de la sociedad, de modo que las organizaciones sociales deben darle al emisor el trabajo lo más elaborado posible para que lo reproduzcan, porque, si no, es muy probable que se pierda el mensaje. Los mensajes complejos hay que guardarlos para cuando tengamos

quan tinguem un temps de qualitat de comunicació. En el nostre dia a dia com a organització, si volem existir, si volem tenir presència, és molt important que no oblidem mai qui té el poder de reproduir allò que nosaltres fem i què necessita de nosaltres.

La informació està condicionada per la precarietat laboral dels periodistes, pels mitjans que els exigeixen treballar en 40 finestres diferents, de manera que hi ha una pressió força dura en la majoria dels mitjans de comunicació. Ja no hi ha debats socials. Abans els teníem a les televisions, però han desaparegut les persones anònimes de l'esfera pública. Fa uns anys fèiem programes amb persones del carrer que explicaven els problemes i que po-

un tiempo de calidad de comunicación. En nuestro día a día como organización, si queremos existir, si queremos tener presencia, es muy importante que no olvidemos nunca quién es el que tiene el poder de reproducir lo que nosotros hacemos y qué necesita de nosotros.

La información está condicionada por la precariedad laboral de los periodistas, por los medios que les exigen trabajar en 40 ventanas distintas, de modo que hay una presión bastante dura en la mayoría de los medios de comunicación. Ya no hay debates sociales. Antes los teníamos en las televisiones, pero han desaparecido las personas anónimas de la esfera pública. Hace unos años hacíamos programas con personas de la calle que contaban sus problemas y que podían discutir. Ahora

dien discutir. Ara és impossible. Aquests formats ja no existeixen, perquè no obtenen audiència. Per tant, hem de ser molt estratègiques perquè els nostres missatges arribin. Però no us vull desanimar, penseu que l'escenari previ a les xarxes socials era molt pitjor. Ara tenim mecanismes de connexió directa amb la societat, però els hem d'enllaçar bé. És a dir, la potència de tota la xarxa d'organitzacions socials juntes és molt forta i és on cal treballar.

es imposible. Esos formatos ya no existen porque no generan audiencia. Por lo tanto, tenemos que ser muy estrategias para que nuestros mensajes lleguen. Pero no os quiero desanimar, pensad que el escenario previo a las redes sociales era mucho peor. Ahora tenemos mecanismos de conexión directa con la sociedad, pero los tenemos que enlazar bien. Es decir, la potencia de toda la red de organizaciones sociales juntas es muy fuerte y ahí es donde hay que trabajar.

"Si volem convertir les nostres organitzacions en marca social, hem de ser presents a la societat i no únicament aparèixer quan es parla de discapacitat. Si tots tenim la responsabilitat de construir una societat millor, hi hem de ser presents i aportar la nostra visió, tant si ens afecta directament com indirectament." / "Si queremos convertir nuestras organizaciones en marca social, tenemos que estar presentes en la sociedad y no solo aparecer cuando se habla de discapacidad. Si todos tenemos la responsabilidad de construir una sociedad mejor, tenemos que estar todos presentes y aportar nuestra visión, tanto si nos afecta directamente como indirectamente."

Això implica facilitar al màxim que cada organització de l'àmbit de la discapacitat aportin al debat social una perspectiva tan global com sigui possible del que passa al sector. És a dir, no posar la nostra organització concreta al centre, sinó situar-nos com a part i dibuixar el context global, perquè això facilita als periodistes que no tinguin problemes quan agafen la nostra aportació pensant que si donen veu a una entitat de persones amb discapacitat han de donar veu a totes per recollir diverses perspectives. Treballar en xarxa i oferir missatges amb perspectiva global facilitarà que el missatge arribi als mitjans. Una bona estratègia per millorar la comunicació és especialitzar algú de l'organització

Esto implica facilitar al máximo que cada organización del ámbito de la discapacidad aporte al debate social una perspectiva lo más global posible de lo que está ocurriendo en el sector. Es decir, no poner a nuestra organización concreta en el centro, sino situarnos como parte y poder dibujar el contexto global; porque eso facilita a los periodistas que no tengan problemas a la hora de coger nuestra aportación, pensando que si dan voz a una entidad de personas con discapacidad deben dar voz a todas para recoger diversas perspectivas. Trabajar en red y dar mensajes con perspectiva global facilitará que el mensaje llegue a los medios. Una buena estrategia para mejorar la comunicación es especializar a

perquè tingui l'ull viu a les xarxes i sàpiga identificar en quin punt podeu introduir el vostre missatge per influir. I això va des d'un *influencer* a les xarxes, algú amb una certa sensibilitat en aquestes qüestions, fins a un mitjà gran.

Una altra qüestió important és l'enllaç de les organitzacions amb les institucions, perquè és una cosa que els periodistes tenim molt en compte per donar una informació que cobreixi tots els fronts. I, finalment, els mitjans també tindran en compte i valoraran positivament si doneu veu a testimonis directes, perquè algú que expliqui les dificultats en primera persona capta més clics i més audiència. En aquesta situació cal ser hàbils i cercar una persona capaç de fer penetrar el discurs col·lectiu que volem fer arribar. És a dir, aquesta persona que proveirà el món de la comunicació amb el seu testimoni vital, el que ha de fer és fabricar el discurs col·lectiu.

Per exemple, si ens pregunten quins problemes té una persona que es desplaça amb cadira de rodes, la resposta no ha de tractar temes gaire personals o particulars de la seva vida privada, sinó els problemes globals del col·lectiu, com ara que encara hi ha molts espais públics on no puc entrar perquè incompleixen la normativa vigent d'accessibilitat o que no m'atenen directament quan vaig a molts establiments i m'invisibilitzen, etc. En definitiva, es tracta d'aconseguir que el testimoniatge que els mitjans necessiten per fer el *clickbait* incorpori el discurs col·lectiu i no es perdi en qüestions personals i de l'àmbit privat.

Per acabar, vull destacar que el nostre objectiu com a organització és construir la identitat de marca. Qui som? Quins valors ens identifiquen? Quins valors identifica la societat pel que fa a nosaltres? Tenint en compte el context de què

alguien en la organización para que esté ojo avizor en las redes y sepa identificar en qué punto podéis meter vuestro mensaje para poder influir. Y eso va desde un influencer en redes, alguien con cierta sensibilidad en estas cuestiones, hasta un medio grande.

Otra cuestión importante es el vínculo de las organizaciones con las instituciones, ya que es algo que los periodistas tenemos muy en cuenta para poder dar una información que cubra todos los frentes. Y, por último, los medios también tendrán en cuenta y valorarán positivamente si dais voz a testimonios directos, porque alguien que cuente las dificultades en primera persona genera más clics y más audiencia. Ante esta situación hay que ser hábiles y buscar una persona capaz de hacer penetrar el discurso colectivo que queremos posicionar. Es decir, esa persona que va a proveer al mundo de la comunicación con su testimonio vital, lo que tiene que hacer es fabricar el discurso colectivo.

Por ejemplo, si nos preguntan cuáles son los problemas de una persona que se desplaza en silla de ruedas, la respuesta no debe tratar temas muy personales o particulares de la vida privada de la persona, sino los problemas globales del colectivo; como que aún hay muchos espacios públicos a los que no puedo entrar porque incumplen la normativa vigente de accesibilidad o que no me atienden directamente cuando acudo a muchos establecimientos y me invisibilizan, etc. En definitiva, se trata de conseguir que el testimonio que los medios necesitan para hacer su clickbait, incorpore el discurso colectivo y no se pierda en cuestiones personales y del ámbito privado.

Para finalizar, quiero destacar que nuestro objetivo como organización es construir la identidad de marca. ¿Quién somos? ¿Qué valores nos identifican? ¿Qué valores identifica la sociedad con respecto a nosotros? Teniendo en cuenta el contexto del que hemos habla-

hem parlat sobre el consum informatiu i com funcionen els mitjans de comunicació, hem d'identificar la connexió que hi pot haver entre els nostres interessos i les prioritats de la societat. Què interessa a la societat i als mitjans? I a partir d'aquí fabricar el missatge amb habilitat perquè penetri. Què fa que ens coneguin? Només els nostres esdeveniments? No, si volem convertir les nostres organitzacions en marca social, hem de ser presents a la societat i no únicament aparèixer quan es parla de discapacitat. Si tots tenim la responsabilitat de construir una societat millor, hi hem de ser presents i aportar la nostra visió, tant si ens afecta directament com indirectament.

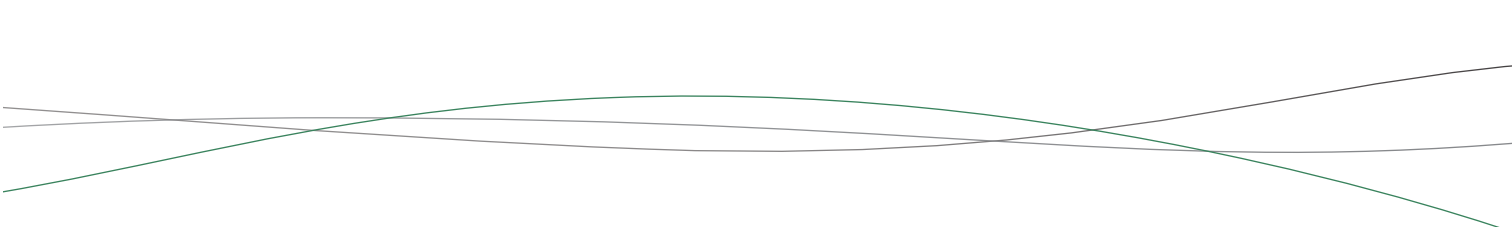
do sobre el consumo informativo y cómo funcionan los medios de comunicación, debemos identificar la conexión que puede haber entre nuestros intereses y las prioridades de la sociedad. ¿Qué le interesa a la sociedad y a los medios? Y a partir de ahí fabricar el mensaje con habilidad para que penetre. ¿Qué nos permite darnos a conocer? ¿Solo nuestros acontecimientos? No, si queremos convertir nuestras organizaciones en marca social, tenemos que estar presentes en la sociedad y no solo aparecer cuando se habla de discapacidad. Si todos tenemos la responsabilidad de construir una sociedad mejor, tenemos que estar todos presentes y aportar nuestra visión, tanto si nos afecta directamente como indirectamente.

En quins mitjans hem de ser presents, amb quins referents i amb quins continguts?

He intentat resumir-ho durant la conferència, però vull insistir que no cal pensar en un mitjà, en un *influencer* o en un canal de Twitch o de YouTube en concret. Som tan petits en el magma informatiu que no podem menystenir cap mitjà. Ens hem d'introduir en tot el teixit comunicatiu i, el fet més important, ser capaços de sumar esforços, que és el que costa més perquè cada entitat té el seu caràcter, la seva història, els seus pros i els seus contres dins del sector, i ens costa molt ser generosos en aquest sentit. Però, en l'estratègia comunicativa, si realment no aconseguim fer xarxa i ser cooperatius entre nosaltres, trencar totes aquestes inèrcies i barreres que ja hem posat damunt la taula sobre l'àmbit de la comunicació serà molt difícil i complicat.

¿En qué medios estar presentes, con qué referentes y con qué contenidos?

He intentado resumirlo durante la conferencia, pero quiero insistir en que no hay que pensar en un medio, en un influencer o en un canal de Twitch o de YouTube en concreto. Somos tan pequeños en el magma informativo que no podemos menospreciar ningún medio. Tenemos que introducirnos en todo el tejido comunicativo y, lo que es más importante, ser capaces de sumar esfuerzos, que es lo que más cuesta porque cada entidad tiene su carácter, su historia, sus más y sus menos dentro del sector, y nos cuesta mucho ser generosos en ese sentido. Pero, en la estrategia comunicativa, si no conseguimos realmente hacer red y ser cooperativos entre nosotros, romper todas esas inercias y barreras que ya hemos puesto encima de la mesa sobre el ámbito de la comunicación, resultará muy difícil y complicado.

Bloc 6

Bloque 6

Noves respostes als problemes actuals des de l'enfocament dels drets humans

Superant l'enfocament de necessitats, ens endinsem en l'enfocament dels drets humans basat en el reconeixement de la dignitat inherent a totes les persones i la titularitat de drets. Reflexionem sobre com la Convenció de drets de les persones amb discapacitat de les Nacions Unides ens pot guiar per oferir respostes innovadores als problemes actuals.

Nuevas respuestas a los problemas actuales desde el enfoque de los derechos humanos

Superando el enfoque de necesidades, nos adentramos en el enfoque de los derechos humanos basado en el reconocimiento de la dignidad inherente a todas las personas y la titularidad de derechos. Reflexionamos sobre cómo la Convención de derechos de las personas con discapacidad de Naciones Unidas puede guiarnos para diseñar respuestas innovadoras a los problemas actuales.

Conferència 6.1

Conferencia 6.1

29/03/23

El cansament dels
drets: possibles
respostes

*El cansancio de los
derechos: posibles
respuestas*

MARIO APARICIO WILHELM

Professor de Dret Constitucional de la Universitat de Girona (UdG) i president de l'Observatori DESC

Profesor de Derecho Constitucional de la Universidad de Girona (UdG) y presidente del Observatorio DESC

*E*n aquesta conferència faré un recorregut conceptual sobre què entenc per drets, quin és el sentit que tenen i quins són els seus elements, i també parlaré del fenomen que anomeno "el

*E*n esta conferencia, voy a hacer un recorrido conceptual sobre lo que entiendo por derechos, cuál es el sentido que tienen y cuáles son sus elementos; y también hablaré del fenómeno al que llamo "el can-

cansament dels drets". Els qui ens dediquem a aquests temes des de fa anys, tant en la dimensió academicodocent com en la dimensió activista, i tenim presència en diversos espais de participació i d'incidència, segurament acumulem un cert cansament o desgast personal, però, en realitat, al que ens hem d'enfrontar és al cansament dels drets en si mateixos.

Un cansament que, per posar un símil, podem comparar amb el que pot produir la Llei de mesures de protecció integral contra la violència de gènere. Es tractava d'una llei àmplia, ambiciosa i interessant en el moment en què es va aprovar, i encara avui crec que incorpora qüestions valentes a l'hora de plantejar la lluita contra la violència de gènere. Tot i això, segurament és una llei cansada de topar contra estructures i dinàmiques que són més fortes, atès que, per combatre-les, per debilitar-les, cal molt més que aprovar una llei, per molt ben orientada que estigui. I sempre assumint els problemes que pugui tenir, com qualsevol producte humà, que té coses bones i coses que no ho són tant.

Més enllà de l'exemple que acabo de plantejar, considero que hi ha un esgotament generalitzat de les eines jurídiques per fer front als patrons de dominació i de desigualtat. I aquí els drets tenen un lloc central i s'han d'anar recomponent i han d'anar resistint contextos i moments diferents. Cal revitalitzar-los a mesura que reben cops i insuflar-los tota l'energia possible perquè tinguin utilitat.

Per això, hem de considerar diferents elements, fins i tot de revisió conceptual: què entenem per drets? Per a què serveixen? On haurien d'incidir i què haurien de tenir per ser més útils? També hi ha altres qüestions que tenen més a veure amb el marc normatiu i institucional: quines eines concre-

sancio de los derechos". Quienes nos dedicamos a estos temas desde hace años, tanto en la dimensión académico-docente como en la dimensión activista, y tenemos presencia en diversos espacios de participación y de incidencia, seguramente acumulamos cierto cansancio o desgaste personal, pero, en realidad, al que debemos enfrentarnos es al cansancio de los derechos en sí mismos.

Un cansancio que, por poner un símil, podemos comparar al que puede generar la Ley de Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género. Se trata de una ley amplia, ambiciosa e interesante en el momento en que se aprobó, y todavía hoy creo que incorpora cuestiones valientes a la hora de plantear la lucha contra la violencia de género. Sin embargo, seguramente es una ley cansada de darse golpes contra estructuras y dinámicas que son más fuertes, y que, para combatirlas, para debilitarlas, hace falta mucho más que aprobar una ley, por muy bien orientada que esté. Y siempre asumiendo los problemas que pueda tener, como cualquier producto humano que tiene cosas buenas y cosas que no lo son tanto.

Más allá del ejemplo recién planteado, considero que hay un agotamiento generalizado de las herramientas jurídicas para hacer frente a los patrones de dominación y de desigualdad. Y ahí los derechos tienen un lugar central y tienen que ir recomponiéndose y resistiendo contextos y momentos distintos. Es necesario revitalizarlos a medida que sufren golpes, e insuflarles toda la energía posible para que tengan utilidad.

Para ello, debemos considerar distintos elementos, incluso de revisión conceptual: ¿qué entendemos por derechos? ¿Para qué sirven? ¿Dónde deberían incidir y qué deberían tener para ser más útiles? También hay otras cuestiones que tienen que ver más con el marco normativo y el institucional: ¿qué herramientas concre-

tes tenim? Les podem millorar? Hi ha eines tant normatives com institucionals, i també òrgans que han d'aplicar aquestes normes, i, per tant, dissenyar polítiques públiques que les facin possibles, etc. A més, necessitem repensar algunes de les eines que tradicionalment s'han donat per bones, que han estat les que ens han acompanyat en la nostra formació, en la nostra manera de relacionar-nos amb les institucions, en la mateixa pràctica institucional i que, en molts àmbits, no en tots, s'han demostrat, si més no, insuficients.

El títol de la sessió d'avui és "Noves respostes als problemes actuals des de l'enfocament dels drets humans", i jo hi afegiria "noves respostes des d'un nou enfocament dels drets". Per tenir noves respostes cal un enfocament diferent i repensar les eines; per això cal analitzar com s'han enfocat històricament, com s'han anat construint, quines són les inèrcies conceptuais i institucionals que són presents en el discurs o l'enfocament dels drets. Per fer-ho, farem un recorregut breu pels principals problemes d'aquest enfocament més tradicional i veurem quins són els reptes actuals, amb quines eines comptem, quins són els horitzons que ens empenyen a continuar i amb quins elements podem abordar aquests horitzons.

Què són els drets?

Per començar, acostumo a dir que cal partir dels conceptes des de l'arrel, anar a l'essència, al nucli. Perquè, sovint, es donen per descomptats molts dels conceptes que fem servir, o s'utilitzen assumpcions genèriques que no discutim, i no veiem d'on surten ni de què parlem realment. I el concepte de dret o drets s'utilitza

tas tenemos? ¿Las podemos mejorar? Hay herramientas tanto normativas como institucionales, así como de los órganos que tienen que llevar a cabo la aplicación de estas normas; y, por tanto, diseñar políticas públicas que las hagan posibles, etc. Además, necesitamos repensar algunas de las herramientas que tradicionalmente se han dado por buenas, que han sido las que nos han acompañado en nuestra formación, en nuestra manera de relacionarnos con las instituciones, en la propia práctica institucional y que, en muchos ámbitos, no en todos, se demuestran, cuando menos, insuficientes.

El título de la sesión de hoy es "Nuevas respuestas a los problemas actuales desde el enfoque de los derechos humanos", y yo añadiría "nuevas respuestas desde un nuevo enfoque de los derechos". Para tener nuevas respuestas es necesario un enfoque diferente y repensar las herramientas; por eso hay que analizar cómo se han enfocado históricamente, cómo se han ido construyendo, cuáles son las inercias conceptuales e institucionales que están presentes en el discurso o en el enfoque de los derechos. Para ello, haremos un breve recorrido por los principales problemas de ese enfoque más tradicional y veremos cuáles son los retos actuales, con qué herramientas contamos, cuáles son los horizontes que nos empujan a continuar y con qué elementos podemos abordar esos horizontes.

¿Qué son los derechos?

Para empezar, suelo decir que hay que partir de los conceptos desde su raíz, ir a la esencia, al núcleo. Porque a menudo se dan por supuestos muchos de los conceptos que manejamos, o se emplean asunciones genéricas que no discutimos, y no vemos de dónde salen ni de qué estamos hablando realmente. Y el concepto de derecho, o derechos, se utiliza muchísimo de esta forma.

moltíssim d'aquesta manera. Per exemple, quan pregunto a classe als estudiants què és un dret, m'adono que els costa molt de definir-lo, tret que es faci d'una manera molt formalista, positivista i tautològica, és a dir, dient que un dret és el que la norma diu que és un dret.

Si ens allunyem d'aquesta dimensió positivista, és més complex definir-lo. Per tant, què són els drets? Són necessitats amenaçades. Tan senzill com això, però amb tantes implicacions com això.

Por ejemplo, cuando pregunto en clase a las y los estudiantes qué es un derecho, me doy cuenta de que les cuesta mucho definir cuándo estamos ante un derecho; a no ser que se haga de una forma muy formalista, positivista y tautológica, es decir, diciendo que un derecho es aquello que la norma dice que es un derecho.

Si nos alejamos de esa dimensión positivista, es más complejo definirlo. Por tanto, ¿qué son los derechos? Son necesidades amenazadas. Tan sencillo como esto, pero con tantas implicaciones como esto. De

"Què són els drets? Són necessitats amenaçades. Tan senzill com això, però amb tantes implicacions com això." / "¿Qué son los derechos? Son necesidades amenazadas. Tan sencillo como esto, pero con tantas implicaciones como esto."

D'acord amb aquesta definició, en primer lloc, ens hem de demanar quines són les nostres necessitats per desenvolupar vides plenes i dignes, i això ja no és tan senzill; en segon lloc, quines d'aquestes necessitats estan amenaçades, i, finalment, qui les amenaça i quins són els factors i els subjectes amenaçadors.

És important entendre que les necessitats es poden veure amenaçades perquè hi ha subjectes que tenen la capacitat d'amenaçar-les. És a dir, els drets són respostes a una situació de desigualtat de poder. Són la resposta a un context social, cultural i econòmic en què no tots els subjectes, ni tots els col·lectius, estan en la mateixa posició; no tots tenim la capacitat d'imposar els nostres propis interessos o necessitats a altres. És a dir, els drets s'haurien d'entendre sempre en termes de resposta davant de l'amenaça, la qual no és genèrica, sinó que és el resultat de la imposició de

acuerdo con esta definición, en primer lugar, debemos preguntarnos cuáles son nuestras necesidades para desarrollar vidas plenas y dignas, y esto ya no es tan sencillo; en segundo lugar, cuáles de estas necesidades están amenazadas; y, por último, quién las amenaza y cuáles son los factores y los sujetos amenazantes.

Es importante entender que las necesidades se pueden ver amenazadas porque hay sujetos que tienen la capacidad de amenazarlas. Es decir, los derechos son respuestas a una situación de desigualdad de poder. Son la respuesta a un contexto social, cultural y económico en el que no todos los sujetos, no todos los colectivos, están en la misma posición; no todos tenemos la capacidad de imponer a otros nuestros propios intereses o necesidades. Es decir, los derechos se deberían entender siempre en términos de respuesta ante la amenaza, la cual no es genérica, sino que es el resultado de la imposición de determi-

determinades prioritats i projectes dels qui tenen més poder. En resum, per parlar de drets pensem, primer, en quines són les nostres necessitats i, segon, en quines relacions de poder, de desigualtat, actuen perquè no puguem desenvolupar o satisfer aquestes necessitats.

Vegem-ne un exemple per entendre-ho més bé. En una situació de molta escassetat d'aigua, com en una zona del Sahel, actualment una de les més afectades pel canvi climàtic, hi ha la necessitat d'accedir a l'aigua. Però la reivindicació sobre el dret a l'aigua no apareix per l'escassetat, sinó perquè hi ha un subjecte que té la capacitat de restringir o limitar l'accés a la poca aigua que hi ha. És a dir, no és que el dret aparegui perquè ens falti alguna cosa, sinó perquè hi ha unes dinàmiques o relacions de poder on algú té capacitat de decidir sobre la satisfacció de la nostra necessitat.

nadas prioridades y proyectos de aquellos que tienen más poder. En resumen, para hablar de derechos pensemos, primero, cuáles son nuestras necesidades y, segundo, qué relaciones de poder, de desigualdad, están actuando para que no podamos desarrollar o satisfacer esas necesidades.

Veamos un ejemplo para entenderlo mejor. En una situación de mucha escasez de agua, como en una zona del Sahel, que es actualmente una de las más afectadas por el cambio climático, existe la necesidad de acceder al agua. Pero la reivindicación sobre el derecho al agua no aparece por la escasez, sino porque hay algún sujeto que tiene la capacidad de restringir o limitar el acceso a la poca agua que existe. Es decir, no es que el derecho aparezca porque nos falte algo, sino porque hay unas dinámicas o relaciones de poder donde alguien tiene capacidad de decidir sobre la satisfacción de nuestra necesidad.

Per exemple, imaginem-nos tres comunitats camperoles i una única font d'aigua. Històricament, aquestes comunitats s'han autoregulat i han definit quins són els criteris per accedir a l'aigua. Suposem que aquests criteris són, per exemple, dos dies a la setmana per a cada comunitat i diumenge la font descansa. En aquest moment, malgrat l'escassetat de tenir una sola font i, per tant, malgrat les dificultats d'aquestes comunitats per satisfer les necessitats bàsiques de beure aigua, alimentar els animals i mante-

Por ejemplo, imaginemos tres comunidades campesinas y una única fuente de agua. Históricamente, estas comunidades se han ido autorregulando y han definido cuáles son los criterios para poder acceder al agua. Supongamos que estos criterios son, por ejemplo, dos días a la semana para cada comunidad y el domingo la fuente descansa. En ese momento, pese a la escasez de tener una sola fuente y, por tanto, pese a las dificultades de estas comunidades para satisfacer sus necesidades básicas de beber agua, alimentar a sus animales y mantener la

"Els drets no són coses vagues i genèriques que tenim davant de no se sap què, sinó que són reivindicacions davant d'una desigualtat de poder, i, per tant, han de servir per combatre aquesta desigualtat, és a dir, per frenar les possibilitats que té el subjecte amb més poder d'afectar les nostres necessitats." / "Los derechos no son cosas vagas y genéricas que tenemos frente a no se sabe qué, sino que son reivindicaciones frente a una desigualdad de poder; y, por lo tanto, tienen que servir para combatir esa desigualdad, es decir, para frenar las posibilidades que tiene aquel sujeto con más poder de afectar a nuestras necesidades."

nir l'agricultura, cap no es mobilitzarà pel dret a l'aigua perquè no hi ha cap amenaça més enllà de les condicions estructurals existents. La reivindicació del dret a l'aigua apareixerà quan una de les tres comunitats o un agent extern arribi a una posició de poder que permeti restringir l'accés a l'aigua de la resta. Per exemple, si una de les tres comunitats té més poder, per la qüestió que sigui, i en lloc de dos dies imposa que siguin quatre o cinc per a ella.

Anem a un exemple real. A l'Amèrica Llatina, l'empresa Coca-Cola aconseguix la concessió de

agricultura, ninguna se movilizará por el derecho al agua porque no hay ninguna amenaza más allá de las condiciones estructurales existentes. La reivindicación del derecho al agua aparecerá cuando una de las tres comunidades o un agente externo adquiera una posición de poder que le permita restringir el acceso al agua del resto. Por ejemplo, si una de las tres comunidades tiene más poder, por la cuestión que sea, y en lugar de dos días impone que sean cuatro o cinco para ella.

Vayamos a un ejemplo real. En América Latina, la empresa Coca-Cola consigue la concesión de la ex-

l'exploració de determinats aqüífers per construir plantes d'embotellament d'aigua o d'elaboració de Coca-Cola que afecten l'accés a l'aigua de les comunitats camperoles o indígenes. En aquest moment, hi ha un subjecte amb més poder que afecta la teva necessitat, i és ací quan apareix la teva reivindicació del dret. Els drets no són coses vagues i genèriques que tenim davant de no se sap què, sinó que són reivindicacions davant d'una desigualtat de poder, i, per tant, han de servir per combatre aquesta desigualtat, és a dir, per frenar les possibilitats que té el subjecte amb més poder d'afectar les nostres necessitats.

plotación de determinados acuíferos para construir plantas de embotellamiento de agua o de elaboración de Coca-Cola que afectan el acceso al agua de las comunidades campesinas o indígenas. En ese momento, hay un sujeto con más poder que afecta tu necesidad, y es ahí cuando aparece tu reivindicación del derecho. Los derechos no son cosas vagas y genéricas que tenemos frente a no se sabe qué, sino que son reivindicaciones frente a una desigualdad de poder; y, por lo tanto, tienen que servir para combatir esa desigualdad, es decir, para frenar las posibilidades que tiene aquel sujeto con más poder de afectar a nuestras necesidades.

De manera que els drets han de tenir poder de resistència (frenar el poder de l'altre), però també capacitat de transformar les relacions de poder. No es tracta només de frenar-les per aturar el cop momentàniament, sinó de transformar-les. Per exemple, si una persona és en un monticle per sobre nostre i té la capacitat de llançar-nos pedres i afectar la nostra integritat física, nosaltres ens podem protegir amb escuts i canviar les relacions de poder. Amb els escuts, que representen qualsevol estratègia jurídica que ens permeti de resistir el cop, podem continuar batallant i frenar aquesta mena de cops. Però si no modifiquem aquesta relació de poder, si no aconseguim que aquesta persona baixi del monticle o almenys en baixi uns quants metres, continuarà tenint sempre la mateixa capacitat d'amenaça. En definitiva, cal pensar els drets com a resistència, com a mecanismes que ens serveixen per frenar els cops, però també com a mecanismes de transformació de les relacions de poder.

Contra la jerarquitzaació dels drets

Un altre element important és la jerarquitzaació dels drets, és a dir, la idea que uns drets són més importants que altres, amb la qual cosa no estic gens d'acord. Aquesta jerarquitzaació és conseqüència de l'anomenada "teoria de les tres generacions de drets humans", que estableix que hi ha uns drets de primera, uns altres de segona i uns altres de tercera generació, i fins i tot ja es parla d'una quarta generació de drets. Segons aquesta teoria, les generacions es corresponen amb diferents moments històrics en què apareixen els drets i, d'una manera molt hàbil i enganyosa, estableix que qualsevol societat o grup humà primer resol les necessitats més imperioses i, després, quan ja les té resoltes, passa a les següents. De mane-

De modo que los derechos deben tener poder de resistencia (de frenar el poder del otro), pero también capacidad de transformación de las relaciones de poder. No se trata solo de frenarlas para parar el golpe momentáneamente, sino de transformarlas. Por ejemplo, si una persona está en un montículo por encima de nosotros y tiene la capacidad de tirarnos piedras y afectar a nuestra integridad física, nosotros podremos protegernos con escudos y cambiar las relaciones de poder. Con los escudos, que representan cualquier estrategia jurídica que nos permita resistir el golpe, podemos seguir batallando y frenar ese tipo de golpes. Pero si no modificamos esa relación de poder, si no conseguimos que esa persona baje del montículo o al menos descienda unos cuantos metros, va a seguir teniendo siempre la misma capacidad de amenaza. En definitiva, los derechos hay que pensarlos como resistencia, como mecanismos que nos sirven para frenar los golpes, pero también como mecanismos de transformación de las relaciones de poder.

Contra la jerarquización de los derechos

Otro elemento importante es la jerarquización de los derechos, es decir, la idea de que unos derechos son más importantes que otros, con la cual no estoy nada de acuerdo. Esa jerarquización es consecuencia de la llamada "teoría de las tres generaciones de derechos humanos", la cual establece que hay unos derechos de primera, segunda y tercera generación, e incluso se está hablando ya de una cuarta generación. Según esta teoría, las generaciones corresponden a diferentes momentos históricos en los que aparecen los derechos y, de una manera muy hábil y engañosa, establece que cualquier sociedad o grupo humano primero resuelve sus necesidades más imperiosas y después, cuando ya las tiene resueltas, pasa a las siguientes. De modo que

ra que els drets que apareixen primer, els de primera generació, lògicament són els més importants.

D'acord amb aquesta teoria, els drets humans es distribueixen de la manera següent:

- Primera generació: els drets civils i polítics.
- Segona generació: els drets econòmics, socials i culturals.
- Tercera generació: els drets col·lectius o de solidaritat.

En primer lloc, amb els drets civils i polítics, incloent-hi el dret a la propietat privada, sabem que les societats, en el marc del projecte capitalista liberal, el que fan és reproduir dinàmiques de poder, consolidar-les i no fer front a les desigualtats materials per raons socials i/o de diverses capacitats, o per raons culturals, entre d'altres.

En segon lloc, els drets socials, econòmics i culturals es consoliden després de la Segona Guerra Mundial en el que coneixem com a constitucionalització social o Estat social. Aquest Estat social no és socioeconòmic i prou, no tan sols els drets laborals són el centre absolut d'aquest projecte, sinó que inclou també altres classes d'igualació material. És a dir, l'Estat social, davant de les condicions de desigualtat material que els éssers humans tenim en les nostres relacions, vol fer un contrapès mitjançant l'enfocament dels drets per igualar les condicions de participació, de realització com a persones. I això no únicament té a veure amb la relació entre el treballador i l'empresari, que és l'eix central en el projecte de l'Estat social, sinó també amb altres drets vinculats a altres desigualtats.

Finalment, els de tercera generació són drets d'ordre col·lectiu, per exemple, el dret al medi

aquellos derechos que aparecen primero, los de primera generación, lógicamente son los más importantes.

De acuerdo con esta teoría, los derechos humanos se distribuyen de la siguiente manera:

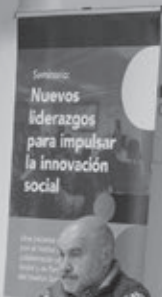
- *Primera generación: los derechos civiles y políticos.*
- *Segunda generación: los derechos económicos, sociales y culturales.*
- *Tercera generación: los derechos colectivos o de solidaridad.*

En primer lugar, mediante los derechos civiles y políticos, incluyendo el derecho a la propiedad privada, sabemos que las sociedades, en el marco del proyecto liberal-capitalista, lo que hacen es reproducir dinámicas de poder, consolidarlas y no hacer frente a las desigualdades materiales por razones sociales y/o de diversas capacidades, o por razones culturales, entre otras.

En segundo lugar, los derechos sociales, económicos y culturales se consolidan después de la Segunda Guerra Mundial en lo que conocemos como constitucionalización social o Estado social. Ese Estado social no es solo socioeconómico, no solo los derechos laborales son el centro absoluto de ese proyecto, sino que incluye también otros tipos de igualación material. Es decir, el Estado social, frente a las condiciones de desigualdad material que los seres humanos tenemos en nuestras relaciones, quiere hacer un contrapeso mediante el enfoque de los derechos para igualar las condiciones de participación, de realización como personas. Y esto no solo tiene que ver con la relación entre trabajador y empresario, que es el eje central en el proyecto del Estado social, sino también con otros derechos vinculados a otras desigualdades.

Finalmente, los de tercera generación son derechos de orden colectivo, por ejemplo, el derecho al medio

ambient. Això inclou els anomenats drets difusos, perquè no se sap ben bé quin és el subjecte. Fins i tot ara, en la quarta generació, hi ha novetats, com els drets de la natura, en els quals ja s'obre la perspectiva antropocèntrica cap a altres subjectes amb necessitats que també s'han de protegir a través dels drets.

En aquesta lògica de les generacions, els drets d'igualació material serien fonamentalment drets de segona generació. Per tant, jeràrquicament estan subordinats als drets civils i polítics, i això implica moltes coses. En l'àmbit jurídic implica que, quan es dona una col·lisió entre un dret civil i polític i un dret social, s'ha d'argumentar molt bé la necessitat de defensar aquest dret social i veure de quina manera s'afecta el mínim possible el dret civil i polític, que és el que ocupa la posició central.

Aquesta teoria de la jerarquització no se sosté argumentalment. Seria complicat de plantejar-ho àmpliament, però hi ha una manera senzilla d'explicar-ho: els drets de primera generació són els que van establir els qui van guanyar la batalla social i política en aquell moment i, per tant, els drets que beneficiaven aquests guanyadors. Però no eren els més importants per a tota la societat, sinó per a aquest grup de persones que va guanyar. Cal tenir en compte que, dos anys després de la Declaració dels Drets de l'Home i del Ciutadà (1789), apareix la Declaració dels Drets de la Dona i de la Ciutadana (1791), impulsada per un grup de dones activistes a la Revolució Francesa, entre les quals Olympe de Gouges, que en va ser una de les protagonistes, encara que gairebé ningú no en sap el nom.

D'això no en tenim notícia perquè no van guanyar, però no és que no hi hagués una reivindicació sobre la necessitat de reconèixer drets a les dones.

ambiente. Esto incluye a los llamados derechos difusos, porque no se sabe muy bien cuál es el sujeto. Incluso ahora, en la cuarta generación, hay novedades, como los derechos de la naturaleza, donde ya se abre la perspectiva antropocéntrica hacia otros sujetos con necesidades que también deber ser protegidas a través de los derechos.

En esta lógica de las generaciones, los derechos de igualdad material serían fundamentalmente derechos de segunda generación. Por tanto, jerárquicamente, están subordinados a los derechos civiles y políticos, y esto implica muchas cosas. En el ámbito jurídico implica que, cuando se da una colisión entre un derecho civil y político y un derecho social, se tiene que argumentar muy bien la necesidad de defender ese derecho social y ver de qué manera se afecta lo menos posible al derecho civil y político, que es el que ocupa la posición central.

Esta teoría de la jerarquización no se sostiene argumentalmente. Sería complicado plantearlo ampliamente, pero hay una manera sencilla de explicarlo: los derechos de primera generación son aquellos que establecieron quienes ganaron la batalla social y política en ese momento y, por tanto, los derechos que beneficiaban a estos ganadores. Pero no eran los más importantes para toda la sociedad, sino para ese grupo de personas que ganó. Hay que tener en cuenta que, dos años después de la Declaración de los Derechos del Hombre y del Ciudadano (1789), aparece la Declaración de los Derechos de la Mujer y de la Ciudadana (1791), impulsada por un grupo de mujeres activistas en la Revolución Francesa, entre ellas Olympe de Gouges, que fue una de las protagonistas, aunque casi nadie conoce su nombre.

De eso no tenemos noticia porque no ganaron, pero no es que no hubiera una reivindicación sobre la necesidad de reconocer derechos a las mujeres. Lo

El que passa és que uns van guanyar i els altres no. Igual que les lluites socials per la igualtat socioeconòmica material són d'abans de la revolució burgesa, i durant; també hi va haver lluites molt potents d'igualació material a Anglaterra i Alemanya als segles xvi, xvii i xviii, però no van guanyar les batalles. Així doncs, els drets humans són fruit de lluites socials concretes, específiques, amb noms i cognoms que donen peu a l'aparició d'aquests drets.

Els drets són el resultat de lluites concretes que es donen quan apareix un subjecte amb una capacitat mínima per organitzar-se i articular-se per començar aquesta lluita. No és que la necessitat no hi fos abans, aquesta necessitat és històrica; el que passa és que segurament no hi havia les condicions i les circumstàncies que permetessin l'articulació i l'organització per plantar batalla.

Hem normalitzat que hi ha uns drets més importants que d'altres; això ha passat també amb la dimensió dels drets individuals i dels drets col·lectius. A les Nacions Unides, durant molt de temps, fins i tot els drets culturals, que són clarament col·lectius, s'entenen com a drets de les persones que pertanyen a les minories culturals, és a dir, individuals. Aquesta resistència per reconèixer els subjectes col·lectius és un dels grans reptes en matèria de drets.

Estatització de la societat civil i crisi de l'estat social

Antonio Gramsci, en els quaderns que va escriure a la presó, ens convida a pensar com es produeix el procés d'estatització de la societat civil a partir de la segona meitat del segle xix. Ell marca com a data emblemàtica l'any 1848. Què vol dir amb estatització de la societat civil? Que l'estat liberal, un cop desarma els sectors de l'oligarquia de l'Antic

que pasa es que unos ganaron y otros no. Igual que las luchas sociales por la igualdad socioeconómica material son de antes de y durante la revolución burguesa; y también hubo luchas muy potentes de igualación material en Inglaterra y en Alemania en los siglos xvi, xvii y xviii, pero no ganaron las batallas. Así que, los derechos humanos son fruto de luchas sociales concretas, específicas, con nombres y apellidos que dan pie a que esos derechos aparezcan.

Los derechos son el resultado de luchas concretas que se dan cuando aparece un sujeto con una capacidad mínima de organizarse y articularse para comenzar esa lucha. No es que la necesidad no estuviera antes, esa necesidad es histórica; lo que pasa es que seguramente no se daban las condiciones y las circunstancias que permitieran la articulación y la organización para dar batalla.

Hemos normalizado que hay unos derechos más importantes que otros; esto ha pasado también con la dimensión de derechos individuales y derechos colectivos. En las Naciones Unidas, durante mucho tiempo, incluso los derechos culturales, que son claramente colectivos, se entendían como derechos de las personas que pertenecen a las minorías culturales, es decir, individuales. Esta resistencia para reconocer a los sujetos colectivos es uno de los grandes retos en materia de derechos.

Estatización de la sociedad civil y crisis del estado social

Antonio Gramsci, en los cuadernos que escribió en prisión, nos invita a pensar cómo se produce el proceso de estatización de la sociedad civil a partir de la segunda mitad del siglo xix. Él marca como fecha emblemática el año 1848. ¿Qué quiere decir con estatización de la sociedad civil? Que el Estado liberal, una vez que desarma a los sectores de la oligarquía

Règim, encarrila, però també delimita, els espais d'expressió de la societat civil. Això ho fa amb el moviment obrer, per controlar les seves demandes. D'aquesta manera, l'Estat liberal, el que nosaltres coneixem, es converteix en una interessant eina de canalització del conflicte a través dels mecanismes que ofereix l'Estat.

Per exemple, s'entén que els sindicats són l'espai propi de mobilització; per tant, es redueix la creació d'altres espais transformadors. D'aquesta manera, qualsevol altre àmbit de la societat civil es va pautant segons les formes de participació que l'Estat imposa. Això és positiu en alguns àmbits, com ara l'educació, atès que deixa d'estar en mans de l'Església o del sector privat per passar a ser un projecte educatiu públic. Però els processos d'estatització també eliminen altres espais d'articulació social més crítics, més dissidents i transformadors.

La màxima expressió d'aquests processos és l'Estat social als anys 50 i 60. En aquesta època gairebé tot és dirigit per l'Estat. Però no es tracta d'una visió merament conspirativa o repressiva, perquè dona resposta a diverses demandes i es van ampliant els drets socials. Tot i això, l'estat social com a projecte reeixit dura poc, perquè l'any 1973 es produeix la crisi del petroli. Després es produiran successives crisis de les quals ja no ens en refarem, especialment la del 2008 i els seus desencadenaments posteriors.

I què va passar a la dècada dels 70? Que en aquell moment l'Estat va perdre aquesta capacitat d'integrar i de canalitzar el conflicte. Aquí segurament alguns teòrics van pensar que era el moment de reforçar determinades articulacions comunitàries, socials, no canalitzades per l'Estat; és a dir,

del Antiguo Régimen, encauza pero también delimita los espacios de expresión de la sociedad civil. Eso lo hace con el movimiento obrero, para controlar sus demandas. De este modo, el Estado liberal, el que nosotros conocemos, se convierte en una interesante herramienta de encauzamiento del conflicto a través de los propios mecanismos que ofrece el Estado.

Por ejemplo, se entiende que los sindicatos son el espacio propio de movilización, por tanto, se reduce la creación de otros espacios transformadores. De este modo, cualquier otro ámbito de la sociedad civil se va pautando de acuerdo con las formas de participación que el Estado impone. Esto es positivo en algunos ámbitos, como la educación, ya que deja de estar en manos de la Iglesia o del sector privado, con lo que pasamos a tener un proyecto público educativo. Pero los procesos de estatización también eliminan otros espacios de articulación social más críticos, más disidentes y transformadores.

La máxima expresión de estos procesos es el Estado social en los años 50 y 60. En esta época, casi todo está dirigido por el Estado. Pero no se trata de una visión meramente conspirativa o represiva de este, ya que da respuesta a varias demandas y se van ampliando los derechos sociales. Sin embargo, el Estado social como proyecto exitoso dura poco, porque en el año 73 se produce la crisis del petróleo. Luego se producirán sucesivas crisis de las que ya no nos repondremos, especialmente la de 2008 y sus encaadenamientos posteriores.

¿Y qué sucedió en la década de los 70? Que en ese momento el Estado pierde esa capacidad de integrar y encauzar el conflicto. Aquí, seguramente, algunos teóricos pensaron que era el momento de reforzar determinadas articulaciones comunitarias, sociales, no encauzadas por el Estado; es decir, poner el foco

posar el focus en l'organització social, en les formes d'autogestió, d'autotutela de drets i de fer-se col·lectivament fort per poder establir un diàleg amb l'Estat. Però no va ser així, perquè va guanyar la via del neoliberalisme.

A la dècada dels 80, Margaret Thatcher i Ronald Reagan, els màxims abanderats del model neoliberal, arriben al poder. El projecte neoliberal en l'àmbit societatari implica la desarticulació i la individualització, és a dir, donar respostes des de l'Estat, sempre individuals, sense reconèixer les articulacions col·lectives o debilitant-les. A Espanya, amb les reformes laborals, i especialment la del 2008, més enllà de rebaixar drets, la prioritat ha estat fonamentalment rebaixar el paper dels sindicats i de la negociació col·lectiva (un dels grans pesos que es van configurar en l'estat social).

Els subjectes col·lectius es comencen a afeblir políticament i normativament, i també s'intenten frenar altres formes d'organització de manera conscient. Això ho veiem, per exemple, amb les dificultats de legitimació activa d'espais col·lectius per anar a judici. A Amèrica Llatina és molt més fàcil participar en judicis per comunitats d'afectats i afectades. Aquí, en canvi, hi ha el perill d'haver de fer front als costos dels judicis, o a fiances impossibles de satisfer per un col·lectiu d'afectats que no té recursos, i, per tant, hi ha una barrera d'accés a la justícia.

Com s'ha resolt això en altres llocs? Des d'un punt de vista d'igualtat material; és a dir, als qui no tenen recursos no se'ls poden imposar determinades fiances, i se n'ha de fer càrrec l'Estat. A Espanya, la construcció de l'Estat social es produeix quan ja està en crisi, l'any 1978; això explica les mancances, les debilitats i la fragilitat de l'Estat social i dels drets socials al nostre país.

en la organización social, en las formas de autogestión, de autotutela de derechos y de hacerse fuerte colectivamente para poder establecer un diálogo con el Estado. Pero no fue así, porque ganó la vía del neoliberalismo.

En la década de los 80, Margaret Thatcher y Ronald Reagan, máximos abanderados del modelo neoliberal, llegan al poder. El proyecto neoliberal a nivel societario implica la desarticulación y la individualización, es decir, dar respuestas desde el Estado, siempre individuales, sin reconocer las articulaciones colectivas o debilitándolas. En España, con las reformas laborales, y especialmente la del 2008, más allá de rebajar derechos, la prioridad ha sido, fundamentalmente, rebajar el papel de los sindicatos y de la negociación colectiva (uno de los grandes pesos que se configuraron en el Estado social).

Los sujetos colectivos se empiezan a debilitar política y normativamente, y otras formas de organización también se intentan frenar de forma consciente. Eso lo vemos, por ejemplo, con las dificultades de legitimación activa de espacios colectivos para ir a juicio. En América Latina es mucho más fácil participar en juicios por comunidades de afectados y afectadas. Aquí, en cambio, existe el peligro de tener que hacer frente a los costes de los juicios, o a fianzas imposibles de abarcar por un colectivo de afectados que no tiene recursos y, por tanto, hay una barrera de acceso a la justicia.

¿De qué manera se ha resuelto esto en otros sitios? Desde un punto de vista de igualdad material; es decir, a aquellos que no tienen recursos no se les puede imponer determinadas fianzas, y tiene que hacerse cargo el Estado. En España, la construcción del Estado social se produce cuando este ya está en crisis, en el año 78; eso explica las carencias, debilidades y la fragilidad del Estado social y de los derechos sociales en nuestro país.

El crim estatal corporatiu, el dany social i els mecanismes d'acció

La sociòloga Saskia Sassen, en el seu llibre *Expulsiones: brutalidad y complejidad en la economía global* (2015), mostra l'augment del poder corporatiu que s'ha produït a partir dels anys 70. Els guanys de les empreses es van mantenir força estables, creixent lentament entre la dècada dels anys 40 i els 70, per sota dels 2.000 milions de dòlars. Tot i això, des de la crisi petroliera de l'any 1973 els beneficis van créixer molt ràpidament, fins a arribar als 17.000 milions de dòlars de guany corporatiu l'any 2015.

Això ens dibuixa ara el terreny on es disputen els drets amb molta claredat: contra els interessos del gran capital. Vet aquí la gran batalla dels drets. El gran poder que amenaça els drets és el poder corporatiu. És el que la criminologia crítica britànica anomena *state corporate crime*, el crim estatal corporatiu. El poder corporatiu s'ha tornat tan gran que l'Estat, en termes generals, acaba sent una crossa del mateix poder corporatiu. I això assegura la impunitat empresarial.

Ho veiem, per exemple, amb el cas Castor, amb el rescat de les autopistes al voltant de Madrid o amb el rescat bancari. Això passa sota la lògica nord-americana del *too big to fail*, massa gran perquè pugui caure o defallir. És a dir, si allò que cau és tan gran, l'Estat i tota la societat se'n ressentirà, de manera que no es deixarà caure. Per tant, aquí no hi ha cap risc. I això causa un gran mal social (*social harm*), un concepte que m'agrada molt i que faig servir sovint per entendre també com construïm els drets.

Es tracta del dany social, que no es recull jurídicament, que no es conceptualitza jurídicament com a

El crimen estatal corporativo, el daño social y los mecanismos de acción

La sociòloga Saskia Sassen, en su libro *Expulsiones: brutalidad y complejidad en la economía global* (2015), muestra el aumento del poder corporativo que se ha producido a partir de los años 70. Las ganancias de las empresas se mantuvieron bastante estables, creciendo lentamente entre la década de los 40 y los 70, por debajo de los 2.000 millones de dólares. Sin embargo, desde la crisis petrolera del año 73 los beneficios crecieron muy rápidamente, llegando a los 17.000 millones de dólares de ganancia corporativa en el año 2015.

Esto nos dibuja ahora el terreno donde se disputan los derechos con mucha claridad: frente a los intereses del gran capital. Ahí está la gran batalla de los derechos. El gran poder que amenaza los derechos es el poder corporativo. Es lo que la criminología crítica británica llama *state corporate crime*, el crimen estatal corporativo. El poder corporativo se ha vuelto tan grande que el Estado, en términos generales, acaba siendo una muleta del propio poder corporativo. Y esto asegura la impunidad empresarial.

Lo vemos, por ejemplo, con el caso Castor, con el rescate de las autopistas alrededor de Madrid, o con el rescate bancario. Esto ocurre bajo la lógica norteamericana del *too big to fail*, demasiado grande para que pueda caer/quebrar. Es decir, aquello que es tan grande que, si cae, el Estado y toda la sociedad se va a resentir; de modo que este no dejará que caiga. Por tanto, ahí no hay riesgo. Y eso genera un gran daño social (*social harm*), un concepto que me gusta mucho y que utilizo a menudo para entender también cómo construimos los derechos.

Se trata del daño social que no se recoge jurídicamente, que no se conceptualiza jurídicamente como

dany; no hi ha un bé jurídic per protegir. Com ha passat, per exemple, d'ençà de la crisi hipotecària del 2008, amb els milers de famílies que s'han quedat sense casa i amb un deute, perquè no hi ha dació en pagament al nostre sistema. Aquí hi ha un enorme i absolutament evident dany social. En canvi, no hi ha cap dany jurídic, no hi ha resposta jurídica. En reali-

daño; no hay un bien jurídico que proteger. Como sucede, por ejemplo, desde la crisis hipotecaria del 2008 en adelante, con los miles de familias que se quedan sin casa y con una deuda, porque no existe la dación en pago en nuestro sistema. Ahí hay un enorme y absolutamente evidente daño social. En cambio, no hay daño jurídico, no hay respuesta jurídica.

"Necessitem estructures col·lectives permanents per definir les nostres necessitats amenaçades, les maneres de satisfer-les i els nostres drets. No han de ser només institucionals, sinó també formes col·lectives de definir una necessitat amenaçada i fer-hi front. Per fer-ho necessitem recursos i temps, de la mateixa manera que el comitè d'empresa i l'alliberat o alliberada sindical compten amb el temps i els recursos necessaris per dedicar-se al treball d'organització." / *"Necesitamos estructuras colectivas permanentes para definir nuestras necesidades amenazadas, las formas de satisfacerlas y nuestros derechos. Que no sean solo las institucionales, sino también formas colectivas de definir una necesidad amenazada y hacerle frente. Para ello necesitamos recursos y tiempo, del mismo modo que el comité de empresa y el liberado o liberada sindical cuentan con el tiempo y los recursos necesarios para dedicarse al trabajo de organización."*

tat, hi comença a haver una petita resposta jurídica quan hi ha una sentència del tribunal de Luxemburg, per bé que insuficient.

En realidad, empieza a haber una pequeña respuesta jurídica cuando hay una sentencia del tribunal de Luxemburgo, pero insuficiente.

Per acabar, en aquest context de cansament, d'esgotament dels drets tenim tres espais de treball principals:

Para terminar, en este contexto de cansancio, de agotamiento de los derechos, tenemos tres espacios de trabajo principales:

1. Ús alternatiu de les institucions. És un ús alternatiu al poder dominant, que és el que normalment acaba reproduint els interessos dels més poderosos. El podem exercir electoralment o

1. Uso alternativo de las instituciones. Se trata de un uso alternativo al poder dominante, que es el que normalmente acaba reproduciendo los intereses de los más poderosos. Lo podemos ejercer electoral-

pels diferents mecanismes de pressió que tenim, com ara associacions, mobilitzacions, etc.

2. Positivisme de combat. Consisteix a prendre les normes tal com són, ens protegeixin millor o pitjor, i fer-les servir en el combat, és a dir, creure'ns-les i lluitar perquè ens serveixin per frenar els cops, per transformar petites coses.

3. Reapropiació social dels drets. Havent entès que els dos mecanismes anteriors són útils, però insuficients, cal que nosaltres mateixos proposem i articulem mecanismes que ens permetin de defensar els nostres drets. És a dir, hauríem de disposar d'estructures col·lectives capaces de definir i defensar el contingut dels drets i, si escau, autotutelar-los. No hem d'esperar el moment en què les institucions assumeixin la nostra reivindicació i l'afegeixin a la seva agenda.

De vegades, aquesta reapropiació social té a veure amb la desobediència civil, que ha estat un element històric i necessari de defensa dels drets. Però també hi ha altres eines. Per exemple, des de la perspectiva de l'acompanyament jurídic, hi ha el que anomenem defensa defensa d'allò comú; és a dir, qualsevol articulació col·lectiva o comunitària capaç de definir i defensar estratègies d'autotutela de drets, com ara crear espais culturals, de criança compartida, de construcció de mecanismes de salut comunitària, d'educació, etc.

Es tracta de reproduir el que va ser reeixit i va tenir un impacte fort en la transformació de l'estat liberal, on els treballadors i les treballadores es van organitzar i mitjançant les estructures col·lectives permanents (sindicats) van incidir de manera contínua en la determinació dels drets dels treballadors. És a dir, hi pot haver drets individuals, però final-

mente o por distintos mecanismos de presión que tenemos, como asociaciones, movilizaciones, etc.

2. Positivismo de combate. *Consiste en tomar las normas tal y como son, nos protejan mejor o peor, y usarlas en el combate, es decir, creérmolas y luchar para que nos sirvan para frenar los golpes, para transformar pequeñas cosas.*

3. Reapropiación social de los derechos. *Entendiendo que los dos mecanismos anteriores son útiles pero insuficientes, es necesario que nosotros mismos propongamos y articulemos mecanismos que nos permitan defender nuestros derechos. Es decir, contar con estructuras colectivas capaces de definir y defender el contenido de los derechos y, en su caso, autotutelarlos. No esperar únicamente el momento en que las instituciones asumen nuestra reivindicación y la ponen en su agenda.*

A veces, esta reapropiación social tiene que ver con la desobediencia civil, que ha sido un elemento histórico, y necesario, de defensa de los derechos. Pero también hay otras herramientas. Por ejemplo, desde la perspectiva del acompañamiento jurídico, está lo que llamamos defensa de lo común; es decir, cualquier articulación colectiva/comunitaria capaz de definir y defender estrategias de autotutela de derechos, como generar espacios culturales, de crianza compartida, de construcción de mecanismos de salud comunitaria, de educación, etc.

Se trata de reproducir lo que fue exitoso y tuvo un impacto fuerte en la transformación del Estado liberal, donde los trabajadores y las trabajadoras se organizaron y mediante las estructuras colectivas permanentes (sindicatos) incidieron de manera continua en la determinación de los derechos de los trabajadores. Es decir, puede haber derechos individuales pero, fi-

ment l'estructura col·lectiva roman. El que passa a les societats liberals és que, excepte en l'àmbit del treball, en la resta dels àmbits ens organitzem col·lectivament per reivindicar un dret, però, quan aquest es plasma, deixem de ser subjecte col·lectiu i passem a ser individus.

Necessitem estructures col·lectives permanents per definir les nostres necessitats amenaçades, les maneres de satisfer-les i els nostres drets. No han de ser només institucionals, sinó també formes col·lectives de definir una necessitat amenaçada i fer-hi front. Per fer-ho necessitem recursos i temps, de la mateixa manera que el comitè d'empresa i l'alliberat o alliberada sindical compten amb el temps i els recursos necessaris per dedicar-se al treball d'organització.

Oi que essent membre d'un comitè d'empresa tens un temps alliberat de la feina a la setmana per desenvolupar la teva tasca com a representant d'aquest subjecte col·lectiu? Cal aconseguir el mateix en altres àmbits. Segons aquesta lògica, hem de repensar els drets com una cosa que no únicament ens convoca quan la reivindicuem, sinó que és permanent; per això necessitem estructures permanents de defensa. Estructures col·lectives que són necessàries perquè els drets surtin del cansament acumulat.

nalmente, la estructura colectiva permanece. Lo que ocurre en las sociedades liberales es que, excepto en el ámbito del trabajo, en el resto de los ámbitos nos organizamos colectivamente para reivindicar un derecho, pero, cuando este se plasma, dejamos de ser sujeto colectivo y pasamos a ser individuos.

Necesitamos estructuras colectivas permanentes para definir nuestras necesidades amenazadas, las formas de satisfacerlas y nuestros derechos. Que no sean solo las institucionales, sino también formas colectivas de definir una necesidad amenazada y hacerle frente. Para ello necesitamos recursos y tiempo, del mismo modo que el comité de empresa y el liberado o liberada sindical cuentan con el tiempo y los recursos necesarios para dedicarse al trabajo de organización.

¿Verdad que siendo miembro de un comité de empresa tienes a la semana un tiempo liberado del trabajo para poder desarrollar tu labor como representante de ese sujeto colectivo? Lo mismo hay que conseguir en otros ámbitos. Desde esa lógica, repensamos los derechos como algo que no solo nos convoca cuando lo reivindicamos, sino que es permanente; por eso necesitamos estructuras permanentes de defensa. Estructuras colectivas que son necesarias para que los derechos salgan del cansancio acumulado.

Conferència 6.2

Conferencia 6.2

29/03/23

L'agenda política
de la discapacitat
des d'un
enfocament de
drets humans

*La agenda política
de la discapacidad
desde un enfoque
de derechos
humanos*

LUIS CAYO PÉREZ BUENO
President del Comitè Espanyol de Representants de Persones amb Discapacitat (CERMI)
Presidente del Comité Español de Representantes de Personas con Discapacidad (CERMI)

A la meva intervenció intentaré proporcionar elements de pensament i eines per a la millora col·lectiva des del sector social de la discapacitat. Vull aportar la meua visió des de l'activisme de

En mi intervención, intentaré proporcionar elementos de pensamiento y herramientas para la mejora colectiva desde el sector social de la discapacidad. Quiero aportar mi visión desde el activismo de com-

combat, perquè gairebé sempre tot acaba confluint en la lluita, en l'enemic, en l'aliat i en l'arsenal. En tot cas, em quedo amb una altra manera de referir-se a les baralles, la de Pau de Tars a l'Evangeli, quan parla de la baralla bona. Crec que ens hem de situar del costat de la baralla bona i per això miraré de definir-la.

Deia Michel Foucault que on hi ha poder, hi ha resistència. I sempre hi ha un punt d'il·legitimitat en la retenció del poder, perquè el poder potser no l'hauria de retenir ningú, sinó que hauria de ser compartit. Les entitats del sector social de la discapacitat estem destinades a l'acció, a transformar la vida concreta de les persones amb discapacitat, del seu entorn immediat, de les seves famílies, i això implica actuar en un entorn molt ingrát, moltes vegades fustigador, que ens ha negat el pa i la sal.

Però l'acció, si no va acompanyada de reflexió, està condemnada a molts fracassos i a un cert curttermisme. Vam néixer amb dimensió política, genuïnament política, per canviar una cosa que no ens agradava. A la loteria de la vida ens havien situat sempre a la part perdedora i vam haver de gestionar els suports i els serveis que necessita qualsevol persona, perquè ningú no ens oferia aquests recursos mínims. Ni el que és públic ni el que és privat. I ens vam haver de convertir per força en gestors sense vocació, sense peritatge, sense experiència...

I això ens ha portat a situacions de conflicte d'interessos, de superposició i d'estar més preocupats, de vegades, de com es paguen les nòmines del personal de les entitats o de com s'obre l'establiment, que d'altres afers que haurien de tenir molt més pes, orientats sempre a la transformació política. Però d'aquí venim, aquesta és la magra herència rebuda, i ho haurem de gestionar de la

bate, porque casi siempre todo termina confluyendo en lucha, en enemigo, en aliado, en arsenal. Pero, en todo caso, me quedo también con otra forma de referirse a las peleas, la de Pablo de Tarso en el Evangelio, cuando habla de la buena pelea. Creo que debemos situarnos del lado de la buena pelea y por eso vamos a tratar de definirla.

Decía Michel Foucault que allí donde hay poder, hay resistencia. Y siempre hay un punto de ilegitimidad en la detención del poder, porque quizá el poder no lo debería detentar nadie, sino que debería ser algo compartido. Las entidades del sector social de la discapacidad estamos llamadas a la acción, a transformar la vida concreta de las personas con discapacidad, de su entorno inmediato, de sus familias; y eso implica actuar en un entorno muy ingrato, hostigante muchas veces, que nos ha negado el pan y la sal.

Pero la acción, si no va acompañada de reflexión, está condenada a muchos fracasos y a un cierto cortoplacismo. Nacimos con dimensión política, genuinamente política, para cambiar algo que no nos gustaba. En la lotería de la vida nos habían situado siempre en la parte perdedora y tuvimos que gestionar los apoyos y servicios que necesita cualquier persona, porque nadie nos ofrecía esos mínimos recursos. Ni lo público, ni lo privado. Y nos tuvimos que convertir a la fuerza en gestores sin vocación, sin peritaje, sin experiencia...

Y eso nos ha llevado a situaciones de conflicto de intereses, de superposición y de estar más preocupados, a veces, de cómo se pagan las nóminas del personal de las entidades o de cómo se abre el establecimiento, que de otros asuntos que deberían tener mucho más peso, orientados siempre a la transformación política. Pero de ahí venimos, esa es la magra herencia recibida y tendremos que gestionarlo del

millor manera. No es poden fer, o jo crec que és inútil i convida a la malenconia, canvis absolutament disruptius, revolucionaris; liquidar tot el que hem estat i passar a un model pur i exemplar. De manera que haurem de gestionar aquesta contradicció o aquests elements de contraposició en què vivim de la millor manera possible.

Tres disruptcions que ha aportat la discapacitat

Concretament, parlaré de l'agenda política de la discapacitat des d'un enfocament de drets humans i des d'una visió estatal. El Comitè Espanyol de Representants de Persones amb Discapacitat (CERMI), que presideixo, és una entitat estatal espanyola que treballa des d'un enfocament dels drets humans aplicats a les persones amb discapacitat. Un cop dit això, vull exposar tres disruptcions positives que crec que ha aportat la discapacitat.

1. La disruptió ontològica. La primera disruptió que les persones amb discapacitat hem fet en els darrers 40 o 50 anys és considerar que la diversitat humana que representem té un valor que ha de ser respectat i reivindicar-lo; la diversitat per un funcionament diferent (per no repetir els cànons de funcionalitat corporal, cognitiva, mental, comunicacional, etc.). És a dir, atorgar valor a aquesta diversitat que antigament era una desgràcia o una fatalitat, un càstig diví, una cosa que calia superar.

De fet, encara avui, les persones amb discapacitat som considerades freqüentment als mitjans de comunicació com "un exemple de superació". Això implica que cal superar una cosa que en origen era dolenta i ha de ser transcendida a una altra de bona. Per exemple, l'esportista paralímpic o el muntanyenc cec que

mejor modo. No se pueden hacer, o yo creo que es inútil e invita a la melancolía, cambios absolutamente disruptivos, revolucionarios, liquidar todo lo que hemos sido y pasar a un modelo puro y ejemplar. De modo que tendremos que gestionar esta contradicción o estos elementos de contraposición en los que vivimos de la mejor forma posible.

Tres disruptciones que ha aportado la discapacidad

Concretamente, voy a hablar de la agenda política de la discapacidad desde un enfoque de derechos humanos y desde una visión estatal. El Comité Español de Representantes de Personas con Discapacidad (CERMI), que yo presido, es una entidad estatal española que trabaja desde un enfoque de derechos humanos aplicados a las personas con discapacidad. Dicho esto, quiero exponer tres disruptciones positivas que creo que ha aportado la discapacidad.

1. La disruptión ontológica. La primera disruptión que las personas con discapacidad hemos hecho en los últimos 40 o 50 años es considerar que la diversidad humana que representamos tiene un valor que debe ser respetado y reivindicarlo; esa diversidad por un distinto funcionamiento (por no repetir los cánones de funcionalidad corporal, cognitiva, mental, comunicacional, etc.). Es decir, otorgar valor a esta diversidad que antiguamente era una desgracia o una fatalidad, un castigo divino, algo que había que superar.

De hecho, todavía hoy, las personas con discapacidad somos consideradas frecuentemente en los medios de comunicación como "un ejemplo de superación". Esto implica que hay que superar algo que de suyo era malo y tiene que ser transcendido a algo bueno. Por ejemplo, el deportista paralímpico o el montañista ciego que sube

puja al Kilimanjaro. Sempre ens situen en una posició en què cal triar entre heroi o víctima. No hi ha un altre paper per a les persones amb discapacitat; no hi ha una normalitat, una mediocritat, sinó un rol o un altre per comparèixer davant l'ull públic.

La primera denominació oficial que es dona a Espanya a la discapacitat és "subnormalitat" i no tenia connotacions negatives *per se*, sinó que es referia a allò que està per sota de la norma. A l'any 1968 o 1969, es crea una prestació de la Segu-

al Kilimanjaro. Siempre nos sitúan en una posición en la que hay que elegir entre héroe o víctima. No hay otro papel para las personas con discapacidad, no hay una normalidad, una mediocridad, sino uno u otro rol para poder comparecer ante el ojo público.

La primera denominación oficial que se le da en España a la discapacidad es "subnormal" y no tenía connotaciones negativas per se, sino que se refería al que está por debajo de norma. En el año 68 o 69, se crea una prestación de la Seguridad

"Les persones amb discapacitat som considerades freqüentment als mitjans de comunicació com 'un exemple de superació'. Això implica que cal superar una cosa que en origen era dolenta i ha de ser transcendida a una altra de bona." / *"Las personas con discapacidad somos consideradas frecuentemente en los medios de comunicación como 'un ejemplo de superación'. Esto implica que hay que superar algo que de suyo era malo y tiene que ser transcendido a algo bueno."*

retat Social per a les famílies que tenen un fill o una filla "subnormal". Després aquest terme es converteix en un ariet i en un insult, en una depreciació generalitzada. Això també ho hem aportat a la terminologia. En definitiva, parlem d'aquesta primera disrupció perquè considerem que aquesta part perifèrica, limítrofa i fosca de la vida humana que érem les persones amb discapacitat té un valor que ha de ser respectat.

Tot i això, encara hi ha en l'imaginari col·lectiu més profund la idea que la discapacitat és una cosa dolenta que, bé per la intervenció mèdica, clínica, social, educacional o terapèutica, cal portar a la normalitat, al que es considera el cànon de normalitat imperant.

Social para las familias que tienen un hijo o una hija "subnormal". Después este término se convierte en un ariete y en un insulto, en una depreciación generalizada. Eso también lo hemos aportado a la terminología. En definitiva, hablamos de esta primera disrupción al considerar que esa parte periférica, orillada y oscura de la vida humana que éramos las personas con discapacidad tiene un valor que debe ser respetado.

Sin embargo, todavía hay en el imaginario colectivo más profundo la idea de que la discapacidad es algo malo que, bien por la intervención médica, clínica, social, educacional o terapéutica, hay que llevar a la normalidad, a lo que se considera el canon de normalidad imperante.

2. La disrupció política. Som una minoria discreta, aïllada, perifèrica, situada als marges, i no hem estat subjecte polític o agents ni a títol individual ni col·lectiu. Fins i tot altres grups exclosos que han esdevingut subjectes polítics ens han vorejat. Per exemple, a les lluites del feminisme, les dones amb discapacitat no hi eren, i a les dels treballadors o dels drets civils, tampoc. Érem omesos a tot arreu, des de l'oficialitat fins a l'alternativitat política. Per tant, hem hagut d'anar conquerint un espai polític propi molt fràgil i feble amb l'associacionisme, amb totes les seves limitacions i restriccions. I el procés de canvi polític que podem propiciar no serà immediat.

Ni els sindicats han aferrat la nostra bandera, ni el feminisme ni ningú. Hem hagut de convertir-nos també, per força, en subjectes polítics, i la nostra emancipació social vindrà del que aconseguim per nosaltres mateixos i no pas de pensar que un Estat ens redimirà. Crec que la redempció depèn de nosaltres. Hi ha una redempció o emancipació global (macro) i una d'individual (micro), que cal guanyar en el dia a dia, i això ens converteix en activistes, a desgrat nostre, perquè ningú no farà per nosaltres el que no fem nosaltres mateixos.

3. La disrupció jurídica/normativa. La tercera és una disrupció que neix de considerar la discapacitat com una qüestió de drets humans. La perspectiva jurídica sobre la discapacitat té només 30 anys. Històricament, hem estat negats com a subjectes jurídics, o protegits fins al punt d'asfixiar-nos. Tan protegits que no podem fer res, en una vida que no val la pena de viure perquè la norma et sufoca, et deixa sense possibilitat de respirar per tu mateix.

2. La disrupción política. Somos una minoría discreta, aislada, periférica, situada en los bordes, y no hemos sido sujeto político, no hemos sido agente ni a título individual ni colectivo. Incluso otros grupos excluidos que se han convertido en sujetos políticos nos han orillado. Por ejemplo, en las luchas del feminismo, las mujeres con discapacidad no han estado; y en las de los trabajadores o de los derechos civiles, tampoco. Éramos omitidos en todos lados, desde la oficialidad hasta la alternatividad política. Entonces hemos tenido que ir conquistando un espacio político propio muy frágil y débil, por medio del asociacionismo, con todas sus limitaciones y restricciones. Y el proceso de cambio político que podemos generar no va a ser inmediato.

Ni los sindicatos han aferrado nuestra bandera, ni el feminismo, ni nadie. Hemos tenido que convertirnos también, a la fuerza, en sujetos políticos, y nuestra emancipación social vendrá de lo que consigamos por nosotros mismos, no de pensar que un Estado nos va a redimir. Creo que la redención está en nuestra parte. Hay una redención o emancipación global (macro) y una individual (micro), que hay que ganarse en el día a día; y eso nos convierte en activistas, a nuestro pesar, porque nadie va a hacer por nosotros lo que no hagamos nosotros mismos.

3. La disrupción jurídica/normativa. La tercera es una disrupción que viene de considerar la discapacidad como una cuestión de derechos humanos. La perspectiva jurídica sobre la discapacidad tiene apenas 30 años. Históricamente, hemos estado negados como sujetos jurídicamente, o protegidos hasta el punto de asfixiarnos. Tan protegidos que no podemos hacer nada, en una vida que no vale la pena vivirla porque la norma te sofoca, te deja sin posibilidad de respirar por ti mismo.

Una sobreprotecció en què tantes vegades hem estat instal·lats, però com que era per al nostre bé, amb les millors intencions, per la filantropia, l'Església, l'Estat protector i curador, l'estat del benestar... Tot això des de la lògica de "si et resolc la vida, ja no hauràs de demanar més (com el cec que cantava a les portes de les esglésies o de les tavernes), però t'entatxono en una institució. Tinc cura de tu. Tens sostre i jaç. I has de viure amb altres que no has triat".

Una sobreprotección en la que tantas veces hemos estado instalados; pero como era por nuestro bien, con las mejores intenciones, por la filantropía, la Iglesia, el Estado protector y curador, el estado del bienestar... Todo eso desde la lógica de "si yo te resuelvo la vida, ya no tienes que pedir (como el ciego que cantaba en las puertas de las iglesias o de las tabernas), pero te meto en una institución. Te estoy cuidando. Tienes techo y lecho. Y tienes que vivir con otros que no has elegido".

"I per què la discapacitat ha de ser un factor d'afinitat vital de convivència? Això no passa en altres casos. La gent tria normalment, fins on pot (sé que hi ha molts condicionants), una fórmula de convivència: per amor, per afecte, pels vincles naturals o per altres llaços que són més socials que no pas naturals, però no per una característica. En el cas de la discapacitat es forma la idea que 'tu has de viure amb els qui són com tu'." / *"Y por qué la discapacidad tiene que ser un factor de afinidad vital de convivencia? Esto no se produce en otros casos. La gente normalmente elige, hasta donde puede (sé que hay muchos condicionamientos), una fórmula de convivencia: por amor, por afecto, por los lazos naturales o por otros lazos que son más sociales que naturales, pero no por una característica. En el caso de la discapacidad se forma la idea de que 'tú tienes que vivir con los que son como tú'."*

I per què la discapacitat ha de ser un factor d'afinitat vital de convivència? Això no passa en altres casos. La gent tria normalment, fins on pot (sé que hi ha molts condicionants), una fórmula de convivència: per amor, per afecte, pels vincles naturals o per altres llaços que són més socials que no pas naturals, però no per una característica. En el cas de la discapacitat es forma la idea que "tu has de viure amb els qui són com tu". I això no passa amb altres grups, per motiu de gènere, color, condició sexual, etc., però amb la discapacitat sí.

¿Y por qué la discapacidad tiene que ser un factor de afinidad vital de convivencia? Esto no se produce en otros casos. La gente normalmente elige, hasta donde puede (sé que hay muchos condicionamientos), una fórmula de convivencia: por amor, por afecto, por los lazos naturales o por otros lazos que son más sociales que naturales, pero no por una característica. En el caso de la discapacidad se forma la idea de que "tú tienes que vivir con los que son como tú". Y esto no ocurre con otros grupos, por motivo de género, color, condición sexual, etc., pero con la discapacidad sí.

Tot i això, sembla que hem arribat tard també al món dels drets, quan els drets ja estan desacreditats. Com deia Marco Aparicio en la seva conferència, hem arribat al moment del cansament dels drets. Invoquem els drets humans quan sembla que ja s'han desgastat. Tot i així, abordar la discapacitat com una qüestió de drets humans pot ser molt útil. Per això serem utilitaris i hi pensarem com una eina. No és l'eina definitiva, però ens serveixen en aquest moment, en aquest punt, així que farem servir aquest arsenal que tenim a mà.

Sin embargo, parece que hemos llegado tarde también al mundo de los derechos, cuando los derechos ya están desacreditados. Como decía Marco Aparicio en su conferencia, hemos llegado en el momento del cansancio de los derechos. Estamos invocando los derechos humanos cuando ya parece que están desgastados. Aun así, abordar la discapacidad como una cuestión de derechos humanos puede ser muy útil. Por eso vamos a ser utilitarios y vamos a pensar en ellos como una herramienta. No es la herramienta definitiva, pero nos sirven en este momento, en este punto, así que utilizemos ese arsenal que tenemos en nuestra mano.

La Convenció Internacional sobre els Drets de les Persones amb Discapacitat per nodrir la nostra agenda política

Tenim un text normatiu internacional de drets, que és la Convenció Internacional sobre els Drets de les Persones amb Discapacitat (CDPD) de les Nacions Unides del 2006, signada i ratificada per l'Estat espanyol. Aquesta Convenció té una gran càrrega de profunditat que ens avala, ens legitima, ens dona instruments d'actuació i nodreix la nostra agenda política.

Ens hem convertit en subjecte polític; per tant, volem intervenir en la presa de decisions i en la gestió dels afers públics. Sigui per mitjà de la incidència política, la coparticipació, la prescripció, la pressió o la protesta..., tenim certa capacitat de repercussió en les decisions polítiques: en les que es prenen i en les que procurem que la discapacitat estigui representada, o en les que proposem perquè ningú no hi havia pensat. Cap president de la Generalitat o del Govern d'Espanya, o ministre, o alcalde o alcaldessa, no s'aixeca pensant: "Què faré avui per a les persones amb discapacitat de la meva comunitat? Quin dèficit tenen?". Nosaltres també hem de crear l'agenda política. No és pensar que vindrà algú d'una institució benèfica a tirar-la endavant per nosaltres i prou, sinó que li hem de donar el seu espai i lloc.

L'agenda política de la discapacitat ha de ser fruit de l'anàlisi i d'escoltar-se la gent. Per fer-ho possible és molt necessari crear espais de participació i formes compartides de governança; fer servir els nous mitjans d'estar en contacte: les comunitats reals, virtuals, etc. I no suposar, des de la posició de lideratge de la meua organització, que jo ja sé com pateixes i què necessites. És important que les nostres decisions i les nostres actuacions com

La Convención Internacional sobre los Derechos de las Personas con Discapacidad para nutrir nuestra agenda política

Tenemos un texto normativo internacional de derechos, que es la Convención Internacional sobre los Derechos de las Personas con Discapacidad (CDPD) de las Naciones Unidas del año 2006, firmada y ratificada por el Estado español. Esta Convención tiene una gran carga de profundidad que nos avala, nos legitima, nos da instrumentos de actuación y nutre nuestra agenda política.

Nos hemos convertido en sujeto político; por tanto, queremos intervenir en la toma de decisiones y en la gestión de los asuntos públicos. Ya sea a través de la incidencia política, la coparticipación, la prescripción, la presión, la protesta... tenemos cierta capacidad de alcance en las decisiones políticas: en las que se toman y en las que tratamos de que la discapacidad esté representada, o en las que generamos porque nadie había pensado en ellas. Ningún presidente de la Generalitat o del Gobierno de España, o ministro, o alcalde o alcaldesa, se levanta pensando: "¿Qué voy a hacer hoy por las personas con discapacidad de mi comunidad? ¿Qué déficit tienen?". Tenemos que crear también nosotros la agenda política. No es solo pensar que va a venir alguien de una institución benéfica a sacarla adelante por nosotros, sino que debemos darle su espacio y su lugar.

La agenda política de la discapacidad debe ser fruto del análisis y de escuchar a la gente. Para hacerlo posible es muy necesario generar espacios de participación y formas compartidas de gobernanza, usar los nuevos medios de estar en contacto, las comunidades reales, virtuales, etc. Y no suponer, desde la posición de liderazgo de mi organización, que yo ya sé lo que tú sufres y lo que tú necesitas. Es importante que nuestras decisiones y nuestras actuaciones

a associacions estiguin legitimades, que traslladin amb honradesa el missatge i les necessitats de la gent que diem representar.

A partir de l'escolta i l'anàlisi dels problemes principals, les grans fractures, els grans dèficits de ciutadania i de participació a la societat de les persones amb discapacitat, etc., cal obtenir un aprenentatge sobre la base d'informes, estudis, observatoris, dades quantitatives i qualitatives, i establir prioritats. No es pot resoldre tot a l'instant. La lluita d'un subjecte polític fràgil, com som les associacions, no ha d'abordar tots els fronts alhora, perquè gairebé ens condemna per endavant al fracàs més absolut. Per tant, encara que sigui injust, cal triar, és a dir, establir un ordre de prioritats de les qüestions de l'agenda política que es corresponguin amb els principals problemes. I de vegades se'ns presenta la possibilitat de solucionar un problema, o de donar-hi, mitjanament, una resposta. Per exemple, si sorgeix l'oportunitat de fer un nou estatut dels treballadors, el moviment de la discapacitat ha d'intentar incloure les propostes en matèria d'inclusió laboral. I això es pot fer usant la Convenció com a motor o palanca.

És important tenir en compte que som moviments reivindicatius i gestors alhora; gestionem serveis que són contraris a la Convenció, que no s'han pensat en clau de drets i que entren en col·lisió amb els seus principis, els seus valors, els seus mandats... El principal tenidor econòmic i comptable de centres d'educació especial a Espanya, després de les administracions, és el moviment associatiu. I d'acord amb l'article 24 de la Convenció, els centres d'educació especial haurien d'haver transitat cap a la inclusió. Això també passa en l'àmbit laboral, perquè molts dels titulars de centres especials d'ocupació són organitzacions socials.

como asociaciones estén legitimadas, que trasladen con honradez el mensaje y las necesidades de la gente a la que decimos representar.

A partir de la escucha y el análisis de los principales problemas, las grandes fracturas, los grandes déficits de ciudadanía y de participación en la sociedad de las personas con discapacidad, etc., hay que obtener una enseñanza a través de informes, estudios, observatorios, datos cuantitativos y cualitativos, y establecer prioridades. No se puede resolver todo al momento. La lucha de un sujeto político frágil, como somos las asociaciones, no debe abordar todos los frentes al mismo tiempo, pues casi nos condena de antemano al fracaso más absoluto. Entonces, aunque sea injusto, hay que escoger, es decir, establecer un orden de prioridades de las cuestiones de la agenda política, alineadas con los principales problemas. Y a veces se nos presenta posibilidad de solucionar un problema, o de darle, medianamente, una respuesta. Por ejemplo, si surge la oportunidad de hacer un nuevo estatuto de los trabajadores, el movimiento de la discapacidad debe intentar incluir sus propuestas en materia de inclusión laboral. Y esto se puede hacer usando la Convención como motor palanca.

Es importante tener en cuenta que somos movimientos reivindicativos y gestores al mismo tiempo; gestionamos servicios que son contrarios a la Convención, que no están diseñados en clave de derechos y que entran en colisión con la misma, con sus principios, sus valores, sus mandatos... El principal tenedor económico-contable de centros de educación especial en España, después de las administraciones, es el movimiento asociativo. Y con arreglo al artículo 24 de la Convención, los centros de educación especial tendrían que haber transitado a la inclusión. Esto también ocurre en el ámbito del empleo, ya que muchos de los titulares de Centros Especiales de Empleo son organizaciones sociales.

També ho veiem als serveis residencials i als pisos tutelats. L'article 19 de la Convenció, sobre el dret a la vida independent, pot suscitar cert debat sobre la institucionalització i les residències, però crec que el fet més important és el respecte a la llibertat, als desitjos i a les preferències de la persona, tal com es recull en l'article 12. No podem

También lo vemos en los servicios residenciales y los pisos tutelados. El artículo 19 de la Convención, sobre el derecho a la vida independiente, puede generar cierto debate acerca de la institucionalización y las residencias, pero creo que lo más importante es el respeto a la libertad, a los deseos y a las preferencias de la persona, que se recoge en el artículo 12.

"Segons les dades del 2020 de l'Institut Nacional d'Estadística, la participació cívica de les persones amb discapacitat en associacions no supera el 10 %. Hi ha molta més gent amb discapacitat fora del moviment associatiu que a dins. Per què no venen? En general, a la nostra societat no hi ha gaire cultura participativa, però potser les persones amb discapacitat el que demanen són més solucions de recursos i de suports que no pas militància cívica." / *"Según los datos de 2020 del Instituto Nacional de Estadística, la participación cívica de las personas con discapacidad en asociaciones no supera el 10%. Hay mucha más gente con discapacidad fuera del movimiento asociativo que dentro. ¿Por qué no vienen? En general, en nuestra sociedad no hay mucha cultura participativa, pero quizás las personas con discapacidad lo que demandan son más soluciones de recursos y de apoyos que no militancia cívica'."*

demonitzar les formes de vida col·lectiva. També n'hi ha per a altres grups socials, com, per exemple, els col·legis majors; gent que, per raó d'edat, estudia i s'agrupa, i ningú no dubta de si és segregació o no és inclusiu. En aquests casos, ni es planteja. És l'estigma que carrega la discapacitat el que posa en dubte moltes de les respostes que s'han donat als nostres problemes. Encara que això seria objecte d'un altre debat i hi hauria milers de matisos i subtils per assenyalar. Però, en definitiva, a Espanya, i a Catalunya en particular, també la gran majoria dels gestors de serveis socials, com ara residències, pisos tutelats, etc., són les entitats socials de la discapacitat.

No podemos demonizar las formas de vida colectiva. También las hay para otros grupos sociales como, por ejemplo, los colegios mayores; gente que, por razón de edad, está estudiando y se agrupa con otros, y nadie duda de si es segregación o no inclusivo. En estos casos, ni se plantea. Es el estigma con el que carga la discapacidad el que pone en duda muchas de las respuestas que se han dado a nuestros problemas. Aunque eso sería objeto de otro debate y habría miles de matices y de sutilezas que señalar. Pero, en definitiva, en España, y en Cataluña en particular, también la gran mayoría de los gestores de servicios sociales como residencias, pisos tutelados, etc., son las entidades sociales de la discapacidad.

Aquests serveis haurien de transitar cap a altres fórmules que es corresponguessin amb els mandats de la Convenció. I tot i que ja és així, hi ha factors de pes que ho dificulten, com els milers de treballadors, els ingressos econòmics que s'obtenen i el poder de representació que atorga gestionar tants serveis o emprar un nombre tan important de persones amb discapacitat. Crec que hem de ser conscients de les nostres llums i ombres, però això no ha d'impedir que hi hagi un trànsit i una consciència que cal anar avançant cap a la garantia dels drets.

Hem de fomentar el canvi a tot arreu: en el model polític, el legal i el de prestació de recursos. Però ho hem de fer amb ordre, amb planificació i sabent que cal tocar moltes tecles alhora. Així doncs, cal tenir un pla, un programa, un calendari i un horitzó, i no precipitar-nos, perquè pot tenir conseqüències desastroses, com en el cas del tancament de centres psiquiàtrics als anys 70, quan moltes persones van acabar literalment al carrer, sense una alternativa d'habitatge.

Un altre tema per comentar és el moviment associatiu. Segons les dades del 2020 de l'Institut Nacional d'Estadística, la participació cívica de les persones amb discapacitat en associacions no supera el 10 %. Hi ha molta més gent amb discapacitat fora del moviment associatiu que a dins. Per què no venen? En general, a la nostra societat no hi ha gaire cultura participativa, però potser les persones amb discapacitat el que demanen són més solucions de recursos i de suports que no pas militància cívica. No sé on és l'error, però és una realitat.

També és cert que hi ha moltes persones amb discapacitat que no van a les associacions per-

Estos servicios tendrían que estar transitando a otras fórmulas alineadas con los mandatos de la Convención. Y aunque se está haciendo, hay factores de peso que lo dificultan, como los miles de trabajadores, los ingresos económicos que se generan y el poder de representación que otorga gestionar tantos servicios o emplear a un número importante de personas con discapacidad. Creo que tenemos que ser conscientes de nuestras luces y sombras. Pero que eso no impida que haya un tránsito y una conciencia de que es necesario ir avanzando hacia la garantía de los derechos.

Tenemos que generar el cambio en todo: en el modelo político, el legal y el de prestación de recursos. Pero debemos hacerlo con orden, con planificación y sabiendo que hay que tocar muchas teclas a la vez. Así que es necesario tener un plan, un programa, un calendario y un horizonte; y no precipitarnos, porque puede tener consecuencias desastrosas, como el caso del cierre de centros psiquiátricos en los años 70, cuando muchas personas terminaron literalmente en la calle, sin una alternativa de vivienda.

Otro tema para comentar es el movimiento asociativo. Según los datos de 2020 del Instituto Nacional de Estadística, la participación cívica de las personas con discapacidad en asociaciones no supera el 10 %. Hay mucha más gente con discapacidad fuera del movimiento asociativo que dentro. ¿Por qué no vienen? En general, en nuestra sociedad no hay mucha cultura participativa, pero quizás las personas con discapacidad lo que demandan son más soluciones de recursos y de apoyos que no militancia cívica. No sé dónde está el error, pero es una realidad.

También es cierto que hay muchas personas con discapacidad que no van a las asociaciones porque

què no ho necessiten, perquè a la loteria de la vida (per educació, per cultura, per posició o per estatus) els ha anat bé i s'hi han inclòs a si mateixes, i benvingut sigui, encantats que no necessitin el món de la discapacitat. Abans, les organitzacions de persones sordes o cegues eren el primer factor de sociabilitat sentimental. Sorgien parelles perquè era l'únic entorn on hi havia una vida civil que donava l'oportunitat de tenir una relació amorosa o afectiva, crear una família, etc. Tot i això, actualment, hi ha persones amb discapacitat que han tingut més oportunitats gràcies a l'activisme de molta gent que ens va precedir, i han pogut anar a l'escola ordinària, han aconseguit una feina, etc. Per tant, es pregunten: "Per què haig d'anar a un club d'esports de discapacitat si puc anar al del meu poliesportiu públic? Tot i que té una barrera, almenys hi puc entrar i hi ha una classe adaptada".

Crec que és una part minoritària dels que no formen part del moviment associatiu; després hi ha una infinitat de persones que ni tan sols saben que hi ha associacions o que hi poden accedir. I aquest és el nucli de la nostra actuació, on cal anar a pescar. També hi ha desconeixement en altres sectors socials, per exemple, sobre l'ingrés mínim vital. Hi ha gent que no el demana perquè no sap com, ni té consciència que existeixi; com el sol·licitaran? De manera que les associacions que ja tenen una certa estructura haurien de tenir un captador de base social, mobilitzar la gent que ni s'acostarà a nosaltres i mostrar-los que som un recurs.

Per acabar, per a què ens ha servit la Convenció? Doncs, entre d'altres coses, per aconseguir el dret de vot per a 100.000 persones amb discapacitat o la supressió de l'esterilització forçosa de dones

no lo necesitan, porque en la lotería de la vida (por educación, por cultura, por posición, por estatus) les ha ido bien y se han incluido por sí mismas; y bienvenido sea, encantados de que no necesiten al mundo de la discapacidad. Antes, las organizaciones de personas sordas o ciegas eran el primer factor de sociabilidad sentimental. Surgían parejas porque era el único entorno donde tenían una vida civil que daba la oportunidad de tener una relación amorosa o afectiva, crear una familia, etc. Sin embargo, actualmente, hay personas con discapacidad que han tenido más oportunidades gracias al activismo de mucha gente que nos precedió, y han podido ir a la escuela ordinaria, han conseguido un trabajo, etc. Entonces se preguntan: "¿Por qué voy a ir yo a un club de deportes de discapacidad si puedo estar en el de mi polideportivo público? Aunque tiene una barrera, al menos puedo entrar y hay una clase adaptada".

Creo que esta es una parte minoritaria de los que no están en el movimiento asociativo; luego hay un sinfín de personas que ni siquiera saben que hay asociaciones o que pueden acceder a ellas. Y este es núcleo de nuestra actuación, donde hay que ir a pescar. También hay desconocimiento en otros sectores sociales, por ejemplo, del ingreso mínimo vital. Hay gente que por sí misma no lo pide porque no sabe cómo, ni tiene conciencia de que existe, ¿cómo la van a solicitar? De modo que, las asociaciones que tienen ya una cierta estructura deberían tener un captador de base social, movilizar a la gente que ni se va a acercar a nosotros y mostrarles que somos un recurso.

Para finalizar, ¿para qué nos ha servido la Convención? Pues, entre otras cosas, para conseguir el derecho de voto para 100.000 personas con discapacidad o la supresión de la esterilización forzosa de

amb discapacitat. També s'ha millorat notablement l'exercici de la capacitat jurídica, almenys legalment, i s'ha avançat una mica en matèria d'accessibilitat. S'ha obert el debat de l'educació inclusiva i s'han posat sobre la taula altres temes de promoció de la vida independent gràcies a la Convenció. La Convenció ens empara, ens protegeix i ens proporciona força per actuar jurídicament i canviar les lleis.

Sabem que canviar només les lleis no soluciona el problema; com deia Marco Aparicio en la seva conferència, els drets existeixen si es conquereixen. Si són merament declaratius, serveixen poc. Però les lleis són l'avantsala, després venen els canvis a la pràctica. No són l'estació de destinació, sinó la de pas per als canvis progressius i graduals que han de millorar la vida de la gent. I això ho fan les mateixes persones amb discapacitat organitzades, amb consciència del valor que tenen, actuant estructuralment perquè no hi hagi discriminacions i exclusions i afirmant-se en una comunitat.

Finalment, és important de no limitar-nos a demanar, a reclamar com uns captaires. Vull invocar les persones amb discapacitat com a constructors de millora col·lectiva. Jo, des de la meua fragilitat, des de la meua progressiva participació, des de la meua consciència de drets, com puc millorar també la vida dels altres i no únicament la meua? Com puc ser un agent actiu que millorant les persones amb discapacitat millori la vida en comunitat? En aquest cas em faig corresponsable. No tan sols parem la mà per demanar, donem la mà per actuar amb unió, però no per a nosaltres i prou, sinó per a tothom.

mujeres con discapacidad. También se ha mejorado notablemente el ejercicio de la capacidad jurídica, al menos en la ley, y se ha avanzado un poco en materia de accesibilidad. Se ha abierto el debate de la educación inclusiva y se han puesto sobre la mesa otros temas de promoción de la vida independiente gracias a la Convención. La Convención nos ampara, nos protege y nos proporciona fuerza para actuar jurídicamente y cambiar las leyes.

Sabemos que cambiar solo las leyes no soluciona el problema; como decía Marco Aparicio en su conferencia, los derechos existen si se conquistan. Si son meramente declarativos, sirven poco. Pero las leyes son la antesala, después vienen los cambios en la práctica. No son la estación de destino, sino la de paso para los cambios progresivos y paulatinos para mejorar la vida de la gente. Y eso lo hacen las propias personas con discapacidad organizadas, teniendo conciencia de su valor, actuando estructuralmente para que no haya discriminaciones y exclusiones, y afirmándose en una comunidad.

Por último, es importante no quedarnos únicamente en la posición de demandar, de pedir como un pordiosero. Quiero invocar a las personas con discapacidad como constructoras de mejora colectiva. Yo, desde mi fragilidad, desde mi progresiva participación, desde mi conciencia de derechos, ¿cómo puedo mejorar también la vida de los demás, no solo la mía? ¿Cómo puedo ser un agente activo, que mejorando a las personas con discapacidad mejore la vida en comunidad? Entonces me hago corresponsable. No solo extendemos la mano para pedir, damos la mano para actuar aunadamente, pero no solo para nosotros, para todas las personas.

EPÍLEG / EPÍLOGO

Per tancar aquesta publicació, que forma part de la col·lecció *Innovació social i discapacitat* de l'Institut Guttmann, l'equip coordinador del seminari volem destacar breument algunes idees clau que s'han abordat durant les diferents sessions formatives i que poden ser útils per promoure estratègies de transformació social en l'àmbit de la discapacitat.

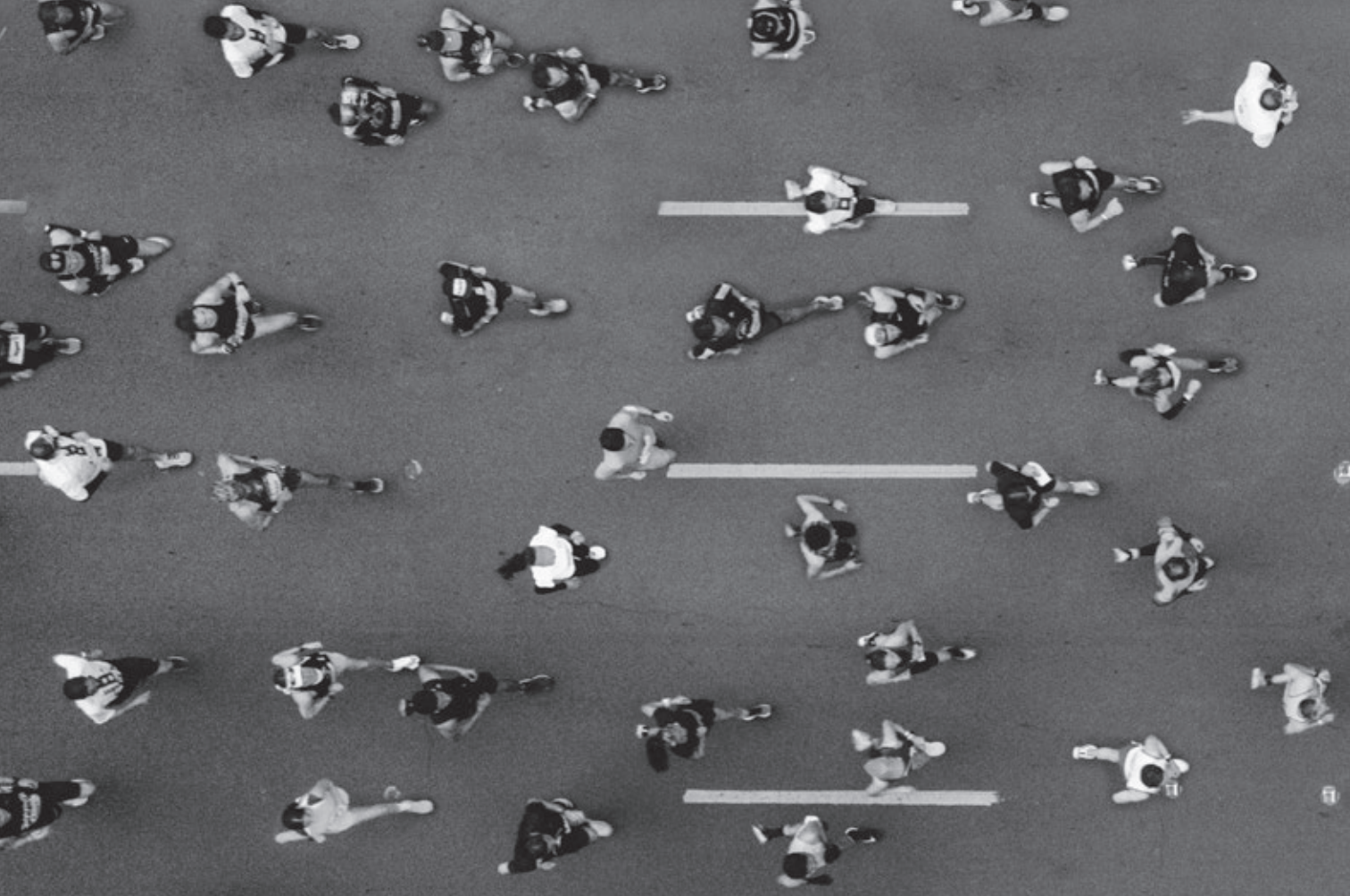
El contingut d'aquest llibre procedeix del seminari "Nous lideratges per impulsar la innovació social", organitzat per la Fundació Institut Guttmann a proposta del Consell Social i de Participació. Aquesta activitat formativa ha estat una iniciativa d'èxit, valorada molt favorablement pels qui hi han participat. Els coneixements i les reflexions que s'han aportat a les ponències han ajudat els participants a millorar la seva comprensió sobre els múltiples problemes que afecten el món actual en l'entrada a una nova era, i a saber com han d'afrontar els reptes socials des de cada entitat.

Vivim en una societat complexa, canviant i cada cop més desigual. Ens trobem en un context d'incertesa en què és complicat entendre les noves necessitats i els problemes socials a què ens encarem i, en conseqüència, també tenim el repte, ben difícil, de buscar nous camins i estratègies de resposta eficaces. La desigualtat social creixent és un fenomen complex que no admet simplificacions, de manera que no sempre és fàcil entendre com es construeixen i es reproduïxen els processos de

Para cerrar esta publicación, que forma parte de la colección *Innovación social y discapacidad del Institut Guttmann*, el equipo coordinador del seminario queremos destacar brevemente algunas ideas clave que se han abordado durante las diferentes sesiones formativas y que pueden ser de utilidad para promover estrategias de transformación social en el ámbito de la discapacidad.

El contenido de este libro procede del seminario "Nuevos liderazgos para impulsar la innovación social", organizado por la Fundación Institut Guttmann a propuesta de su Consejo Social y de Participación. Esta actividad formativa ha sido una iniciativa de éxito, valorada muy favorablemente por las personas que han participado en ella. Los conocimientos y las reflexiones que se han aportado en las ponencias impartidas han ayudado a los participantes a mejorar su comprensión sobre los múltiples problemas que aquejan al mundo actual en la entrada a una nueva era, y sobre cómo enfrentarse a los retos sociales desde sus entidades.

Vivimos en una sociedad compleja, cambiante y cada vez más desigual. Nos encontramos en un contexto de incertidumbre en el cual es complicado entender las nuevas necesidades y los problemas sociales a los que nos encaramos y, en consecuencia, también tenemos el difícil reto de buscar nuevos caminos y estrategias de respuesta eficaces. La creciente desigualdad social es un fenómeno complejo que no admite simplificaciones, de modo que no siempre es fácil entender cómo se construyen y se reproducen los procesos de desigualdad. Por eso, es ne-

desigualtat. Per això, cal fer diagnòstics precisos per comprendre les raons materials, socials i simbòliques que causen discriminació i exclusió social.

És de vital importància generar espais de diàleg i deliberació oberts, en els quals es puguin intercanviar arguments i emocions amb persones i organitzacions de tots els àmbits, i no únicament del sector de la discapacitat. Aquests espais s'han d'estendre al diàleg públicoprivat per dissenyar les polítiques públiques, especialment amb les entitats i les organitzacions que tenen vocació de servei públic.

Actualment, és imprescindible que les entitats del tercer sector parin atenció i incorporin als seus relats els grans problemes del món global, que, majoritàriament, s'han exposat i debatut durant les sessions del

cesario realizar diagnósticos precisos para comprender las razones materiales, sociales y simbólicas que generan discriminación y exclusión social.

Es de vital importancia generar espacios de diálogo y deliberación abiertos, en los que se puedan intercambiar argumentos y emociones con personas y organizaciones de todos los ámbitos, no solo del sector de la discapacidad. Estos espacios deben extenderse al diálogo público-privado en el diseño de las políticas públicas, especialmente con aquellas entidades y organizaciones que tienen vocación de servicio público.

Actualmente, es imprescindible que las entidades del tercer sector escuchen e incorporen a sus relatos los grandes problemas del mundo global, que, en su mayoría, se han expuesto y debatido en las sesiones

seminari. En aquesta missió, seria interessant que les entitats socials establissin aliances estratègiques amb altres organitzacions per ampliar la seva capacitat d'incidència social i política. D'altra banda, per aconseguir els seus objectius, seria fonamental que les entitats socials destinessin temps i recursos a idear estratègies d'influència pública i a visibilitzar els seus temes d'interès. En aquesta era de la sobreinformació en què vivim, hem d'estar presents a l'esfera pública si volem posicionar els nostres problemes a l'agenda política, social i mediàtica.

Finalment, cal destacar que la capacitat d'incidència i d'innovació social de les organitzacions serà més gran si compten amb evidència científica: dades, arguments sòlids i demostració de quins són els serveis i les polítiques efectives

del seminario. En esta misión, es interesante que las entidades sociales establezcan alianzas estratégicas con otras organizaciones para ampliar su capacidad de incidencia social y política. Para conseguir sus objetivos, es fundamental que las entidades sociales destinen tiempo y recursos a diseñar estrategias de influencia pública y a visibilizar sus temas de interés. En esta era de la sobreinformación en la que vivimos, debemos estar presentes en la esfera pública si queremos posicionar nuestros problemas en la agenda política, social y mediática.

Por último, cabe destacar que la capacidad de incidencia e innovación social de las organizaciones será mayor si cuentan con evidencia científica: datos, argumentos sólidos y demostración de cuáles son los servicios y las políticas efectivas para el cambio so-

per al canvi social. Les entitats socials han de contribuir a orientar les polítiques d'atenció a la discapacitat.

Les polítiques públiques tradicionals per combatre la discriminació i la desigualtat han estat de caràcter paternalista i assistencial, però els darrers anys s'ha produït un canvi de paradigma que avança cap a un nou enfocament basat en els drets humans. Aquest enfocament situa la persona i la seva autonomia, incloent-hi la capacitat de decidir, al centre de totes les polítiques públiques, garantint la igualtat de condicions i oportunitats mitjançant la promoció de l'autodeterminació i la vida independent perquè cadascú construeixi el seu projecte de vida. En aquesta tasca, la Convenció sobre els Drets de les Persones amb Discapacitat de les Nacions Unides ens marca el camí que hem de seguir.

cial. Las entidades sociales deben contribuir a marcar el camino hacia donde deben orientarse las políticas de atención a la discapacidad.

Las políticas públicas tradicionales para combatir la discriminación y la desigualdad han tenido un carácter paternalista y asistencialista, pero en los últimos años se ha producido un cambio de paradigma que avanza hacia un nuevo enfoque basado en los derechos humanos. Este enfoque sitúa a la persona y su autonomía, incluida la capacidad de decidir, en el centro de las políticas públicas de todos los ámbitos, garantizando la igualdad de condiciones y oportunidades mediante la promoción de la autodeterminación y la vida independiente para que cada persona construya su proyecto de vida. En esta labor, la Convención sobre los Derechos de las Personas con Discapacidad de las Naciones Unidas nos marca el camino que debemos seguir.

BLANCA CEGARRA / TONI VILÀ
 Coordinadors de la publicació
 Coordinadores de la publicación

"L'evolució té un component vertical que afecta la complexitat dels organismes, i un altre d'horitzontal que n'afecta la diversitat."

"La evolución tiene un componente vertical que afecta a la complejidad de los organismos, y otra horizontal que afecta a su diversidad."

JORGE WAGENSBERG

guttmann.com • siidon.guttmann.com
Camí de Can Ruti, s/n • 08916 Badalona
Tel. +34 934 977 700

